

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**Марія Личук
Світлана Харченко
Олександра Шинкарук**

**ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ
професійної комунікації**

Київ – 2016

УДК 821.161.2
ББК 81.2Укр-923
Л 66

Рецензенти:

І. Я. Завальнюк, доктор філологічних наук, професор;

В. М. Ожоган, доктор філологічних наук, професор;

Н. М. Костриця, доктор педагогічних наук, професор

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 4 від 26.10.2016 р.)*

Личук М. І.

Л 66 Лінгвістичні основи професійної комунікації : практикум :
навч. посібник / М. І. Личук, С. В. Харченко, О. В. Шинкарук. –
К. : Міленіум, 2016. – 427 с.

ISBN _____

Практикум містить низку вправ, які сприятимуть практичному засвоєнню теоретичного матеріалу з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Мовний матеріал збірника дібрано так, що він уможливіє реалізацію не тільки навчальної мети під час аудиторних занять чи при самостійному виконанні вправ, а й розвивальної та виховної. Практичні завдання згруповано за відповідними змістовими модулями і темами програми.

Для студентів гуманітарних спеціальностей, викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 821.161.2
ББК 81.2Укр-923

ISBN _____

© Личук М. І., 2016
© Харченко С. В., 2016
© Шинкарук О. В., 2016
© НУБіП України, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
-----------------	---

Модуль 1. Законодавчі та нормативно-стильові основи української мови за професійним спрямуванням

1.1. Українська літературна мова. Мовні норми, її види	7
1.2. Функційні стилі української літературної мови	30
1.3. Ділові папери як форма реалізації офіційно-ділового стилю. Класифікація документів.....	40
1.4. Особливості мови та загальні вимоги до оформлення особових офіційних та обліково-фінансових документів	49
1.5. Характеристика найуживаніших довідково-інформаційних документів. Вимоги до змісту й оформлення пояснювальних записок, довідок, оголошень, протоколів і службових листів	53
1.6. Науковий стиль української мови, його мовні та жанрові особливості, складання тез, конспектів.....	56
1.7. Мовні засоби організації інформації наукового тексту: реферат, наукова доповідь	115
1.8. Переклад і редагування в професійній комунікації. Структура словника і словникової статті.....	122

Модуль 2. Культура писемного мовлення

2.1. Лексичні засоби в професійному мовленні. Вимоги до використання іншомовних слів у діловому (професійному) мовленні	131
2.2. Фразеологічні засоби української мови за професійним спрямуванням	139
2.3. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія. Термінологія обраного фаху	145
2.4. Особливості вживання іменників (числові і родові форми, рід невідмінюваних іменників, аббревіатур, рід іменників на позначення професії, роду занять) у професійному спілкуванні	152
2.5. Прикметники та займенники в діловому (фаховому) мовленні. Особливості утворення форм ступенів порівняння якісних прикметників.	

Помилки при творенні складних прикметників	163
2.6. Відмінювання прізвищ, імен, по батькові, географічних назв у професійному мовленні	174
2.7. Особливості вживання числівників у діловому (фаховому) мовленні. Відмінювання числівників.....	179
2.8. Специфіка вживання дієслова та дієслівних форм. Службові слова в діловому мовленні	185

Модуль 3. Синтаксичні параметри фахового мовлення.

Культура усного мовлення

3.1. Синтаксичні особливості професійних текстів. Порядок слів та особливості використання однорідних членів речення в професійному мовленні	192
3.2. Вимоги до побудови словосполучень у діловому (фаховому) тексті	197
3.3. Логіко-синтаксичні і синтаксичні помилки у використанні дієприслівникових зворотів	201
3.4. Культура усного мовлення. Шляхи підвищення особистої культури мовлення	203
3.5. Основні ознаки культури мовлення. Орфоепічні та акцентуаційні норми сучасної української літературної мови, їх вияв у професійному мовленні.....	222
3.6. Культура усного професійного мовлення. Різновиди усного ділового мовлення.....	225
3.7. Культура публічного виступу	229
3.8. Мовленнєвий етикет. Найважливіші види етикетних мовленнєвих формул.....	241
КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	246
КЛЮЧІ ДО КОНТРОЛЬНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	274
ТЕМАТИЧНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ .	280
КЛЮЧІ ДО ТЕМАТИЧНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	316
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	318
ДОДАТКИ	322

ПЕРЕДМОВА

Ділова сфера спілкування – це специфічна форма контактів і взаємодії людей, які презентують і самих себе, і свої організації, установи, підприємства. Ділове спілкування багатогранне. Як розмовно-побутове, наукове тощо види спілкування мають свої визначальні особливості, так і ділове спілкування має такі риси, що вирізняють його з-поміж інших.

Ділове спілкування характеризується тим, що спрямоване спочатку на встановлення контактів, а після – на підтримку встановлених зв'язків; здійснюється відповідно до загальноновизнаних і загальноприйнятих правил; попередньо планується, готується, визначається мета, завдання, прогноуються можливі результати, а також розвиток і перебіг розмови, зустрічі, переговорів; його змістом є професійна діяльність людини та коло проблем, пов'язаних з цією діяльністю; переважно відбувається тільки в межах визначеної теми; завжди спрямоване на позитивний результат (але досягнення позитивного результату залежить від особистих якостей людини та її професійної майстерності, що визначається кількома чинниками, про які йтиметься далі); і всі суб'єкти спілкування виступають у певних комунікативних статусах, ролях.

Отже, *метою* оволодіння дисципліною «Українська мова за професійним спрямуванням» є формування культури усного й писемного професійного мовлення, забезпечення належного рівня його комунікативних якостей (нормативності, точності, об'єктивності тощо).

Завдання курсу – розширити та поглибити базові знання з української мови; опанувати теоретичними засадами культури професійного мовлення; вивчити особливості професійного мовлення на всіх рівнях; вивчити різновиди, реквізити, правила укладання сучасних ділових паперів, потрібних у професійній діяльності; усвідомити принципи організації україномовного тексту щодо його комунікативних властивостей у конкретних сферах функціонування, пов'язаних із професійною діяльністю й зумовлених життєвою потребою, а також формувати вміння усного публічного мовлення; оволодіти основними правилами етикету, зокрема в професійному спілкуванні; досягнути якомога вищого ступеня розвитку мовного чуття, піднести національно-

мовну свідомість у студентів. Реалізації цих завдань і сприятиме пропонований практикум.

Матеріал навчального посібника автори уклали відповідно до програми Міністерства освіти і науки України 2010 року.

Практикум складається з трьох змістових модулів:

1. Законодавчі та нормативно-стильові основи української мови за професійним спрямуванням.

2. Культура писемного мовлення.

3. Мовна культура – найважливіша особливість професійної культури фахівця.

Кожен змістовий модуль поділено на теми, кожен з яких репрезентовано різними вправами й завданнями.

Дібрані цікаві за тематикою та змістом зв'язні тексти допоможуть набути вправності в користуванні державною українською мовою на всіх рівнях (орфографічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному), а також вдосконалити навички опрацювання наукової літератури, написання різножанрових науково-навчальних робіт тощо.

Виконання цих вправ передбачає різноманітні систематично здійснювані форми самостійної роботи студентів. Проте матеріал посібника розрахований не тільки на практичні заняття, а й на консультаційну та самостійну роботу студентів за темами.

До кожного розділу додано запитання та завдання для самоконтролю, які допоможуть студентам і денної, і заочної форм навчання систематизувати свої знання, здобуті на лекціях і під час опрацювання навчальної та спеціальної літератури. Запитання для самоконтролю можна використати як розгорнутий план проведення практичного чи семінарського заняття з певної теми.

У посібнику подано методологічну й спеціальну літературу, потрібну для теоретичної й практичної роботи студентів.

Модуль 1

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-СТИЛЬОВІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

1.1. Українська літературна мова. Мовні норми, її види

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке мова?
2. Поясніть думку про те, що мова – засіб пізнання.
3. Які погляди на природу мови відомі в науці? Висловіть свій погляд на цю проблему.
4. Як диференціюється будь-яка загальнонародна мова?
5. Дайте визначення державної мови.
6. Чи потрібно розрізняти поняття *мова* і *мовлення*? Свою думку обґрунтуйте.
7. Поясніть характер взаємозв'язків між мовою і мовленням.
8. Що таке зовнішнє і внутрішнє мовлення?
9. Розтлумачте поняття *мова* і *мислення*. Поясніть, чому мова є засобом вираження і передачі думки.
10. У чому виявляється соціальний характер мови?
11. Назвіть і охарактеризуйте форми сучасної української літературної мови.
12. Назвіть функції мови. Яка/які функція/функції мови, на вашу думку, є визначальною/визначальними.
13. Чи виявляються ці функції постійно в процесі використання мови?
14. Що є спільного для всіх функцій мови?
15. Назвіть необов'язкові, факультативні функції мови. Наведіть приклади використання факультативних функцій мови.
16. Які саме структурні елементи мови (звуки, слова, словосполучення чи речення) виконують комунікативну функцію?
17. Поясніть прикметникові означення «сучасна», «українська», «літературна» до лексеми «мова».
18. У чому полягає відмінність між літературним мовленням і розмовно-діалектним?
19. Що слід розуміти під поняттям *норми* в мові?
20. Назвіть види мовних норм і охарактеризуйте їх.
21. Що регламентують мовні норми?
22. Поясніть термін «екологія мови».

☞ **Вправа 1.** Прокоментуйте висловлювання видатних людей про мову. Визначте, що в них спільного.

1. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка його духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, досвід, почування.

Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть всього того, чим він відрізняється від других людей (*Панас Мирний*).

2. Мови – це ієрогліфи, у яких людина відображає світ і свою уяву; при тому, що світ і уява постійно створюють картину за картиною відповідно за законами подібності, залишаючись в цілому незмінними, мови самостійно розвиваються, ускладнюються, розширюються. Через різноманітність мов нам відкриваються багатства світу і різноманітність того, що ми пізнаємо у ньому, і людське буття стає для нас ширшим, оскільки мови у виразних і активних рисах надають нам різноманітні способи мислення і сприйняття. Мова завжди втілює у собі своєрідність цілого народу (*В. фон Гумбольдт*).

3. Надзвичайна мова наша є ще таємницею. У ній усі тони й відтінки, усі переходи звуків від твердих до найніжніших... Дивуєшся дорожчості мови нашої: у ній що не звук, то подарунок, усе крупно, зернисто, як самі перла. І справді, інше слово часом дорожчисте самої речі... (*М. Гоголь*).

4. І якщо завтра моя мова згине, уже сьогодні вмерти ладен я (*Р. Гамзатов*).

5. Коли зникає народна мова – народу нема більше!.. Відберіть у народу все – і він усе зможе повернути, але відберіть мову, і він ніколи більше не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови ніколи: вмерла мова в устах народу – вмер і народ. Та якщо людська душа здригається перед убивством однієї недовговічної людини, то що ж повинна почувати вона, зазіхаючи на життя багатовікової особистості народу? (*К. Ушинський*).

6. Кожний народ доти народ, доки він володіє власною мовою, і в цьому – його культурна суверенність. І як тільки з тих чи інших причин він позбавляється можливості застосовувати й культивувати свою мову, він перестає бути тим, ким він був і мусить бути (*Ч. Айтматов*).

7. За теорією лінгвістів Сепіра та Уорфа, кожен народ відображає дійсність через свою мову і культуру, тому дійсність у кожній мові різниться між собою, тому дійсність, відображена в українській мові, є унікальною порівняно з іншими мовами (*В. Голобородько*).

8. У кожному слові приховано жар, та кожне потрібно, мов шибку протерти, аби не пристала олжа, як іржа (*П. Мовчан*).

9. Приймаю, доле, все без скарги, без вагань, лиш збережи, моллю, мого ества основу – Моє, оплачене поневірянням, слово... (*Г. Кочур*).

10. І все-таки: в началі було Слово! І все-таки: начальний дух – Любов!.. (*Є. Маланюк*).

☞ **Вправа 2.** Запишіть 8–10 висловлювань письменників, діячів культури, мистецтва тощо про мову загалом і українську мову зокрема.

☞ **Вправа 3.** Підготуйте усне повідомлення на тему «Українське законодавство про мову». Використайте, крім іншої, і запропоновану інформацію.

1. Уперше потребу захисту української мови відчув митрополит М. Левицький, який 1817 року видав меморіал «В обороні державного управління і самостійності української мови».

2. Українське законодавство про мову бере початок від березня 1918 року. Цього року було прийнято Закон Центральної Ради про державну мову.

1921 року при Українській академії наук був створений Інститут української наукової мови. Наукові праці співробітників Академії наук видавали здебільшого українською мовою (80%).

ВУЦВК і Раднарком УРСР видали декрет «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвиткові української мови» (1923). Протягом 1925 року підготовлено низку постанов про українізацію.

3. Важливим документом, у якому закріплюється статус української мови як державної, є Закон «Про мови в Українській РСР», прийнятий Верховною Радою УРСР 28 жовтня 1989 року. Цей закон складається із 6-ти розділів: I розділ – «Загальні положення», II – «Мова державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і ор-

ганізацій», III – «Мова освіти, науки, інформатики і культури», IV – «Мова інформації та зв'язку», V – «Мова назв» і VI розділ – «Сприяння національно-культурному розвитку українців, які проживають за межами Української РСР».

Стаття 2. Державна мова Української РСР.

Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.

Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

4. Стаття 10. Конституція України (1996) проголошує: *Державною мовою в Україні є українська мова.*

5. 16 грудня 1999 року Конституційний Суд прийняв рішення про офіційне тлумачення статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в навчальному процесі в освітніх закладах країни. Положення частини першої статті 10 Конституції України, за якою «Державною мовою в Україні є українська мова», треба розуміти так: «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, що визначається законом.

Поряд з державною при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та місцевими органами самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

Мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних та комунальних навчальних закладах України є українська мова».

6. Не оминув питання мови і Закон України № 2778–VI «Про культуру».

Стаття 5.

1. Застосування мов у сфері культури гарантується Конституцією України та визначається законами України про мови.

2. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування державної мови у сфері культури, гарантує вільне використання мов усіх національних меншин України.

7. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року № 5029-VI.

Стаття 4. Законодавство України про мови

1. Законодавство України про мови складається з Конституції України, Декларації прав національностей України, цього Закону, законів України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про національні меншини», «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» та інших законів України, а також міжнародних договорів, що регулюють питання використання мов, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Основи державної мовної політики визначаються Конституцією України, а порядок застосування мов в Україні – виключно цим Законом, з норм якого мають виходити інші правові акти, що визначають особливості використання мов у різних сферах суспільного життя.

8. Важливими у своїй сутності є слова Святослава Караванського: «Бути державною мовою – велика честь для мови кожного народу. Велика честь і велика відповідальність. У державній мові все має бути чітке і зрозуміле, гранично просте і гранично переконливе».

☞ **Вправа 4.** Розширте подану інформацію про природні й штучні мови (до двох сторінок, кегль – 14, шрифт – Time New Roman, міжрядковий інтервал – 1,5). Висловіть свою думку про можливість чи неможливість створення й існування однієї «світової» мови.

А) За приблизними підрахунками, протягом останніх трьох століть було запропоновано близько 300 проектів штучних мов для спілкування людей (перетворення давньогрецької та латинської мов у міжнародні мови Гільдегардуса, Декарта, Лейбніца, Коменського, Дальгарно, Ампера, Сюдре, волапюк Шлайєра, есперанто Заменгофа, семантем Кулика тощо). Крім того, латинська мова без закінчень (латіно сіне флексіоне) як міжнародна мова була запропонована математиком Пеано. У чому ж причина того, що жодна зі штучних мов

не стала спільною мовою людства? На нашу думку, одна з причин полягає в тому, що основні компоненти цих штучних мов є копіями-підкомпонентами природних мов. З іншого боку, спілкування штучними мовами вимагає перекладів сили-силенної творів, написаних на відомих природних мовах. Прагматичні аспекти використання штучних мов для спілкування людей також мають штучний характер, який підтверджує їх практичну недоцільність. Виникає питання, чи існуватиме в людства одна спільна мова (не обов'язково штучна, вигадана, а така, що буде результатом розвитку всіх людських мов). Мені здається, що така мова неможлива, принаймі, з двох причин. По-перше, кожна мова є відкритою системою, тобто мова не являє собою закінченого тексту – у ній легко і вільно створюються нові повідомлення. По-друге, і це основний аргумент, який впливає з аксіоматичного означення мови, неможливо побудувати повну систему аксіом і повну систему первісних понять (*Яків Дубров*).

Б) Есперанто – море переваг і ложка дьогтю

Мови – живі організми. Як і люди, вони народжуються, розвиваються, помирають... Та якщо про клонування людей лише йдеться, то клонування мови – пройдений етап. Ще у 1887 році на основі найпоширеніших європейських мов та інтернаціональної лексики польський лікар, поліглот Людовик Лазар Заменгоф створив міжнародну універсальну мову – есперанто.

Есперанто – далеко не перша штучна мова, але з тих, що мали на меті вкоренитися в побут та міжособистісне спілкування (а не виключно професійна, як-от мови програмування), вона найвідоміша та найпопулярніша.

За своєю суттю есперанто – це спроба звести всі мови до спільного знаменника, вибудувати універсальний код спілкування з максимально простими правилами, легкий для вивчення, без винятків та складних конструкцій. Достатньо було б усім вивчити одну мову — есперанто, щоб без труднощів спілкуватися на будь-яку тему з ким завгодно у всьому світі. Звісно, моделюючи цю ідеальну схему, всі могли б вивчити якусь одну «живу» мову. Але перевага есперанто у тому, що, вивчивши її, всі опиняються в рівних з мовної точки зору умовах. Адже природні носії, скажімо, англійської, якщо взяти її за

універсальну, матимуть значно більше переваг порівняно з тими, хто вчитиме її як іноземну. Есперанто ж – максимально нейтральна мова, адже не належить якомусь окремому народу чи країні, відповідно – не надає нікому преференцій. А також не несе в собі політично-культурної домінанти країни, яка є її «правовласницею». Та й вивчити есперанто значно легше, ніж мову зі своєю історією, оскільки у ній немає підводних каменів, інтеркультурних контекстів та підзмістів. За своєю структурою вона максимально логічна. Натомість всі «живі» мови пройшли тривалий шлях стихійного розвитку, внаслідок якого наситилися винятками з правил, протиріччями, багатозначностями та іншими недоліками, яких у міжнародній мові не мало б бути.

Та, попри те, що есперанто – ідеальна мовна платформа для міжнаціонального порозуміння, усі перелічені переклади і твори мовою есперанто, організації, конференції – справа рук ентузіастів, а не системна мовнокультура. За різними оцінками, есперанто на різному рівні володіє до двох млн. людей. У світовому контексті це – крапля в морі. Есперанто, унікальний за своєю суттю мовний винахід, особливо цінний в епоху максимальної глобалізації та універсалізації, досі не набув тотального поширення.

Попри, здавалося б, наявність одних переваг у есперанто, недолік цієї штучної мови ховається в її ідеальності. Нейтральність есперанто обертається її ахіллесовою п'ятою. Оскільки ця мова не є офіційною в жодній державі, то й просуванням її і популяризацією займаються окремі ентузіасти чи нечисленні організації, які не мають потрібних ресурсів та ваги у світовому вимірі. Відсутність природних носіїв есперанто означає, що вивчення її – це особистий вибір. І тут спрацьовує закон великих і малих чисел. Оскільки тих, хто знає есперанто, у сотні тисяч, а то й мільйони разів менше, ніж тих, хто знає англійську, китайську, іспанську, французьку та інші мови, то, обираючи для вивчення іноземну, люди зупиняються на останніх. Пропорції поширення мов не змінюються на користь есперанто, а без тотальної популяризації вона втрачає свої козири (*Із газ.*)

☞ **Вправа 5.** Перепишіть текст. Охарактеризуйте лексеми і словосполучення на позначення поняття «мова». Визначте основну думку тексту. Запишіть її в зошит.

Пізно прийшла наша українська мова до вершини свого сучасного розвою, пізно тому, що за останні 200 літ свого життя вона ніколи не знала волі й завжди носила на собі найтяжчі ворожі цензурні кайдани, як ні одна мова в світі. Цензурні російські закони дошкульно били наше слово й сильно тамували його розвій.

А від 1933 року пішли нові обмеження розвою нашого слова, обмеження дошкульні й разючі, обмеження змісту писань, але вже за новою «демократичною» етикою, – підступні, неписані. Обмеження лукаві й страшні, яких світ не чув і не бачив.

Але український народ – це вже дозріла нація, дозріла найбільше саме в боротьбі за свою літературну мову. Тому всі ці удари обернули українського духа в непоборну крицю. Український народ уже природно зрісся зі своєю літературною мовою і вже ніколи від неї не відступить.

Постання української літературної мови, мови соборної й державної – це правдиве величне чудо ХХ віку, беручи до уваги ті неймовірні перешкоди, яких зазнавала мова на своєму шляху. Професор слов'язнавства Харківського університету Петро Лаврівський, українець, рішуче запевняв, що український народ не викує собі літературної мови... Помилився Лаврівський.

Вороги самостійності української мови зазначували розбиття її на окремі говірки й злорадно запитували: «Де єдність цієї мови, що витворить українську літературу?» Але український творчий дух єдності був сильніший, як думалося, і витворилася одна літературна соборна українська мова!

Слово, як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення. Почалася українська літературна мова в Х столітті, відновила в половині ХVІ віку творчим джерелом, а далі все зростала й більшала, й за наших днів перетворилася в могутню річку, яка, немов плідна та повінь весною, прибравши на силах, родюче заливає все наше духовне життя. І немає вже сили спинити цю повноводну тисячолітню річку в її радісно-творчому весняному бігові й розливі! (І. Огієнко. *Історія української літературної мови*).

☞ **Вправа 6.** Прочитайте поданий нижче текст. Яка із озвучених версій про походження назви «Україна» вам імпонує найбільше? Чому?

Походження назви *Україна*

Як назва держави *Україна* офіційно закріпилася з часів виникнення Української Народної Республіки в 1918 р. Але саме іменування дуже давнє. Можливо, навіть давніше, ніж *Русь*. Сягає, ймовірно, спільнослов'янського періоду. Це самоназва народу, яка протягом 1,5 тисячі років не була офіційною назвою держави.

Перша письмова згадка про Україну міститься в Іпатіївському списку «Повість временних літ» під 1187 р. після розповіді про смерть переяславського князя Володимира Ігоровича, який успішно боронив руські землі від половецьких нападів: «плакашася по немъ вьси переяславци... о немъ же украина много постона...». Отже, не тільки переяславці, де він був князем, а й вся Україна плакала за своїм оборонцем.

1189 р. у розповіді про смоленського князя записано: «И еха и/с/ Смоленска в борзь й приехавшю же емоу ко Оукраинь Галичькои й вза дьва города галичькьи».

А 1213 року: «Данило... еха с братом й пріа Берестин и Оугровескъ и Верещинь и Століпъ Комовъ вьсю Оукраиноу».

За 1280 р. читаємо: «По семъ же Левъ восхоте собе части в земле ладсьскои на Вькраини».

Словом *Україна* в XVI–XVII ст. позначаються всі українські землі. У Густинському літописі під 1516 р. записано: «Жігмонт... посла Прецлава Ланкорунського на Україну собірати люду і такожде татаром пакостити. В сіє літо (1516) начашася на Україні козаки» (тобто вперше виникла Запорозька Січ).

Французький інженер Г. Боплан у 1650 р. видав у Франції латинською мовою книгу «Опис України». Він пише, що до складу України входять воєводства: Люблінське, Белзьке, Холмське, Подільське, Покутське, Волинське, Брацлавське, Київське. Отже, називає практично всю територію України. Крім Слобожанщини, яка до Польщі не входила, а тому Боплан там не був.

У літописі С. Величка (закінчується 1720 роком) назву *Україна* читаємо ледь не на кожній сторінці.

На географічній карті 1572 р., виконаній для Генріха Анжуйського, територія по обидва боки Дніпра має напис «Ucraine».

Київський єпископ поляк Йосип Верещинський у 1594 р. пише в листі до шляхти: «Вся Україна спільно з Короною Польською повна загрозової небезпеки».

У книзі «Atlas Novus» Гомана (1716) наша держава також має назву «Ucraina quae est terra Cosaccorum».

В Універсалі Богдана Хмельницького (1655) знаходимо: «всього войска українського», «на корону Польскую і на народ благочестивий, український...», «... народа українського по обоім сторонам Дніпра розширяючогося нам вручену моць і владу, як у войску, так і по всіх городах, і всім Українським народам дириговать маючи...».

У народній творчості ніколи не фігурує Русь, а тільки Україна. Бо Русь було чужинське ім'я, накинуте кимось давно, а Україна – рідне, зрозуміле. Наприклад, народних пісень:

«... Виїжджає з України козак молоденький...»,
«пташки на могилу... будуть йому приносити з України вісті»;
«Подай перевозу, та подай перевозу...
я перевезуся на свою Вкраїну»...
«Гей то виїхали козаченьки з України»;
«... винесіть мене на Савур-могилу,
нехай гляну-подивлюся на свою Вкраїну»,
«Гей не дивуйте, добрії люди, що на Вкраїні постало»,
«... а я молоденький на Вкраїні напуваю
коня з бистрого Дніпра»;
«Пусти мене, турчиночку,
побачити родиночку
ще й рідную Вкраїночку»,
«... ні батенька з раю, ні родини з України»,
«Татари йдуть, везуть волиночку,
молодую україночку»,
«... а я піду на Вкраїну, де дівчина мила»,
«А щоб пішла славонька на всю Україну».

Існують три версії про походження назви *Україна*, кожна з яких по-своєму тлумачить її.

1. Поляки пояснювали назву як окраїна Польщі, пограниччя її держави, периферія: *окраїна*, де [о] наблизилося до [у] і дало назву *Україна*. Михайло Грушевський у I т. «Історії України-Руси» (1898) та в II т. (1905) також інформує, що «Україна» – це назва пограниччя».

З приводу цього Сергій Шелухин у праці «Україна» (Прага, 1936) пише: «Грушевський сам заплутався і молодь за собою потягнув». Цю етимологію любили повторювати російські історики.

2. С. Шелухин пояснює назву *Україна* у зв'язку з дієсловом *краяти*: **крајати – край – украй**, тобто це та частина території, що належить нам, наш **украй – Украјина**. У цьому є сенс. Для прикладу візьмемо «Пересопницьке Євангеліє» (1556), де слово *україна* вживається багато разів як загальна назва в значенні земля, територія:

«І переїхали до україни Гадаринської, которая есть з другої сторони на против Галилеи».

«И пошло тоє слово ажъ по всей іудеи о немъ и по всіх украинахъ».

«И ходить по всей украини іорданской проповідуючи крещеніє».

«И плынуль до украинъ долманутьскихъ».

«Вышоль з Галилеи и прошоль в украины иудейскыя по ону и стороні Іордана».

Очевидно, таке пояснення етимології топоніма *Україна* є найбільш достовірним.

3. Третє пояснення подає назву *Україна* як складне слово: родовий відмінок множини від слова **анти – ути** + називний відмінок від слова **країна: уть країна** (країна антів), де **утькраїна – уткрајина – Украјина**, тобто: занепад [ъ] у слабкій позиції, потім спрощення складної групи приголосних [тк]-[к]. З позиції наукової фонетики тут усе гаразд, та, на жаль, ніде не засвідчена назва **утькрајина** в пам'ятках письма.

Отже, **Україна – украй – краяти**. Назва виникла ще в спільнослов'янський період, бо ті слов'яни, що в VI ст. помандрували на Балкани, понесли її з собою. Там виникла область Крайна (між Сербією і Хорватією). Це не випадково, бо туди перенесли й інші топоніми з України: Черногора – Черногорія, Гуцульщина – Гуцівка – Гацка.

У царській Росії назву *Україна* не визнавали. Офіційно була назва Малоросія, яку протиставляли Великоросії. Побутувала думка, що

українці – це ті ж росіяни, але із зіпсованою поляками російською вимовою, люди меншої вартості, ніж великороси.

Назви «Мала Русь» і «Велика Русь» утворені грецькою психологією, а росіяни скористалися готовими назвами, даними греками. Уперше ці назви знаходимо в посланнях царгородського патріарха 1303 р. зі справи про утворення Галицько-Волинської метрополії.

За термінологією грецьких географів: Мікра Σλλας – Мала Греція, Μέγαλη Σλλας – Велика Греція, це метрополія разом з колоніями в Італії, Сицилії, Малій Азії, Північному Причорномор'ї.

Так само греки називали Мікра Ρώσια – Мала Русь, це власне Україна, і Μέγαλη Ρώσια – Велика Русь, це Україна разом з її колоніями у Прибалтиці, Поволжі, біля Ладоги й Онеги, тобто Русь часів Святослава, Володимира Великого, Ярослава. Отже, Мала Русь – це метрополія (К. Ф. Герман).

☞ **Вправа 7.** Прочитайте подані нижче правила, як плекати українську мову. Висловіть своє бачення цієї теми. Додайте нові позиції в цьому переліку.

Дев'ять простих правил, щоб зберегти українську мову

Це може зробити кожен. Потрібно лише здолати стереотипи й байдужість і дотримуватися дев'яти простих, але дуже важливих правил.

1. *Просто говори українською.* Завжди розмовляй українською. Роби це в усіх середовищах, де ти живеш, працюєш чи буваєш. Не бійся помилятися чи мати дивакуватий вигляд – це лише стереотипи, яких можна швидко позбутися.

Якщо чомусь не можеш говорити українською всюди, роби це хоча б у публічних місцях – роблячи покупки в магазині чи замовлення в кафе, просячи про зупинку в маршрутці чи розпитуючи дорогу на вулиці.

Ніколи не переходь з української мови на іншу. Дивне уявлення, що з російськомовними співвітчизниками «культурно» переходити на російську – шлях до тотальної русифікації. Культурно в Україні говорити українською. Якщо співрозмовник цього не робить – це його справа, але не привід тобі підлаштовуватися під нього. Насправді

«культурно» й логічно переходити на чужу мову лише з іноземцями, які не розуміють української.

2. *Налаштуй мову сайтів і техніки.* Встанови українську мову в налаштуваннях електронної пошти, у соціальних мережах і налаштуваннях пошуку Google. Обери та встанови українську мову на мобільному телефоні.

Кожного разу, користуючись платіжним терміналом чи банкоматом, обирай українську мову.

На кожному сайті, де є українська версія чи вибір мови, обирай українську, навіть якщо тобі все одно.

Ці прості дії дадуть реальний ефект. Зміна мови Google автоматично полегшує пошук українських текстів і піднімає їх рейтинг. Вибір української мови на технічних пристроях чи сайтах є чітким сигналом бізнесу: на цьому ринку слід працювати українською.

3. *Пиши українською.* Пиши українською електронні листи, смс, повідомлення в соцмережах чи блогах.

Завжди пиши українською письмові заяви, угоди й інші документи, навіть якщо тобі підсовують російськомовний бланк.

4. *Шукай українською.* Завжди набирай пошукові запити в Google чи інших пошуковиках українською. І лише якщо не знайдеш те, що шукаєш, переходь на іншу мову.

У Вікіпедії користуйся українською версією. Якщо інформації за якоюсь темою тобі буде замало, перейти на іншомовну версію завжди встигнеш.

Ці прості дії сприятимуть поширенню україномовних текстів у мережі та легшому доступу до них для всіх користувачів.

5. *Спілкуйся українською з владою та сервісними службами.* Спілкуйся з представниками влади, комунальних і сервісних служб лише українською. Люди, які живуть з наших грошей, мають поважати нашу мову.

Говори українською, коли викликаєш таксі, телефонуєш мобільному оператору чи в будь-який call-центр.

6. *Підтримай українську культуру та медіа.* Купуй книги та пресу українською мовою, запитуй їх у книгарнях, кіосках і розкладках.

Не купуй книгу іншою мовою, якщо така є українською, а вітчизняні не україномовні журнали й газети не купуй зовсім.

Дивися в кінотеатрах і купуй лише фільми, дубльовані (або субтитровані з оригінальної версії) українською.

Якщо купуєш сувеніри з написами, то краще щоб вони були українською.

Поширюй інформацію про українське мистецтво й культуру.

7. *Вбережи дітей від русифікації.* Завжди говори з дітьми українською. Маленькі діти мають чути пісні, казки, вірші, ігри лише українською.

Купуй дітям лише україномовні книги та дитячі журнали.

Мультики в кінотеатрі, на телебаченні чи на диску дитина має дивитися лише українською.

Якщо дитину піддають русифікації в садку чи школі, вимагай від педагогів спілкуватися й давати матеріал українською. Русифікація не має нічого спільного зі «знанням багатьох мов».

У відповідному віці дитині корисно вчити англійську, російську й інші мови, але вони не мають витіснити рідну мову зі спілкування в сім'ї чи школі.

8. *Твори український простір.* Час від часу роби щось від себе для поширення української мови – встанови українську пісню на телефон, чемно повісь українське оголошення замість російського в під'їзді чи офісі, замов українську музику на радіо, зміни щось на користь української мови на роботі, вдома чи в колі друзів.

9. *Запроси інших робити те саме.* Пошир цю інформацію серед якомога більшого числа людей. Не лінуйся! Без тебе багато хто не дізнається, як захистити нашу мову, і не почне діяти.

При нагоді запрошуй інших перейти на українську. Цю думку слід пропонувати, але не нав'язувати: кожна людина вільна робити власний вибір.

Починай прямо зараз! Знай, що в тебе багато однодумців, разом з якими ти зможеш захистити та змінити на краще свою Україну (з інтернету).

☞ **Вправа 8.** Користуючись довідковою літературою, електронними джерелами тощо, підготуйте інформацію (за вашим вибором) на теми «Поширення української мови у світі», «Українська діаспора: культурні та мистецькі здобутки», «Мовна ситуація в Україні», «Мов-

не планування в Україні», «Мова – найбільша цінність нації?», «Українська мова в цифрах».

☞ **Вправа 9.** Перепишіть речення, розставте розділові знаки. Поясніть пунктограми.

А) 1. Мова це «жива схованка людського духу, його багата скарбниця в яку народ складає і своє давнє життя і свої сподіванки розум досвід почування...» (*Панас Мирний*). 2. Українська мова є однією з найбагатших мов слов'янських це мова поетична музикальна живописна (*І. Срезневський*). 3. Ти зрікся мови рідної. Нема тепер у тебе роду ні народу. Чужинця шани ждатимеш дарма В твій слід він кине сміх-погорду! (*Д. Павличко*). 4. Своєрідність мови впливає на сутність нації як тієї яка розмовляє нею так і тієї якій вона чужа тому уважне вивчення мови має включати в себе все що історія і філософія пов'язує з внутрішнім світом людини (*В. фон Гумбольдт*). 5. Мова це найясніший вираз нашої психіки це найперша сторона нашого психічного я... І поки житиме мова житиме народ як національність (*І. Огієнко*). 6. Я вірю рідна наша мова Що твоя сила воскресне Що ти розвинешся чудово (*Б. Лепкий*). 7. Людина реалізується в культурі думки культурі праці і культурі мови (*з посіб.*). 8. Мова це містичне ядро нації... (*О. Потебня*).

Б) 1. Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити (*В. Сухомлинський*). 2. Рідна мова дається народові Богом, чужа – людьми, її приносять на вістрі ворожих списів (*В. Захарченко*). 3. Навіть така сувора наука, як кібернетика, і та знайшла в українській мові свою першодомівку, адже маємо факт унікальний – енциклопедія кібернетики вперше в світі вийшла українською мовою в Києві (*Олесь Гончар*). 4. Чужою мовою розмовляє у державі або гість, або найманець, або окупант, який нав'язує їй свою мову (*Карл Маркс*). 5. Народ, що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає й відрікається, виконує над собою самовбивство (*Шафраник*). 6. У всіх народів мова – це засіб спілкування, у нас це – фактор відчуження. Не інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не першоеlement літератури, а з

важкої руки Імперії ще й досі для багатьох – це ознака націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм (*Л. Костенко*). 7. Мова зникає не тому, що її не вчать інші, а тому, що нею не говорять ті, хто її знає (*Х. Арце*). 8. Стан державної мови, рівень володіння нею, поширеність у різних сферах життя – усе це показник цивілізованості суспільства (*Олександр Пономарів*)

☞ **Вправа 10.** Ознайомтеся з «Мовним календарем». Використовуючи друкові джерела, інтернет, з'ясуйте виникнення кожного свята.

8 вересня – День грамотності.

26 вересня – Європейський день мов.

9 листопада – День української писемності та мови.

21 лютого – Міжнародний день рідної мови.

24 травня – День слов'янської писемності та культури.

25 травня – День філолога.

☞ **Вправа 11.** Прочитайте подані нижче тексти. Виконайте післятекстові завдання. Висловіть своє ставлення до символізму в спілкуванні.

А) Давньогрецький учений Геродот у своїй книзі «Історія греко-перських війн» розповів про те, як скіфи використали предметне письмо: Дарій опинився в скрутному становищі. Помітили це скіфські царі й відрядили до Дарія посланця з подарунками, що склалися із птаха, миші, жаби і п'яти стріл. Перси запитали про значення подарунків, але той відповів, що йому наказано тільки вручити дари й негайно повернутися додому; водночас він запропонував персам відгадати значення одержаних подарунків. Дарій посміхнувся:

– Вони все-таки вирішили підкоритися нам! – вигукнув він. – Миша живе у землі, а жаба на воді, отже, вони віддають нам свої землі й води. Птах летить швидко, як кінь, отже, вони віддають нам табуни своїх коней, а також свою зброю – ось п'ять стріл. Ми не дарма прийшли в цю країну. Віднині вона буде покірною нам.

– Ти помиляєшся, великий царю, – зауважив один із старих соратників Дарія, Габрій. – Подарунки скіфів мають зовсім інше значення. Вони провіщають: «Якщо ви, перси, не відлетите, як птахи,

в небо, чи, подібно до мишей, не сховаєтесь у землю, або ж, як жаби, не поскачете до озер, то не повернетесь назад, а впадете під ударом цих стріл». До речі, саме Габрій правильно прочитав предметне послання скіфських царів: невдовзі війська Дарія зазнали від скіфів серйозної поразки (з підруч.).

Б) 1825 року президентові США доставили дипломатичний пакет, що в ньому замість звичайного паперу з текстом лежали предмети. Ось як розтлумачив цей лист індіанець, який доставив пакет: одна з фігур уособлює народ Моки, друга – президента. Шнурок – дорога, що їх розділяє; перо, прив'язане до шнурка, – місце зустрічі; пофарбована частина – відстань між президентом і місцем зустрічі. Кілька пір'їн між непофарбованою і пофарбованою частинами шнурка позначає плем'я навахо, що живе між Вашингтоном і Моки. Значення ж очеретяної курильної трубки, що теж була в пакет, не потрібно було пояснювати – вона давно стала символом війни і миру. Прийняти її – означало прийняти дружбу і мир, відкинути – вступити на стежку війни.

На основі українських традицій спробуйте скласти «предметне» послання. Запропонуйте своїм одногрупникам його розшифрувати. Зробіть висновки.

☞ **Вправа 12.** Складіть узагальнювальну таблицю «Норми української літературної мови», пам'ятаючи, що потрібно вказати вид норми, що саме вона регламентує, підтвердити прикладами з фахової мови.

☞ **Вправа 13.** Для кращого запам'ятовування правил науковці пропонують складати цікаві вислови, наприклад правило «дев'ятки» – «Де ти з'їси цю чашу жиру?» (д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р). Складіть такі вислови на орфографічні правила.

☞ **Вправа 14.** У поданих нижче словах поставте наголос. Звірте за словником.

а) Одинадцять, чотирнадцять, кілометр, дециметр, міліметр, чекання, читання, питання, рукопис, перепис, роблю, ношу, везти, бе-

ремо, черствіти, металургія, новий, текстовий, порядковий, ринковий, швартовий, шавлієвий, чорноліс, арахіс, вимога, виразний, вітчим, живопис, завдання, червінцевий, цвяховий, каталог, кропива, лапки, юхтовий, довідник.

б) Щокovina, щипкий, щербатенький, шавлія, чорнозем, видання (книга), видання (на виданні – про дівчину), дочка, жаданий, церківка, живопис, феномен, легкий, квартал, легкий, хутро, хоругва, хвилевий, середина, подруга, новина, листопад, цінник, Орест, міліметр, решето, вузький, підуть, спина, знайдеться, довести, роблю, болотистий, дошка, дозиметр.

в) Донька, фольга, ялівка, щипковий, шампур, чуткий, чисельник, вимова, випадок, вірші, дрова, загадка, черевце, цукристий, кілометр, цілитися, хмелевий, фінікіянин, терези, обіцянка, автопричіп, авгієві стайні, алфавіт, весняний, доповідач, кулінарія, завжди, договору, жалібний, м'язовий, первісний, перестарок, помилка, простий, також, храмовий, фірмовий.

☞ **Вправа 15.** Допишіть на місці крапок у словах літеру *г* або *г*. Звірте виконане завдання за «Українським орфографічним словником» (9-е видання, перероблене та доповнене. – К. : Довіра, 2009. – 1011 с.) або за «Словниками України on-line» (<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>). Поясніть орфоепічні норми в поданих прикладах.

...оловний, ...андж, ...ерб, ...алузевий, ...рант, брифін..., ар...умент, ...рошовий, ...ри...оріанський, ...едло, ...ривня, ...уманістичний, не...ативний, тор...овий, а...ент, ...ромадський, ...рати, ...енеза, ...рунтовний, ...риф, підза...оловок, ...лашатай, під...рунтя, ..абардин, ..алаконцерт, ..астролі, ..атунок, ..валт, ..енерація, ..етри, ..ід, ..лей (вишневий клей), ..ніт (у свічці), ..обелен, ..ранат, ..рація, ..речний (люб'язний), ..ротеск, ..уля, Ван-..о., ..ете, ..олсуорсі, зи..за., дзи..а.

☞ **Вправа 16.** Викоривши словники, вказані в попередній вправі, порівняйте сучасний перелік слів з літерою *г* з аналогічним переліком у «Словарі української мови» Бориса Грінченка. Висновуйте, чи цей перелік а) збільшився/зменшився, б) переважають слова власні чи за-

позичені, в) чи знаєте ви значення всіх слів. З'ясуйте, використовуючи словник, значення невідомих вам слів.

☞ **Вправа 17.** Правильно запишіть слова. Вставте, де потрібно, м'який знак або апостроф.

а) Б...юрократизм, Л...юдвіг, М...юнхен, дріб...язковий, вал...юта, м...юзик-хол, з...економити, н...юанс, зобов...язання, об...єм, барел...єф, Х...юстон, двох...ядерний, кон...юнктура, ви-мір...ювальний, від...ємний, пор...ядок, ател...є, модел...ювати, пат-рул..., л...юкс, кал...кул...ятор, евол...юція, факул...тет, безгрошів...я, без..яр..я.

б) В...єтнам, фаміл...ярний, фл...югер, авен...ю, п...єдестал, вза-ємопов...язаний, пред...явник, р...ятівник, діафіл...м, кар...єрист, ме-дал...йон, манік...юр, порт...єра, вел...вет, біл...ярд, між...ядерний, в...юнкій, с...юрприз, цитадел..., ескадріл...я, прем...єра, куп...янистий, сен...йор, різдв...яний, ціл...ющий, над..яр..я.

☞ **Вправа 18.** Запишіть слова в дві колонки: 1) що в них вставили м'який знак; 2) де не потрібно вставляти м'який знак.

Кавказ..кий, тюр..ма, астрахан..ський, різ..бяр, арал..ський, камін..чик, ремін..чик, щіл..ний, емул..сія, мален..кий, електропа-ял..ник, астрахан..ці, щонаймен..ший, нян..ь.чити, економіч..ний, шах-тарс..кий, емал..ований.

Ключ. З перших букв прочитаєте крилатий вислів.

Складіть, обравши самостійно короткий крилатий вислів, вправу або на вживання м'якого знака, або апострофа, або правопису слів іншомовного походження. Використовуйте слова фахового спрямування.

☞ **Вправа 19.** Вставте потрібні літери. Правильно запишіть іншо-мовні слова.

а) Фон...тика, б...знес, штр...х, с...нод, д...ктатор, р...кошет, д...фіс, акс...ома, ц...ркуляр, таб...ль, ід...я, д...апазон, пр...ор...тет, рад...ус, клі...нт, ф...д...рація, в...мпел, ш...фр, граф...ка, р...актор, т...атр, дец...метр.

б) Д...станція, асоц...ація, ген...й, ас...м...ляція, с...мпатія, р...тмічний, д...кан, граф...к, ф...ніш, ц...ліндр, еп...скоп, х...рург, г...гант, лог...ка, дж...нс, тр...умф, г...рцог, г...ктар, Пак...стан, м...грація, каз...мат, р...гулятор, Вав...лон, інт...грал, с...мпоз...ум.

☞ **Вправа 20.** Перепишіть уривки з документів, усунувши збіги голосних і приголосних.

а) 1. До укладання договору будинок, що продається, нікому не продавався й нікому іншому не належав.

2. Витрати у здійсненні цього договору сторони виплачують порівну.

3. В користування Покупця переходять житловий будинок, сарай, гараж, погріб, колодязь і земельна ділянка.

4. Договір складено в двох примірниках: один зберігається у державній конторі, а другий видано Покупцеві.

б) Відмову в вступі до членів Підприємства має бути мотивовано і її може бути дано лише за браку вакантних робочих місць, браку в вступника потрібної кваліфікації, відсутності письмової згоди вступника із положенням цього Статуту, за наявності законної заборони на зайняття вступником посади, на яку він претендує.

в) З порядком нарахування і сплати страхових внесків в Пенсійний фонд, нарахуванням пені, фінансових санкцій і адміністративних санкцій ознайомлений.

г) Я, ..., зобов'язуюсь забезпечити проживання своєї сім'ї у окремій квартирі, окремо від батьків протягом перших п'яти років подружнього життя.

Витрати щодо укладення цього Шлюбного договору ми несемо порівну.

Цей Шлюбний договір укладений в письмовій формі і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню до реєстрації шлюбу.

Цей Шлюбний договір набирає чинності у день реєстрації шлюбу між ... та ....

Цей Шлюбний договір не можна змінити у односторонньому порядку.

☞ **Вправа 21.** Використовуючи підручники і навчальні посібники із фахових предметів, випишіть будь-який уривок (230–250 слів) і проаналізуйте щодо дотримання правил милозвучності (евфонічного чергування звуків).

☞ **Вправа 22.** Запишіть подані нижче слова, словосполучення, замінюючи, де потрібно, малу літеру на велику. Поясніть вживання великої та малої літери.

Кабінет міністрів України, Ярослав мудрий, пане президенте, Річард Левове Серце, державний секретар, президент Національної академії наук України, Якуб Колас (Костянтин Михайлович Міцкевич), Європейське економічне співтовариство, Шевченківська енциклопедія, генеральний прокурор України, генеральний консул, фон дер Гольц, Бертолетова сіль, Козинські горби (урочище), Східно-Китайське море, Арабська республіка Єгипет, Велике гірське озеро, Набережна лейтенанта Шмідта, Сузір'я великого пса, Болонья (тканина), Свято-Михайлівський монастир, Рада національної безпеки та оборони при президентові України, Музей народної архітектури і відпочинку імені Максима Рильського, День відкритих дверей, День збройних сил України, II міжнародна науково-практична конференція «Мова, документ, соціум: теорія і практика», Приймальня міністра, Заслужений діяч мистецтв, Доктор наук, Шевченківський стиль.

☞ **Вправа 23.** Запишіть слова разом або через дефіс, знявши ризику. Поясніть їх правопис.

Пів/міста, пів/тонни, пів/Європи, пів/тижня, пів/ящика, пів/лимона, пів/години, пів/дня, пів/Ялти, пів/Харкова, пів/книги, пів/поверху, пів/хутора, пів/аркуша, пів/Ямайки, полу/мисок, пів/програми, пів/їдальні, пів/кімнати, пів/сторінки, пів/Львова, пів/яблука, пів/країни, пів/язика, пів/їжака, пів/Азії, пів/будинку, пів/коридору.

☞ **Вправа 24.** Запишіть прислівники разом, окремо чи через дефіс. Зверте увагу на правильність виконання завдання за «Українським орфографічним словником» (9-е видання, перероблене та доповнене. – К. :

Довіра, 2009. – 1011 с.) або за «Словниками України on-line» (<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>).

(До) ладу, (час) (від) часу, (по) двоє, (у) (сто) крат, (як) треба, (в) основному, (по) іншому, кінець (кінцем), (на) прикінці, не (сьогодні) завтра, видимо (не) видимо, (віч) (на) віч, часто (густо), (сило) міць, (без) (кінця) краю, (по) третє, (від) тоді, (по) новому, (рано) рано, (до) віку, що (хвилини), (не) (до) речі, (ні) сюди (ні) туди, справді (бо), (на) скрізь, (не) (в) змозі, (як) слід, рано (по) раненьку, десь (колись), коли (не) коли, (на) жаль, (до) речі, (в) щерть, (на) виворіт, (од) віку, (на) відріз, (на) взнак, (на) відріз, (з) гарячу, (в) подорож, день (у) день, як (не) як, (до) вподоби, (без) сліду.

☞ **Вправа 25.** На місці пропусків у словах іншомовного походження поставте *и, і, ї, е*. Обґрунтуйте свій вибір. Звірте за словником. З'ясуйте значення невідомих слів за «Словником іншомовних слів».

Аб..ц..дарій, абор..гени, абр..же, абр..с, абс..да, авант..тул, автод..дакт, ант..ф..кси, ант..к, ант..квар, ант..чність, ант..гона, арт..факт, баз..лік, б..л..тр..стика, б..н..ф..с, бер..каоба, бест..ар..й, б..бл..оліт, б..єнале, вас..ліск, верн..саж, верс..ф..кація, в..адук, в..траж, галюц..нац..я, г..донізм, г..рм..н..втика, г..мн, г..пербола, гом..л..тика, гот..ка, дем..ург, д..онтологія, д..віденд, д..скретність, евр..стика, евф..мізм, екз..ст..нція, жур.., ..д..ома, ..люзія, кв..кстеп, неов..зантизм, п..ц..като, септ..ма, ст...лобат, терц..на, тр..пт..х.

☞ **Вправа 26.** Перепишіть текст. Поясніть орфограми та пунктограми в реченнях.

1. Іде опівдні Софія степом, безлюдним, абсолютно заповідним. Абсолютно заповідний – це той, що споконвіку його не торкався плуг, що ніколи його не косять, ніхто по ньому не їздить... До самої осені стоїть тут висока трава.

Первісна тиша панує тут. Ні насторожений шуліка, що годинами кружляє високо в небі, ні невідомий вершник, що вряди-годи беззвучно проскаче по обрїю, ні чабан, що маячить на далеких толоках по плечі в текучому мареві, – ніщо не розвіє, ніщо не порушить степового величного спокою.

Дзвонять цикади.

Гаряче пахнуть насичені сонцем трави (*Олесь Гончар*).

☞ **Вправа 27.** Напишіть есе¹ на одну із запропонованих тем, використовуючи складносурядні та складнопідрядні речення. Дотримуйтесь правил орфографії та пунктуації.

1. Що б Ви хотіли змінити в українській державі?

2. Світло й тіні мого часу.

3. Милосердя врятує світ.

4. «Я дихаю мелодією слова» (*В. Рєва*).

5. Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити (*Г. Скоровода*).

6. І все-таки: в началі було Слово! І все-таки: начальний дух – Любов!.. (*Є. Маланюк*).

☞ **Вправа 28.** Перекладіть українською мовою, записуючи в окремий зошит. Зверніть увагу на відмінності стійких сполучень слів в українській і російській мовах. Де можливо, підберіть синоніми.

1. В порядке исключения, в скором времени, в следующем году, бегущая строка, в то время как.., в толпе неразбериха, ввести закон в силу, ввести запрет на.., ввести пошлины, ввиду того, что.., верительная грамота, вести себя уверенно, взыскание пени, взыскать неустойку (штраф), внести исправления, возбуждать просьбу (ходатайство), возвращать заем (ссуду), денежные средства, для вида, добавленная стоимость, его осенила идея, заказное письмо, занимаемая должность, занять деньги, извините меня, изо всех сил, изъясняться по-украински, он является членом комиссии.

---

¹ Есе – жанр художньо-публіцистичної чи науково-популярної творчості, де довільно, не обов'язково вичерпно, але виразно індивідуально трактується певна подія, явище, проблема чи тема. Для есе властивий несподіваний, неусталений погляд на явища життя, мистецтва, науки, вільна розкута композиція, асоціативність, зміщення часово-просторових планів, поєднання значних елементів художньої образності з науковими міркуваннями. Есе не передбачає систематичності викладу і навіть аргументованості висновків [*Михайлин І. Основи журналістики : підручник / І. Михайлин. – К. : ЦУЛ, 2002. – С. 20*].

2. Исполнение следующих работ, истец, к печати, контроль возложить, лекции пользовались успехом, лестничная клетка, ленивый врач, листать страницы, литературный памятник, лишать слова, между тем, мнения совпадают, на пустой желудок, на сегодня имеется пять скульптур, наилучшим образом, нанести ущерб, получить наследство, находится в прекрасной форме, нерадивый работник, обезжиренная поверхность, оборотные средства, общими силами, огнеупорный кирпич, он продолжал говорить, они этого заслуживают, по железной дороге [приехать], решающий голос.

1.2. Функційні стилі української літературної мови

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке функційний стиль літературної мови?

2. Який розділ науки про мову вивчає функційні стилі?

3. Скільки функційних стилів традиційно виокремлюють в українській літературній мові?

4. Які стилетворні ознаки офіційно-ділового стилю мови та мовлення ви можете назвати, проілюструвавши їх прикладами?

5. Які найтипівіші ознаки наукового стилю мови?

6. Охарактеризуйте жанри художнього стилю мови.

7. Які стилетвірні ознаки розмовно-побутового стилю мови?

8. У чому полягає своєрідність конфесійного стилю мови?

9. Чим епістолярний стиль мови відмінний від інших? З'ясуйте його визначальні стилетвірні ознаки.

10. Охарактеризуйте кожен з експресивних різновидів мови, проілюструйте сказане прикладами.

11. У чому умовність терміна «усне книжне мовлення»? Яким є його стильовий вияв?

12. Які з відомих вам стилів ви використовуєте найчастіше? Чим це зумовлено?

☞ **Вправа 29.** Визначте, до яких функційних стилів належать подані тексти. Відповідь обґрунтуйте.

а) Стаття 10 Конституції України проголошує:

Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом (з Конституції України).

б) Та не Україну ти нині любиш — себе в Україні... А ти полюби її за голодні сироти, за заплакані вдови. За вічне її страждання. За страждання полюби! За всю оту кров, що пролили Павлюк, Кривоніс, Богун... і всі інші, безіменні. Надто отих, чиї й хрести погнили, і могили позападали. Вже жито на могилах. Чи ж пам'ятаємо? Полюби за кров, яка не окупилась. В усіх інших народів і держав вона окуплялась, а наша ні. Хіба ж вона не праведна? Хіба вона не свята? А вже тоді полюби за широкі степи, за гаї черешневі, за зорі, за карий усміх жони своєї. За материну пісню! Чей, співала тобі? Всі чужоземці кажуть: такої пісні більше немає ніде в цілому світі. Чуєш – в цілому світі! То що – нехай її розтопчуть татари, нехай вона щезне?... (Ю. Мушкетик. Яса)

в) Аналіз інтернаціоналізмів у сучасній українській економічній термінології показав, що найчисленнішою групою термінів, що створювалися на основі запозичень з класичних мов – давньогрецької і латинської чи створені за допомогою грецько-латинських елементів і майже на 30–40 відсотків базуються на цих мовах.

Серед економічних термінів фіксуємо такі грецькі запозичення: *іпотека, криза, економія, монополія, олігополія, хартія, тезаврування*. Латинських запозичень в українській мові більше, ніж грецьких, незважаючи на те, що проникли вони в словниковий склад значно пізніше. «Словник іншомовних слів» фіксує понад 300 термінів латинського походження на позначення соціально-економічних понять, зокрема: *акція, актив, аукціон, дебет, девальвація, дефіцит, інфляція, комерція, квота, кооперація, ліцензія, новація, номінал, облігація, орен-*

да, пролонгація, ревізія, рекламація, санація, субституція, трансакція та ін. (із журн.).

г) Табуни туманів розбрелися по селі й повлягалися над молодими житами, неначе соми на річковому дні. Кликкала когось жалобно сива горлиця, добував із золотих небесних сот золоті меди соловейко, розливав їх по землі та не було кому пити той неземний нектар. Прилетіла з луку зозуля, носила із срібної криниці срібну воду й розхлюпувала її на хати, на сади, на городи. Та нікому було пити ту земну джерельцю.

Вперше в тому весняному плині життя не було гармонії. Не було поскрипування колодязних журавлів, не чути було погейкування на волів, не збивали куряви коні, не полохала досвітку трубними голосами череда.

Тоді вдарив на сполох ще один соловейко, за ним третій, четвертий, справжнісінький солов'їний орган... Били золотими молоточками об золоті кувадла, майстрували золоті дзвони та розвішували їх на груші, кущі калини, на пересохлі цямрини (*К. Мотрич*).

г) **Авторитет батьківський** (від лат. *auctoritas* – влада, сила) – характерні особливості окремої людини чи групи, завдяки яким вони заслуговують на довіру і можуть мати позитивний вплив на погляди й поведінку інших людей; визнаний вплив батьків на переконання та поведінку дітей, що ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до важливості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, слів та вчинків (*зі словника*).

д) Львів відомий своїми кафедральними соборами – величним римо-католицьким, пронизаним духом Середньовіччя, греко-католицьким святого Юра, вірменським собором Успіння Пресвятої Богородиці та православною церквою Покрови Богородиці. Усі ці храми широко знані як серед туристів, так і серед паломників. Не забуті й менші святині Львова: маленькі костели XVII–XVIII століть, кам'яні й дерев'яні церквиці та каплиці, розташовані неподалік від центру, а тому зручні для відвідування й не оминуті гостями міста. На жаль, їхні дальші й новіші сестри часто залишаються недооціненими.

Одна з таких споруд – греко-католицька церква Вознесіння Господнього, розташована в Личаківському районі міста. Перша будівля постала тут ще на початку XVII століття. Тоді ці терени ще не нале-

жали до міста – і досі ця місцевість, хоч і є частиною Львова, зветься Старе Знесіння. Існує навіть версія, за якою цю назву вона отримала саме від Церкви Вознесіння. Утім того першого храму ми вже не побачимо: забудова місцевості була переважно дерев'яна, відповідно й церкву поставили з дерева. Її не раз доводилося ремонтувати й перебудовувати після пожеж (*із журн.*).

е) Телефон мій уночі
Застрибав дзеленьчучи.
Я схопився з ліжка скоро:
«Хто говорить?
Хто говорить?!
Хто шумить, не ждучи дня?!»
«С л о н е н я!»
«А-а, це ти, моє маля!
Звідкіля ж ти,
Звідкіля?»
«Ви простіть, як завиню, –
Я із Африки дзвоню.
Хочу я трубу для Тата,
Чи не можна там дістати?
Тато мій (ой, що робить?!),
Він у власний ніс трубить,
І від того бідний ніс
Довжелезний став, як хвіст.
Ну, а хвостик всох і стух,
Обганяти нічим мух».
«Бідний тато Ю м б о – Б у!
Добре,
Я пришлю трубу».

І. Багрянний

є) Щоб створити Храм Буття, громадському суспільству необхідні: велична архітектурна ідея; реальний план його конструкції; зодчі, майстри та підмайстри; відповідний ідеї храму матеріал.

Лідери українського національно-державного відродження висунули філософію миру, рівності, справедливості і свободи, демокра-

тії й верховенства права для всіх: окремих людей, соціальних верств і народів, націй і етноменшин, мов і культур, суверенізації внутрішнього і зовнішнього життя (із журн.).

☞ **Вправа 30.** Випишіть по два уривки текстів, які були б прикладами офіційно-ділового, наукового, розмовного, публіцистичного, художнього, конфесійного стилів літературної мови.

☞ **Вправа 31.** Придумайте власні тексти, які б ілюстрували офіційно-діловий, науковий, розмовний, публіцистичний, художній, конфесійний стилі літературної мови.

☞ **Вправа 32.** Поясніть: 1) який стиль літературної мови має жанри: рецензія, лист-есе, інтерв'ю-діалог, етюд, роздум; 2) до якого стилю зараховуємо тексти резюме, прес-релізу, гарантійного листа, положення, телефонограми.

☞ **Вправа 33.** Прочитайте текст. Визначте його стильову приналежність, стилетвірні ознаки. Складіть кілька текстів-монофонів (текст, у якому всі слова починаються з однієї й тієї самої літери), які б належали до різних функційних стилів.

Історія однієї суперечки англійця, німця, італійця та українця про мову

Було це давно, ще за старої Австрії, у далекому 1916 році.

У купе першого класу швидкого потяга «Львів – Відень» їхали англієць, німець, італієць. Четвертим був відомий львівський юрист Богдан Костів. Балачки точилися навколо різних тем. Нарешті заговорили про мови: чия краща, багатша і якій належить світове майбутнє. Звісно, кожен заходився вихваляти рідну мову. Почав англієць:

– Англія – це країна великих завойовників і мореплавців, які славу англійської мови рознесли цілим світом. Англійська мова – мова Шекспіра, Байрона, Діккенса й інших великих літераторів і науковців. Отже, їй належить світове майбутнє.

– Ніколи! – гордо заявив німець. – Німецька – мова двох великих імперій: Німеччини й Австрії, які займають пів-Європи. Це мова

філософії, техніки, армії, медицини, мова Шіллера, Гегеля, Канта, Вагнера, Гейне. І тому, безперечно, вона має світове значення. Італієць усміхнувся і тихо промовив:

– Панове, ви не маєте рації. Італійська – це мова сонячної Італії, музики та кохання, а про кохання мріє кожен. Мелодійною італійською мовою написані найкращі твори епохи Відродження, твори Данте, Боккаччо, Петрарки, лібрето знаменитих опер Верді, Пуччіні, Россіні, Доніцетті й інших великих італійців. Тому італійській мові належить бути провідною у світі.

Українець довго думав, нарешті промовив:

– Я не вірю у світову мову. Хто домагався цього, потім гірко розчарувався. Ідеться про те, яке місце відводять моїй мові поміж ваших народів. Я також міг би сказати, що українська – мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, геніального поета Тараса Шевченка. Це лірична мова найкращої з поетес світу – Лесі Українки, нашого філософа-мислителя Івана Франка, який вільно володів 14 мовами, зокрема й похваленими тут. Проте рідною, а отже, найбільш дорогою, Франко вважав українську. Нашою мовою звучать понад 300 тисяч народних пісень, тобто більше, ніж у вас усіх разом узятих... Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом не піду. Ви ж, по суті, нічого не сказали про багатство й можливості ваших мов. Чи могли би ви, скажіть, своїми мовами написати невеличке оповідання, у якому б усі слова починалися з однакової літери?

– Ні. Ні. Це неможливо! – відповіли англієць, німець й італієць.

– Може, вашими мовами це неможливо, а українською – зовсім просто. Назвіть якусь літеру! – звернувся Костів до німця.

– Хай це буде літера П, – відповів той.

– Гарзд. Послухайте оповідання.

Перший поцілунок

Популярному перемишльському поету Павлу Петровичу Подільчаку прийшло по пошті приємне повідомлення: «Приїздіть, Павле Петровичу, – писав поважний правитель Підгорецького повіту Полікарп Пантелеймонович Паскевич, – погостюєте, повеселитесь!» Павло Петрович поспішив, прибувши першим потягом. Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета. Потім під'їхали поважні

персони – приятелі Паскевичів. Посадили Павла Петровича поряд панночки – премилої Поліни Полікарпівни. Поговорили про політику, погоду, Павло Петрович прочитав підібрані пречудові поезії. Поліна Полікарпівна програла прекрасні полонези, прелюдії. Поспівали пісень, потанцювали падеспан, польку... Прийшла пора – попросили пообідати. Поставили повні підноси пляшок портвейну, плиски, пшеничної, підігрітого пуншу, пільзнерського пива. Принесли печених поросят, приправлених перцем півників, пахучі паляниці, печінковий паштет, пухкі пампушки під печеричною підливою, пироги, присмажені пляцки... Потім прислуга подала пресолодкі пряники, персикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок. Почувши приємну повноту, Павло Петрович подумав про панночку. Поліна Полікарпівна попросила прогулятися по Підгорецькому парку, помилуватися природою, послухати пташині переспіви. Пропозиція повністю підійшла підхмеленому поету. Походили, погуляли... Порослий папороттю прадавній парк подарував парі приємну прохолоду... Повітря п'янило принадними пасовищами... Посиділи, помріяли, позітхали, пошептали, пригорнулися. Прозвучав перший поцілунок... Прощай, парубоче привілля! Прийдеться поету приймакувати.

У купе зааплодували, і всі визнали: милозвучна, багата українська житиме вічно поміж інших мов світу. Але зазнайкуватий німець ніяк не міг визнати своєї поразки.

– Ну, а коли б я назвав іншу літеру? – заявив він. – Скажімо, літеру С?

– Своєю мовою можу створити не лише оповідання, а навіть вірш, де всі слова починаються на С і передаватимуть стан природи.

Самотній сад

Сипле, стелить сад самотній
Сірий смуток, срібний сніг.
Сумно стогне сонний струмінь,
Серце слуха скорбний сміх.
Серед саду страх сіріє.
Сад солодкий спокій снить.
Сонно сипляться сніжинки.

Струмінь стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад,
Срібно стеляться сніжинки,
Спить самотній сад...

– Геніально! Незрівнянно! – вигукнули італієць й англієць. Усі замовкли. Говорити не було потреби.

☞ **Вправа 34.** Прочитайте і виправте помилки. Визначте тип помилок. Запишіть текст рекламного повідомлення правильно.

ДІАМАНТБАНК
Центральний офіс на Володимирської 23
– ведення поточних рахунків;
– депозитні вклади;
– кредитування;
– опирації зі платіжними картками;
– платежі й грошові перекази Western Union;
– обмін валют.

☞ **Вправа 35.** Прочитайте тексти офіційно-ділового стилю. Визначте, який це документ за призначенням. Проаналізуйте тексти за лексичними та граматичними особливостями стилю.

1. Я, Гаврилюк Галина Тарасівна, доручаю Литвиненку Олексію Дмитровичу отримати стипендію студентів групи ЖУ 103 за жовтень 2011 року в сумі 6200 грн (шість тисяч двісті грн 00 коп.).

2. Покупець здійснює за свій рахунок експлуатацію й ремонт квартири з додержанням існуючих єдиних правил і норм на умовах, визначених для будинків державного і громадського житлового фонду, а також бере участь відповідно до займаної житлової площі у витратах, пов'язаних з технічним обслуговуванням і ремонтом, зокрема капітальним, усього будинку.

3. Громадянинові України може бути тимчасово відмовлено у видачі закордонного паспорта чи виїзді за кордон, якщо:

1) він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю, – до закінчення терміну;

2) діють неврегульовані аліменти, договірні чи інші невиконані зобов'язання – до їх виконання, або розв'язання спору за погодженням сторін у передбачених законом випадках, або забезпечення обов'язків заставою, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України;

3) проти нього порушено кримінальну справу – до її закінчення;

4) він засуджений за скоєння злочину – до відбуття покарання або звільнення від нього;

5) він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням, – до їх виконання.

4. Вельмишановний Собчак А. Р.

Інститут української мови НАН України підтверджує, що Вашу доповідь на тему «Новаторство поетичного ідіолекту Ліни Костенко» внесено до програми ХІХ Міжнародної наукової конференції «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (21–25 червня 2013 р., м. Київ).

З повагою

оргкомітет конференції

5.

Директорові районного
центру зайнятості

_____

гр. _____,
зареєстрованої (го) за адресою:

_____

ЗАЯВА

Прошу надати мені статус безробітного і встановити виплату допомоги у зв'язку з безробіттям відповідно до Закону України «Про зайнятість населення».

Зобов'язуюся своєчасно повідомляти службу зайнятості про всі зміни моїх відомостей, внесених до картки персонального обліку.

Дата

Власноручний підпис

☞ **Вправа 36.** Визначте, до якого функційного стилю належать подані нижче стійкі словосполучення, чи можна їх замінити (як саме?) окремим словом або іншим словосполученням. Послугуйтеся відповідною довідковою літературою.

1. Віддати наказ, застосовувати санкції, заявити протест, покласти край, нанести візит, прийняти резолюцію, мати ділову зустріч, провести реорганізацію, виявити опір, мати аудієнцію, завершити роботу, покласти відповідальність.

2. Приватні міжнародні союзи, правові аспекти, нормативна база, приватне право, договір купівлі-продажу, судочинство, судові процедури, цивільно-правова відповідальність, державотворення, праворозуміння, правове регулювання, еколого-правові проблеми.

☞ **Вправа 37.** Укажіть, до якого функційного стилю належать подані стійкі словосполучення. Проілюструйте, як вони вводяться в контекст, яке їх стилістичне призначення.

Кредитно-модульна система, братерська єдність, державний герб, література бароко, стіл замовлень, подолати недоліки, приватна власність, складносурядні речення, зовнішнє незалежне оцінювання, творча індивідуальність, новітні технології, демократичне суспільство, дійти консенсусу, принципи орфографії, обласна держадміністрація, фразеологічні вислови, художні засоби, економічна криза, міжнародні відносини, адміністративне судочинство.

☞ **Вправа 38.** Складіть узагальнювальну таблицю «Офіційно-діловий стиль: основні риси, підстили».

☞ **Вправа 39.** Висловіть свої враження в невеликому дописі до газети про прем'єру концерту відомого співака/співачки, гурту.

☞ **Вправа 40.** Складіть рекламу для аукціону, а також репортаж-мініатюру з цього аукціону.

☞ **Вправа 41.** Перекладіть українською мовою. Зверніть увагу на відмінності стійких сполучень слів в українській і російській мовах.

Мери по предупреждению, мысли без всякой связи, на будущей неделе, наверстать упущенное, оказывать сопротивление, отпуск по болезни, ни под каким видом, на общественных началах, на произвол судьбы, низменные интересы, на прошлой неделе, на худой конец, не возьму в толк, письмо с уведомлением, повредить механизм, повредить палец, расписка в получении, расходная накладная, текучесть кадров, удельный вес.

1.3. Ділові папери як форма реалізації офіційно-ділового стилю. Класифікація документів

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть диференційні (визначальні) риси офіційно-ділового стилю.

2. Які функції виконує офіційно-діловий стиль?

3. Охарактеризуйте сфери функціонування офіційно-ділового стилю.

4. Сформулюйте визначення документа, офіційного документа.

5. Що розуміють під терміном «юридична сила офіційного документа»?

6. Що є основним елементом документа?

7. Які види документів виділяють: 1) за найменуванням; 2) за змістом і спеціалізацією; 3) за призначенням; 4) за походженням; 5) за місцем укладення; 6) за напрямком;

7) за способом створення, структурними ознаками і ступенем стандартизації та регламентації; 8) за ступенем складності; за стадіями відтворення; 9) за терміном виконання; 10) за ступенем секретності; 11) за юридичною силою; 12) за технікою відтворення; 13) за терміном зберігання?

8. Що таке формуляр, бланк?

9. Назвіть правила, яких потрібно дотримуватися, оформлюючи бланк документа.

10. Хто або що визначає правила оформлювання документів?

11. Що таке ЄДСД? На які види документів поширюються положення ЄДСД?

12. Які національні стандарти регламентують оформлення документів?

13. Які види документів розрізняють за ступенем стандартизації?

14. Які реквізити надають документові юридичної сили? Як правильно їх оформити?

15. Назвіть реквізити за ДСТУ 4163–2003. Які з них використовують у всіх видах документів, які тільки в окремих?

16. Який розмір шрифту дозволено використовувати, готуючи документ? Які нормати-

вні документи це регламентують?

17. Що розуміють під рубрикацією тексту? Які її види розрізняють?

18. Які технічні вимоги висувають до оформлювання документа, сторінки документа?

19. Яке призначення має нумерація сторінок?

20. Яких правил потрібно дотримуватися, нумеруючи сторінки документа?

 Вправа 42. Поясніть, зміст яких понять розкривають наведені визначення. Скористайтеся словами, поданими в довідці.

1. Реквізит документа, що називає одержувача; розташовується праворуч у верхній частині сторінки.

2. Повна копія відправленого з установи документа, яка залишається у відправника.

3. Аркуш паперу з відтвореними на ньому реквізитами, що містять постійну інформацію.

4. Внутрішнє узгодження проекту документа.

5. Членування тексту на складові частини.

6. Основний вид документа, перший і єдиний його примірник.

7. Реквізит дозволяє забезпечити оперативний довідково-інформаційний пошук документа, контроль виконання; розташовується у верхній частині сторінки зліва.

8. Реквізит обов'язковий лише у вихідних документах; складається з прізвища виконавця та номера його службового телефону; ставиться в нижньому лівому кутку зворотного або лицьового боку останньої сторінки документа.

9. Документ, який містить прохання чи пропозицію однієї чи кількох осіб щодо здійснення своїх прав або захисту інтересів.

10. Обов'язковий елемент документа.

Довідка: реквізит, заява, рубрикація, бланк, відпуск, адресат, віза, прізвище виконавця та його номер телефону, оригінал, індекс.

☞ **Вправа 43.** Продовжіть подані далі речення.

I. *Розпорядчі документи:*

а) Наказом про особовий склад оформляють ...

б) Текст наказу складається з двох частин ...

в) Констатаційна частина містить такі елементи ...

г) Наказ підписує ...

д) Накази, що стосуються особового складу, складають на основі ...

е) До розпорядчих документів належать ...

II. *Господарсько-договірні документи:*

а) Трудовий договір може бути безстроковим, ...

б) Договір вважають укладеним тоді, ...

в) Документ, який регламентує стосунки між установою і позаштатним працівником, називається ...

г) Контракт складають у ... примірниках.

д) До господарсько-договірних документів належать ...

☞ **Вправа 44.** Поділіть поданий далі текст на абзаци. Поясніть, якими правилами ви керувалися.

1. Художні музеї – одне з величезних досягнень людської цивілізації. Вони зберігають і роблять доступними для людей унікальні духовні цінності. Музеї не тільки зберігають спадщину минулого для подальших поколінь, а й займаються науково-просвітницькою та дослідницькою діяльністю. Історія виникнення художніх музеїв сягає далеких часів. Перший Музейон мав статус навчального закладу. Аналогами художніх музеїв в античній Греції були храми. Прообразами приватних зібрань античного періоду слугували вілли багатих і знатних людей. У середні віки хранителями витворів мистецтв були храми та монастирі. В епоху Відродження почала формуватися власне музейна справа, зокрема у Флоренції, зусиллями її правителя Лоренцо Медичі.

У XVI ст. почали створювати художні музеї в Італії, Франції. До того ж часу зараховують появу перших установ музейного типу – галерей, «кунсткамер», «кабінетів». В Україні попередниками музеїв у княжу добу були бібліотеки та ризниці церков і монастирів, скарбниці князів. У XVI–XVIII ст. – колекції гетьманів, козацьких старшин. Музеї як спеціальні заклади почали з'являтися в першій половині XIX ст., особливо після значних втрат музейних цінностей у пореволюційний період і вилучення художніх скарбів і продаж їх за кордон. Поступово складалася концепція музею як багатофункційного закладу. Утворювалися різнопрофільні музеї: історичні, археологічні, літературні, етнографічні тощо. Створення історико-культурних заповідників, музеїв-заповідників, музеїв просто неба, меморіальних музеїв-садиб дали поштовх подальшому розвитку музейної справи (з *посіб.*).

2. Королева Франції

1048 рік. Знову французьке посольство, подолавши майже 3000 км, досягло Києва. На чолі був єпископ Готьє Савейр. Після урочистих прийомів, богослужінь та інших обов'язкових церемоній послу короля офіційно дали згоду на шлюб Анни з Генріхом. Так вирішилась доля Анни. [...] Після двомісячної мандрівки посольство з Анною прибуло до Франції. У ті часи місцем перебування королівського двору було невеличке місто Санліс (40 км від Парижа), де й пройшли перші місяці життя в країні князівни. Навесні король і двір вирушили до стародавньої французької столиці міста Реймса, де в присутності знаті та величезного скупчення різного люду 14 травня 1049 року, на свято св. Троїці, король Генріх одружився з Анною. Урочиста церемонія відбувалася в Реймському кафедральному соборі, руки молодих з'єднав архієпископ Реймський – Гі де Шатільон. Анна Ярославна стала французькою королевою. Під час цієї важливої події королева подарувала собору Євангеліє, привезене з Києва. Книга була написана кирилицею, яка була офіційною писемністю Київської Русі. Євангеліє згодом одержало назву Реймського. Ця найдавніша пам'ятка київського походження збереглася до наших днів і зараз знаходиться в міській бібліотеці в Реймсі (Франція). На цьому Євангелії французькі королі протягом багатьох років присягали під час коронації в соборі та вступу на престол Франції. Перші роки життя в чужій країні

не були радісними для Анни. [...] Проте час брав своє. Численні обов'язки королеви все більше відволікали від похмурого настрою. [...] Про зростаючий авторитет Анни у французькому суспільстві говорить і той факт, що їй було надано право ставити свій підпис на документах великої державної ваги. Її чіткі, ясні, написані знайомим «установом» літери стоять поруч з хрестами неграмотних королівських чиновників, придворних і самого короля – Генріха I. Ця привілея Анни була унікальним явищем для французького королівського двору XI віку. Вона знала латинь – офіційну мову того часу, якою писало і розмовляло освічене суспільство в Західній Європі. Але коронована киянка, живучи далеко від батьківщини, пам'ятала кириловий правопис, підписувалася й рідною мовою. Зображення українського символу – тризуба, яке дуже мало відрізняється од офіційно прийнятого герба Української Народної Республіки (УНР), є в гербі Анни Ярославни королеви Франції (*О. Козуля*).

3. Соломія Крушельницька – видатна світова співачка

Перший сольний виступ С. Крушельницької відбувся 28 лютого 1891 року. 1892 року отримала нагороду за виконання партій Леонори й Амелії з опер Дж. Верді «Трубадур» і «Бал-маскарад». 13 квітня 1892 року вперше на сцені театру Скарбка (м. Львів) виконала головну партію в ораторії Г.-Ф Генделя «Месія». 1883 року на Шевченківському концерті в Тернополі відбувся перший прилюдний виступ Соломії, яка співала в хорі товариства «Руська бесіда». На одному з концертів цього хору 2 серпня 1885 року був присутній Іван Франко, який разом з українськими, російськими та болгарськими студентами й композитором Остапом Нижанківським, художником і поетом Корнилом Устияновичем мандрував тоді краєм. На концерті був також письменник Павло Думка, родом із сусіднього села Купчинці.

У Тернополі Соломія Крушельницька познайомилася зі служителями Мельпомени. Тут час від часу виступав львівський театр товариства «Руська бесіда», у репертуарі якого були опери С. Гулака-Артемовського та М. Лисенка. Вона мала змогу спостерігати за грою драматичних акторів К. Клішевської, Ф. Лопатинської, А. Мужик-Стечинського, М. Ольшанського, А. Осиповичевої, С. Яновича – батька Леся Курбаса. 1893 року дебютувала на сцені Львівського оперного театру

(опери «Фаворитка», «Сільська честь» П. Масканьї). Наступного року співала у Львівській опері головні партії в операх «Фауст» Ш. Гуно, «Африканка» Дж. Мейєрбера, «Страшний двір» С. Монюшка. 1895-го в м. Відень (Австрія) вивчала партії в операх Р. Вагнера. Співала на сценах провідних театрів світу, зокрема у Львові, Кракові (1895–1898), Одесі (1896–1897), Сантьяго (1897), Варшаві (1898–1902), Петербурзі (1901–1902, в італійській трупі за участю М. Баттістіні, Е. Карузо), Парижі («Гранд-опера», 1902), Неаполі (1903–1904), Римі (1904–1905), Мілані («Ла Скала», 1898, 1904, 1907, 1909, 1915, 1920), Каїрі (1904); гастролювала в Аргентині (1906–1911, 1913, з італійською трупою під керівництвом А. Тосканіні та Л. Муньйоне), Іспанії, Бразилії. 1920 року залишила оперну сцену. Виступала з камерними концертами у Львові, Тернополі, Чернівцях та ін. містах (1894–1923), провела концертне турне в Стрию, Перемишлі та Новому Санчі (1898). 1939-го повернулася до Львова. У 1945–1952 рр. – професор вокалу Львівської консерваторії ім. М. Лисенка (нині – Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка). Партії (понад 60): Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Татяна, Ліза («Євгеній Онегін», «Пікова дама» П. Чайковського), Чіо-Чіо-Сан, Тоска (однойменні опери Дж. Пуччіні), Саломея, Електра (однойменні опери Р. Штрауса), провідні партії в операх Дж. Верді, Р. Вагнера, Дж. Бізе; виконувала українські народні пісні, камерні твори українських і зарубіжних композиторів. На оперних сценах виступала з М. Баттістіні, Е. Карузо, О. Мишугою, М. Менцинським, Тітта Руффо, Ф. Шаляпіним та ін. Цікаво, що 17 лютого 1904 року в міланському театрі «Ла Скала» Джакомо Пуччіні представив свою нову оперу «Мадам Баттерфляй». Ще ніколи композитор не був так упевнений в успіху, але ... глядачі оперу обурено освистали. Славетний маестро почувався розчавленим. Друзі вмовили Пуччіні переробити свій твір, а на головну партію запросити Соломію Крушельницьку. І 29 травня того самого року на сцені театру «Гранде» в Брешії відбулася прем'єра оновленої «Мадам Баттерфляй», цього разу – триумфальна. Публіка сім разів викликала акторів і композитора на сцену. Після вистави, зворушений і вдячний, Пуччіні надіслав Крушельницькій свій портрет із написом: «Найпрекраснішій і найчарівнішій Баттерфляй» (Б. Мельничук, В. Уніят).

☞ **Вправа 45.** Відредагуйте запропоновані варіанти адресування заяв. Запишіть правильно.

а) Ректорові Національної
Академії керівних кадрів культури і мистецтв
Проф. Чернецю В. Г.
Студента Інституту менеджменту
Ярмолук С. О.

б) Директору ВО «Родон»
п. Шевчуку А. А.
Чернишової Тетяни, яка
мешкає за адресою:

М. Київ, вул. О. Теліги,
Буд. 14, кв. 233

в) Директору Київської ЗОШ І–ІІІ
ступенів № 45 Випускника НАКККіМ
Корольова Сергія

г) Директору Інституту менеджменту
проф. Іванюку М. М.
від студента групи Ю-11-2
спеціальність «Кримінальне право»
Яресько О. І.

☞ **Вправа 46.** Відредагуйте тексти документів. Запишіть правильні варіанти.

а) Я, Скрипник Ольга Веніамінівна, народилась у 1994 році в Києві. Закінчила 11 класів Київської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 243. Зараз студентка спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності».

б) Оголошення.

У Центрі культури і мистецтв НАКККіМ буде проведено літературний вечір з нагоди 198-ої річниці з дня народження українського поета Тараса Шевченка.

в) Розписка.

Я, студент I-го курсу факультету міжнародних відносин (спеціальність «Міжнародна інформація») Величкович Любомир, узяв на кафедрі словник для підготовки до іспиту: Політологічний енциклопедичний словник. – 2-ге вид. – К., 2004.

☞ **Вправа 47.** Прочитайте текст. Чи всі анкетні дані подано? Дopiшіть потрібні реквізити.

а) Характеристика

Студента Інституту дизайну і ландшафтного мистецтва

Бойчука Олексія Андрійовича

б) Характеристика

випускниці школи № 21

Саєнко Єлизавети

в) Відгук

на бакалаврську роботу студентки Інституту мистецтв

Тимощук Ольги І.

г) Запрошення.

Шановна Лариса Віталіївна!

☞ **Вправа 48.** Напишіть документ, у якому йдеться про те, що Павлик Олег Дмитрович є студентом II курсу Інституту мистецтв спеціальності «Режисура».

☞ **Вправа 49.** Напишіть резюме такого змісту: Ви хочете працювати за спеціальністю; Вам потрібно переконати керівництво установи, що Ваші особисті якості можуть компенсувати відсутність досвіду.

Текст документа повинен містити таку інформацію: домашня адреса, телефон; прізвище, ім'я, по батькові; мета, з якою написано документ; особисті дані; освіта; професійний досвід; публікації.

☞ **Вправа 50.** Прочитайте текст. Визначте вид документа за: а) призначенням; б) формою; в) ступенем гласності; г) складністю; г) напрямом; г) рівнем стандартизації.

Ректорові Національного
університету біоресурсів при-
родокористування України
культури і мистецтв
проф. Ніколаєнку С. М.

студента групи Філа–160016
гуманітарно-педагогічного факу-
льтету спеціальності «Філологія»
денної форми навчання
Бойка Олександра Івановича

ЗАЯВА

Прошу перевести мене на спеціальність «Журналістика» у зв'язку з тим, що в майбутньому я буду працювати журналістом. Академічну різницю зобов'язуюся скласти протягом встановленого терміну.

29.06.2016

Власноручний підпис

☞ **Вправа 51.** Охарактеризуйте документи за: 1) найменуванням; 2) змістом і спеціалізацією; 3) призначенням; 4) походженням; 5) місцем укладення; 6) напрямком; 7) способом створення, структурними ознаками та ступенем стандартизації й регламентації; 8) ступенем складності; стадіями відтворення; 9) терміном виконання; 10) ступенем секретності; 11) юридичною силою; 12) технікою відтворення; 13) терміном зберігання.

Заява, скарга, анкета, акт, звіт, протокол, наказ керівника підприємства, наказ міністра культури, лист, постанова, договір, копія диплома про вищу освіту, витяг з наказу, подання, накладна, типові положення про кафедру, дублікат посвідчення.

1.4. Особливості мови та загальні вимоги до оформлення особових офіційних та обліково-фінансових документів

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть визначальні мовні риси офіційно-ділового стилю та його підстилів.

2. Що є основою будь-якого документа?

3. Які основні вимоги висувають до тексту документа?

4. Які види текстів розрізняють?

5. З яких логічних елементів складається текст? Охарактеризуйте кожен з них.

6. Що розуміють під терміном «простий текст», «складний текст»?

7. Охарактеризуйте прямий і зворотний порядок розташування логічних елементів тексту документа.

8. Якими ознаками повинен характеризуватися стиль письма тексту документа?

9. Які документи укладають від першої особи, а які – від третьої?

10. На які групи поділяють всі документи за ступенем стандартизації і регламентації?

11. Які види текстів розрізняють у документах з низьким рівнем стандартизації?

12. Дайте визначення обліково-фінансовим документам.

13. Назвіть особливості обліково-фінансових документів.

14. Назвіть документи, які формують групу обліково-фінансових документів.

15. Який з різновидів тексту переважає в обліково-фінансових документах?

16. З яких логічних елементів складається текст обліково-фінансових документів?

17. Яким рівнем стандартизації характеризується кожен із видів обліково-фінансових документів?

18. Дайте визначення особовим документам.

19. Які види документів належать до особових?

20. У чому полягає особливість текстової частини наказів з особового складу?

☞ **Вправа 52.** Продовжіть подані нижче речення.

Обліково-фінансові документи.

1. а) Доручення – це документ, яким організація чи окрема особа надає...
  - б) Залежно від суб'єкта дії доручення поділяють на ...
  - в) Офіційне доручення – це документ ...
  - г) Засвідчення підпису – це обов'язковий реквізит ...
2. а) Акт складають з метою ...
  - б) Текст акта має ... частини: ...
  - в) У кінці акта (перед підписами) повідомляють ...
  - г) Акт як документ підписують ...
3. а) Накладна – це обліковий документ, який дає ...
  - б) У якій формі подають інформацію про матеріальні цінності, вантажі?
    - в) Чи є серед реквізитів цього документа *підстава*?
    - г) Хто підписує накладну?

☞ **Вправа 53.** Складіть офіційну характеристику на свого одногрупника чи одногрупницю, дотримуючись вимог до характеристики як службового документа, і напишіть про цю ж особу нарис. До яких стилів належить кожен із текстів? Поясніть мовностилістичні особливості їх оформлення.

☞ **Вправа 54.** Напишіть біографію свого одногрупника чи одногрупниці у двох стилях – офіційно-діловому та публіцистичному. Що є спільного і відмінного в цих двох текстах?

☞ **Вправа 55.** Укладіть особовий документ (на вибір – заява, характеристика, резюме, наказ щодо особового складу), використовуючи такі вихідні дані:

Прізвище, ім'я, по батькові працівника – Василь Іван Вікторович.

Посада – завідувач лабораторії нанотехнологій ВАТ «Прогрес».

На посаді працює з вересня 2009 року.

Освіта – Національний авіаційний університет, факультет комп'ютерних технологій, 2000 рік.

☞ **Вправа 56.** Відредагуйте поданий нижче документ. Оформіть правильно.

Голові профспілкового
комітету НУБіП України Гребенні-
кову В.
Володько Миколи Петровича
Працівника НУБіП України

ЗАЯВА.

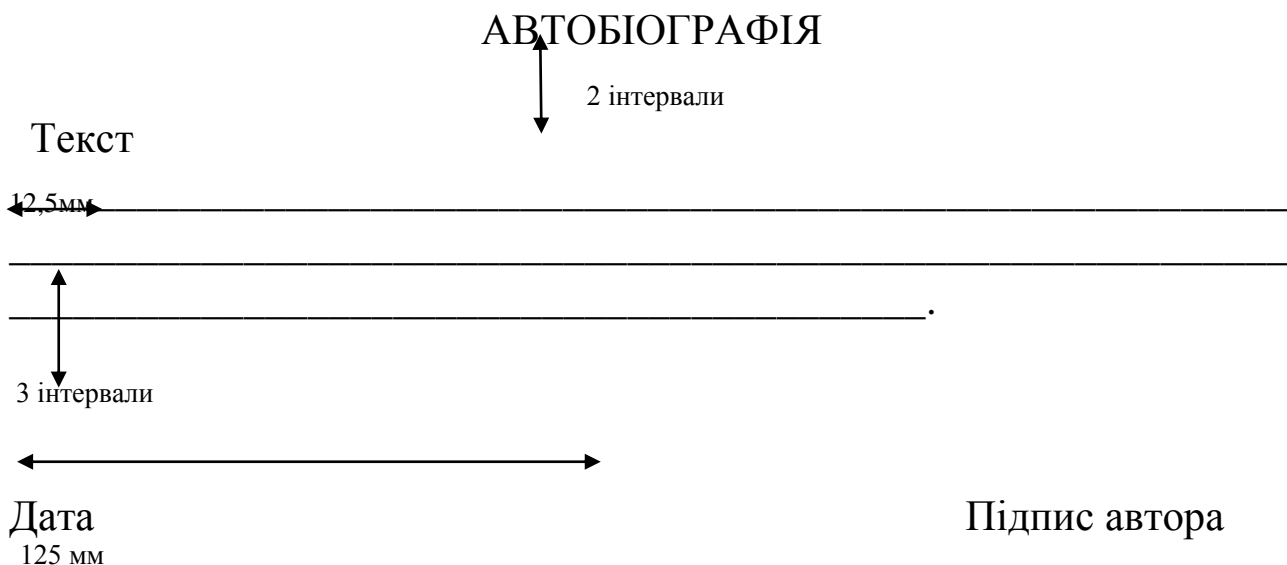
Прошу розглянути мою заяву і надати мені путівку для оздоровлення на троє осіб у пансіонаті «Чайка» м. Євпаторія, так як я працюю у НУБіП України вже чотири роки, а путівки жодного разу не брав. Прошу послати мене у третій заїзд.

(Підпис)

24 березня 2013 року

☞ **Вправа 57.** Укласти схему (розташування реквізитів) заяви, резюме, характеристики, наказу з особового складу, розписки, доручення, акта, заявки, відомості відповідно до ДСТУ 4163–2003.

Взірець

☞ **Вправа 58.** Укладіть особовий документ (на вибір – заява, характеристика, резюме, наказ щодо особового складу), використовуючи такі вихідні дані:

Прізвище, ім'я, по батькові працівника – Василь Іван Вікторович.

Посада – завідувач лабораторії нанотехнологій ВАТ «Прогрес».
На посаді працює з вересня 2009 року.

Освіта – Національний авіаційний університет, факультет комп'ютерних технологій, 2000 рік.

☞ **Вправа 59.** Укладіть обліково-фінансовий документ (на вибір – розписка, доручення, акт, заявка, відомість), використовуючи такі вихідні дані:

Установа – ЗАТ «Патріот», яка має різні структурні підрозділи (канцелярія, відділ кадрів, бухгалтерія й ін.).

Директор – Задирака Юлій Всеволодович.

Головний бухгалтер – Прощай Дарій Хомович.

Працівники-чоловіки – Сіпало, Непочатих, Якось, Заволока, Галушка, Гайовий.

Працівники-жінки – Пробачай, Швайка, Завертайло, Ротату, Піднебесна, Долішня.

☞ **Вправа 60.** Випишіть мовні кліше з особових та обліково-фінансових документів.

Взірець.

Резюме: заміщення вакантної посади...

Заява: прошу зарахувати (звільнити, перевести, надати тощо).

Характеристика: ...

1.5. Характеристика найуживаніших довідково-інформаційних документів. Вимоги до змісту й оформлення пояснювальних записок, довідок, оголошень, протоколів і службових листів

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть документи, які формують групу довідково-інформаційних документів.

2. Назвіть спільні вимоги до змісту довідково-інформаційних документів.

3. Яким рівнем стандартизації характеризується кожен із видів довідково-інформаційних документів?

4. Які реквізити формують такий вид довідково-інформаційних документів як службові документи?

5. Назвіть спільне й відмінне в змісті доповідної та пояснювальної записок.

6. Які різновиди службових записок функціонують в управлінській діяльності?

7. Які реквізити містить оголошення? Охарактеризуйте особливості його змістового наповнення й технічного оформлення.

8. Які розрізняють види оголошень за змістом?

9. На які види поділяють оголошення за формою?

10. Які види оголошень виокремлюють за походженням?

11. Назвіть види протоколів та охарактеризуйте їхні визначальні риси.

12. Охарактеризуйте особливості вживання великої літери в протоколах.

13. У чому відмінність в оформленні протоколу та витягу з протоколу?

14. Які існують види довідок? У чому полягають їх змістові, технічні особливості?

15. Які види службових листів прийнято розрізняти?

16. Назвіть реквізити, які формують такий вид документів, як «службовий лист». Охарактеризуйте узагальнені мовні особливості оформлення службових листів.

17. З яких логічних елементів складається текст службових листів?

18. На аркушах якого формату можливе оформлення службових листів? Які особливості оформлення кожного з них?

☞ **Вправа 61.** Випишіть мовні кліше з довідково-інформаційних документів.

Взірець.

Довідка: видано для подання до...

Службовий лист: щиро вдячні за...

Протокол: ...

☞ **Вправа 62.** Відредагуйте поданий нижче документ. Оформіть правильно.

а) Місце штампа Вуза

Справка

Дана Дацюк Івану Петровичу в тому, що він дійсно являється студентом 1 курсу Педагогічного факультета Львівського Державного Інститута фізкультури. Справка видана для пред'явлення у ЖЕК по місцю проживання.

б) Оголошення

Запрошуються всі студенти яким небайдужа доля української мови. 04.10.2011 в 15 год. 30 хв. в кабінеті українознавства Інституту Економіки і Права (аудиторія 215) відбудецця засідання літерного гуртка.

К.Б. Олійник (староста гуртка)

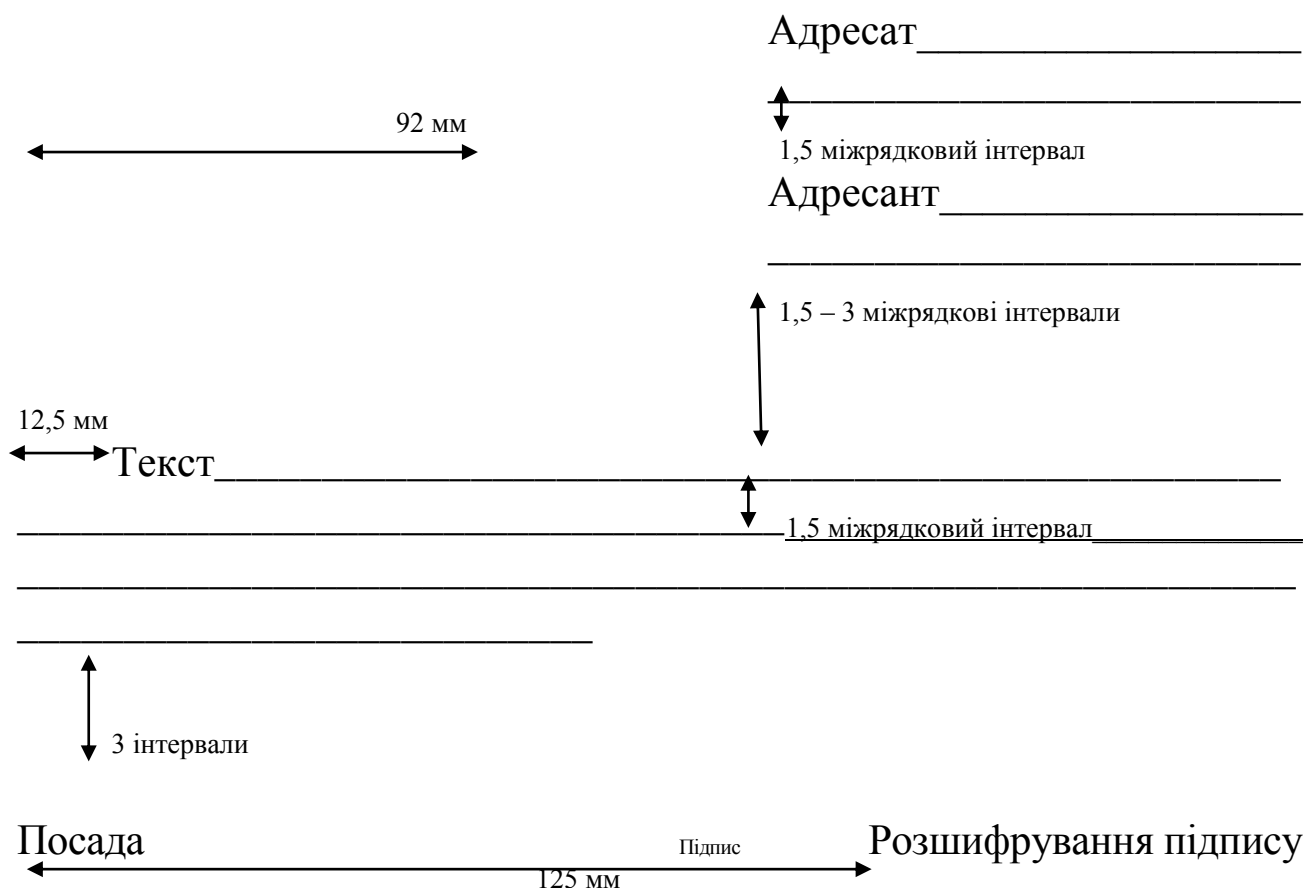
☞ **Вправа 63.** Запишіть текст, доповнивши його потрібними словами.

Офіційно-діловий стиль – це мова ... паперів, що використовуються в ... спілкуванні між державами, установами, приватною особою і ... і регулюють їхні ... взаємини. Основне призначення стилю – регулювання ...-ділових стосунків. Головні ознаки стилю – наявність ..., що мають певну черговість, однозначність ..., точність, послідовність ... фактів, гранична чіткість висловлювання, наявність усталених ... зворотів, певна ... початків і закінчень документів, широке ... усталених конструкцій (*у зв'язку з, відповідно до, з метою, згідно з і под.*).

Довідка: реквізитів, використання, ділових, викладу, офіційному, ділові, послідовність, офіційно, мовних, установою.

☞ **Вправа 64.** Укладіть схему (розташування реквізитів) пояснювальної записки, доповідної записки, довідки, оголошення, протоколу, витягу з протоколу відповідно до ДСТУ 4163–2003.

Взірець

☞ **Вправа 65.** Підготуйте оголошення про урочистість, присвячену Дню матері.

☞ **Вправа 66.** Напишіть приватне оголошення.

☞ **Вправа 67.** Напишіть оголошення про набір студентів на навчання у 2014 році.

☞ **Вправа 68.** Напишіть офіційного вітального листа з нагоди ювілею.

☞ **Вправа 69.** Напишіть офіційне запрошення на урочистість з нагоди ювілею організації.

☞ **Вправа 70.** Напишіть лист, у якому ви просите вибачення за те, що не прийшли на зустріч, про яку домовлялися: а) особисто, б) не особисто, а через свого секретаря. Висловіть сподівання на повторну зустріч через деякий час.

☞ **Вправа 71.** Напишіть лист-претензію, у якому висловлюєте невдоволення через порушення умов укладеної угоди, наприклад порушення погоджених термінів надання послуг зв'язку (безлімітного доступу до інтернету).

☞ **Вправа 72.** Запишіть типові мовні звороти, якими можна скористатися під час написання таких видів службових листів, як лист-нагадування, лист-відмова, лист-пропозиція, лист-запит, гарантійний лист.

☞ **Вправа 73.** Напишіть протокол звітно-виборної конференції студентів Вашого інституту з таким порядком денним:

1. Звіт голови студентського самоврядування за минулий рік.
2. Вибори голови студентської ради N інституту.

***1.6. Науковий стиль української мови,
його мовні та жанрові особливості.
Складання тез, конспектів***

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що розуміють під поняттям «науковий стиль мови»?

2. Які диференційні (визначальні) ознаки дають підста-

ви виокремити науковий стиль літературної мови?

3. Охарактеризуйте мовні особливості наукового стилю літературної мови.

4. У яких жанрах реалізується науковий стиль мови?

5. Назвіть підстилі наукового стилю. Охарактеризуйте їх диференційні ознаки.

6. Що розуміють під поняттям «тези»? Яке їх призначення?

7. Дайте визначення термінові «конспект».

8. Які види конспектів розрізняють?

9. Які функції виконує конспект?

10. Охарактеризуйте особливості конспекту.

11. З яких логічних елементів складається текст тез?

12. Які реквізити складають тези?

13. Поясніть, у чому полягають особливості оформлення тез як документа.

14. До якого виду документів належать тези, конспект?

15. Чи належать тези, конспект до службових документів? Думку свою обґрунтуйте.

☞ **Вправа 74.** Прочитайте подані нижче тези доповіді. Доберіть до них заголовки. Визначте вид наведених нижче тез. Відповідь обґрунтуйте.

1. За приблизними підрахунками, протягом останніх трьох століть було запропоновано близько 300 проектів штучних мов для спілкування людей (перетворення давньогрецької та латинської мов у міжнародні мови Гільдегардіса, Декарта, Лейбніца, Коменського, Дальгарно, Ампера, Сюдре, волапюк Шлайєра, есперанто Заменгофа, семантем Кулика тощо). Крім того, латинська мова без закінчень (латіно сіне флексіоне) як міжнародна мова була запропонована математиком Пеано. У чому ж причина того, що жодна зі штучних мов не стала спільною мовою людства? На нашу думку, одна з причин полягає в тому, що основні компоненти цих штучних мов є копіями-підкомпонентами природних мов. З іншого боку, спілкування штучними мовами вимагає перекладів сили-силенної творів, написаних на відомих природних мовах. Прагматичні аспекти використання штучних мов для спілкування людей також мають штучний характер, який підтверджує їх практичну недоцільність. Виникає питання, чи

існуватиме в людства одна спільна мова (не обов'язково штучна, вигадана, а така, що буде результатом розвитку всіх людських мов). Мені здається, що така мова не можлива принаймні з двох причин. По-перше, кожна мова є відкритою системою, тобто мова не являє собою закінченого тексту – у ній легко і вільно створюються нові повідомлення. По-друге, і це основний аргумент, який впливає з аксіоматичного означення мови, неможливо побудувати повну систему аксіом і повну систему первісних понять (*Яків Дубров*).

2. У сучасній філософії домінує тенденція вивчення культурно-інформаційного простору крізь призму поняття тексту. Поліфункціональна природа феномену тексту зумовила появу різноманітних підходів до його розуміння, а також можливості застосування категорії тексту в багатьох гуманітарних науках. Застосування текстоцентричного принципу в науковій сфері пов'язане з такими властивостями тексту, як його здатність виступати засобом пізнання, засобом долучення до української культури, засобом оволодіння мовленнєвою діяльністю в усіх її видах, «підґрунтям формування комунікативної компетенції, а також засобом створення ситуацій, за допомогою яких здійснюється реальне спілкування» (*З. Бакум*).

Використання текстоцентричного підходу виправдане також у галузі документознавства. З метою доведення об'єктивності такого рішення наведемо декілька аргументів. По-перше, текст як «складне й багатоаспектне утворення» (*З. Тураєва*) виступає основним інструментом професійної діяльності документознавців. Як культурний феномен він забезпечує створення, збереження, відображення та передачу інформації про певні реалії об'єктивної дійсності. Як мовна одиниця текст слугує засобом складання та оформлення різних за призначенням документів, організації та розгортання комунікативного процесу. Як компонент семіотичної системи він не тільки дає змогу зафіксувати важливе повідомлення в письмовому вигляді, але й передбачає автоматизовану обробку інформації. Відповідно, оволодіння знаннями про текст у теоретичному плані виступає запорукою успішної професійної діяльності документознавця.

По-друге, у фаховій підготовці спеціалістів цієї галузі знань слід дбати про вироблення комунікативних умінь і навичок. У процесі формування мовленнєвої компетенції використовують переважно практич-

ний аналіз текстів шляхом виявлення в ньому порушень усіх типів літературних норм, складання службових документів з дотриманням необхідних вимог і стандартів їхнього оформлення, створення різних видів усного викладу матеріалу. З огляду на сказане, вважаємо, що оволодіння навичками практичної роботи з текстом також становить важливу складову професійної майстерності документознавців.

По-третє, текстоцентричний підхід виступає пріоритетним у процесі викладання дисциплін документознавчого циклу, що виявляємо в міждисциплінарному зв'язку за певними тематичними блоками. За основу формування кожного змістового блоку обираємо предмет вивчення тієї чи тієї дисципліни, а також напрям дослідження лінгвістики тексту як наукової галузі. Зазначимо, що мовознавці виокремлюють шість таких напрямів, а саме структурно-граматичний, семантичний, комунікативно-прагматичний, семіотичний, когнітивний, прикладний.

Перший тематичний блок (лінгвістика тексту (структурно-граматичний напрям), стилістика ділового мовлення та редагування текстів службових документів, лінгвістичні основи документознавства, сучасне документознавство) охоплює дисципліни, які сприяють формуванню власне лінгвістичних знань у майбутніх документознавців.

У своїй професійній діяльності документознавець постійно виступає учасником комунікативного процесу, тому в підготовці фахівця цієї галузі знань чимала роль належить навчальним курсам, які забезпечують формування комунікативної компетентності в майбутніх спеціалістів. Уважаємо, що до таких слід віднести дисципліни сучасне документознавство, документаційно-інформаційна комунікація, лінгвістика тексту (комунікативно-прагматичний напрям), PR-технології, інформаційне обслуговування та забезпечення інформаційних потреб, які разом становлять **другий тематичний блок**.

У процесі навчання студент спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» обов'язково повинен здобути навички та вміння організаторської, управлінської та прогностичної роботи, необхідні для задоволення в подальшому потреб суспільства. Їх формування можливе під час опанування такого комплексу навчальних курсів, як інформаційно-аналітична діяльність, лінгвістика тексту (семіотичний напрям), створення гіпертекстових документів,

PR-технології, інформаційне обслуговування та забезпечення інформаційних потреб, що разом становлять **третій тематичний блок**.

Четвертий тематичний блок охоплює дисципліни, засвоєння знань з яких сприяє становленню таких професійних здібностей майбутнього документознавця, як пошук, обробка та аналіз певних інформаційних потоків, ведення та розвиток систем документообігу, а також забезпечення їх певним змістом. Сюди зараховуємо сучасне документознавство, документаційно-інформаційну комунікацію, лінгвістику тексту (когнітивний напрям), інформаційно-аналітичну діяльність, інформаційне обслуговування та забезпечення інформаційних потреб. Зазначимо, що будь-який тип інформації можна передати лише через текст, що виступає як «акумулятор інформації і канал її передавання» (*Т. Єщенко*).

Останній – **п'ятий – змістовий цикл** утворюють навчальні курси науково-технічна термінологія, автоматизовані технології науково-технічного перекладу, лінгвістика тексту (прикладний), створення гіпертекстових документів, системне вивчення яких забезпечить оволодіння навичками комп'ютерної обробки інформації, створення автоматизованих систем побудови та розуміння текстів документів різного призначення.

Отже, запорукою успішної професійної діяльності документознавця виступає залучення текстоцентричного підходу, який забезпечує формування системного знання про текст як основного засобу для створення різного типу документів (*С. Криворученко*).

☞ **Вправа 75.** Прочитайте поданий нижче текст. Складіть до нього тези, використовуючи алгоритмічний припис.

АЛГОРИТМІЧНИЙ ПРИПИС ДО СКЛАДАННЯ ТЕЗ
як форми презентації результатів наукових досліджень
під час виступу на науковій конференції

1. Перечитайте свій текст, акцентуючи увагу на початковій і фінальній частинах абзаців та інформації, поданій курсивом.

2. Читайте уважно весь текст, працюючи над кожним абзацом і визначаючи опорні (ключові) слова, словосполучення та речення, тобто ті, що містять основну інформацію.

3. Прочитайте текст швидко ще раз і розподіліть його на структурно-змістові частини (фрагменти) – інформаційні центри.

***Пам'ятайте!** Тези доповіді мають регламентовану змістово-композиційну структуру – вступну частину, основну (містить розв'язання проблемних питань), висновкову. Структурно-змістова частина (фрагмент) може бути еквівалентною абзацу, кільком абзацам, частині абзацу, окремому реченню.*

4. Вилучіть головну інформацію з кожного інформаційного центру тексту.

5. Сформулюйте питання до головної інформації кожного фрагмента тексту.

6. Занотуйте питання, які виявляють проблематику тексту, за тим порядком, котрий відповідає логіці тексту.

7. Сформулюйте відповіді на занотовані питання.

8. Якщо передбачено опублікування тез, оформіть їх за вимогами відповідного видавництва.

9. Перечитайте тези. Перевірте:

а) чи у вступній частині сформульовано проблему дослідження та обгрунтовано актуальність тем з погляду сучасного стану науки;

б) чи в основній частині сформульовано мету дослідження, схарактеризовано його предмет, а також спрезентовано результати наукової розвідки;

в) чи висновкова частина містить узагальнений підсумок наукового дослідження, чи в ній окреслено перспективи подальших розвідок;

г) чи немає граматичних, стилістичних та інших мовних помилок?

***Пам'ятайте!** Цінність тез полягає в тому, що вони стисло, сконденсовано, узагальнено подають зміст наукового джерела, зосереджуючи увагу лише на найголовнішій, найсуттєвішій його інформації.*

А) Правописні норми в сучасній діловій практиці

У сучасній мовній практиці, зокрема в оформленні ділових документів, спостерігаємо неусталеність у вживанні великої / малої літери. У ділових текстах велика літера несе насамперед інформативне навантаження (*У випадку вмотивованості відмови Замовника зацікавленими Сторонами складається акт з переліком необхідних доробок, термінів їх виконання*) або ж виконує виокремлювально-стильову функцію (*Ша-*

новний пане Посол! Хочу ще раз подякувати Вам за люб'язне запрошення на концерт народного ансамблю Вашої країни).

Як відомо, вживання великої літери регламентує змістовий принцип українського правопису, що базується на поняттях «загальна назва» / «власна назва», розмежувати які досить складно. Так, у сучасній науково-діловій практиці натрапляємо на різне вживання великої / малої літери в словосполученні *Вчена рада – вчена рада – Вчена Рада*. Український правопис, деякі словники рекомендують вживати у назвах структурних підрозділів (відділів, секторів та ін.) установ та організацій малу літеру: *паспортний стіл, навчальний центр, наукова частина*. За цим правилом найменування *вчена рада університету (інституту)* треба писати з малої літери, але в університетах, як правило, існують і кілька вчених рад факультетів (теж структурних підрозділів університету), які підпорядковані колегіальному органу керівництва науковою діяльністю ВНЗ – Вченій раді університету. Отже, коли йдеться про вищий керівний орган ВНЗ, то передаємо його назву так – *Вчена рада університету / інституту* (напр.: *Ухвали Вченої ради університету*).

У писемній практиці ділового стилю не завжди правильно вживають велику / малу літеру в назвах окремих установ, що виникають як дочірні на базі більших організацій і структурних підрозділів базових установ. Назви структур, що функціонують при установах, організаціях як відносно самостійні, пишемо з великої літери: *Центр магістерської підготовки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Центр громадських зв'язків Міністерства закордонних справ України, Навчально-методичний центр Київської міської ради профспілок*. Найменування на зразок *навчально-методичний центр факультету журналістики* пишуть з малої літери, оскільки цей центр є частиною іншого підрозділу установи. Очевидно, правопис таких назв у ділових текстах визначають за критерієм «офіційна / неофіційна назва».

Відхилення від норми вживання великої / малої літери та лапок фіксуємо в написанні назв рефератів, курсових і магістерських робіт, навчальних програм окремих дисциплін та под., напр.: *Допоможіть знайти джерело до курсової роботи за темою – Організований ринок; літературу за темою «місце людини в світомоделі романтиз-*

му»; знайти літературу для написання курсової роботи: Тема: «Механізм створення, функціонування бізнесу в інтернеті», знайти інформацію про облікову ставку і її застосування в різних країнах; скачати книжку: *Розміщення продуктивних сил*.

У таких випадках мовець повинен орієнтуватися на рекомендації чинного «Українського правопису», де пропоновано назви літературних творів, наукових праць, назви документів і под. як самостійні рубрики писати з великої літери й без лапок. Отже, назву наукової, науково-навчальної роботи, документа, розташовану на титульній сторінці, треба писати без лапок і з великої літери:

Реферат

Становлення та перспективи розвитку соціальної роботи в Україні

Якщо ця назва вживається поряд із словосполученнями *реферат на тему, тема реферату*, тобто власна назва «розшифровує» загальну, то вона пишеться в лапках з великої літери: *реферат на тему «Механізм створення і функціонування бізнесу в інтернеті»* або ж *знайти книжку «Розміщення продуктивних сил»*. Отже, по-різному оформляємо такі назви: *Програма з дисципліни «Ділова українська мова»*, але *Програма з ділової української мови*. Порівняйте також: *Під час вступу за напрямом підготовки в галузі знань «Економіка та підприємництво»... та Приймання до екстернату здійснюють за такими напрямом: менеджмент, міжнародна економіка, фінанси і кредит*.

Іноді вживають лапки в конструкціях на зразок *освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» («бакалавр»), зі спеціальності «українська мова і література»*. Проте такі назви не становлять умовних найменувань, тому й лапки тут не потрібні.

Нестабільність у вживанні великої / малої літер в деяких аббревіатурах на позначення установ, організацій фіксуємо у таких написаннях: *мін'юст*, але *Міносвіти, Міноборони, Мінпраці, Мінторг*. Загальні назви, як відомо, треба писати з малої літери: *міносвіти, мін'юст*. Очевидно, офіційною треба вважати назву на зразок *Мінфін України*, а загальною *мінфін* і відповідно до цього вживати велику або малу літеру, яка й допоможе розрізнити офіційну та неофіційну назву.

Зважаючи на різнобій у практиці написання деяких власних і загальних назв у діловій сфері, непослідовність уживання великої / ма-

лої літери в офіційних / неофіційних назвах, варто на основі чинного «Українського правопису» розробити правила щодо вживання великої / малої літери у діловій сфері (Світлана Терещенко [Культура слова. – 2010. – Вип. 72. – С. 162–164]).

Б) УКРАЇНСЬКА ГРАМАТИКА НА СТІНАХ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Стіни Софії містять багато таємниць. Крім фресок і легендарного саркофагу Ярослава Мудрого там є ще одна унікальна річ.

Це – написи тисячолітньої давнини, які мають майже всі риси сучасної української мови.

Ознаки сучасного українського пропису на графіті XI–XIII ст.

Ці написи – відомі як графіті – свідчать, що кияни XI–XIII ст. не були «праросіянами». «Найстаріша наша літературна мова не була живою українською мовою, оскільки це була мова церковно-слов'янська, що прийшла до нас разом із християнством, – писав у своїй класичній праці «Філологія та погодінська гіпотеза» славіст Агатангел Кримський, – проте жива наша мова вдиралася в літературну церковнослов'янщину і змінювала потроху чужий правопис так, щоб він був легший для нашої людності», бо «переписувачі багато чого змінюють у правопису, вносячи риси власної вимови». Те саме відбувалося в сербів, болгар. Проаналізувавши писемні пам'ятки Київщини XI–XII ст., дослідники знайшли в них численні риси саме українського живого мовлення.

«Читач може пересвідчитися, що в «Ізборниках Святослава» 1073, 1076 рр. достатньо ясно віддзеркалюється малоруська мова, – пише Кримський, – звичайно, не наша сучасна, а лише така, що її мали малоруські предки в XI ст.» За що знищило НКВД ученого на початку Другої світової? Саме за ці висновки: «Мова Наддніпрянщини та Червоної Русі часів Володимира Святого та Ярослава Мудрого має здебільшого вже всі сучасні малоруські особливості». З ним солідаризувався лінгвіст Олексій Шахматов: «Мова Наддніпрянщини та Червоної Русі XI ст. – цілком рельєфна, певно означена, яскраво-індивідуальна одиниця, і в ній аж надто легко і виразно можна розпізнати прямого предка сучасної малоруської мови».

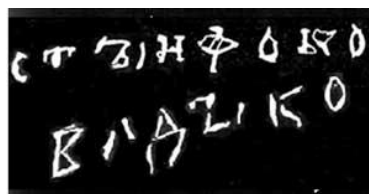
Та в часи тих дискусій ще не були досліджені графіті. Хоча видряпувати на стінах соборів було заборонено церковним статутом Володимира Великого, «порушники» знайшлися – від ремісників до князів. Написи, зроблені на внутрішніх стінах Софії й інших соборів княжого Києва, стали об'єктом прискіпливих 30-річних досліджень Сергія Висоцького, уже перша монографія якого в 1966 році «потягнула» одразу на докторську.

Агатангел Кримський зазначав: «В українців X ст. з'являється дуже м'який звук «і» зі старого дифтонга «іє». Тоді як на півночі цей дифтонг з XI ст. почав обертатися на «є», у Києві XI ст. – на «і»... Це головна ознака української вимови того часу». Цю ознаку ми знаходимо і в київських графіті: в морі, на Желяні, апріля.

Тут і зменшувальні, суто українські, форми чоловічих імен – Остапко, Іванко, Жадко (від Жаден), Марко. Сучасне українське «прізвище» вигулькує в напису XII ст. – «Господи, помози рабу своєму, Ігнатові. А прізвище (ПРЪЗЪВИЦЬ) моє Саєтат».

У графіті княжого Києва XI–XIII ст. фіксуємо такі суто українські граматичні ознаки:

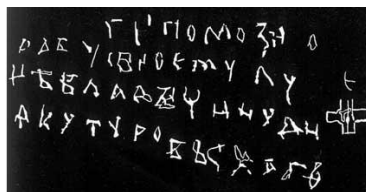
- кличний відмінок іменників: владико, Стефане, голово;
- закінчення «у» в родовому відмінку однини чоловічого роду: спору (з того спору);
- форму дієслів без «т»: пече;
- дієслова минулого часу, що закінчуються на «в»: писав, ходив, молив;
- дієслова із закінченням «-ти»: долучити, писати, скончати;
- м'яке «ц» наприкінці слів: чернець, (помилуй) Валерця, помози Архипцю;
- прикметники втрачають на кінці «я»: многопечальна, благодатніша.

Приклад кличного відмінка іменників.

Ось напис XI ст., який читаємо в книзі історика Сергія Висоцького, вимушено виданій в брежнєвські часи російською: «Мать, не желая ребёнка, бежала прочь...». Фотооригінал засвідчує: «Мати, не хотючи дитичя, біжя гет...»

У графіті «Господи, помози рабу своєму Луці, владичину дяку...» маємо перехід «к» у «ц» у давальному відмінку однини (Лука – Луці). І зміну приголосної «к» перед суфіксом «-ин» на «ч» (владика – владичин) – у повній відповідності із сучасним «Українським правописом».

Графіті «Господи, помози рабу своєму Луці, владичину дяку...».

«Українська мова має довшу історію, ніж російська»

Але річ не в тім, на скільки відсотків сучасна українська мова збігається з мовою наших предків. Тут справа більше політична: ми у 2008-му – прямі нащадки тих, хто складав етнічне ядро Русі в 1008-му. «Україна складала ядро Київської Русі», – констатує британський Словник Хатчінсона («Ukraine formed the heartland of medieval state of Kievan Rus which emerged in the 9th century». The Hutcinson dictionary of World History, 1993 (1994)».

«Живу» мову київських графіті цілком доречно називати українською зразка раннього середньовіччя. Як роблять, скажімо, англійці. Хоча їхня «жива» мова оновилася щонайменше на 50% від «turning point» – поворотної точки (1066), як називають англійці пришествя норманів.

Захід відходить од звички дивитися на слов'янський світ очима Москви. В авторитетному «Словнику мов» Ендрю Долбі (Dictionary of Languages. Andrew Dalby. Bloomsbury, 1999. London), де фігурують старослов'янська (Old Slavonic), церковнослов'янська (Church Slavonic), про українську мову написано чорним по білому: «вона має довшу історію, ніж російська» (Ukrainian has longer history than Russian). І про те, що Україна – «та територія, звідки праслов'янська мова (protoslavonic language) поширювалася зокрема й на північ – до Білорусі та Новгороду».

Забутий

У публікаціях часів СРСР Сергій Висоцький майже не торкався українських рис відкритих ним графіті.

Схвально поставившись до спроби автора цих рядків зібрати такі написи в один реєстр (із праць «Давньоруські написи Софії Київської XI–XIV ст.» (1966), «Средневековые надписи Софии Киевской XI–XVII ст. (1976), «Киевские граффити XI–XVII вв.» (1985)), він зауважував, що в колишньому СРСР написати про таке було неможливо в принципі. Згодом у 1998 р. вийшла його остання праця – «Київська писемна школа X–XII ст.», де є розділ «Палеографія та деякі особливості писемної Київської школи, властиві українській мові». Він пішов із життя в той день, коли прийшла телеграма про її вихід.

Життя доктора наук не менш дивовижне, ніж його відкриття. Отримавши в юності травму хребта та набувши туберкульозу кісток, Висоцький провів близько 10 років у ліжку, а як одужав, то став істориком. Його монографії на чільному місці тримав художник Ілля Глазунов, домагаючись «аудієнції» й автографа автора. Високо цинив його покійний академік Борис Рибаків.

Відкриття графіті – це тривалі пошуки, підбір спеціального бокового освітлення, реставрація напису, обробка фото, аналіз особливостей написання кожної літери, притаманні певному часу. І так довгих 30 років: Золоті ворота, Свята Софія, Видубицький монастир, Успенський собор Києво-Печерської лаври, церква Спаса на Берестові, Кирилівська церква.

Сьогодні на стінах Софії є дошка з іменами меценатів, що дали гроші на реставрацію. Але нема імені того, хто відкрив нам багатство графіті. Цього року в грудні виповнюється 10 років з дня смерті Сергія Висоцького. Хотілося, щоб його ім'я було належно вшановано й оцінено до того часу.

Бо всі напрацьовані істориком фотоматеріали – десь глибоко в скринях Музею Києва. І навіть убогого напису, що в 1990-х безстрашно інформував: «Виявлено близько 300 давньоруських написів – графіті – унікальних пам'яток писемності (досліджені С. Висоцьким)» – у Софії вже нема. Потрібно зробити відповідну експозицію в стінах собору та включити цю інформацію про графіті до обов'язкового екскурсійно-

го мінімуму, надто для наших школярів. Адже в Софії є спеціальна екскурсія по графіті, але тільки на замовлення (за *О. Редченком*).

☞ **Вправа 76.** Підготуйте доповідь на одну із запропонованих тем. За текстом доповіді складіть тези, послуговуючись запропонованим у попередній вправі алгоритмічним приписом складання тез доповіді.

Мова – скарбниця духовності нації.

Чи можна бути профі, не знаючи мову?

Майбутнє друкованої книги – яке воно?

Найвище вміння – почати спочатку життя, розуміння, дорогу, себе (*Л. Костенко*).

Всяк той, хто хоче світ переінакшити, переінакшити мусить сам себе (*Г. Коваль*).

☞ **Вправа 77.** Використовуючи алгоритмічний припис складання тез як форми презентації результатів наукового дослідження на науковій конференції (тез доповіді), укладіть алгоритмічний припис написання тез як ключових елементів майбутньої наукової розвідки (тезовим планом, начерком основних положень).

☞ **Вправа 78.** Доберіть заголовки до джерел наукової інформації, плани яких наведено. За одним із запропонованих планів складіть тези доповіді.

- а) 1. Суспільна природа мови.
2. Суспільні функції мови.
3. Суспільний характер мовної норми.
4. Мова як найважливіша етнічна ознака.
5. Мова і нація, держава, суспільство.

- б) 1. Вплив національно-культурних чинників на спілкування.
2. Національно-культурна специфіка мовленнєвого етикету.
3. Комунікативні табу.
4. Невербальні особливості міжкультурної комунікації.

☞ **Вправа 79.** Опрацюйте поданий нижче алгоритмічний припис (запропонований Г. Онуфрієнко) до конспектування джерела наукової інформації. Використовуючи алгоритмічний припис, законспектуйте запропоновані наукові тексти.

Визначте підстиль наукового стилю кожного із поданих нижче наукових текстів.

АЛГОРИТМІЧНИЙ ПРИПИС ДО КОНСПЕКТУВАННЯ ДРУКОВАНОГО ДЖЕРЕЛА НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1. З'ясуйте для себе загальну мету конспектування, а саме: який конспект цього разу вам потрібний – стислий чи докладний (розгорнутий, деталізований)

***Пам'ятайте!** Стислий конспект передає узагальнено найсуттєвішу інформацію тексту, а докладний (розгорнутий) конспект – і відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій тощо.*

2. Підготуйтеся до складання конспекту:

а) прочитайте заголовок та спрогнозуйте за ним проблематику та ключові поняття тексту;

б) перевірте свій прогноз, прочитавши уважно й усвідомлено текст;

в) визначте ключові слова, словосполучення, речення в абзацах;

г) опрацюйте вдруге абзаци, подумайте, як найдоцільніше скоротити речення з головною інформацією, і позначте в найзручніший для вас спосіб скорочений варіант абзаців;

г) розподіліть текст на структурно-змістові фрагменти;

д) зазначте в кожному фрагменті головну й додаткову інформацію.

3. Складіть і запишіть план-програму розроблюваного конспекту.

4. Відберіть інформацію, звернувши увагу на зазначену курсивом, потрібну для реалізації визначеного плану-програми.

5. Здійсніть, опрацьовуючи відібрану інформацію, її комплексну компресію, паралельно використовуючи для цього різноманітні *прийоми концентрації змісту та мовних засобів тексту*:

– визначте й розмежуйте в обраній спосіб ту інформацію, яку передаватимете дослівними формулюваннями з тексту, і ту, що тран-

сформуєте в скорочений варіант;

- об'єднайте прості речення в складні;
- коректно спростіть складні (довгі) конструкції;
- вилучіть із речень дієприкметникові та дієприслівникові звороти;
- вилучіть речення з надлишковою інформацією, а також побіжні висловлювання й міркування;
- передайте інформацію (якщо це можливо та доцільно) у вигляді таблиць, діаграм, схем, графіків тощо.

6. Логічно об'єднавши відібраний і трансформований матеріал (за допомогою різних засобів організації зв'язного тексту), запишіть його та переконайтесь, що підготували саме конспект.

***Примітка.** Доцільно скористатися загальноприйнятим скороченим записом слів.*

7. Зазначте в конспекті основну, найважливішу та найціннішу інформацію, використовуючи такі прийоми, як підкреслювання (бажано різними кольорами), позначки (окличні, питальні й інші знаки) на берегах (полях) тощо.

8. Здійсніть самоконтроль, з'ясувавши:

- чи всю головну інформацію тексту-джерела відбито в конспекті;
- чи є логічним за побудовою конспект;
- чи точно наведено цитати, цифрові та фактичні дані;
- чи є нормативним за мовним оформленням текст.

9. Відредагуйте за результатами здійсненого самоконтролю зміст, структуру та мовне оформлення одержаного конспекту.

А) Монументальне малярство

Монументальне малярство становить порівняно менш відому сторінку історії українського мистецтва другої половини XV – першої половини XVII ст. Опосередковані дані вказують на можливість певного звуження сфери його поширення. Це була зворотна сторона розвитку ансамблю в станковому малярстві. Проте й за несприятливих умов монументальне малярство продовжувало розвиватися.

Лише писемні джерела свідчать про тяглість традиції монументального малярства в Києві. Тут мали місце такі значні роботи, як де-

корація 1470 р. інтер'єру відбудованого Успенського собору Києво-Печерського монастиря, що його київський князь Семен Олелькович, за свідченням літопису, «казал вималювати от верха и до земли».

Найактивнішим осередком монументального малярства виступає Перемишль – більшість збережених чи бодай віднотованих у писемних джерелах фрескових ансамблів виводяться з його середовища, що свідчить про продовження і на місцевому ґрунті традицій першої половини століття. Найраніші фрески, які можна пов'язувати з цим середовищем, виконані близько перелому XV–XVI ст. у перебудованій Онуфріївській церкві монастиря в Посаді Риботицькій. З ансамблю вціліли декорації вівтарної частини храму і лише незначні фрагменти в наві. Система риботицької декорації має традиційний для тогочасного мистецтва православного світу характер й відповідно до вимог літургії містить сцени євхаристійного циклу – «Літургію святителів», «Причащення апостолів», «Тайну вечерю», «Умивання ніг», а також композицію «Недремне око».

Розвиток перемишлянського монументального малярства потверджують як пам'ятки, так і документальні матеріали з-перед середини XV ст.: з цього часу збереглися фрагменти одного фрескового ансамблю й відомості про декорацію двох втрачених храмів. З трьох згаданих малярських комплексів два датовані. Перший – фрески перемишльського кафедрального собору Різдва Іоана Хрестителя, відомі з візитації 1767 р. Собор був розписаний близько 1543 р.; за свідченням візитатора, на його стінах зображено «сцени з біблійної історії Старого і Нового Завіту та життя і діяння святих». 1547 р. перемишльський православний єпископ Антоній Радивиловський зафундував малярську декорацію давньої Преображенської церкви монастиря в Спасі поблизу Старого Самбора. Її існування засвідчене вцілілим текстом фундаційного напису, який є важливим свідченням опіки над монументальним малярством з боку владичої кафедри та ролі перемишльського середовища в розвитку традиції монументального малярства.

Одночасно, очевидно, ті самі майстри виконали малярську декорацію Онуфріївської церкви Лаврівського монастиря, з якої збереглася частина фресок у бабинці. Розташовані на периферії системи декорації храму, вони містять пояс декоративних платів, сцени Акафисту Богородиці, півпостаті святих у медальйонах і зображення двох Вселенсь-

ких соборів. Фрески позначені посиленням графічного начала, акцентуванням контурної лінії та декоративним трактуванням форми. Стилістично вони близькі до ікон середини століття, особливо до «Поклоніння волхвів» з церкви Собору Богородиці в Бусовиськах (НМЛ).

На Поділлі в цей час виконано декорацію церкви Покрови Богородиці в Сутківцях, від якої частково збереглося орнаментальне малювання склепіння. У процесі відновлення замку в Хотині після турецького зруйнування 1538 р. між 1541–1546 рр. розмальована замкова каплиця, у якій сучасними дослідниками виявлено фрагменти декількох фігур та орнаментів.

На Волині пам'яток тогочасного монументального малярства не збереглося, проте воно продовжувало розвиватися, на що вказує документальна згадка про «підписування» новозбудованої (1545) церкви Святого Дмитрія в окольному замку Луцька.

Найбільший ансамбль фресок цього часу зберігся у Воскресенській церкві в Лужанах поблизу Чернівців. Вони виконані на замовлення боярина Федора Вітолти, який 1453 р. придбав село й, очевидно, незабаром відновив церкву та її малярське оздоблення (*Александрович В. С. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво / В. С. Александрович // Історія української культури : [у 5-и т.]. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть / В. С. Александрович, В. Г. Балушок, М. Б. Боянівська та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 427–428).*

Б) Про правові наслідки мовних непорозумінь

[...] В останні десятиліття структура мовленнєвої комунікації зазнала істотних змін. Зросла питома вага й соціальне значення офіційного й публічного мовлення у світі інформаційних технологій. Та попри своє основне призначення – регламентувати й гармонізувати суспільне життя, офіційні тексти й публічне мовлення іноді демонструють конфліктні ситуації, які потребують юридичних оцінок і висновків. Лінгвістичного аналізу потребують мовні явища, які потрапляють у сферу дії ряду законів: про розпалювання міжнаціональної, міжконфесійної та соціальної ворожнечі; про захист честі, гідності й ділової репутації особи; про захист інших немайнових прав особи (права на ім'я) тощо. Об'єктом права

мовні одиниці також стають при тлумаченні юридичних текстів різних рівнів (від законів у Конституційному суді до договорів та угод).

Лінгвістична експертиза передбачає різнорівневий аналіз мовних явищ за шкалою комунікативної успішності, а лінгвістичні висновки повинні бути описані метамовою права.

Особливі вимоги до мови офіційного стилю зумовлені трьома визначальними факторами: його суспільною значущістю, публічністю та високим ступенем потенційної суспільної конфліктності.

Мова в потенційно конфліктогенній офіційній сфері повинна бути відшліфована до дрібниць: вдало дібрані мовні одиниці, логічний синтаксичний зв'язок, чіткість, однозначність слів, словосполучень і всього тексту. В офіційній сфері діють не лише природні (нормативні й узусні) регулятори, а й правові чинники. Вони накладають додаткові обмеження на лексичні й граматичні мовні параметри й значною мірою визначають саму комунікативну стратегію мовця та пов'язані з нею тактичні ходи й прийоми. З іншого боку, ознака «офіційності» мови істотно впливає на реципієнтні очікування його адресата, який дедалі активніше готовий захищати свої порушені права в судовому порядку. Сьогодні внутрішні суспільні конфлікти часто відбиваються в мові та стають предметом судових суперечок.

Лінгво-правові конфлікти за джерелами виникнення можна диференціювати на такі групи:

– конфлікти на ґрунті міжмовних взаємин: *зокрема пов'язані з державним статусом мови та функціонуванням мов нацменшин і з проблемами міжмовного перекладу;*

– мовні конфлікти, пов'язані з порушенням немайнових прав особи: *захист честі, гідності й ділової репутації; розпалювання між-етнічної та міжконфесійної ворожнечі; шантаж і погрози; порушення мовного етикету (інвективні вислови, інші вияви мовної поведінки, які суперечать нормам суспільної моралі); захист конституційного права на ім'я;*

– комунікативні конфлікти, пов'язані з неоднозначним тлумаченням змісту мовних одиниць, що закладені в самій системі мови (т. зв. комунікативні невдачі): *різночитання правових текстів (законів, договорів, угод тощо), мовна маніпуляція (виборчі технології, піар-технології, реклама).*

Часто мовні конфлікти пов'язані з різночитанням імен, які в документальних записах мають різні форми вираження. Ця проблема виникає через спорідненість мов. Неврегульованим залишається правопис власних назв, особливо запозичених. Власні назви виконують функцію індивідуалізації та ідентифікації. Їх послідовна реалізація можлива за умови дотримання чітко прописаної орфографічної норми. Відхилення від правописної норми в документальних записах власних назв унеможлиблює юридичну ідентифікацію позначуваних ними об'єктів (насамперед топонімів і власних імен людей). Це призводить до правових конфліктів, пов'язаних, зокрема, з порушенням права особи на ім'я, закріпленого Конституцією України як одного з немайнових прав особи.

Різнобій у написанні онімів – це наслідок неоднакової транслітерації, транскрибування, етимологічної реконструкції тощо. Неодноразові міжмовні перетворення прізвища або особового імені (з української мови на російську й навпаки), які були звичайним явищем у 40-80-ті роки ХХ ст., змінювали документальний запис прізвища до невпізнання: Миколаєнко ставав Ніколаєнком, Пилипець – Філіпцем, Панас – Афанасієм тощо. Плоди таких міжмовних метаморфоз українці пожинають сьогодні. «Трансформації» прізвищ та імен у документах, що засвідчують особу, завдають суб'єктові не лише морально-етичних збитків, а й призводять до порушення його майнових прав (неможливість отримати законну спадщину, втрата трудового стажу, а отже, і пенсійних нарахунків). Недостатня мовна компетенція працівників РАЦСів, паспортних столів, відділень Пенсійного фонду, нотаріусів та інших посадовців і сьогодні призводить до подібних правових конфліктів. Відомі непоодинокі випадки, коли людина, записи прізвища якої українською та російською мовами в різних документах відповідають правилам міжмовної транслітерації (укр. *Спиридонов* – рос. *Спиридонов*), змушена в правовому порядку доводити їх ідентичність (працівник пенсійного фонду вважає, що українською мовою це прізвище має писатися *Спіридонов*).

Мовні конфлікти часто пов'язані із захистом честі й національної гідності особи. Лінгвістична експертиза покликана засвідчити вживання або невживання в тексті інвективних висловів на адресу певної особи.

Поняття честь і гідність – це близькі за значенням слова, які активно вживають у словосполученнях: *захист честі й гідності, при-*

ниження честі й гідності тощо. У юриспруденції ці поняття трактують як немайнові блага особи, право на захист яких є невід'ємним і гарантований державою. Стаття 3 Конституції України проголошує: «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Чесць у правовій сфері – це «відображення якостей особи в суспільній свідомості, що супроводжується позитивною оцінкою». Поняття *гідність* позначає і відповідність особи та вчинків суспільним моральним нормам, і відчуття власної цінності як людини (людська гідність), як особи (особиста гідність), як представника певної соціальної спільноти (професійна гідність) або цінності самої цієї спільноти (національна гідність).

Часто в правових мовних конфліктах вживають вислови: *непристойна форма, непристойна лексика, нецензурна лексика, ненормативна лексика, інвективна лексика, знижена лексика* тощо.

Поняття «*непристойна форма*» охоплює знижену лексику, просторіччя, суржик, уживання яких засуджується з погляду суспільної моралі. «Знижена лексика» не завжди відображає намір мовця образити чи принизити адресата, а швидше демонструє культурний рівень та емоційний стан самого мовця і є для нього засобом самоствердження.

З іншого боку, використання стилістично зниженої лексики (елементів просторіччя, сленгу, жаргону, вульгаризмів тощо) адресат, який має інший рівень мовної та загальної культури, може сприймати як образу особистої гідності, оскільки при цьому мовець фактично ставить співрозмовника/слухача на «свій» культурний рівень, що може бути неприйнятним.

Для адресата, зазвичай, більшу вагу має не інформативна семантика вислову, а його сугестивна прагматика, зумовлена внутрішньою формою вислову і його компонентів. Із погляду адресата форма вислову дозволяє робити припущення про ту чи ту комунікативну інтенцію автора. З погляду ж самого автора такі припущення хоч і правомірні, але зовсім не доказові.

Фактор внутрішньої форми в юрислінгвістичній інвектології є одним із центральних і заслуговує на особливу увагу.

Внутрішня форма, з одного боку, – це комунікативна реальність, яку автор використовує для досягнення тих чи тих прагматичних ці-

лей. Адресат теж у цьому разі може наполягати на відповідальності автора за її використання. Очевидним є й те, що за різних комунікативних обставин сприйняття адресатом тих самих мовленнєвих засобів може істотно відрізнятись.

Об'єктом лінгвістичної експертизи часто стає суржик, який має виразну соціальну та національну маркованість. Будучи тривалий час чи не головним об'єктом заохочуваного владою українського гумору, це явище водночас ставало й об'єктом відповідної суспільної оцінки. Сьогодні «сценічний суржик» часто сприймають як образу своєї національної гідності. Більш насторожено адресат реагує на суржик з вуст посадовців, політиків.

Правовий захист екології офіційного мовлення перебуває у сфері компетенції нового прикладного напрямку соціолінгвістики – юрислінгвістики. Зразкова, правильна, чиста мова – це культурний феномен, який потребує постійного захисту, як і будь-які пам'ятки культури. Мовна норма – це результат тривалого мовного розвитку. За певних комунікативних обставин вона потребує правового захисту. Суб'єкт офіційного мовлення – це користувач мовних норм. Він не може претендувати на право розпоряджатися ними на власний розсуд.

У багатьох європейських країнах закони, які регулюють функціонування мов у статусі офіційних, окремо наголошують на якісних параметрах офіційного мовлення. Так, у законі Словацької республіки №270 (1995) «Про державну мову» зокрема зазначено, що «Під державною мовою ... розуміється словацька мова в кодифікованій формі...». «Будь-яке втручання в кодифіковану форму державної мови, що суперечить її закономірностям, є неприпустиме».

У ст. 3 закону про польську мову (жовтень 1999) серед заходів, спрямованих на її підтримку, наголошено на використанні мови в кодифікованій формі й на протистоянні її вульгаризації. Не рідше, ніж раз на рік, спеціально створена рада з мовних питань подає звіт про захист польської мови до Сейму й Сенату.

Закон Азербайджанської республіки «Про державну мову» (вересень 2002) констатує, що державна мова в усіх сферах обслуговування й у рекламі має уживатися відповідно до її норм. Орфографічні й орфоепічні норми затверджують відповідні органи виконавчої влади. Юридичні, фізичні й посадові особи мають їх дотримуватися.

У федеральному законі РФ «Про державну мову» (червень 2005) зазначено, що при використанні російської мови як державної мови РФ не допускається використання слів і висловів, які не відповідають нормам сучасної російської літературної мови, окрім іншомовних слів, які не мають загальноживаних аналогів у російській мові.

У декількох зареєстрованих в українському парламенті проектах нового закону про мову пропонуються аналогічні заходи щодо забезпечення якісного рівня державної української мови. Прикметно, що авторами цих законопроектів є представники різних політичних сил – КПУ, ПР, БЮТ. Проте питання законодавчого врегулювання якості офіційної мови й пов'язане з ним питання професійної відповідності посадовців із недостатнім рівнем мовної компетенції на сьогодні залишаються в Україні невирішеними. [...]. Законодавче унормування офіційного мовлення ставить мовні норми в один ряд із правовими, етичними й іншими нормами, які співіснують у суспільстві (*Ажнюк Л. / Леся Ажнюк // Культура слова. – 2011. – № 75. – С. 129–133*).

В) Характерним для українського образотворчого мистецтва другої половини ХІХ ст. було становлення його на позиціях реалізму, народності, життєвої правди.

[...] В українському живопису чітко окреслились і набули специфічних ознак усі жанри. Під впливом демократичних тенденцій у розвитку культури на перше місце висувається побутовий жанр, який безпосередньо відображає життя народу. Тематичні рамки цього жанру розширюються, він збагачується новими сюжетами й міцніше пов'язується із суспільною проблематикою. Художники прагнуть осмислити нового героя часу, нові відносини, що складаються в суспільстві, знайти й утвердити нові мистецькі цінності. Зростання інтересу до минулого України, до національно-визвольної тематики зумовило піднесення історичного жанру. Любов до рідного краю, відчуття природи як суттєвого чинника в понятті «батьківщина» було основою формування пейзажного жанру, який набуває самостійного ідейно-естетичного значення. Узагалі переважна більшість українських митців не були майстрами якогось одного жанру, а володіли багатьма з них.

Завдяки зусиллям передових діячів культури великі зрушення відбулися і в галузі розвитку музичної культури. Один з таких поштовхів

дали українські драматичні професійні трупи, що широко пропагували українські народні мелодії, здобутки професійної музики, самотужки ставили оперні спектаклі.

Видатний театральний діяч М. Л. Кропивницький набув широкої популярності також як співак і композитор (зокрема, велику популярність здобули його пісня «Соловейко» та дует «Де ти бродиш, моя доле»). Українська музична культура поширювалася завдяки концертно-виконавській діяльності М. В. Лисенка та створених ним хорових колективів, що гастролювали в Україні.

Великим надбанням українського мистецтва стало формування самобутньої композиторської школи. Уже в перший пореформений рік славетний співак С. С. Гулак-Артемівський (1813–1873) завершив створення першої української опери «Запорожець за Дунаєм», яка стала міцним підґрунтям національного оперного мистецтва. Довге сценічне життя цьому творові забезпечили демократичний характер сюжету, мелодійність музики, що увібрала барви українського пісенного мелосу, колоритність образів, соковитий народний гумор. Композиторові належать також відомі пісні «Стоїть явір над водою» і «Спать мені не хочеться».

Перлиною української класики стала виразна музична картина з народного життя «Вечорниці» П. Л. Ніщинського (1832–1896). Центральна частина її – знаменитий чоловічий хор «Закувала та сива зозуля», у якому відображені страждання козаків у турецькій неволі, їхнє непереборне прагнення до визволення. У музичній спадщині композитора є обробки народних пісень «Про козака Софрона», «Про Байду», романси «Порада», «У діброві чорна галка». Палкий відгук широкого слухача завоювала опера М. М. Аркаса (1853–1909) «Катерина» на текст однойменної поеми Т. Г. Шевченка. Вона відзначалася хвилюючим сюжетом, мелодійним багатством і співучістю.

Головне у творчому доробку П. П. Сокальського (1832–1887) – опери «Мазепа» (за поемою О. С. Пушкіна «Полтава»), «Майська ніч», «Облога Дубна» (обидві за М. В. Гоголем), фантазії «Українські вечори», «На берегах Дунаю» та інші фортепіанні твори, а також романси й хори. Його перу належить капітальна теоретична праця «Русская народная песня, великорусская и малорусская в ее строении мелодическом и ритмическом...», у якій проводилась думка про зв'язок

національних особливостей мелодики народної пісні з мовою даної національності. М. М. Калачевський (1851–1910) написав відому «Українську симфонію», в основу якої ліг народнопісенний матеріал («Віють вітри», «Дівка в сінях стояла», «Побратався сокіл з сизокрилим орлом», «Ой джигуне, джигуне» та ін.). Переважальний настрій симфонії – світла лірика, лагідний гумор.

Цілу епоху в музичному житті України становить творчість М. В. Лисенка (1841–1912) – великого українського композитора, блискучого піаніста-віртуоза, талановитого хорового диригента, педагога, музикознавця й активного громадського діяча демократичного напрямку. Йому судилося стати основоположником української класичної музики.

Починаючи з 70-х років, М. Лисенко обробив та опублікував понад 600 зразків українського музичного фольклору, створив великий цикл «Музика до «Кобзаря» Т. Г. Шевченка», який містить понад 80 творів різних жанрів і форм. Різноманітні за темами і настроями, дуети й хори написані на тексти І. Я. Франка («Безмежне поле»), Є. П. Гребінки («Човен», «Ні, мамо, не можна...»), С. В. Руданського («Ти не моя»), Г. Гейне («Коли розлучаються двоє») та ін. Зразком національної героїко-патріотичної опери стала монументальна народна музична драма Лисенка «Тарас Бульба». На сюжети повістей М. В. Гоголя написані також опери «Різдвяна ніч», «Утоплена». Композитор створив музику до п'єси І. П. Котляревського «Наталка Полтавка», оперету «Чорноморці», дитячі опери «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і Весна».

Розвиток музики на західноукраїнських землях також значною мірою стимулював драматичний театр. У багатьох п'єсах музичні номери були органічною часткою спектаклів, які називалися «комедію-опера», «мелодрама», «оперета». Значного поширення набув хоровий рух, завдяки якому виникло чимало музичних шкіл і музично-видавничих організацій. Діяли хорові товариства «Горбан», «Львівський Боян». Масовими стали збирання і вивчення музичного фольклору.

Із народнопісенними джерелами пов'язана творчість одного з перших українських композиторів-професіоналів Галичини М. М. Вербицького (1815–1870). Йому належать хорові твори «Заповіт» на вірші Т. Г. Шевченка, «Поклін» на вірші Ю. Федьковича, музика до театральних вистав, близько десяти симфоній-увертюр. Зразки професійної

національної музики створив І. А. Лавровський (1822–1873) – автор багатьох хорів («Козак до торбана», «Осінь», «Руська річка», «Заспівай, мій соловію» та ін.), пісень, музики до драматичних спектаклів.

Широкою популярністю на західноукраїнських землях, зокрема на Північній Буковині, користувалася музика І. І. Воробкевича (1863–1903). Серед його хорових творів – композиції на слова Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича. Знаними були його пісні «Над Прутом у лузі», «Заграй ми, цигане старий», «Сонце ся сховало», «Сині очі», вальси, мазурки, польки, музика до спектаклів.

Важливою сферою діяльності західноукраїнських композиторів слід вважати їх активну участь у громадсько-культурному житті, видавництві підручників з музики тощо.

Отже, у другій половині ХІХ ст. українські композитори створили чимало безцінних музичних скарбів, вивели національну музику на новий щабель поступу (з підручника [Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько ; [за ред. Ю. П. Богуцького]. – К. : Знання, 2007. – 679 с.]).

☞ **Вправа 80.** Складіть, зорозуміть не спираючись на алгоритмічний припис, конспекти українськомовних наукових текстів актуальної для вас фахової тематики. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи та відповідне редагування, керуючись алгоритмічним приписом до конспектування наукових джерел.

☞ **Вправа 81.** Опрацюйте збірник тез доповідей однієї з наукових конференцій фахового спрямування. Випишіть мовні кліше, які використовують у вступній частині тез, для формулювання мети, предмета дослідження, висвітлення результатів, висновків, окреслення напрямів подальших наукових розвідок з розглядуваного питання.

☞ **Вправа 82.** Простежте, як із наукової статті готують доповідь і тези. Звірте послідовність за алгоритмічними приписами підготовки наукової статті, доповіді, тез. За поданою після взірців науковою статтею підготуйте доповідь і тези.

УДК 811.161.2'367

Світлана Харченко (Київ)

ПРОБЛЕМА ДІЄСЛІВНОГО ЗВ'ЯЗКОВОГО КОМПОНЕНТА БУТИ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТИВОМ НА **-НО, -ТО**

У статті зреферовано основні підходи до розв'язання проблеми вживання дієслівного зв'язкового компонента **бути** у структурі речення з предикативом на **-но, -то**. Визначено чинники, що впливають на можливість/неможливість використання **було/буде** з предикативом на **-но, -то**.

Ключові слова: предикатив на **-но, -то**, дієслівна зв'язка, нормативність.

Час від часу в коло наукових зацікавлень мовознавців потрапляють синтаксичні конструкції з предикативом на **-но, -то**, які вважають одним із національних синтаксичних ідентифікаторів української мови. Ці предикативи розглядали як засіб експлікації головного члена односкладного безособового речення [2; 13], як національний еквівалент конструкцій з предикативними пасивними дієприкметниками та як нормативну безсуб'єктну форму замість пасивних двокомпонентних синтаксичних конструкцій у правничій мові [34]. Особливо дискусійним виявилось питання про можливість/неможливість уживання орудного суб'єктного у структурі речення з предикативом на **-но, -то** [9; 24; 26; 38].

Мета цієї статті – з'ясувати нормативність уживання в структурі речення зв'язкового компонента **бути** (у формах середнього роду однини минулого часу і 3-ої особи однини майбутнього часу) з предикативом на **-но, -то**, визначити чинники, що зумовлюють нормативні аспекти їх використання.

У далекому 1928 році Микола Сулима писав: «До синтаксичних явищ треба ставитися якнайуважніше та якнайобережніше, бо це ж – архітектура мовна. Нормування тих явищ – справа не короткого часу...» [36, с. 140]. Ця думка стала ніби пророчою, адже донині низка питань українського синтаксису потребує якнайуважнішого, щонайретельнішого і щонайглибшого опрацювання.

Серед проблем сучасного українського синтаксису, які потребують розв'язання, і проблема дієслівного зв'язкового компонента **бути** в структурі речення з предикативом на **-но, -то**. Вона не нова в українському мовознавстві. Навколо неї час від часу точаться дискусії, проте однозначно її досі не розв'язано.

У вивченні цієї проблеми сформувався три основні підходи:

1. Категоричне заперечення можливості поєднання дієслівної зв'язки **бути** з предикативною формою на **-но, -то** (М. Гладкий [6; 7], П. Горецький

[8], С. Дложевський [12], В. Сімович [31], С. Смеричинський [33], М. Сулима [35; 36], І. Шаля [8] та інші).

2. Обмежене уживання дієслівної зв'язки *бути* з предикативом на *-но, -то*, що залежить від семантичної структури речення, комунікативних намірів мовця тощо (С. Бевзенко [1], Л. Булаховський [3], І. Петличний [28], В. Пугач [29] та інші).

3. Уживання дієслівної зв'язки *бути* з предикативом на *-но, -то* незалежно від формально-граматичної та семантичної структури речення – нормативне (М. Грунський [11], О. Ізюмов [18], Г. Сабалдир [11], О. Синявський [30], Г. Чирва [39] та інші).

Прихильники першого підходу, заперечуючи можливість уживання з предикативом на *-но, -то* форм минулого й майбутнього часу зв'язкового компонента *бути*, вважали таке поєднання порушенням синтаксичної норми української літературної мови.

М. Гладкий, узагальнюючи власні мовознавчі напрацювання, мовленнєву практику, досвід інших науковців, радив усім, хто користується українською мовою (а особливо письменникам), звернути особливу увагу на «властиві українській мові безпідметові звороти з присудковими дієприслівниками на *-но, -то*», які досить поширені й улюблені в народній мові, адже ці синтаксичні конструкції «справедливо вважають за найвищий ступінь так званих «безсуб'єктних речень» цілої європейської синтакси. Цінність їх є в тому, що вся увага наша скупчується на присудку, на вираженій у нім дії, і психічна енергія не відвертається ані на так званий «неправдивий підмет» речення, ані на «займенникові слівця» дійсні (французьке «оп», німецьке «man») чи уявлювані («они» в російських конструкціях типу «человека убили») [6, с. 51]. Проте вважав помилковим уживання цих структур із дієслівною зв'язкою *було*.

М. Сулима також не погоджується зі вживанням дієслівної зв'язки *бути* (у формі середнього роду минулого та формі третьої особи майбутнього часу) при предикативах² на *-но, -то*, але не пояснює, чому він обрав саме таку позицію. Згодом дослідник подав деякі свої міркування щодо цього: «Форми на *-но, -то* характеризують лише минулість; отже додаткове до них слівце *було* цілком зайве (бо й без *було* форма, напр., *сплюндровано* означає минулу чинність). А слівце *буде* просто недоречне й максимально дике при присудках на *-но* й *-то*» [36, с. 81]. Автор дуже негативно ставився до таких поєднань, вважаючи їх «українською невдалою контамінацією українського безпідметового речення з присудком на *-но, -то* і російських літературних зворотів типу *письмо написано (было, будет)*» [36, с. 82].

---

² Для позначення предикативів на *-но, -то* М. Сулима використовував терміни «присудок», «дієслівна форма-присудок» [36, с. 78–81]. Докладніше про термінологічне найменування предикатива на *-но, -то* див. статтю Ю Мелашенко [25].

С. Смеричинський зазначав, що для безособових речень на взірць *Під білою березою козаченька вбито* не властиве при формах на **-но, -то** «помічне дієслово» **було, буде**, вживання його – це «безсумнівні впливи» інших мов [33, с. 12]. С. Дложевський доводив, що речення на зразок *Козаченька вбито* в українській літературній мові перфектні і не можуть у своєму складі мати дієвідмінних форм (**було, буде**), які заперечують їх природі [12, с. 288].

Таке поєднання згадані автори трактували як відхилення від норми, оскільки семантика минулого часу закладена в предикативних формах на **-но, -то** їхньою словотвірною структурою, адже ці форми за походженням пасивні дієприкметники минулого часу. Уживання поряд ще однієї граматичної форми зі значенням минулого часу вважали за мовну надлишковість, адже семантично й граматично дієслівна зв'язка **було** не навантажена. Поєднання дієслівної зв'язки **буде** з предикативною формою на **-но, -то** містить внутрішню логічну суперечність, бо в одній синтаксичній конструкції поєднують різновекторні граматичні форми – форми минулого і майбутнього часу³.

Прихильники другого підходу фіксують вагання між уживання/невживанням **було, буде** з предикативом на **-но, -то**.

Зокрема, С. Бевзенко у своїй розвідці «Спостереження над синтаксисом українських літописів XVII ст.», порівнюючи українську мову XVII ст. із сучасною, зазначає: «...це «було» могло виконувати, як і виконує в сучасній мові [виділення моє – С. Х.], ще й інші функції [надавати відтінок передминулого часу], зокрема воно могло посилювати повторюваність ознак безособової дії чи стану [1, с. 212].

Л. Булаховський констатує, що «пасивні звороти на -но, -то без службового дієслова минулого часу (було) найбільш звичайні [...] у випадках із результативним значенням речення, з констатацією виконання дії (або з запереченням виконання)» [3, с. 36].

І. Петличний вважає, що предикатив на **-но, -то** з дієсловом-зв'язкою і предикатив на **-но, -то** без дієслова-зв'язки неоднакові за своєю роллю і значенням у реченні. Вивчаючи мову художніх творів І. Франка на матеріалі безособових речень на **-но, -то**, автор окреслює деякі чинники, критерії, за якими пропонує визначати доцільність/недоцільність вживання дієслівного зв'язкового компонента **бути**⁴ в структурі речення з предикативом на **-но, -то**. Його варто уникати, якщо йдеться про здійснену в минулому дію, яка своїм результатом, наслідком існує в теперішньому, тобто йдеться про перфектне значення предикативної форми на **-но, -то**; якщо в реченні виражено інтеративну (повторювану) дію, що зменшує силу віднесення її в минуле і

³ Зауважимо, що 1951 року такий погляд назвуть націоналістичними намаганнями законсервувати безособові речення на -но, -то в їхньому первісному значенні [22, с. 66], а 1953 року – намаганнями прищепити неправильне розуміння цих форм [15, с. 13]

⁴ І. З. Петличний називає дієслівну зв'язку **бути** допоміжним дієсловом.

наближає до такої дії, яка нібито існує в момент розповіді; якщо для відтворення відповідних явищ життя автор не потребував поєднання дієслівної зв'язки і предикатива на *-но*, *-то*; якщо в структурі речення наявний відповідний темпоральний семантичний модифікатор [28, с. 27–29]. Дієслівна зв'язка *було*, на його думку, обов'язкова в структурі головного члена безособового речення, якщо потрібно передати абсолютно минулий час та якщо в автора є потреба увиразнити саме дію, процес, а не ефект від неї і для підкреслення часового моменту, а *буде* потрібне для перенесення дії в майбутнє [28, с. 28–29].

В. Пугач вважає, що актуалізацію *бути* зумовлено стилем авторської розповіді, бажанням автора відсторонитися від зображуваних подій та дійових осіб, а також наявністю дистанції між минулим і сучасним [29, с. 18]

Цитовані джерела виявляють, що умов для потреби вживання зв'язкового компонента *було/буде* обмежена кількість.

Прихильники третього підходу, як уже йшлося вище, обстоювали нормативність цих конструкцій.

О. Синявський, поділяючи погляди своїх опонентів щодо часового значення цих форм, уважав, що виражені ними присудки перебувають у дуже близьких семантичних зв'язках з присудками, вираженими дієслівними формами множини минулого часу, тому можуть уживатися з допоміжним дієсловом *було*, набуваючи значення передминулого часу [30, с. 202]. Він не надав розглядуваним формам особливого статусу, а називав їх звичайними дієсловами минулого часу, що також можуть мати в умовному способі значення майбутнього часу.

Поєднання дієслівної зв'язки *було/буде* з предикативом на *-но*, *-то* О. Синявський пояснює занепадом часовості в цих формах, який фіксує, крім того, жива мова [30, с. 203]. Однак він указує і на те, що «в діловій мові частенько *було* вживається у цих реченнях без потреби і безпідставно, тобто там, де присудки на *-но*, *-то* визначають просто минулий час і нема потреби на передминулий відтінок, як от напр: «після довгих дебатів було винесено резолюцію», де досить сказати «після довгих дебатів винесено резолюцію» [30, с. 202–203]. Науковець застерігає від безпідставного надуживання з предикативом на *-но*, *-то* зв'язкового компонента *було*, а критерієм визначення доцільності, умотивованості такого поєднання називає граматичний.

Потрібно наголосити на тому, що О. Курило змінювала свої погляди на можливість/неможливість поєднання дієслівної зв'язки *бути* з предикативом на *-но*, *-то*. У третьому виданні книги «Уваги до сучасної української літературної мови» авторка поділяє думку В. Сімовича про те, що українській мові невластиві «звороти з пасивними дієприслівниками та з помічними дієсловами *було*, *буде*» [21, с. 53]. Однак за кілька років у «Збірнику секції граматики

української мови» О. Курило публікує велику за обсягом й опрацьованим матеріалом розвідку «Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но, -то», у якій докладно із семантико-синтаксичного погляду розглядає ці конструкції. Вона пише: «В сучасній літературній мові безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но, -то широко собі здобули застосування без зв'язки було і з зв'язкою було, при чім *значення обох цих конструкцій загалом розрізнене*» [виділення моє – С. Х.]. І далі: «Присудковий дієприслівник з зв'язкою *буде* вживається на означення завершеності чинности (чи наслідку її) в майбутньому. Зв'язка *буде* буває при присудкових дієприслівниках доконаного виду з прямим предметом або без нього, в незалежному й залежному реченні. В народній мові ці конструкції мають незначне застосування. Ширше вживає конструкції з *буде*, виходячи з відповідних потреб, сучасне красне письменство, преса, канцелярська мова» [20, с. 14–15]. Отже, О. Курило вважає можливим вживання зв'язкового компонента *бути* з предикативом на *-но, -то*, проте не визначає умови такого вживання, не конкретизує контексти їх використання.

Протягом 20-х – початку 30-х років ХХ ст. дискусії щодо вживання з предикативними формами на *-но, -то* дієслівної зв'язки *бути* у формах минулого і майбутнього часу відбивали об'єктивний стан розвитку мови. Однак після 3 травня 1933 року, коли колегія НКО заслухала звіт комісії з перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній, цю проблему почали тлумачити однобоко.

У підручниках, навчальних посібниках поєднання зв'язкового компонента *бути* і предикативної форми на *-но, -то* визнане переважно нормативним (наприклад: у «Курсі сучасної української літературної мови» (т. II. Синтаксис, 1951) за ред. Л. Булаховського; «Курсі сучасної української літературної мови. Ч. II. Синтаксис» Б. Кулика; «Українській мові» І. Ющука; «Сучасній українській діловій мові» М. Зубкова та ін.) [19; 22; 17; 40], хоч багато авторів це питання оминає.

У згаданому «Курсі...» за редакцією Л. Булаховського констатовано: «Коли є потреба показати абсолютно минулий час, при формі на *-но, -то* вживається допоміжне дієслово *було*; особливо яскраво втрата реального часового значення безособовою формою на *-но, -то* виявляється в тому, що при наявності допоміжного дієслова *буде* все речення набирає значення перфектного майбутнього часу...» [22, с. 65].

Б. Кулик стверджує: «Для того, щоб підкреслити минулий (майбутній) час дії, вираженої безособовою дієслівною формою на -но, -то, до неї додається допоміжне дієслово *було (буде)*»⁵ [19, с. 95].

⁵ У багатьох працях з українського синтаксису майже впродовж усього ХХ ст. *бути* кваліфікували як допоміжне дієслово [3; 19; 20; 29], а М. Сулима взагалі не надавав йому жодного статусу і називає «словом», «формою», «додатковим вставним» [36, с. 82–83]. Не можна погодитися з такою його кваліфікацією на тій

В академічному теоретичному курсі «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» (1972) це питання оминули, хоч серед наведених прикладів знаходимо: *Враз було вбито всі хлоп'ячі мрії* [виділення моє – С. Х.] [37, с. 251]. Те ж спостерігаємо в монографії М. Жовтобрюха «Українська літературна мова» [14, с. 212–213].

Натомість автори посібника «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» стверджують, що проблема про часове значення цих форм, а отже, й про можливість/неможливість вживати дієслівну зв'язку при них розв'язана. Вони вважають, що потрібно розмежовувати морфологічний і синтаксичний часи цих форм [32, с. 206]. З морфологічного погляду розрізняють минулий перфектний, минулий афористний і майбутній, а зі синтаксичного – теперішній, минулий та майбутній. В обох випадках маркером такого протиставлення є дієслівна зв'язка *бути* у формі минулого часу середнього роду або у формі 3-ої особи однини майбутнього часу.

Крім того, у цьому посібнику зазначено, що такі речення мають шести-членну парадигму: три форми синтаксичного індикатива (теперішній, минулий, майбутній часи) і три форми ірреальних способів (умовний простий, бажаний і спонукальний) [32, с. 206]. Зауважимо, що у фактичному матеріалі, який автор опрацювала (а це понад 3000 синтаксичних конструкцій з текстів наукового, художнього і публіцистичного стилів), виявлено тільки декілька синтаксичних конструкцій з предикативом на *-но*, *-то*, які презентують синтаксичний ірреальний спосіб. Це конструкції, що мають значення умовного способу: *Навпаки, він [Марко Іваненко] узяв участь у замаху на члена Центрального Комітету Компартії, якого було б убито, коли б я не став на перешкоді цьому надзвичайно злочинному актові (В. Винниченко); Незважаючи на посилений інтерес до проблеми іменних буттєвих і квантитативних речень (див. праці Н. Д. Арутюнової, Є. М. Ширяєва та ін.), поза увагою лінгвістів залишився всебічний, поглиблений, комплексний аналіз генітивних та генітивно-квантитативних речень, при якому було б враховано співвідношення компонентів граматичної і семантичної структури, засобів вираження граматичних значень, особливості парадигматичних видозмін, співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності, комунікативних реалізацій і варіантів тощо (Л. Рабанюк). Такі підходи і покладено в основу цього дослідження, адже праці, де було б детально і в той же час вичерпно описано, проаналізовано, обґрунтовано численні звернення класика до текстів Святого Письма, у вітчизняній науці про Достоевського поки що не існує (О. Мащенко).*

підставі, що воно, крім граматичної функції, мало б виконувати ще й семантичну функцію: на допоміжну частину припадають вираження модально-часових значень і модифікація лексичного значення основної частини [5, с. 223]. Компонент *бути* як елемент складеного дієслівного головного члена односкладних речень виконує суто граматичну функцію і не має семантичного навантаження.

Модальні модифікації предикативів на **-но**, **-то** заперечує В. Горяний, який вважає, що реченням зі значенням результативного стану особи чи предмета з головним членом у формі на **-но**, **-то** притаманні лише часові граматичні модифікації [10, с. 62–63]

Про трое часових значень предикативних форм на **-но**, **-то** говорить і О. Болух: «Кожна незмінна предикативна дієприкметникова форма вживається у трьох часових значеннях: у значенні минулого перфектного часу, минулого аористичного й майбутнього (*зроблено – зробили; було зроблено – зробили; буде зроблено – зроблять*)» [2, с. 46]. Вона вважає, що їх потрібно розглядати як аналітичні морфологічні форми.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки форми на **-но**, **-то** кваліфікують «як предикативні форми зі значенням результативного стану, що є наслідком виконаної дії» [4, с. 290], і зараховують до категорії результати́ва. Іншими словами, основне значення речень із предикативом на **-но**, **-то** – репрезентувати а) стан не як процес, а як результат, наслідок дії в минулому (аористність), б) наявність результату в момент мовлення (перфектність) або в) як повторюваність дії в минулому (імперфектність). Отже, у цих формах можна констатувати послаблення або й нейтралізацію їхнього первинного часового значення.

Редуковане часове значення синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но**, **-то** деякою мірою компенсує дієслівна зв'язка **бути** у формах минулого (*було*) або майбутнього (*буде*) часу. Однак уживання зв'язкового компонента **бути** з предикативом на **-но**, **-то** має деякі семантичні застереження.

Щоб з'ясувати продуктивність синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но**, **-то** і дієслівною зв'язкою **бути** і без неї в сучасному писемному мовленні, ми проаналізували понад 3000 тисяч речень із текстів наукового (монографії, автореферати дисертацій, підручники, навчальні посібники), художнього і публіцистичного (дописи в газетах) стилів. Джерела, з яких виписано речення для аналізу, охоплюють різні регіони України. Автори – чоловіки та жінки.

Опрацювавши зібраний матеріал, констатуємо, що в текстах наукового стилю переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на **-но**, **-то** використано без дієслівної зв'язки **було**. Напр.: в авторефератах філологічного, економічного, технічного, медичного та ветеринарного спрямування на 100 речень лише в 10 із предикативом на **-но**, **-то** вжита дієслівна зв'язка **було**; в авторефератах гуманітарного (історичні, психологічні, педагогічні науки) спрямування частотність вживання **було** вища і досягає 15.

Показовим щодо цього є видання «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування» (автори: Онищенко О. С., Попович М. В., Богданов В. Л., Барановська Н. П., Бахонський О. В., Букало В. П.), яке редагували доктори філологічних наук, професори К. Г. Городенська і

С. Я. Єрмоленко. Загальна кількість конструкцій з предикативом на **-но**, **-то** – 1580, серед них 1475 речень (93,35 %), у яких головний член без зв'язкового компонента **було/буде**, і лише 105 синтаксичних конструкцій (6,65%), де головний член речення – містить зв'язковий компонент **було/буде**.

У текстах наукового стилю переважають синтаксичні конструкції з предикативом на **-но**, **-то**, якщо йдеться про результативність дослідження. Проте іноді трапляються й такі, що містять у своїй структурі дієслівну зв'язку **бути** у формі середнього роду однини минулого часу. Напр.: *Іншим компонентом ЖСД [жанрово-стилістичної домінанти] досліджуваного жанру є стереотипні формулювання (кліше), які набувають в ДЛ [ділових листах] обома мовами широкого вжитку. Було виявлено наступні тематичні групи кліше: 1) пропозиція; 2) прохання; 3) претензія, жаль з приводу рекламації; 4) вибачення (І. Шаргай); Проаналізувавши тексти, було створено картотеку з різними темпоральними ситуаціями (близько 7 тис. карток), а також словник темпоральної лексики (в скороченому вигляді подається в самій роботі) (О. Бондар); Єдність у підході Пастернака до своєї власної творчості і своєї перекладацької діяльності і зумовили той збіг творчих принципів Пастернака-поета і Пастернака-перекладача, який було встановлено в результаті дослідження (Ж. Кононова) Результати дослідження було викладено на Міжнародній конференції [...] (О. Межов). Конструкції з **було** переважно легко трансформуються в безособові речення з головним членом у формі минулого часу множини або в таких конструкціях можна опустити дієслівну зв'язку **було** без зміни їхнього змісту.*

Не поодинокі випадки, коли в першому реченні автор використовує предикатив на **-но**, **-то** з дієслівною зв'язкою **було**, а в наступному немає цієї дієслівної зв'язки. Припускаємо, що в такий спосіб він прагне увиразнити черговість, послідовність подій, процесів, результатів тощо. Напр.: *За аналогією для першої серії дослідів було сформовано чотири групи корів по п'ять голів у кожній: 1-3 групи – дослідні, 4 група – контрольна; для другої серії дослідів сформовано дві групи корів: дослідна – 15 голів, контрольна – 5 (А. Ревунець); На підставі того, що речення в комунікативному плані є висловленням, особливість якого – орієнтація на учасників мовлення, було застосовано і семантико-прагматичні критерії, за допомогою яких встановлено, що у функціональному аспекті феномен відокремлення, виділення напівпредикативної дієприслівникової конструкції мовець свідомо використовує для розв'язання комплексу завдань [...] (О. Кульбабська). Розв'язавши рівняння Рейнольдса та проінтегрувавши отриманий вираз для розподілу тиску у вальниці, було отримано вирази для коефіцієнтів жорсткості та демпфірування C_{ij} та K_{ij} ($i, j = \{r, \tau\}$) в системі координат $O_{r\tau}$; через їх громізdkість вирази тут не наведено (П. Олійник).*

Зафіксовано також контексти, у яких уживання дієслівної зв'язки **було** з предикативом на **-но, -то** нормативне. Напр.: **Як було вже зазначено**, мовець ставить такі запитання, маючи на це певні підстави, орієнтуючись на вже відомі йому факти щодо цієї ситуації (С. Гедз); **Як було з'ясовано у попередньому параграфі**, теорія державного управління має найтісніші зв'язки з юридичними науками, насамперед з наукою адміністративного права (З підруч.); **Як уже було зазначено**, в 1919 р. М. С. Грушевський емігрує за кордон (З підруч.). У таких контекстах **було** виконує не лише зв'язкову (граматичну) функцію, а й увиразнює значення буттєвості, адже йдеться про деякий часовий відтинок і маємо вказівку на протяжність дії. Звичайно, ці контексти можна трансформувати в конструкції без зв'язкового компонента **бути** у формі минулого часу, але тоді функцію увиразнення буттєвості, протиставлення минулої дії теперішній виконуватимуть слова **вище** чи **раніше** або словосполучення на зразок **у попередньому розділі/параграфі**, напр.: **Як уже зазначено вище...**, **Як вказано у попередньому розділі...** Інакше це речення втрачає одну зі своїх диференційних, іманентних ознак – відносне змістове завершення.

У підручниках і навчальних посібниках спостерігаємо співвідношення на користь поєднання з предикативом на **-но, -то** дієслівної зв'язки **було/буде**: *У цей період переважно силами науковців Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за результатами досліджень цих актуальних проблем **було видано** низку ґрунтовних колективних та індивідуальних монографій (З підруч.); Доречно зазначити, що це **було здійснено** задовго до дня, коли голландець ван Дреббель спорудив в Англії перший загальновідомий підводний човен (З посіб.). 1 вересня 1880 р. Михайло Грушевський мав розпочати навчання в Першій Тифліській гімназії за державний кошт, так званого «Економічного пансіонера», що **було надано** йому як синові діяча шкільництва (З посіб.).*

У текстах художнього стилю співвідношення синтаксичних конструкцій із предикативом на **-но, -то** і дієслівною зв'язкою **було/буде** і без неї дещо інше. Продуктивність уживання зв'язкового компонента **було** зростає: на 100 речень з предикативом на **-но, -то** без дієслівної зв'язки в середньому трапляється 30 речень з дієслівною зв'язкою **було**. Те саме спостерігаємо й у текстах публіцистичного стилю. Напр.: *У прорив **було введено** ударні війська 2-го Українського фронту, і вони, громлячи ворога, знищуючи його резерви, що зустрічались на шляху, незабаром вийшли до міста Васлуй і, оволодівши ним, швидко просувались на південь (О. Гончар); Знадвору через вузькі, але високі вікна, в олов'яні рами яких **встановлено було** скляні круглі шибки, сюди вливалось багато світла, все в палаті сяяло й блищало [...] (С. Скляренко); За час існування політичної комунікації сформувався словник політичної термінології, центральними поняттями якого є невелика кількість власне політичних по-*

нять. Переважну більшість слів, що утворюють глосарій політичних термінів, було запозичено з інших сфер (О. Фоменко);

Надзвичайно низька продуктивність зв'язкового компонента **буде** з предикативом на **-но**, **-то**. У текстах наукового стилю виявлено тільки один випадок такого вживання – у згаданому виданні, присвяченому 90-річчю Національної академії наук України: *У найближчій перспективі основну увагу науковців буде зосереджено на виявленні молекулярних механізмів адаптації клітин до гіпоксії на рівні експресії окремо вибраних генів, вивченні особливостей експресії генів у клітинах злякисних пухлин для пошуку шляхів пригнічення їх росту, дослідженні особливостей експресії деяких вибраних генів для з'ясування молекулярних механізмів патогенезу та розроблення способів лікування атеросклерозу* (с. 416–417). Це дає підставу висловити припущення, що поєднання предикатива на **-но**, **-то** з **буде** не є іманентною рисою наукового стилю.

В опрацьованому матеріалі з текстів художнього і публіцистичного стилів виявлено 35 речень, у яких складений головний член – предикатив на **-но**, **-то** з **буде**. Напр.: – *Передай, що за годину її буде знищено*, – наказував Козаков по-сильному, – *а поки що хай хлопці перекурять і поп'ють холодної води, якщо вона в них є* (О. Гончар); *Якщо місія потім виділить грант особистим знайомим співробітника, його буде проведено до внутрішньої каси і співробітник зберігає право допомагати своїм іншим знайомим, якщо ні – то два роки не можна звертатися до внутрішньої каси* (Є. Кононенко); *Це, звісно, було небезпечно: якщо, не дай Боже, у неї що-небудь пропаде з кімнати, – мою цікавість буде покарано* (І. Роздобудько); *Губа. [...] Це визначатиме, що у всесвітньому статистичному реєстрі його вписано буде 35–51-м, що номер його трудової книжки, особистого телефону, аеромотора, кімнати і навіть зуб щітки буде 35–51* (М. Куліш); *Чиновники не тільки возили її, а й повчали: [...] А далі вже все буде зроблено, як скаже імператор* (В. Склярєнко); *Комбат попередив, що тільки-но в готелі зав'яжеться бій і кулеметний вогонь противника буде організовано, з фронту готель атакують ще кілька штурмових груп* (О. Гончар); *Тобто змінами до урядової постанови № 884 буде уніфіковано видачу земельних актів* (З газ.); *Де буде виділено таку ділянку на території України, остаточно ще не вирішено* (З газ.); *Крім того, кожен пункт буде забезпечено радіозв'язком* (З газ.). У наведених реченнях дієслівна зв'язка **буде** маркує головний член за граматичною ознакою, а саме вказує на майбутній час. Крім того, тенденція до поєднання **буде** з предикативом на **-но**, **-то** помітна в контекстах на суспільно-політичну тематику (це характерно як для жанрів публіцистичного стилю, так і для жанрів художнього стилю).

Проаналізований матеріал дав змогу зробити такі основні висновки:

1. Упродовж майже ста років в українському мовознавстві не досягнуто єдиного погляду на проблему вживання/невживання дієслівної зв'язки *було/буде* в структурі речень з предикативом на *-но, -то*.

2. Уживання цих зв'язкових форм на сьогодні не внормоване, не кодифіковане в граматичних описах української літературної мови.

3. Для синтаксичних конструкцій з предикативом на *-но, -то* в українській мові типовою й надалі залишається перфектна та аористна семантика.

4. В українському писемному мовленні, незалежно від його стильової належності, кількісно (і досить істотно) переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на *-но, -то* вживають без дієслівного зв'язкового компонента *було*.

5. Серед синтаксичних конструкцій, головний член яких виражений дієслівною зв'язкою *було* і предикативом на *-но, -то*, переважають ті, у яких зв'язковий компонент має факультативний характер.

6. Використання синтаксичних конструкцій, у яких з предикатив на *-но, -то* ужитий із дієслівною зв'язкою *було* чи без неї, в авторських текстах не зумовлене ні регіональними, ні віковими, ні гендерними або професійними чинниками. Їх вживання залежить від суб'єктивного сприйняття вихідного дієслова.

Отже, спираючись на конструктивні міркування деяких своїх попередників і на власні спостереження, подаємо кілька рекомендацій:

1. Перевагу потрібно надавати синтаксичним конструкціям, у яких предикатив на *-но, -то* вживаємо без дієслівного зв'язкового компонента *було*.

2. До комунікативних ситуацій, де використано дієслівного зв'язкового компонента *було/буде* з предикативом на *-но, -то* семантично й граматично зумовлене, зараховуємо такі:

– якщо на початку речення постає потреба щось минуле протиставити теперішньому, увиразнити буттєвість;

– якщо мовець прагне дистанціювати минуле від теперішнього, посилити часове віддалення певної інформації від моменту мовлення чи відносно основної, поданої в реченні інформації;

– якщо наявна вказівка на протяжність дії;

– якщо мовець свідомо/підсвідомо бажає в майбутньому дистанціюватися від імовірної дії, то у відповідь на поставлене завдання (докір, покарання за те, що чогось не виконали) відповідатиме *Буде зроблено (виконано, підготовлено)*;

– якщо мовцеві важливо зацентувати саме на майбутній бажаній, передбачуваній, прогнозованій чи уявній дії, факті тощо, а не на виконавцеві дії.

1. Бевзенко С. П. Спостереження над синтаксисом українських літописів XVII ст. / С. П. Бевзенко // Наук. зап. Ужгородського ун-ту. – Ужгород, 1954. – Т. 9. – С. 165–244.
2. Болюх О. В. Власне семантична і формально-граматична інтерпретація безособових речень / О. В. Болюх // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 44–49.
3. Булаховський Л. А. З історичних коментарів до української літературної мови. Уваги до старовинних засобів синтаксичного оформлення присудків та їх еквівалентів / Л. А. Булаховський // Наукові записки : Філологічний збірник № 2. – К. : КДУ, 1948. – Т. 7. – Вип. 3. – С. 25–50.
4. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; [за ред. І. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Гладкий М. Мова нашого сучасного українського письменства / Микола Гладкий. – Х. ; К. : Держ. вид-во України, 1930. – 160 с.
7. Гладкий М. Стабілізація української мови / Микола Гладкий // Життя й революція. – 1927. – № 4. – Т. II. – С. 70–78.
8. Горецький П., Шаля І. Українська мова : практично-теоретичний курс / Петро Горецький, Іван Шаля. – 7-е вид. – К. : Книгоспілка, 1929. – 335 с.
9. Городенська К. Г. Із найновіших рекомендацій щодо складних уживань в українській мові / К. Г. Городенська, Н. І. Кочукова, Г. М. Куцак – К. ; Слов'янськ, 2006. – 83 с.
10. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень : посіб. для вчителів / В. Д. Горяний. – К. : Рад. шк., 1984. – 128 с.
11. Грунський М. Українська мова / Микола Грунський, Григорій Сабалдир. – К., 1927. – 268 с.
12. Дложевський С. Дещо про природу речень типу «козаченька вбито» української літературної мови / Сергій Дложевський // Сб. статей в честь акад. А. И. Соболевского. – Ленинград, 1928. – С. 284–292.
13. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : навч. посіб. / П. С. Дудик. – Вінниця : ВДПУ, 1999. – 297 с.
14. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова : монографія / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1984. – 255 с.
15. Завгородня Н. Ф. Про пасивність конструкцій з *-но*, *-то* / Н. Ф. Завгородня // Українська мова в школі. – 1953. – № 5. – С. 13–16.
16. Затовканюк М. До характеристики українських конструкцій типу «козаченька вбито» / Микола Затовканюк // *Slavia. Časopis pro slovanskou filologie*. – Praha, 1984. – R. 53. – Č. 1. – S. 1–11.

17. Зубков М. Сучасна українська ділова мова : підруч. для вищих навч. закладів / Микола Зубков. – 7-е вид., виправлене. – Донецьк : СПД ФО Сердюк В. І., 2005. – 448 с.
18. Ізюмов О. Техніка української мови / Овсій Ізюмов. – К., 1926. – 165 с.
19. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. Ч. II. Синтаксис / Б. М. Кулик. – Видання друге, перероблене і доповнене. – К. : Рад. шк., 1965. – 283 с.
20. Курило О. Про українські безособові конструкції з присудковими дієприслівниками на *-но*, *-то* / Олена Курило // Зб. секції граматики української мови. – 1930. – Кн. 1. – С. 3–30.
21. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.
22. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. II: Синтаксис. – 408 с.
23. Матвієнко О. Пасивні присудки на *-но*, *-то* і *-ний*, *-тий* в українській мові (Матеріали до проблеми: граматичний рід і активний та пасивний стан) / Оникій Матвієнко // Мовознавство. – 1936. – № 7. – С. 21–49.
24. Межов О. Орудний відмінок як морфологічний варіант суб'єктної синтаксеми / Олександр Межов // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія : Філологія / [відп. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 93–98.
25. Мелашенко Ю. Б. Предикативні форми на *-но*, *-то* у лінгвістичній термінології / Ю. Б. Мелашенко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 261–264.
26. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода. – К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 303с.
27. Олексієнко Л. А. Трансформаційний аналіз пасивних конструкцій / Л. А. Олексієнко // Структурно-математична лінгвістика : республ. міжвідомчий зб. : серія «Питання мовознавства». – К., 1965. – С. 30–40.
28. Петличний І. З. Безособові речення на *-но*, *-то* в мові художньої прози І. Франка / І. З. Петличний // Питання українського мовознавства. – Л. : Львівський державний ун-т імені Івана Франка, 1960. – Кн. 4. – С. 21–37.
29. Пугач В. М. Історія формування та функціонування предикативних форм на *-но*, *-то* в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Пугач. – К., 1996. – 20 с.
30. Синявський О. Норми української літературної мови / Олекса Синявський. – Х. ; К., 1941. – 367 с.

31. Сімович В. Праці : у 2 т. / [упоряд., передм. Л. О. Ткач]. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. — До 125-річчя від дня народження.

Т. 1 : Мовознавство. Українська мова і правопис. Культура мови. Мова українських письменників. Історія мовознавства. Персоналії. Рецензії. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. – 520с

32. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : навч. посіб. / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.

33. Смеричинський С. Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою) / Сергій Смеричинський. – Х. : Рад. шк., 1932. – 283 с.

34. Стельникович Г. Про пасивні конструкції в українській правничій мові / Ганна Стельникович // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія : Філологія / [відп. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 103–106.

35. Сулима М. Проблема літературної норми в українській мові / Микола Сулима // Шлях освіти. – 1928. – № 4. – С. 132–143.

36. Сулима М. Українська фраза / Микола Сулима. – Х. : Рух, 1928. – 97 с.

37. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. акад. АН УРСР О. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.

38. Харченко С. Речення з предикативними формами на -но, -то з погляду синтаксичної норми: ретроспективний аналіз дискусійних питань / Світлана Харченко // Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 268–276.

39. Чирва Г. М. Синтаксическая структура безличных предложений украинского языка: на материале литературы 50–70-х гг. XX в. : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Г. М. Чирва. – К., 1977. – 20 с.

40. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2005. – 640 с.

41. Wiczorek D. Ukrainiskij pierfiekht na -no, -to na fonie polskiego pierfiekhta. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – 115 s.

Svitlana Kharchenko (Kyiv)

THE PROBLEM OF THE VERBAL LINKING COMPONENT *БУТИ (TO BE)* IN THE STRUCTURE OF SENTENCES WITH PREDICATIVE FORMS *-НО, -ТО*

The article gives coverage of the main approaches to the problem of the verbal linking component *бути (to be)* in the structure of sentences with predicative forms *-но, -то*. The factors influencing the possibility/impossibility of using the component *було/буде* with the predicative forms *-но, -то* are determined.

Key words: predicative forms -но, -то, linking verb, normality.

Світлана Харченко

ПРОБЛЕМА ДІЄСЛІВНОГО ЗВ'ЯЗКОВОГО КОМПОНЕНТА *БУТИ* У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТИВОМ НА *-НО, -ТО*

Час від часу в коло наукових зацікавлень мовознавців потрапляють синтаксичні конструкції з предикативом на *-но, -то*. Їх вважають одним із національних синтаксичних ідентифікаторів української мови. Ці предикативи розглядали як засіб експлікації головного члена односкладного безособового речення, як національний еквівалент конструкцій з предикативними пасивними дієприкметниками та як нормативну безсуб'єктну форму замість пасивних двокомпонентних синтаксичних конструкцій у правничій мові. Особливо дискусійним виявилось питання про можливість чи неможливість уживання орудного суб'єктного у структурі речення з предикативом на *-но, -то*.

У далекому 1928 році Микола Сулима писав: «До синтаксичних явищ треба ставитися якнайважливіше та якнайобережніше, бо це ж – архітектура мовна. Нормування тих явищ – справа не короткого часу...». Ця думка стала ніби пророчою, адже донині низка питань українського синтаксису потребує якнайважливішого, щонайретельнішого і щонайглибшого опрацювання.

Серед проблем сучасного українського синтаксису, що потребують розв'язання, і проблема дієслівного зв'язкового компонента *бути* в структурі речення з предикативом на *-но, -то*. Вона не нова в українському мовознавстві. Навколо неї час від часу точаться дискусії, проте однозначно її досі не розв'язано.

У вивченні цієї проблеми сформувалося три основні підходи:

1. Категоричне заперечення можливості поєднання дієслівної зв'язки *бути* з предикативною формою на *-но, -то* (М. Гладкий, П. Горецький, С. Дложевський, В. Сімович, С. Смеричинський, М. Сулима, І. Шаля та інші).

2. Обмежене уживання дієслівної зв'язки *бути* з предикативом на *-но, -то*, що залежить від семантичної структури речення, комунікативних намірів мовця тощо (С. Бевзенко, Л. Булаховський, І. Петличний, В. Пугач та інші).

3. Уживання дієслівної зв'язки *бути* з предикативом на *-но, -то* незалежно від формально-граматичної та семантичної структури речення – нормативне (М. Грунський, О. Ізюмов, Г. Сабалдир, О. Синявський, Г. Чирвата та інші).

Прихильники першого підходу, заперечуючи можливість уживання з предикативом на *-но, -то* форм минулого й майбутнього часу зв'язкового компонента *бути*, вважали таке поєднання порушенням синтаксичної норми української літературної мови.

М. Гладкий, узагальнюючи власні мовознавчі напрацювання, мовленнєву практику, досвід інших науковців, радив усім, хто користується українською мовою (а особливо письменникам), звернути особливу увагу на «властиві

українській мові безпідметові звороти з присудковими дієприслівниками на *-но, -то*», які досить поширені й улюблені в народній мові, адже ці синтаксичні конструкції «справедливо вважають за найвищий ступінь так званих «безсуб'єктних речень» цілої європейської синтакси. Цінність їх є в тому, що вся увага наша скупчується на присудку, на вираженій у нім дії, і психічна енергія не відвертається ані на так званій «неправдивий підмет» речення, ані на «займенникові слівця» дійсні (французьке «*on*», німецьке «*man*») чи уявлювані («они» в російських конструкціях типу «человека убили»). Проте вважав помилковим уживання цих структур із дієслівною зв'язкою *було*.

М. Сулима також не погоджується зі вживанням дієслівної зв'язки *бути* (у формі середнього роду минулого та формі третьої особи майбутнього часу) при предикативах на *-но, -то*, але не пояснює, чому він обрав саме таку позицію. Згодом дослідник подав деякі свої міркування щодо цього: «Форми на *-но, -то* характеризують лише минулість; отже додаткове до них слівце *було* цілком зайве (бо й без *було* форма, напр., *сплюндровано* означає минулу чинність). А слівце *буде* просто недоречне й максимально дике при присудках на *-но* й *-то*». Автор дуже негативно ставився до таких поєднань, вважаючи їх «українською невдалою контамінацією українського безпідметового речення з присудком на *-но, -то* і російських літературних зворотів типу *письмо написано (было, будет)*».

С. Смеричинський зазначав, що для безособових речень на віршець *Під білою березою козаченька вбито* не властиве при формах на *-но, -то* «помічне дієслово» *було, буде*, вживання його – це «безсумнівні впливи» інших мов. С. Дложевський доводив, що речення на зразок *Козаченька вбито* в українській літературній мові перфектні і не можуть у своєму складі мати дієвідмінних форм (*було, буде*), які заперечують їх природі.

Таке поєднання згадані автори трактували як відхилення від норми, оскільки семантика минулого часу закладена в предикативних формах на *-но, -то* їхньою словотвірною структурою, адже ці форми за походженням пасивні дієприкметники минулого часу. Уживання поряд ще однієї граматичної форми зі значенням минулого часу вважали за мовну надлишковість, адже семантично й граматично дієслівна зв'язка *було* не навантажена. Поєднання дієслівної зв'язки *буде* з предикативною формою на *-но, -то* містить внутрішню логічну суперечність, бо в одній синтаксичній конструкції поєднують різновекторні граматичні форми – форми минулого і майбутнього часу.

Прихильники другого підходу фіксують вагання між уживання/невживанням *було, буде* з предикативом на *-но, -то*.

Зокрема, С. Бевзенко у своїй розвідці «Спостереження над синтаксисом українських літописів XVII ст.», порівнюючи українську мову XVII ст. із сучасною, зазначає: «...це «було» могло виконувати, як і виконує в сучасній мові [виділення моє – С. Х.], ще й інші функції [надавати відтінку передмину-

лого часу], зокрема воно могло посилювати повторюваність ознак безособової дії чи стану.

Л. Булаховський констатує, що «пасивні звороти на *-но*, *-то* без службового дієслова минулого часу (було) найбільш звичайні [...] у випадках із результативним значенням речення, з констатацією виконання дії (або з запереченням виконання)».

І. Петличний вважає, що предикатив на *-но*, *-то* з дієсловом-зв'язкою і предикатив на *-но*, *-то* без дієслова-зв'язки неоднакові за своєю роллю і значенням у реченні. Вивчаючи мову художніх творів І. Франка на матеріалі безособових речень на *-но*, *-то*, автор окреслює деякі чинники, критерії, за якими пропонує визначати доцільність/недоцільність вживання дієслівного зв'язкового компонента *бути* в структурі речення з предикативом на *-но*, *-то*. Його варто уникати, якщо йдеться про здійснену в минулому дію, яка своїм результатом, наслідком існує в теперішньому, тобто йдеться про перфектне значення предикативної форми на *-но*, *-то*; якщо в реченні виражено інтеративну (повторювану) дію, що зменшує силу віднесення її в минуле і наближає до такої дії, яка нібито існує в момент розповіді; якщо для відтворення відповідних явищ життя автор не потребував поєднання дієслівної зв'язки і предикатива на *-но*, *-то*; якщо в структурі речення наявний відповідний темпоральний семантичний модифікатор. Дієслівна зв'язка *було*, на його думку, обов'язкова в структурі головного члена безособового речення, якщо потрібно передати абсолютно минулий час та якщо в автора є потреба увиразнити саме дію, процес, а не ефект від неї і для підкреслення часового моменту, а *буде* потрібне для перенесення дії в майбутнє.

В. Пугач вважає, що актуалізацію *бути* зумовлено стилем авторської розповіді, бажанням автора відсторонитися від зображуваних подій та дійових осіб, а також наявністю дистанції між минулим і сучасним

Цитовані джерела виявляють, що умов для потреби вживання зв'язкового компонента *було/буде* обмежена кількість.

Прихильники третього підходу, як уже йшлося вище, обстоювали нормативність цих конструкцій.

О. Синявський, поділяючи погляди своїх опонентів щодо часового значення цих форм, уважав, що виражені ними присудки перебувають у дуже близьких семантичних зв'язках з присудками, вираженими дієслівними формами множини минулого часу, тому можуть уживатися з допоміжним дієсловом *було*, набуваючи значення передминулого часу. Він не надав розглядуваним формам особливого статусу, а називав їх звичайними дієсловами минулого часу, що також можуть мати в умовному способі значення майбутнього часу.

Поєднання дієслівної зв'язки *було/буде* з предикативом на *-но*, *-то* О. Синявський пояснює занепадом часовості в цих формах, який фіксує, крім того, жива мова. Науковець застерігає від безпідставного надуживання з предикативом

кативом на **-но, -то** зв'язкового компонента **було**, а критерієм визначення доцільності, умотивованості такого поєднання називає граматичний.

Потрібно наголосити на тому, що О. Курило змінювала свої погляди на можливість/неможливість поєднання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то**. У третьому виданні книги «Уваги до сучасної української літературної мови» авторка поділяє думку В. Сімовича про те, що українській мові невластиві «звороти з пасивними дієприслівниками та з помічними дієсловами *було, буде*». Однак за кілька років у «Збірнику секції граматики української мови» О. Курило публікує велику за обсягом й опрацьованим матеріалом розвідку «Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на **-но, -то**», у якій докладно із семантико-синтаксичного погляду розглядає ці конструкції. Вона вважає можливим вживання **було, буде** з предикативом на **-но, -то**, вказуючи що конструкції «**було+но/-то**» і «**но/-то**» мають різне семантико-синтаксичне значення, а конструкція «**буде+но/-то**» сучасному красному письменству, пресі, канцелярській мові. Отже, О. Курило вважає можливим вживання зв'язкового компонента **бути** з предикативом на **-но, -то**, проте не визначає умови такого вживання, не конкретизує контексти їх використання.

Протягом 20-х – початку 30-х років ХХ ст. дискусії щодо вживання з предикативними формами на **-но, -то** дієслівної зв'язки **бути** у формах минулого і майбутнього часу відбивали об'єктивний стан розвитку мови. Однак після 3 травня 1933 року, коли колегія НКО заслухала звіт комісії з перевірки роботи на мовному фронті в справі граматики, цю проблему почали тлумачити однобоко.

У підручниках, навчальних посібниках поєднання зв'язкового компонента **бути** і предикативної форми на **-но, -то** визнане переважно нормативним (наприклад: у «Курсі сучасної української літературної мови» (т. II. Синтаксис, 1951) за ред. Л. Булаховського; «Курсі сучасної української літературної мови. Ч. II. Синтаксис» Б. Кулика; «Українській мові» І. Ющука; «Сучасній українській діловій мові» М. Зубкова та ін.), хоч багато авторів це питання оминає.

У згаданому «Курсі...» за редакцією Л. Булаховського констатовано: «Коли є потреба показати абсолютно минулий час, при формі на **-но, -то** вживається допоміжне дієслово **було**; особливо яскраво втрата реального часового значення безособовою формою на **-но, -то** виявляється в тому, що при наявності допоміжного дієслова **буде** все речення набирає значення перфектного майбутнього часу...». Про це говорить і Б. Кулик.

В академічному теоретичному курсі «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» (1972) це питання оминули, хоч серед наведених прикладів знаходимо: *Враз було вбито всі хлоп'ячі мрії*. Те ж спостерігаємо в монографії М. Жовтобрюха «Українська літературна мова».

Натомість автори посібника «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» стверджують, що проблема про часове значення цих форм, а отже, й про можливість/неможливість вживати дієслівну зв'язку при них розв'язана. Вони вважають, що потрібно розмежовувати морфологічний і синтаксичний часи цих форм. З морфологічного погляду розрізняють минулий перфектний, минулий афористичний і майбутній, а зі синтаксичного – теперішній, минулий та майбутній. В обох випадках маркером такого протиставлення є дієслівна зв'язка **бути** у формі минулого часу середнього роду або у формі 3-ої особи однини майбутнього часу.

Крім того, у цьому посібнику зазначено, що такі речення мають шести-членну парадигму: три форми синтаксичного індикатива (теперішній, минулий, майбутній часи) і три форми ірреальних способів (умовний простий, бажаний і спонукальний). Зауважимо, що у фактичному матеріалі, який автор опрацювала (а це понад 3000 синтаксичних конструкцій з текстів наукового, художнього і публіцистичного стилів), виявлено тільки декілька синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то**, які презентують синтаксичний ірреальний спосіб. Це конструкції, що мають значення умовного способу: *Такі підходи і покладено в основу цього дослідження, адже праці, де було б детально і в той же час вицерпно описано, проаналізовано, обґрунтовано численні звернення класика до текстів Святого Письма, у вітчизняній науці про Достоевського поки що не існує* (О. Мащенко).

Модальні модифікації предикативів на **-но, -то** заперечує В. Горяний, який вважає, що реченням зі значенням результативного стану особи чи предмета з головним членом у формі на **-но, -то** притаманні лише часові граматичні модифікації.

Про тріє часових значень предикативних форм на **-но, -то** говорить і О. Болюх: «Кожна незмінна предикативна дієприкметникова форма вживається у трьох часових значеннях: у значенні минулого перфектного часу, минулого аористичного й майбутнього (*зроблено – зробили; було зроблено – зробили; буде зроблено – зроблять*)». Вона вважає, що їх потрібно розглядати як аналітичні морфологічні форми.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки форми на **-но, -то** кваліфікують «як предикативні форми зі значенням результативного стану, що є наслідком виконаної дії», і зараховують до категорії результатива. Іншими словами, основне значення речень із предикативом на **-но, -то** – репрезентувати а) стан не як процес, а як результат, наслідок дії в минулому (аористність), б) наявність результату в момент мовлення (перфектність) або в) як повторюваність дії в минулому (імперфектність). Отже, у цих формах можна констатувати послаблення або й нейтралізацію їхнього первинного часового значення.

Редуковане часове значення синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то** деякою мірою компенсує дієслівна зв'язка **бути** у формах минулого (**було**) або майбутнього (**буде**) часу. Однак уживання зв'язкового компонента **бути** з предикативом на **-но, -то** має деякі семантичні застереження.

Щоб з'ясувати продуктивність синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то** і дієслівною зв'язкою **бути** і без неї в сучасному писемному мовленні, ми проаналізували понад 3000 тисяч речень із текстів наукового (монографії, автореферати дисертацій, підручники, навчальні посібники), художнього і публіцистичного (дописи в газетах) стилів. Джерела, з яких виписано речення для аналізу, охоплюють різні регіони України. Автори – чоловіки та жінки.

Опрацювавши зібраний матеріал, констатуємо, що в текстах наукового стилю переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на **-но, -то** використано без дієслівної зв'язки **було**. Напр.: в авторефератах філологічного, економічного, технічного, медичного та ветеринарного спрямування на 100 речень лише в 10 із предикативом на **-но, -то** вжита дієслівна зв'язка **було**; в авторефератах гуманітарного (історичні, психологічні, педагогічні науки) спрямування частотність вживання **було** вища і досягає 15.

Показовим щодо цього є видання «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування», яке редагували доктори філологічних наук, професори К. Г. Городенська і С. Я. Єрмоленко. Загальна кількість конструкцій з предикативом на **-но, -то** – 1580, серед них 1475 речень (що становить 93,35 %), у яких головний член без зв'язкового компонента **було/буде**, і лише 105 синтаксичних конструкцій (що становить 6,65%), де головний член речення – містить зв'язковий компонент **було/буде**.

У текстах наукового стилю переважають синтаксичні конструкції з предикативом на **-но, -то**, якщо йдеться про результативність дослідження. Проте іноді трапляються й такі, що містять у своїй структурі дієслівну зв'язку **бути** у формі середнього роду однини минулого часу. Напр.: *Проаналізувавши тексти, було створено картотеку з різними темпоральними ситуаціями (близько 7 тис. карток), а також словник темпоральної лексики (в скороченому вигляді подається в самій роботі)* (О. Бондар); *Результати дослідження було викладено на Міжнародній конференції [...]* (О. Межов). Конструкції з **було** переважно легко трансформуються в безособові речення з головним членом у формі минулого часу множини або в таких конструкціях можна опустити дієслівну зв'язку **було** без зміни їхнього змісту.

Не поодинокі випадки, коли в першому реченні автор використовує предикатив на **-но, -то** з дієслівною зв'язкою **було**, а в наступному немає цієї дієслівної зв'язки. Припускаємо, що в такий спосіб він прагне увиразнити черговість, послідовність подій, процесів, результатів тощо. Напр.: *На підставі того, що речення в комунікативному плані є висловленням, особливість якого –*

орієнтація на учасників мовлення, **було застосовано** і семантико-прагматичні критерії, за допомогою яких **встановлено**, що у функціональному аспекті феномен відокремлення, виділення напівпредикативної дієприслівникової конструкції мовець свідомо використовує для розв'язання комплексу завдань [...] (О. Кульбабська).

Зафіксовано також контексти, у яких уживання дієслівної зв'язки **було** з предикативом на **-но**, **-то** нормативне. Напр.: **Як було вже зазначено**, мовець ставить такі запитання, маючи на це певні підстави, орієнтуючись на вже відомі йому факти щодо цієї ситуації (С. Гедз); **Як було з'ясовано у попередньому параграфі**, теорія державного управління має найтісніші зв'язки з юридичними науками, насамперед з наукою адміністративного права (З підруч.); **Як уже було зазначено**, в 1919 р. М. С. Грушевський емігрує за кордон (З підруч.). У таких контекстах **було** виконує не лише зв'язкову (граматичну) функцію, а й увиразнює значення буттєвості, адже йдеться про деякий часовий відтинок і маємо вказівку на протяжність дії. Звичайно, ці контексти можна трансформувати в конструкції без зв'язкового компонента **бути** у формі минулого часу, але тоді функцію увиразнення буттєвості, протиставлення минулої дії теперішній виконуватимуть слова **вище** чи **раніше** або словосполучення на зразок **у попередньому розділі/параграфі**, напр.: **Як уже зазначено вище...**, **Як вказано у попередньому розділі...** Інакше це речення втрачає одну зі своїх диференційних, іманентних ознак – відносне змістове завершення.

У підручниках і навчальних посібниках спостерігаємо співвідношення на користь поєднання з предикативом на **-но**, **-то** дієслівної зв'язки **було/буде**: *У цей період переважно силами науковців Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за результатами досліджень цих актуальних проблем **було видано** низку ґрунтовних колективних та індивідуальних монографій* (З підруч.).

У текстах художнього стилю співвідношення синтаксичних конструкцій із предикативом на **-но**, **-то** і дієслівною зв'язкою **було/буде** і без неї дещо інше. Продуктивність уживання зв'язкового компонента **було** зростає: на 100 речень з предикативом на **-но**, **-то** без дієслівної зв'язки в середньому трапляється 30 речень з дієслівною зв'язкою **було**. Те саме спостерігаємо й у текстах публіцистичного стилю. Напр.: *У прорив **було введено** ударні війська 2-го Українського фронту, і вони, громлячи ворога, знищуючи його резерви, що зустрічались на шляху, незабаром вийшли до міста Васлуй і, оволодівши ним, швидко просувались на південь* (О. Гончар); *За час існування політичної комунікації сформувався словник політичної термінології, центральними поняттями якого є невелика кількість власне політичних понять. Переважну більшість слів, що утворюють глосарій політичних термінів, **було запозичено** з інших сфер* (О. Фоменко);

Надзвичайно низька продуктивність зв'язкового компонента *буде* з предикативом на *-но*, *-то*. У текстах наукового стилю виявлено тільки один випадок такого вживання – у згаданому виданні, присвяченому 90-річчю Національної академії наук України: *У найближчій перспективі основну увагу науковців буде зосереджено на виявленні молекулярних механізмів адаптації клітин до гіпоксії ...* Це дає підставу висловити припущення, що поєднання предикатива на *-но*, *-то* з *буде* не є іманентною рисою наукового стилю.

В опрацьованому матеріалі з текстів художнього і публіцистичного стилів виявлено 35 речень, у яких складений головний член – предикатив на *-но*, *-то* з *буде*. Напр.: *Це, звісно, було небезпечно: якщо, не дай Боже, у неї що-небудь пропаде з кімнати, – мою цікавість буде покарано* (І. Роздобудько); *Де буде виділено таку ділянку на території України, остаточно ще не вирішено* (З газ.). У наведених реченнях дієслівна зв'язка *буде* маркує головний член за граматичною ознакою, а саме вказує на майбутній час. Крім того, тенденція до поєднання *буде* з предикативом на *-но*, *-то* помітна в контекстах на суспільно-політичну тематику (це характерно як для жанрів публіцистичного стилю, так і для жанрів художнього стилю).

Проаналізований матеріал дав змогу зробити такі основні висновки:

1. Упродовж майже ста років в українському мовознавстві не досягнуто єдиного погляду на проблему вживання/невживання дієслівної зв'язки *було/буде* в структурі речень з предикативом на *-но*, *-то*.

2. Уживання цих зв'язкових форм на сьогодні не внормоване, не кодифіковане в граматичних описах української літературної мови.

3. Для синтаксичних конструкцій з предикативом на *-но*, *-то* в українській мові типовою й надалі залишається перфектна та аористна семантика.

4. В українському писемному мовленні, незалежно від його стильової належності, кількісно (і досить істотно) переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на *-но*, *-то* вживають без дієслівного зв'язкового компонента *було*.

5. Серед синтаксичних конструкцій, головний член яких виражений дієслівною зв'язкою *було* і предикативом на *-но*, *-то*, переважають ті, у яких зв'язковий компонент має факультативний характер.

6. Використання синтаксичних конструкцій, у яких з предикатив на *-но*, *-то* ужитий із дієслівною зв'язкою *було* чи без неї, в авторських текстах не зумовлене ні регіональними, ні віковими, ні гендерними або професійними чинниками. Їх вживання залежить від суб'єктивного сприйняття вихідного дієслова.

Отже, спираючись на конструктивні міркування деяких своїх попередників і на власні спостереження, подаємо кілька рекомендацій:

1. Перевагу потрібно надавати синтаксичним конструкціям, у яких предикатив на **-но, -то** вживаємо без дієслівного зв'язкового компонента **було**.

2. До комунікативних ситуацій, де використано дієслівного зв'язкового компонента **було/буде** з предикативом на **-но, -то** семантично й граматично зумовлене, зараховуємо такі:

– якщо на початку речення постає потреба щось минуле протиставити теперішньому, увиразнити буттєвість;

– якщо мовець прагне дистанціювати минуле від теперішнього, посилити часове віддалення певної інформації від моменту мовлення чи відносно основної, поданої в реченні інформації;

– якщо наявна вказівка на протяжність дії;

– якщо мовець свідомо/підсвідомо бажає в майбутньому дистанціюватися від імовірної дії, то у відповідь на поставлене завдання (докір, покарання за те, що чогось не виконали) відповідатиме **Буде зроблено (виконано, підготовлено)**;

– якщо мовцеві важливо зацентувати саме на майбутній бажаній, передбачуваній, прогнозованій чи уявній дії, факті тощо, а не на виконавцеві дії.

Взірець тез

Світлана Харченко

ПРОБЛЕМА ДІЄСЛІВНОГО ЗВ'ЯЗКОВОГО КОМПОНЕНТА **БУТИ** У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТИВОМ НА **-НО, -ТО**

Час від часу в коло наукових зацікавлень мовознавців потрапляють синтаксичні конструкції з предикативом на **-но, -то**. Їх вважають одним із національних синтаксичних ідентифікаторів української мови. Найдискусійнішим виявилось питання про можливість чи неможливість уживання орудного суб'єктного у структурі речення з предикативом на **-но, -то**.

У вивченні цієї проблеми сформувався три основні підходи:

1. Категоричне заперечення можливості поєднання дієслівної зв'язки **бути** з предикативною формою на **-но, -то** (М. Гладкий, П. Горецький, С. Дложевський, В. Сімович, С. Смеричинський, М. Сулима, І. Шаля та інші).

2. Обмежене уживання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то**, що залежить від семантичної структури речення, комунікативних намірів мовця тощо (С. Бевзенко, Л. Булаховський, І. Петличний, В. Пугач та інші).

3. Уживання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то** незалежно від формально-граматичної та семантичної структури речення – нормативне (М. Грунський, О. Ізюмов, Г. Сабалдир, О. Синявський, Г. Чирвата інші).

Погляди деяких мовознавців на можливість/неможливість поєднання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то** (напр., О. Курило).

Протягом 20-х – початку 30-х років ХХ ст. дискусії щодо вживання з предикативними формами на **-но, -то** дієслівної зв'язки **бути** у формах минулого і майбутнього часу відбивали об'єктивний стан розвитку мови. Однак після 3 травня 1933 року, коли колегія НКО заслухала звіт комісії з перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній, цю проблему почали тлумачити однобоко.

У підручниках, навчальних посібниках поєднання зв'язкового компонента **бути** і предикативної форми на **-но, -то** визнане переважно нормативним, хоч багато авторів це питання оминає.

Основне значення речень із предикативом на **-но, -то** – репрезентувати а) стан не як процес, а як результат, наслідок дії в минулому (аористність), б) наявність результату в момент мовлення (перфектність) або в) як повторюваність дії в минулому (імперфектність). У цих формах можна констатувати послаблення або й нейтралізацію їхнього первинного часового значення, що деякою мірою компенсує дієслівна зв'язка **бути** у формах минулого (**було**) або майбутнього (**буде**) часу. Однак уживання зв'язкового компонента **бути** з предикативом на **-но, -то** має деякі семантичні застереження.

Упродовж майже ста років в українському мовознавстві не досягнуто єдиного погляду на проблему вживання/невживання дієслівної зв'язки **було/буде** в структурі речень з предикативом на **-но, -то**.

Уживання цих зв'язкових форм на сьогодні не внормоване, не кодифіковане в граматичних описах української літературної мови.

Для синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то** в українській мові типовою й надалі залишається перфектна та аористна семантика.

В українському писемному мовленні, незалежно від його стильової належності, кількісно (і досить істотно) переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на **-но, -то** вживають без дієслівного зв'язкового компонента **було**.

Серед синтаксичних конструкцій, головний член яких виражений дієслівною зв'язкою **було** і предикативом на **-но, -то**, переважають ті, у яких зв'язковий компонент має факультативний характер.

Використання синтаксичних конструкцій, у яких з предикатив на **-но, -то** ужитий із дієслівною зв'язкою **було** чи без неї, в авторських текстах не зумовлене ні регіональними, ні віковими, ні гендерними або професійними чинниками. Їх вживання залежить від суб'єктивного сприйняття вихідного дієслова.

Отже, на основі конструктивних міркувань деяких своїх попередників і на основі власних спостережень, подаємо кілька рекомендацій:

1. Перевагу потрібно надавати синтаксичним конструкціям, у яких предикатив на **-но, -то** вживаємо без дієслівного зв'язкового компонента **було**.

2. До комунікативних ситуацій, де використано дієслівного зв'язкового компонента **було/буде** з предикативом на **-но, -то** семантично й граматично зумовлене, зараховуємо такі:

– якщо на початку речення постає потреба щось минуле протиставити теперішньому, увиразнити буттєвість;

– якщо мовець прагне дистанціювати минуле від теперішнього, посилити часове віддалення певної інформації від моменту мовлення чи відносно основної, поданої в реченні інформації;

– якщо наявна вказівка на протяжність дії;

– якщо мовець свідомо/підсвідомо бажає в майбутньому дистанціюватися від імовірної дії, то у відповідь на поставлене завдання (докір, покарання за те, що чогось не виконали) відповідатиме **Буде зроблено (виконано, підготовлено)**;

– якщо мовцеві важливо зацентувати саме на майбутній бажаній, передбачуваній, прогнозованій чи уявній дії, факті тощо, а не на виконавцеві дії.

Стаття для опрацювання

Шинкарук О.В.
(м. Київ)

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Якість вищої освіти вимірюється рівнем професійного розвитку майбутнього фахівця, його професійної культури і громадянською позицією, яку він займає у житті... Будемо мати хорошу освіту, буде в нас процвітаюча держава.

С.М. Ніколаєнко, доктор педагогічних наук, професор

Розглянуто нормативно-правове забезпечення вищої освіти в Україні в умовах трансформації суспільства та переходу країни на євроінтеграційний шлях розвитку. Визначено, що нормативні акти в цій галузі в основному мають характер пристосування до важких економічних обставин.

Ключові слова: державна освітня політика, університетська освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вища освіта в громадянському суспільстві розглядається не лише як інструмент підготовки кадрів для потреб держави, але і як сфера реалізації права людини на здобуття професії, підвищення рівня її освіченості, зрештою, її самовдосконалення.

Проблема забезпечення якості вищої освіти є однією з ключових для системи освіти будь-якої країни. Однак в Україні, ці та інші проблеми загострюються через відсутність реального реформування освітньої системи, незважаючи на те, що декларування необхідності реформ наполегливо триває упродовж останніх 20 років. Але всі спроби започаткувати та провести такі реформи зведені нанівець через відсутність об'єктивного механізму визначення динаміки та основних тенденцій в розвитку освітньої системи і, як наслідок, відсутності бази для планування, прийняття стратегічних і тактичних рішень в управлінні освітньою системою в цілому та окремими закладами освіти.

Актуальність проблеми зумовлена її високим соціальним значенням у сучасних умовах, демократизацією всіх сфер суспільного життя, необхідністю надання підвищеної уваги цим питанням у зв'язку з переходом нашої країни на новий рівень розвитку й незадовільністю їх розв'язання через недостатню наукову базу відповідного спрямування. Адже освіта є однією з основних складових державної системи, її політичної, соціально-економічної, культурної та наукової організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед учених, які розкривають сучасні проблеми якості вищої освіти та її правове забезпечення, доцільно виділити таких, як С. Сіліна, Л. Гриневич, І. Іванюк, О. Ляшенко, О. Локшина, В. Луначек, С. Ніколаєнко, В. Шинкарук, О. Овчарук та ін. Науковці у своїх дослідженнях акцентують увагу на реформуванні освітньої системи засобами використання моніторингових технологій на національному, регіональному та місцевому рівнях. Належне їх розв'язання потребує наукового осмислення сутності тих завдань, що постають перед вищою освітою, аналізу особливостей розвитку за роки незалежності. Тобто зміст вищої освіти у нових умовах передбачає розгляд їх із позицій психологічного, педагогічного та організаційного аспектів і виявляється у поєднанні та послідовності управлінських дій.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проблема якості вищої освіти та її правове забезпечення в Україні полягає в тому, що досі в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі не сформований єдиний категорійно-понятійний апарат. Це призводить до розходжень у тлумаченні механізмів контролю за якістю освіти та системи показників якості освіти.

На вивчення проблем організації системи забезпечення якості у вищих навчальних закладах країн Європи в останні роки в Україні спрямовувались міжнародні проекти TEMPUS з проблем розробки заходів із забезпечення контролю якості навчання та інформаційної технології забезпечення прозорості ак-

редитації університетів. Дослідження виконувалися, наприклад, Донецьким національним університетом та Харківським національним університетом радіоелектроніки спільно з провідними університетами Великої Британії, Греції, Італії, Іспанії, Франції та Фінляндії. Дослідження щодо забезпечення якості у вищих навчальних закладах опубліковано та позитивно сприйнято освітянською громадськістю [1, с. 15].

Окрім того, ВНЗ України беруть участь у програмах Еразмус Мундус, освітній програмі ЄС, що націлена на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців європейських університетів та вищих навчальних закладів третіх країнах на усіх континентах, та імені Жана Моне. Програма імені Жана Моне адресована, у першу чергу, університетам, а також асоціаціям та об'єднанням науковців і викладачів, що спеціалізуються на проблемах європейської інтеграції, іншим державним або приватним установам, що надають освітні та тренінгові послуги у сфері європейської інтеграції на місцевому та регіональному рівнях.

Актуальність дослідження проблеми забезпечення якості вищої освіти в Україні є беззаперечною, оскільки жоден із українських ВНЗ не входить до 500 кращих університетів світу за провідними світовими рейтингами. Для порівняння, в Австралії серед 39 університетів, з яких 37 державних і які охоплюють 94 % студентів країни, 8 входять до 200 кращих університетів світу. Нова Зеландія має 8 університетів, з яких 3 входить до 200 кращих. За радянських часів провідні ВНЗ не брали участі в світових рейтингах, проте опосередковано визнавалися конкурентоспроможними у світі. І хоча 2011 р. намітилися певні позитивні зрушення, проте назвати їх показовими навряд чи можливо. Так два українських ВНЗ – НТУУ «КПІ» та Донецький національний університет – потрапили до ТОП-700 рейтингу найкращих університетів світу за оцінками британської агенції QS World University Rankings [2].

Метою наукової статті є дослідження існуючого стану справ, встановлення його відповідності вимогам чинного законодавства України та її міжнародних зобов'язань, формування основи для розробки нової моделі системи оцінювання якості освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про функціонування різних видів національних систем моніторингу якості освіти, які формуються в певних політичних контекстах. Їхнє утвердження залежить від рівня підзвітності влади громадянам, уваги суспільства до проблем освіти, рівня методик і технологій збору інформації, аналізу та використання результатів моніторингу для прийняття управлінських рішень.

В Україні сформувалася упродовж двадцяти років незалежності національна цілісна система освіти і науки. Шлях її утвердження був непростим і суперечливим, адже нові реалії політичного, економічного і соціального життя

вимагали докорінного перегляду національної доктрини і парадигми освітньої і наукової справи в Україні. Від освіти радянської, яка дісталася Україні від колишнього СРСР, необхідно було перейти до принципово нової самодостатньої освітньої системи, яка б сприяла всебічному розкриттю задатків і здібностей людини, задоволенню її персональних здібностей та інтересів і відповідала високим сучасним міжнародним стандартам.

Контроль та оцінка якості освіти в Україні цілковито покладається на державу. Насамперед на підпорядковані Міністерству освіти і науки України, Державну акредитаційну комісію та Державну інспекцію навчальних закладів. Їхня діяльність регулюється низкою законодавчих актів[3, 4, 5].

Система виключно державного контролю та оцінки якості освіти в сучасних умовах є застарілою. Найбільш удадо пояснив нагальні перетворення в Міністерстві освіти ректор Київського політехнічного інституту, колишній міністр, академік М. Згуровський: «...орган державного управління має відповідати за політику освіти, напрацювання цієї політики та її впровадження. А головним завданням цієї політики є підготовка якісного людського капіталу країни, який був би здатний на ті перетворення, які ми хочемо здійснити».

Основною складовою нормативної бази реформування вищої освіти сучасної України є Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти та Закон України «Про вищу освіту» № 2984-III із змінами від 4 листопада 2005 р.

Рівень освіти в державі визначається рівнем її економічного потенціалу. Наша освіта одержує те, на що наша держава спроможна в теперішній час.

Світова практика оцінки якості освіти характеризується створенням громадських організацій, що займаються розробкою інструментарію й методик оцінки якості, а також здійснюють перевірки якості освіти. У компетенцію громадських організацій (агенцій) входить також відбір і навчання експертів, що проводять перевірки, а також періодична публікація матеріалів перевірок, аналіз результатів діяльності, проблем і перспектив систем якості в сфері освіти.

Основними показниками якості освіти в традиційному розумінні є рівень знань і умінь випускників та об'ємні показники освітньої системи вищого навчального закладу.

У сучасному уявленні якість розглядається насамперед як відповідність реальних освітніх потреб усіх суб'єктів освітньої діяльності отримуваному результату. Основними показниками якості вищої професійної освіти є: задоволеність студентів і випускників напрямом і рівнем отриманої освіти; конкурентоспроможність випускників на регіональному ринку освітніх послуг; конкурентоспроможність вищого навчального закладу, який надає освітні послуги відповідного профілю і рівня.

В Україні спостерігається істотний вплив високої професійно-освітньої підготовки на збільшення періоду економічної активності, навіть після 70 років працює 3,4 % населення з вищою освітою і лише 0,5 % осіб, що її не мають.

Принципами побудови системи якості вищого навчального закладу має бути орієнтація на споживачів освітніх послуг (студента, регіональну освітню систему, державу) та партнерство із замовниками освітніх послуг. Низька якість української освіти стає предметом серйозного занепокоєння вітчизняних роботодавців. Лише половина випускників українських університетів де-факто затребувані роботодавцями. 2014 р. майже 50 % випускників вищих навчальних закладів склали ті, хто здобув освіту за напрямками підготовки «соціальні науки, економіка, комерція та підприємництво, право», тоді як «інженерія, транспорт, архітектура» – 21 %, «освіта, культура і мистецтво, гуманітарні науки» – 19, «природничі науки, сільське господарство, лісництво і рибництво» – 5,3, «медицина» – 2,7», «математика та інформатика» – 2,6 [6]. Це складає серйозну проблему для майбутнього інноваційного розвитку суспільства уже в найближчому майбутньому.

Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- та макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією освіти, щоб задовольнити потреби й прагнення молоді. Однак, на жаль, є негативні тенденції, що гальмують якість освітніх послуг в Україні. Зокрема, вітчизняна освіта не повною мірою відповідає вимогам формування моделі особистості громадянського суспільства, демократизації, відкритості та прозорості. Формат навчально-виховного процесу через певні системні труднощі не зорієнтовано на всебічний розвиток особистості, задоволення її потреб, забезпечення запитів суспільства та ринку праці конкурентоспроможними компетентними та відповідальними фахівцями. Не сприяє вирішенню цієї проблеми рівень взаємодії освіти з соціальними партнерами. Поки що відсутня суспільна відповідальність за якість освіти тих, хто причетний до її забезпечення.

Без сучасного обладнання, сучасних лабораторій і дослідницької апаратури для університетів якісної освіти бути не може, а також потрібно забезпечити нові системи практичної підготовки студентів; сформувати регіональну об'єднану комп'ютерну базу даних про підприємства для проходження всіх видів практик і можливостей для вибору студентам-практикантам місць практики через інтернет; розробити систему галузевих зв'язків між роботодавцями та вищими навчальними закладами для забезпечення здобуття студентами професійних навичок під час проходження виробничої практики; передбачити значне збільшення часу на практичну підготовку фахівців.

Реалії сьогодення свідчать про формальність проведення внутрішньовузівських процедур забезпечення гарантії якості вищої освіти або її повну відсутність. Система акредитації певною мірою є заручницею ліцензійної системи, яка деякий час регулювалася іншим законодавством, і саме неврахування особ-

ливостей освітньої діяльності як складного і довгострокового процесу призвело до створення псевдонавчальних закладів.

За відсутності нормативних засобів діагностики контрольні заміри знань випускників здійснюються за різними ненормативними контрольними заходами (раніше розробленими комплексними контрольними кваліфікаційними завданнями, контрольними роботами з окремих дисциплін та ін.). За кількісними критеріями акредитації не можливо оцінити весь багатогранний процес освіти, а запроваджена процедура акредитації містить певні ознаки суб'єктивізму. Особливо щодо проведення первинної експертизи безпосередньо в навчальному закладі.

Враховуючи велику кількість вищих навчальних закладів, стислі терміни проведення акредитації, гарантувати якість цієї процедури дуже важко. На мою думку, з упорядкуванням мережі вищих навчальних закладів, їх структурних підрозділів все це можна буде робити більш фахово.

Вища освіта стає більш масовою, що зумовлює проблему можливої девальвації академічних стандартів, тому проблема оцінювання якості освіти актуалізується, а саме в умовах розвитку демократичного суспільства постає гостра вимога до закладів освіти ставати відкритими та підзвітними громадянському суспільству з погляду результатів своєї діяльності. Важливе значення мають і процеси глобалізації, підвищення мобільності студентів, викладачів, тому виникає необхідність порівняння результатів функціонування української освітньої системи із національними освітніми системами інших держав, а зробити таке порівняння без функціонування ефективної системи моніторингу якості освіти неможливо.

Якість вищої освіти можна досліджувати не лише на основі безпосереднього вимірювання окремих її показників, але й на основі вивчення більш широко визначених навичок населення. При цьому важливо, що пропонується вимірювати не знання (котрі різняться залежно від контексту окремих країн), а саме загальні когнітивні навички, необхідні для життя у сучасному суспільстві.

17 квітня 2002 р. Указом Президента України була затверджена Національна доктрина розвитку освіти, яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти в першій чверті ХХІ століття. Метою державної політики щодо розвитку освіти, як зазначається в цьому документі, полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [8, с. 264–265].

Удосконалення та розбудова національної системи освітнього моніторингу підтримана Указом Президента України від 04.07.2005 № 1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», де передбачено створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав-членів Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти.

Проблема оцінювання якості освіти визначається як одна з найважливіших у державних програмних документах, починаючи із 2010 р. Зокрема, у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» першою причиною проблем в освіті названо відсутність єдиної системи управління якістю освіти та її моніторингу, а до необхідних кроків щодо підвищення якості й конкурентоспроможності освіти віднесено розроблення національної системи оцінювання якості освіти; створення незалежних кваліфікаційних центрів, у т.ч. для підтвердження кваліфікації в європейській системі стандартів; стимулювання створення незалежних національних рейтингів шкіл, професійно-технічних і вищих навчальних закладів.

На потребі залучення громадськості до підготовки та реалізації основних заходів із реформування системи освіти та врахування пропозицій громадських організацій із цих питань наголошено в Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.), а також запровадження, починаючи з 2011 р., національної системи моніторингу рівня якості освіти та забезпечення участі української сторони у відповідних міжнародних моніторингових дослідженнях; розроблення плану заходів з упровадження єдиної інформаційної системи управління освітою.

14 грудня 2011 р., Кабінетом Міністрів України було ухвалено, підготовлений МОН України, «Порядок проведення моніторингу якості освіти», проте ухвалення цього документа засвідчило, що розуміння процесу та системи моніторингу якості освіти у його розробників загалом примітивне, а на моніторинг покладаються лише контролюючі функції. У документі не визначено чіткі етапи розроблення Концепції національної системи моніторингу і оцінювання якості освіти; не передбачено, у яких міжнародних порівняльних дослідженнях Україна братиме участь; не визначено конкретних шляхів достовірного інформування населення, органів управління, навчальних закладів щодо умов і результативності функціонування освітньої галузі на різних її рівнях та оприлюднення результатів моніторингу системи освіти; не окреслено технології розроблення моделі проведення моніторингових досліджень для різних рівнів управління та системи показників якості освіти; не передбачено залучення громадськості до його проведення, гарантування механізмів відкритості моніторингових

процедур, участі у проведенні моніторингу незалежних агенцій, роботодавців, соціальних партнерів, замовників і споживачів освітніх послуг та ін.

«Порядок проведення моніторингу якості освіти» суперечить стандартам і рекомендаціям Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти та не враховує кращий зарубіжний та вітчизняний досвід здійснення моніторингових процесів і дискредитує ідею ефективної моніторингової діяльності.

Моніторинговими дослідженнями в освітній галузі, крім державних і громадських інституцій, займаються деякі великі вищі навчальні заклади, які почали створювати власні організаційні моніторингові структури. Так, у Національному технічному університеті «Київський політехнічний інститут» у 2005 р. створено «Інститут моніторингу якості освіти», який є базовим навчально-науковим підрозділом університету з питань незалежного моніторингу якості підготовки фахівців в НТТУ «КПІ».

6 вересня 2014 року набув чинності новий Закон України «Про вищу освіту», в якому зауважено, що якість освіти контролюватиме незалежний орган. Значна частина повноважень Міністерства освіти й науки перейде до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, яке контролюватиме якість освіти у вищих навчальних закладах, формуватиме перелік спеціальностей, розроблятиме стандарти вищої освіти, акредитуватиме спеціальності, навчальні програми, спеціалізовані вчені ради та установи оцінювання якості. Агентство визначить критерії оцінювання якості освіти, які дозволять сформулювати рейтинг вищих навчальних закладів.

Аналіз нормативно-правових актів про вищу освіту свідчить, що, попри всю прогресивність нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток системи освіти, для них все ще характерна суперечливість, неоднозначність тлумачення, а також неможливість контролю виконання низки положень. Для вирішення проблем, що виникають у процесі управління якістю вищої освіти, потрібне подальше вдосконалення і розвиток правової бази. Важливим заходом щодо покращення якості освіти та управління нею є упровадження систем управління якістю у вищих навчальних закладах.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної державної освітньої політики в Україні є забезпечення рівного доступу до якісної освіти. На різних етапах суспільного розвитку сутність, характер, умови провадження управлінських функцій зумовлювалися певними чинниками, які наближали цей процес до впливу громадськості, віддаляючи від впливу держави, або навпаки - підносили державний контроль на пріоритетне місце, позбавляючи громадськість будь-якої можливості втручатися у діяльність навчальних закладів.

Відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить на кожному навчальному закладі, і це становить основу для справжньої підзвітності академічної

системи в межах національної системи забезпечення якості, тому стандарти і рекомендації спрямовані на знаходження необхідного балансу між розвитком внутрішньої культури дотримання якості і тією роллю, яку можуть відігравати процедури зовнішнього забезпечення якості.

Окремі спроби запровадження елементів моніторингу на різних рівнях управління освітньою системою мають фрагментарний характер, вони не здійснюються на спільних методологічних та організаційно-технологічних засадах і тому не відображають об'єктивну ситуацію в освітній галузі. Для підтвердження чи спростування подібних висновків виникає необхідність у проведенні аналізу та оцінки моніторингу якості освіти в Україні.

Виступаючи соціально-культурним, історичним феноменом, який існує й удосконалюється в процесі розвитку суспільного життя людей, освіта є могутньою детермінантою соціальних перетворень. Тому «ставлення суспільства, держави, громадян до освіти, реформування відносин у ній самій є вагомою передумовою становлення відкритого, демократичного, громадянського суспільства, що стабільно розвивається» [9, с. 350].

Сьогодні в Україні відбувається становлення нової освітньої системи. Цей процес супроводжується суттєвими змінами у вищій освіті, визначається системою концептуальних ідей та поглядів на стратегію й основні напрями розвитку освіти. Тому особливого значення набуває проблема якості освіти, яка стала наріжним каменем у реформуванні національних освітніх систем як в Україні, так і в багатьох країнах світу. Саме якісні показники розвитку освіти визначають «ефективність суспільного поступу держав в умовах глобалізації світу та підвищення їхньої конкурентної боротьби за якість життя своїх громадян. Отже, сьогодні освіта починає займати провідне місце в стратегії державної політики щодо суспільного розвитку багатьох країн світу й України зокрема» [10, с. 7].

Система освіти в нашій країні на сучасному етапі її розвитку, становлення та державотворення за характером є національною, гуманістичною, демократичною, цілісною, інтегрованою, безперервною; ґрунтується на нових освітніх, виховних та управлінських парадигмах, функціонує в принципово нових соціально-педагогічних умовах, які слід розглядати як синтез трансформованих у педагогічне середовище політичних, економічних та соціальних процесів, які відбуваються у суспільстві.

За роки незалежності України створено нормативно-правову базу національної освіти, яку складають закони «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», що суттєво вплинуло на стабілізацію стану системи освіти та її подальший розвиток.

Основні напрями політики й стратегії реформування освіти знайшли відображення в указах Президента України, в постановках Кабінету Міністрів України, в наказах Міністерства освіти і науки України.

Нова модель моніторингу якості освіти є відкритою і демократичною, в якій органічно поєднуються засоби державного впливу з громадським управлінням.

Висновки. Отже, моніторинг якості вищої освіти передбачає: оптимізацію організаційно-управлінських структур; ефективний перерозподіл функцій і повноважень між МОН України, Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти та ВНЗ; впровадження нової етики управління – партнерський, рівноправний стиль відносин, відмова від декларативного спілкування та дріб'язкової опіки; зміну форм і методів контролю, створення центральних і регіональних систем моніторингу якості освітніх послуг; удосконалення процедури ліцензування та акредитації закладів освіти.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного і прогностичного супроводу моніторингу якості вищої освіти, підготовка всебічної інформації з опорою на соціологічні дослідження (всебічний моніторинг якості освіти, оцінювання ситуації споживачами освітніх послуг, мобільність світоглядних очікувань і установок відповідно до загальної соціокультурної динаміки у країні і світі).

1. Здійснення процедур із забезпечення якості, акредитації, ліцензування та нострифікації вищих навчальних закладів України з використанням європейського досвіду (NARIC). – К. ; Донецьк, 2008. – 235 с. (у співав. Михайліченко М.В. та ін.).

2. QS World University Rankings 2011/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2011> – Заголовок з екрана.

3. Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення діяльності органів освіти» від 10.10.1995 № 942/95.

4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів» від 25.01.2008 № 34.

5. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну інспекцію навчальних закладів України» від 08.04.2011 № 438/2011.

6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В.Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – С. 6.

7. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості освіти в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с.

8. Освіта в Україні: Нормативна база. – 2-е вид. – К. : КНТ, 2006. – 484 с.

9. Крисюк С. Державно-громадське управління освітою // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали наук.-

практ. конф. / За ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 3. – С. 350–353.

10. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи : посібник / Кол. авт.: О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, О. Савченко та ін.; За заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К.І.С., 2004. – 128 с.

The normative-legal supplying of the Ukrainian higher education under society transformation conditions and transition of the country to the European integration advanced way has been investigated. It has been determined the fact that the legal texts in this field are basically exhibiting adaptive character under the difficult economic circumstances.

Key words: state educational policy, university education.

1.7. Мовні засоби організації інформації наукового тексту: реферат, наукова доповідь

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що розуміють під поняттям текст», «науковий текст»?

2. Як найчастіше тлумачать науковці термін «інформація»?

3. Дайте визначення таким термінам, як «реферат», «науковий реферат», «наукова доповідь».

4. Які види рефератів розрізняють?

5. У чому відмінності між монографічним та оглядовим рефератами?

6. Які особливості змістового наповнення, композиційного й лінгвістичного оформлення наукового реферата та наукової доповіді?

7. Які логічні елементи виокремлюють у тексті реферату?

8. Які логічні елементи виокремлюють у тексті наукової доповіді?

9. Які реквізити формують реферат, наукову доповідь?

10. Чи є реферат, наукова доповідь службовими документами?

11. Який мінімальний і максимальний обсяг реферату та наукової доповіді?

12. Назвіть мовні засоби організації наукового тексту реферату.

13. Назвіть мовні засоби організації тексту наукової доповіді.

☞ **Вправа 83.** Продовжіть подані речення.

I. Реферат – вид наукової роботи:

а) Метою підготовки реферату є...

б) Реферат композиційно складається з трьох логічно пов'язаних частин: ...

в) Обсяг реферату ...

г) Окремою сторінкою подається список ...

г) На титульному листі подаються ...

II. Підготовка наукової доповіді:

а) Виступаючи з науковою доповіддю, студент повинен дотримуватися регламенту ...

б) Індивідуальний стиль мовця формують такі ознаки ...

в) Складіть деталізований ...

г) Визначте місця для проблемних запитань, ...

☞ **Вправа 84.** Опрацюйте реферативний журнал (розділ фахового спрямування). Випишіть мовні кліше, які використовують у вступній частині наукового реферату для формулювання мети, предмета дослідження, висвітлення результатів, висновків тощо.

☞ **Вправа 85.** Придумайте та запишіть речення з мовними / мовленнєвими стандартами-кліше для наукового реферування.

Низка статей висвітлює (*що?*); книга являє собою опис (*чого?*); аналізують/проаналізовано нову проблему; наводять/наведено відомості (*про що?*); викладають підходи до розв'язання (*чого?*); досліджують важливу проблему; досліджують форми і методи (*чого?*); обґрунтовують погляди науковців (*на що? стосовно чого?*); узагальнюють результати дослідження (*чого?*); характеризують сучасний етап (*чого?*); формулюють висновки (*про що?*); підтримують думку (*кого?*) стосовно (*чого?*).

☞ **Вправа 86.** Придумайте та запишіть речення з мовними / мовленнєвими стандартами-кліше для написання наукової статті.

автор розв'язує низку завдань, ... заслуговує на особливу увагу..., а саме: ..., відповідно до концепції..., відтак, можна впевнено стверджувати, що..., гіпотезу про ... висунув/розробив..., гіпотетично можна стверджувати..., дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про..., дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: ..., дослідженням цієї проблеми займалися..., є актуальною.. давно є на часі..., є всі підстави зробити такий висновок:..., є думка, що..., є підстави вважати, що ..., за структурою можна виокремити..., завдання дослідження формулюється (формулюються)..., загалом підтримуючи погляди..., вважаємо, що.., загальновідомо, що..., згідно з поглядом..., здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки:..., матеріали здійсненого обстеження дозволяють згрупувати (класифікувати, узагальнити, уточнити, сконкретизувати)..., мета пропонованої розвідки – встановити..., мета статті – проаналізувати (описати, схарактеризувати, встановити, з'ясувати) ..., мета статті полягає в тому, щоб..., метою є визначити..., ми зафіксували (виявили, з'ясували, описали)..., можна зробити низку висновків..., на думку (кого?) ..., на основі дослідження..., належить до найактуальніших..., наявні погляди з цього питання можна скласифікувати так..., не достатньо опрацьоване.. фрагментарно висвітлено в.., не було об'єктом монографічного вивчення..., нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію тощо) розроблено..., об'єкт аналізу/аналізування має такі специфічні риси, як..., об'єкт дослідження характеризується такими особливостями: ..., однією з найважливіших особливостей (чого?) є ..., отже, ..., отже, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що..., перевіримо запропоновану гіпотезу..., питання ... не досліджене / дискусійне..., підбиваючи підсумки, сформулюємо..., підсумовуючи все сказане, відзначимо, що..., повністю не є вирішеною..., посідає важливе місце..., початок напрямку/тенденції ... покладено ...року в працях..., прийнято вважати, що..., проблема ... перебуває у центрі уваги..., статтю присвячено такому питанню, як ..., стаття присвячена..., сформулюємо основні висновки та рекомендації..., у пропонованій розвідці вивчено/розглянуто.., у статті виявлено ..., у статті зіставлено..., у статті з'ясовано..., умови та хід експерименту дозволяють

висунути гіпотезу..., цих поглядів дотримується/ дотримуються..., як вважає/вважають..., як підсумок зазначимо, що...

☞ **Вправа 87.** Укладіть список використаної літератури для написання реферату на теми «Розвиток української мови в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.»; «Історія становлення дошкільного соціального виховання в Україні».

☞ **Вправа 88.** Опрацюйте поданий далі алгоритмічний припис реферування наукового джерела. Зреферуйте наукове джерело (за власним вибором).

АЛГОРИТМІЧНИЙ ПРИПИС ДО РЕФЕРУВАННЯ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

1. Визначте мету реферування обраного наукового джерела (реферат-конспект чи реферат-резюме).

2. З'ясуйте функції та обсяги підготовлюваного реферату відповідно до його мети й жанру наукового першоджерела.

3. Здійсніть бібліографічний опис наукового джерела (наукових джерел).

4. Опрацюйте наукове джерело та відберіть інформацію для реферату, застосовуючи такі види читання, як оглядове, пошукове й суцільне.

5. Визначте композицію реферату.

Пам'ятайте! Реферат-резюме має таку модель:

1) заголовна частина (точний бібліографічний опис джерела);

2) безпосередньо реферативна частина (основна інформація);

3) довідковий апарат (кількість ілюстрацій, таблиць, схем, бібліографія тощо).

6. Запишіть логізований план реферату як перелік основних тем і проблем першоджерела (для основної частини реферату).

7. Здійсніть розподіл опрацьованої й відібраної для основної частини реферату інформації, усвідомивши:

- мету й зміст реферованого наукового джерела;
- методи дослідження;
- конкретні результати (теоретичні, експериментальні, описові,

насамперед нові та перевірені факти, тенденції тощо);

- висновки й позицію автора в розв'язанні проблем, прийняті ним або спростовані гіпотези;
- сфери застосування, шляхи практичного впровадження результатів роботи.

***Примітка.** Якщо в науковому джерелі немає якоїсь частини з наведених у п. 7 даних (методи, висновки, сфери застосування), то в тексті реферату їх не наводять для збереження послідовності викладу. До основної частини реферату-резюме добирають основну (ключову) інформацію наукового джерела, при цьому малоінформативні смислові частини вилучають, подібну та близьку інформацію об'єднують та узагальнюють.*

8. Оформіть письмовий реферат:

- здійсніть «згортання» змісту та мовну компресію відібраної для реферату інформації;
- скомпонуйте відібрану інформацію та, використовуючи різні лексичні засоби організації зв'язного тексту і пам'ятаючи мету реферування, підготуйте письмовий реферат.

***Примітка.** Ступінь узагальнення та «згортання» інформації в рефераті-резюме вдвічі-втричі є більшою, ніж в інформативному рефераті. Лексичні засоби зв'язку є спільними для всіх видів рефератів.*

9. Здійсніть самоконтроль написаного реферату на смисловому, структурно-логічному та мовному рівнях і переконайтесь, чи досягли ви поставленої мети реферування.

***Пам'ятайте!** Під час реферування, як і під час конспектування, відбувається вилучення необхідної інформації, переформулювання її, а також аргументування. Зміст та обсяги реферату залежать від його виду: реферат-конспект – це повний реферат; реферат-резюме – це короткий, узагальнений реферат; реферат-огляд – це реферат на основі кількох наукових джерел, з-поміж яких визначено базове.*

10. Відредагуйте (за потреби) текст реферату.

(за Г. Онуфрієнко)

☞ **Вправа 89.** Опрацюйте поданий далі алгоритмічний припис до реферування кількох наукових джерел. Виконайте завдання, запропоноване у вправі 83.

АЛГОРИТМІЧНИЙ ПРИПИС ДО РЕФЕРУВАННЯ КІЛЬКОХ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ

1. Визначте мету реферування кількох наукових джерел.
  2. Сформулюйте чітко й точно тему оглядового реферату, усвідомивши межі теми, з якої будете добирати й узагальнювати наукову інформацію.
  3. Опрацюйте оглядовим читанням відібрані наукові джерела та визначте поміж них базове за змістом, тобто те, у якому тему розкрито найглибше та найповніше.
  4. Опрацюйте реферативним читанням (спочатку ознайомчо-пошуковим, а потім суцільним) базове джерело, звернувши увагу на курсив.
  5. Складіть логізований план базового джерела.
  6. Прочитайте всі джерела (по черзі) і знайдіть у кожному нову (відносно базового джерела) інформацію за темою оглядового реферату.
  7. Деталізуйте план базового джерела пунктами й підпунктами – і ви одержите загальний план кількох наукових джерел: за визначеною темою, тобто план реферату-огляду.
- Примітка.** Для уникнення повторного конспектування наукових джерел доцільно робити записи на окремих аркушах, але з обов'язковим зазначенням угорі питання за загальним планом. Цитати треба супроводжувати вказівкою на автора й вихідні дані джерела (назва, рік, сторінка).*
8. Систематизуйте відібраний матеріал відповідно до загального плану реферату та його структурної схеми.
  9. Порівняйте наукові позиції авторів статей (спільне, подібне, відмінне), застосовані ними методи дослідження, одержані результати, висновки.
  10. Скористайтеся різними видами мовних трансформацій (перифразування, узагальнення, абстрагування тощо) і лексичними засобами організації зв'язного тексту та підготуйте письмовий реферат-огляд.
- Примітка.** У разі потреби, можна висловити в заключній частині реферату-огляду своє ставлення до теми та характеру висвітлення її в опрацьованих наукових джерелах.*
11. Здійсніть самоконтроль написаного реферату-огляду на всіх

рівнях: смислового (чи всю основну та нову інформацію джерел висвітлено), структурно-логічному (чи немає повторів, непослідовності) та мовному/мовленнєвому (чи наявні помилки).

12. Відредагуйте (за потреби) текст оглядового реферату.

☞ **Вправа 90.** Опрацювавши рекомендовані й інші, самостійно підібрані, наукові джерела та використавши алгоритмічний припис до реферування кількох наукових джерел з попередньої вправи, підготуйте реферат-огляд на запропоновану тему. Подайте ключові слова.

Тема. Писемність та освіта в Київській Русі.

Рекомендована література

1. Висоцький С. О. Азбука з Софійського собору у Києві та деякі питання походження кирилиці / С. О. Висоцький // Мовознавство. – 1974. – № 4. – С. 74–83.

2. Жуковська А. П. Гіпотези і факти про давньоруську писемність / А. П. Жуковська // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVII ст. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 9–35.

3. Абрамович Д. Києво-Печерський патерик / Д. Абрамович. – К. : Час, 1991. – 280 с.

4. Свешников І. Звенигородські грамоти на бересті / І. Свешников // Дзвін. – 1990. – № 6. – С. 12–19.

☞ **Вправа 91.** Запишіть 8–10 лексико-граматичних конструкцій, які допомагатимуть вам утримувати увагу слухачів під час виголошення наукової доповіді. Для виконання цього завдання можна скористатися підручниками та навчальними посібниками з риторики – мистецтва говорити.

☞ **Вправа 92.** Підготуйте тези для наукової доповіді на одну із запропонованих тем.

1. Екологія мовного довкілля.

2. Греко-латинські запозичення в українській фахового спрямування термінології.

3. «Добре говорити – значить просто добре думати» (Е. Ренан).

4. Можна втекти з вітчизни, але неможливо втекти від себе (Горацій).

☞ **Вправа 93.** Підготуйте наукову доповідь на наукову конференцію студентів і молодих учених на одну з тем:

«Мовнокультурна компетенція студента мистецького вищого навчального закладу»;

«Усе є чужою власністю; і лише час – це наша власність» (Сенека);

«Істинно красномовним є той, хто звичайні предмети виражає просто, великі – звеличено, а середні – помірно» (Цицерон).

☞ **Вправа 94.** Опрацюйте практичні рекомендації «Вибір слів» за науково-популярною книгою чеського письменника та соціолога Іржі Томана «Мистецтво говорити» (К. : Політвидав України, 1989. – 293 с.: с. 47–56). Виділіть основні положення, прокоментуйте їх. Розширте свої пояснення іншою інформацією.

☞ **Вправа 95.** Лаконічно сформулюйте вимоги до наукової доповіді, запишіть їх. Схарактеризуйте найтипівіші помилки доповідача-студента. Порушення яких норм Ви спостерігаєте? Запишіть ці помилки, подаючи нормативні варіанти.

1.8. Переклад і редагування в професійній комунікації.

Структура словника і словникової статті

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що розуміють під термінами «переклад», «редагування»?

2. Яке значення має переклад як вид діяльності та вид аналітичного документа в професійній комунікації?

3. Охарактеризуйте роль редагування в професійній комунікації.

4. Якими рисами, на Вашу думку, повинна володіти людина, яка редагує текст, і які знання вона повинна мати?

5. Які технічні засоби допомагають редагувати ділові тексти?

6. Охарактеризуйте наявне програмне забезпечення комп'ютерного редагування. Назвіть його переваги та недоліки.

7. Визначте об'єкт, предмет, мету й завдання лексикографії та термінографії.

8. Розкажіть про початки становлення лексикографії та термінографії.

9. Вихід чиеї праці й коли ознаменував початок термінографії на науковій основі?

10. Які здобутки має сучасна термінографія?

11. Для чого укладають словники загалом, а термінологічні – зокрема?

12. Яка структура термінологічних словників?

13. На яких принципах базується побудова термінологічних словників?

14. Які є види й типи словників? Охарактеризуйте їх.

15. З'ясуйте, попрацювавши з каталогами, словники з яких галузей знань, напрямів під-

готовки вийшли друком протягом останніх десяти років. Охарактеризуйте три з них (на вибір).

16. Чи використовуються новітні технології в термінографії?

17. Хто працює в цій галузі? Які напрацювання та/або результати вже є?

18. Дайте визначення поняття «словник».

19. Які види словників розрізняють? Наведіть приклади, подавши повний бібліографічний опис.

20. Які з видів словників найчастіше і чому використовують у професійній комунікації?

21. Яка роль словників на паперових та електронних носіях у сучасній науковій і професійній комунікації?

22. Назвіть відомі вам електронні словники. Охарактеризуйте їх технічні (системні) вимоги.

23. Що розуміють під терміном «словникова стаття»?

24. Яка структура словникової статті?

☞ **Вправа 96.** Відредагуйте текст, перекладений за допомогою комп'ютерної програми. Поміркуйте, чи може комп'ютер (навіть з відповідним програмним забезпеченням) повністю замінити людину при-

наймні в редагуванні текстів. Що потрібно враховувати, редагуючи текст?

А) Син шахтаря. Вивчав право. Служив у Королівських військово-воздушних силах. Актор в комічній трупі «Оксфорд Рев'ю». Помічник режисера в театрі Нортхемптон. Виходець з серіальної школи ВВС: ZCars (детектив, 1964), «Щоденник молодого людини» (1964), The Wednesday Play (побутова драма, 1965–1969). Отримував другорядні призи в Канні починаючи з 1981го, «Золоту пальмову гілку» дали в 2006 році за «Вітер, що колише ячмінь».

Лейборист до 1990х. Троцькіст більшу частину життя. Непримиренний критик політики Ізраїлю. Кандидат у депутати Європарламенту від вкрай лівих: не пройшов. Акціонер футбольного клубу міста Бат. Найбільша фігура британського соціального реалізму.

500 миль від будинку

Найпомітніша частина антології «Ігри по середах» (The Wednesday Play) – «Кеті, повернися додому» (Cathy Come Home, 1966) – повість занепаду і повного руйнування середньої британської сім'ї. Кеті Уорд (Керол Уайт) – офіціантка, що бігла до Лондона з провінції, Реєстр (Рей Брукс) – водій вантажівки. Вони купують квартиру в кредит, у них народжуються троє дітей. Реєстр з вини роботодавця потрапляє в аварію і втрачає працездатність, грошей не вистачає на пристойну квартиру, і сім'я виявляється спочатку у матері Рега, потім у копійчаних апартаментах в Ізлінгтоні, в трейлері, у притулку і на вулиці.

Режисура відповідає віянням часу: допитливий парадокументалізм, ручна камера, зйомки в справжніх нетрях, погодаровські обширні закадрові коментарі - ламентатії Кеті і Рега сплетені з репліками реальних лондонців про тяготи бідняцького побуту або з голосом від автора, начитував плачевну статистику. Фабула газетного нарису підпорядкована хронології закономірностей: тут може бути тільки так і ніяк інакше, якби лайно чегото коштувало, бідні народжувалися б без дуп. Наратив насичений десятками осіб – образами реальних городян від сварливих бабів з Ізлінгтона до ірландських блукачів (Irish Travellers, або шельта) – етнічної групи, званої за свій спосіб життя «ірландськими циганами». Лоуч показує сім'ю Уорд на всіх етапах деградації, попутно проводячи поглиблену розвідку громадського

ландшафту тодішньої Британії, все ще не оправилася від наслідків післявоєнної кризи.

Копітка робота і продумана тенденційність викликали найсильнішу відповідну реакцію – дебати на телебаченні, слухання в парламенті з проблем бездомних, поява двох притулків для малозабезпечених сімей. Виконавицю ролі Кеті Керол Уайт ще довгий час впізнавали на вулицях і намагалися дати їй грошей. «Кеті, повернися додому» стала найбільш успішним громадським проектом Лоуча (*Десятерик Д. Останній ідеаліст. Портрет Кена Лоуча / Дмитро Десятерик. – Искусство кино. – 2013. – №6*).

Б) Сучасна авторська живопис і графіка в своєму нинішньому вигляді, як вид сучасного мистецтва, сформувалася в 60-70-ті рр. минулого сторіччя, коли, як альтернатива модернізму, французькими філософами був введений термін «постмодернізм». До цього стилю приєдналися багато європейські художники.

«Гуру постмодерну» французький соціолог, фотограф і філософ Жан Бодрійяр назвав еру постмодернізму гіперреальністю, відзначивши тим самим втрату в ній почуття реальності. Його філософія стала корінням гіперреалізму – нового напрямку в живописі та скульптурі, що з'явився в США в кінці 60-х рр. 20 в. і заснованого на «фотореалізації об'єкта». Гіперреалізм (фотореалізм) і сьогодні – одне з модних течій в образотворчому мистецтві. Його яскравими представниками стали Ж. Боден, Ч. Клоуз, Р. Мьюек, Р. Петров та ін Копіюючи дійсність, гіперреалістів створюють переконливу ілюзію, помилкову реальність. Авторська живопис і графіка, весь художній досвід гіперреалізму стали передвісником появи неомодернізму – стилю, найбільш яскраво втілюється в архітектурі.

Гіперреалізм протиставляє себе концептуалізму – ще одному багатогранному та помітному явищу в сучасному мистецтві середини 20-ого століття, в якому ідея є першорядною по відношенню до технічної досконалості виконання. У своїй же естетиці натуралізму та прагматизму гіперреалізм більш близький поп-арту – сучасному напрямку в живописі, витоки якого також беруть початок з середини минулого століття.

Поп-арт, як концепція нового авангардизму, ознаменував собою відмову від форм абстракціонізму, йому властиве використання, осмислення та тютюнових образів маскультури, в ньому спостерігається повернення до складної фігуративності композиції і малюнка. Художники поп-арту показують механічний світ через призму речей, представляючи їх як щось прекрасне. Масовість поп-арту проявляється і на побутовому рівні. У вигляді різних постерів на холсті поп-арт часто використовується як живопис для інтер'єру. Всесвітню популярність цього напрямку принесли роботи Е. Урхолла, Р. Раушенберга та ін. [<http://www.mega-grad.ru/catalogue/zhivopis/useful/203.html>].

☞ **Вправа 97.** Перекладіть українською мовою, користуючись словниками, подані далі російською мовою слова. Зверніть увагу на відмінності в мовах. Із перекладеними словами складіть речення в офіційно-діловому та художньому стилях.

Открывать, мелкий, представлять, находится, хлопать, мутный, надеть, настаивать.

☞ **Вправа 98.** Перекладіть подані мовні кліше українською мовою.

1) Меры по предупреждению, мысли без всякой связи, на будущей недели, наверстать упущенное, оказывать сопротивление, отпуск по болезни, ни под каким видом, на общественных началах, на произвол судьбы, низменные интересы, на прошлой неделе, на худой конец, не возьму в толк, письмо с уведомлением, повредит механизм, повредит палец, расписка в получении, расходная накладная, текучесть кадров, удельный вес.

2) Дополнительное соглашение, достижение общей цели, доленое участие, досрочно выполнить, проживать по адресу, экземпляры направлены, выдано для представления в, ввиду вышеизложенного, договорная цена, вынести благодарность, в двух словах, издавший виды, в клетку (тетрадь), в клетку (ткань), гвоздь сезона, вводит в заблуждение, вводит в убыток, в довершение ко всему, во что бы то ни стало, для видимости, в должности директора, в затруднении, в тот же момент, ввиду вышеизложенного, приносит неприятности, заказное

письмо, на должном уровне, наличные деньги, обратиться по адресу, вменять в обязанность.

☞ **Вправа 99.** Відредагуйте речення, визначивши тип помилки (лексична, морфологічна, синтаксична, стилістична; плеоназм, надлишковість).

1. Прийняття управлінського рішення по конкретному документу – одна з основних функцій керівника, вирішальна ланка в технології управління. 2. Однак наявні, хоча й меншою мірою... 3. Дослідницька група варіантів, пов'язаних з ринком, щодо зменшення емісії. 4. Як узагальнений показник якості радіо-інформаційного каналу використовують значення імовірності виконання завдання забезпечення безпеки та регулярності повітряного руху засобами радіо інформаційного каналу. 5. Шум літака, що сприймається на землі. 6. Рекомендувати: досвід кафедри з удосконалення навчального процесу студентів-заочників розповсюдити серед дисциплін кафедри ГЗТІЛ та інших кафедр університету, що читаються. 7. Можливість співпадає з дійсністю. 8. Деформація історії є випадковістю, котра прийняла вигляд закономірності. 9. У біосистемах є наявною велика кількість інформації, що існує в схованому стані.

☞ **Вправа 100.** Скориставшись словником синонімів української мови, выпишіть 10 прикладів якнайдовших синонімічних рядів. Поясніть, за яким принципом розташовані синоніми в синонімічному ряді. Укажіть, які зі слів синонімічного ряду слід використовувати в професійному спілкуванні, а яких – уникати. Відповідь обґрунтуйте.

☞ **Вправа 101.** Розгляньте подані уривки з різних словників. Встановіть, з якого саме виду словника взято кожен уривок. Відповідь обґрунтуйте.

А) ПРОТЕ – 1. Сполучник сурядності, протиставний, виразник протиставних семантико-синтаксичних відношень; може поєднувати сурядним зв'язком:

1) дві предикативні частини в складносурядному реченні:

а) обидві частини – повні речення: [...] *Епістолярне мовлення у своєму типовому вияві – монологічне, **проте** природними елементами*

тами епістолярного тексту можуть стати і діалоги, почуті або прочитані автором, а потім відтворені в листі (П. Дудик) [...];

б) другу предикативну частину – неповне речення: *Співала тужну пісню, **проте** не тужно.., навпаки, весело* (Ю. Мушкетик);

2) парцельовану предикативну частину з попередньою в складно-сурядному реченні: *За кордоном і досі не все розуміють у Гоголя, не все можуть вчитати. **Проте** він має великий розголос і велику славу* (Ю. Барабаш) [...];

3) два однорідні члени речення: [...] *Презентація була короткою, але її учасники – невелемовні, **проте** душевні* (Україна молода, 28 лютого 2006);

4) парцельований однорідний член речення з попереднім: *Україна мала для цього чи не найкращі стартові умови. **Проте** ... не скористалася ними* (Фест, 15–21 грудня 2005) (К. Городенська).

Б) ДОВО́ДИТИ (підтверджувати істинність, правильність чогось фактами, міркуваннями, доказами), ДОКА́ЗУВАТИ, ОБГРУНТÓВУВАТИ, МОТИВУВА́ТИ, УМОТИВÓВУВАТИ [ВМОТИВÓВУВАТИ], ПОКА́ЗУВАТИ, АРГУМЕНТУВА́ТИ книжн., ПРИСВІДЧУВАТИ діал.; ОБСТАВЛЯ́ТИ, ПІДПИРА́ТИ розм. (надавати вірогідності чомусь); ДОКУМЕНТУВА́ТИ (користуючись документами); ПОБИВА́ТИ (наводячи неспростовні докази). – Док.: довести́, доказáти, обгрунтува́ти, умотивува́ти [вмотивува́ти], показáти, аргументува́ти, присвідчити, обставити, підперти, документува́ти, побíти. – Усе життя я доводив собі та іншим, які мене, правда, не розуміли, що світ цей занадто брутальний, аби можна було його змінити на краще за допомогою слів (Ю. Андрухович); – У Власівці дощу не було! Це ти брешеш. – Як же так не було? – доказували йому. – Я сам тільки що звідти приїхав, ще й одежа не встигла висохнути (Григорій Тютюнник); Він добре обгрунтував свою пропозицію (М. Трублаїні); Критик не говорив тобі нічого більше, не мотивував свого суду (І. Франко); Факт, який мав він на увазі, був явно непереконливий і недостатній, щоб посіяти сумнів у Грицьковому серці. Треба було якось мудро обставити, умотивувати цей факт (А. Головка); Сьогоднішня стаття в американському журналі показала йому на весь обсяг небезпеку, на яку він у коханні наразився (В. Підмогильний); Треба виступати з готовим, цілком виробленим планом, аби могли відповісти

на кожне питання, аби аргументувати потужно й переконуюче (Г. Хоткевич); Присвідчиш ти мені, що мене любиш, Запевне тим серцем нігди не зблудиш (*пісня*); Садівник, щоб підперти свої слова якимось доказом, тицьне Йосипові перед очі книжку: – Оце читав? Ні! (Д. Бедзик); Наперекір здоровому розуму ці горе-теоретики твердять про «відмирання народної творчості». Та жива дійсність побиває їх (М. Рильський). – Пор. 1. переконати (*зі словника*).

В) ЗУРНА́, і, ж. Східний народний музичний інструмент на зразок очеретяної сопілки. *Грав оркестр – зурна й баян, Підмовляючи до танцю* (Нех., Чудесний сад, 1962, 23) (*зі словника*).

Г) ЧУЙ-ЛІС – правічний ліс на межі світів. У ньому є джерела з живою і мертвою водами, народжуються та випасаються коні неземної сили, зберігаються великі тайни, недосяжні для земного світу. Богатиреві випадає важка і відповідальна дорога обов'язково через ліс. Цей ліс перебуває під владою нечистої сили і перетворюється на райську місцину зусиллями героя.

Лит.: М.Чумарина, «Мандрівка в українську казку», с. 60.

Г) НЕ ПО СОБІ́ в ролі присудка **1.** (неприємно, нездужається) **niedobrze, źle się czuć** ○ *Останнім часом ранками йому було не по собі.* ○ *Ostatnio codziennie rano źle się czuje;* **2.** (про стан розгубленості, страху, збентеження) **nieswojo** ○ *Через ситуацію, яка склалася, йому було не по собі.* ○ *Z powodu zaistniałej synuacji czuł się nieswojo.*

◆ *Старому Євмену стало не по собі, він мало не застогнав од болю.* Стельмах.

Бригадир пішов, і Микола залишився сам. Зробилось не по собі. Пригнічувала ця особлива, могильно мертва тиша. Гжицький (*зі словника*).

☞ **Вправа 102.** Опрацюйте *Передмову* до тлумачного, орфографічного, перекладного словників. З'ясуйте, яку вона має структуру в кожному виді словника. Запишіть ці структури. Чи є спільні риси у структурі передмови названих словників?

☞ **Вправа 103.** На основі аналізу кількох словникових статей, керуючись запропонованим планом, дайте характеристику термінологічному (тлумачному, перекладному) словникові (на вибір):

1. Коли укладено словник.
2. Автори словника.
3. Мета і завдання словника; його обсяг і будова.
4. Лексичний склад словника.
5. Словникова стаття: зміст, композиція.
6. Список основних умовних скорочень, їх мотивація.
7. Прийоми тлумачення слів.
8. Джерела ілюстративного матеріалу.
9. Використана наукова література.

☞ **Вправа 104.** Укладіть словникову статтю «Рекламний текст» до тлумачного словника, використовуючи інформацію наведеного тексту. Словникова стаття має бути логічно структурована, містити чітке визначення (або кілька визначень) поняття, приклади тощо. Обсяг вашого тексту – 2/3 від заданого.

Головним завданням тексту реклами є вплив на ставлення споживача до товару чи послуги або зміна цього ставлення. У наш час реклама інформує про такі товари, послуги, а також соціальні, політичні й інші програми й акції, рекламування яких не так вже й багато років тому було не тільки неприпустимим, але й протизаконним. Окрім того, у поняття «реклама» входить також популяризація послуг, різних видів продукції, приваблення замовників, покупців, глядачів, слухачів, читачів.

Рекламні тексти мають завдання не лише розповсюджувати інформацію, але й поширювати її в такий цікавий, оригінальний, характерний і переконливий спосіб, щоб споживач неодмінно відреагував дією (заповнити купон, зателефонувати до фірми, відвідати крамниці тощо). Рекламний текст повинен чітко регламентувати ідею, щоб не створити комунікативні бар'єри між рекламодавцями й споживачами. Потрібно чітко дотримуватися лексико-граматичних законів відповідної мови, уникати двозначності термінів, дотримуватися правильного графічного позначення літер тощо. Реклама є комунікативним процесом, у якому не може бути місця для непорозумінь.

Рекламні тексти повинні давати максимум інформації та водночас бути лаконічними, стислими.

Успіх реклами залежить від того, наскільки чітко уявлення про рекламований об'єкт дістає читач (слухач).

Модуль 2

КУЛЬТУРА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

2.1. Лексичні засоби в професійному мовленні.

Вимоги до використання іншомовних слів у діловому (професійному) мовленні

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що розуміють під терміном «слово»?
2. Чим визначається багатство мови?
3. Скільки слів нараховує словник української мови?
4. Які групи слів за значенням виділяють?
5. Охарактеризуйте лексичні особливості офіційно-ділового та наукового стилів.
6. Чим визначаються наукові поняття?
7. Що науковці розуміють під «терміном»?
8. Як подано тлумачення слова *термін* у ДСТУ 3699–2009?
9. У чому особливість дефініювання поняття *термін*?
10. Які характерні ознаки мають терміни?
11. На які групи і види поділяють терміни?
12. Дайте визначення термінові «*професіоналізм*».
13. У чому відмінності між термінами та професіоналізмами?
14. Що прийнято розуміти під термінами *синонім*, *синонімічний ряд*, *домінанта* (*стрижневє слово*)?
15. Чи всі слова з синонімічного ряду можна використовувати в текстах офіційно-ділового стилю?
16. Яких правил потрібно дотримуватися, вживаючи багатозначні слова?
17. У чому особливість таких слів, як пароніми?
18. Які слова називають іншомовними?
19. Назвіть поради, які дають науковці щодо вживання слів іншомовного походження.

☞ **Вправа 105.** Що таке слово? Яке значення слова називають лексичним? Які з них мають лексичне значення? Скільки лексем у поданій строфі?

Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! – та сама.
Останні айстри горілиць зайшлися болем.
Ген, килим, витканий із птиць, летить над полем.
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.
І плаче кошик серед трав – нема мелодій.

Л. Костенко

☞ **Вправа 106.** Запишіть синонімічні ряди, дібравши потрібні слова з довідки. Поясніть лексичне значення стрижневих слів.

Першоджерела, переважати, справжній, настанова, ввічливість, втілення, віха, зникати, ерудиція, звернення, ідея.

Довідка: домінувати, директива, час, ділові папери, автентичний, чемність, апеляція, основна думка, основний принцип, реалізація, вік, здійснення, вироджуватися, документи, панувати, вказівка, обізнаність, непідроблений, виконання, епоха, дегенерувати, переконання.

☞ **Вправа 107.** Які з наведених визначень відповідають поняттям «багатозначні слова», «синоніми», «омоніми» та «пароніми»?

1. Слова, що називають те саме поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться відтінками, емоційно-експресивним забарвленням, здатністю поєднуватися з іншими словами (іноді тим і тим водночас).

2. Слова, які мають подібність у морфологічній будові (близькі за фонетичним складом), але розрізняються за значенням.

3. Слова, які однаково звучать, але відмінні за значенням.

4. Слова, що мають кілька лексичних значень.

☞ **Вправа 108.** Доберіть синоніми – українські відповідники – до іншомовних слів.

1. Абітурієнт, авторитет, актуальний, аналіз, аналогічний, апатія, аргумент, вакансія, галузь, генезис, генерація, гіпотеза, дебют, дефект, дистанція, домінувати, екзамен, екземпляр, експеримент, ерудований, ігнорувати, ідентичний, інцидент, компенсація, координувати, ксерокс, ліміт, ліцензія, ньюсмейкер, пріоритет, публічний, ратифікувати, скептицизм, спонтанний, стимул, універсальний, фактор, хронічний.

2. Абориген, абсурд, авантюрист, вертикальний, галерея, гармонія, горизонт, горизонтальний, гуманіст, експлуатація, результат, імідж, консенсус, принцип, циркуляр, креативний, пріоритет, мундіаль, інформація, інспірувати, спічрайтер, ксерокс, націоналізувати, монолітний, мінімальний, континент, референдум, нота (документ).

☞ **Вправа 109.** Допишіть синонімічні ряди, дібравши 3–4 синоніми. Біля кожного слова вкажіть, чи це українське слово, чи іншомовного походження. За потреби скористайтеся «Словником іншомовних слів», «Етимологічним словником української мови».

Зараз – негайно, цієї ж миті...

Доступний – зрозумілий, досяжний...

Говорити – казати, висловлюватися...

Повний – ґрунтовний, достатній...

Характеризувати – описувати, змальовувати...

Тепер – у наш час, на сьогодні...

Показувати – представляти, презентувати...

Короткий – стислий, лаконічний...

☞ **Вправа 110.** Доберіть антоніми до поданих слів. Поясніть, за допомогою яких словотворчих афіксів утворюються антонімічні пари.

Початок, прогрес, важко, загальний, відчинити, білий, вперед, день, хтось, правда, процвітати, молодість, розпочати, радість, мир, щастя, егоїст, максимум, детальний, вольовий, купівля.

☞ **Вправа 111.** Розподіліть у дві колонки подані терміни та професіоналізми.

Комп (від комп'ютер), лінгвістика, файл, вінч, аржований, клікнути, інтернет, зависнути, архіватор, апаратне забезпечення, мама, програма Microsoft Outlook, хакати, мережа, стрілялка, лексична домінанта, арготизми, синхронія, бука, соціальний діалект, субстандарт, клікати.

☞ **Вправа 112.** Доберіть з наукової фахової літератури або інших джерел по 10 термінів і професіоналізмів відповідно до вашого фаху.

☞ **Вправа 113.** Який зміст передають слова *книжковий* і *книжний*? Поєднайте подані прикметники із запропонованими іменниками, утворивши словосполучення.

Книжковий // книжний: зворот, графіка, полиця, видавництво, лексика, вислів, забарвлення, форум, відтінок, мова.

☞ **Вправа 114.** Поясніть лексичне значення поданих паронімів. Складіть з ними словосполучення.

Інформативний – інформаційний,
національний – націоналістичний,
ознайомити – познайомити,
первинний – первісний,
сподвижник – подвижник,
хронікальний – хронічний – хронологічний.

☞ **Вправа 115.** Утворіть паронімічні пари, правильно дібравши слова із дужок.

Гарантійний – гарантований (кредит, зобов'язання, право, доходи, зарбіток, лист, свобода, ремонт, оплата, договір).

Матеріалізований – матеріалістичний – матеріальний (прагнення, стан, допомога, у звуках, теорія, нестатки, світогляд).

Перекладацький – перекладний (мова, майстерність, техніка, поезія, практика, текст, література, словник, талант).

Писемний – письменний – письмовий (народ, екзамен, стіл, форма мовлення, населення, людина, розпорядження, переказ).

Професійний – професіональний (театр, виконання, компетентність, диктор, обов'язок, рівень, кваліфікація).

Федеративний – федеральний – федералістський (республіка, погляди, бюро розслідування, уряд, спрямування, спілки).

☞ **Вправа 116.** Утворіть і запишіть словосполучення поданих іменників з відповідними прикметниками.

Іменники: відносини, взаємини, стосунки, відношення.

Прикметники: виробничі, господарські, грошові, промислові, товарні, суспільно-виробничі, майнові, синтаксичні, суспільно-політичні, процентні, торгові, родинні, ворожі, громадські, міжнародні, економічні, товариські, дипломатичні, класові, земельні.

☞ **Вправа 117.** У поданих синонімічних рядах визначте домінанту – слово, властиве офіційно-діловому стилю. Поясніть свій вибір.

Головним чином, в основному, переважно, здебільшого, більшою мірою.

Дешево, за безцінь, недорого, ні по чому, за безцінок, задарма.

Багатий, заможний, імуцій, забезпечений, грошовий, маєтний.

Викликати (бути причиною чого-небудь), породжувати, будити, запалювати, продовжувати.

Мистець, митець, майстер, мастак, умілець, артист, віртуоз, маєстро.

Особистий, персональний, індивідуальний.

Обмежений, недалекий, вузький, однобічний.

Танець, танок, коло, танчик, забава, танцюльки.

Фальсифікувати, фальшувати, підробляти, підтасовувати, перекручувати, викривляти, кривотлумачити.

Фарба, акварель, олія, полива, барва, колір, рум'янець.

Фарбувати, забарвлювати, малювати, бруднити/мастити фарбою.

☞ **Вправа 118.** Поясніть, чи утворюють подані слова синонімічні ряди? З'ясуйте особливості лексичного значення кожного зі слів.

Робітник, працівник, співробітник;

заступник, замісник;
повинен, мусить, має,
галузь, сфера, ділянка;
ініціатива, пропозиція, звернення;
становище, положення, стан;
наступний, подальший;
суспільний, громадський;
тепер, зараз;
загальний, спільний.

☞ **Вправа 119.** Із запропонованих синонімів виберіть абсолютні синоніми. Поясніть їхню особливість.

Говорити – промовляти, симптом – ознака, шеф – керівник, віхола – заметіль – буран, довготривалий – довгочасний, століття – сторіччя, іти – простувати – шкандибати, працьовитий – наполегливий – діяльний, площа – майдан, аплодисменти – оплески, дбати – клопотати, процент – відсоток, контракт – договір, небозвід – крайнебо – виднокіл.

☞ **Вправа 120.** Упорядкуйте синоніми в синонімічні ряди, виділивши домінанту.

Дорога, шлях, оскільки, розуміти, орбіта, позаяк, тому що, осягати, магістраль, через те що, прерогатива, гостинець, перевага, щоб, путівець, аби, стимул, сніговій, поштовх, хурдига, хурія, імпульс, шосе, стежка, поземка, пороша, наполегливий, метелиця, активний, хурделиця.

☞ **Вправа 121.** Поясніть значення омонімів. Утворіть словосполучення з омонімами.

Лава, термін, мусувати, лик, крона, кант, збуватися, дисципліна, гута, гриф, грамота, вівсянка, вихор, блокада, блок, Орел, ключ, лист, рація, секретар.

☞ **Вправа 122.** Розподіліть слова у дві колонки: книжну та розмовну лексику. Поясніть особливості вживання книжних слів.

Переконання, телевізійник, мажор, ювілей, зайнятість, мовник, прибуття, еволюція, прокол, діагностика, проїхати, менеджмент, ватман, заліковка, кумекати, надхмар'я, філософія, професура, деградація, приваба, абітурієнт, вітровіння, призначений, здійснювати, категорія.

☞ **Вправа 123.** Випишіть іншомовні слова. Доберіть до них синоніми – українські відповідники.

Аргумент, факсиміле, гринджоли, мрія, душа, пам'ять, ера, псевдонім, кожух, спідниця, пшениця, батько, козак, бадьорий, праця, хвороба, фіксувати, дебати, жовтий, розумний, екстраординарний, палець, читати, кислий, бланк, кишень, гарбуз, огірок, влада, племінник, вареник, тепер, домінувати, спасибі, экзамен.

☞ **Вправа 124.** Запишіть 10–15 неологізмів, які побутують у мовленні української молоді.

☞ **Вправа 125.** Вкажіть, до якого стилю належить кожне зі слів синонімічного ряду.

Ідентичний – однаковий – рівнозначний – тотожний.

Несподіваний – раптовий – наглий – нагальний – нежданий.

Байдужий – апатичний – холодний.

Великий – гігантський – титанічний – грандіозний.

Завзятий – упертий – наполегливий – запеклий.

Симптом – ознака – риса – вияв – знак.

Дефект – вада – недолік – хиба – гандж – упущення – пошкодження – брак.

Аргумент – доказ – підстава – підпертя – обґрунтування – резон – мотив.

Асоціація – об'єднання – товариство – спілка – ліга – братство – артіль – організація – корпорація – гільдія – цех – клуб.

☞ **Вправа 126.** Запишіть словосполучення, добираючи з дужок потрібне чи потрібні слова. Поясніть свій вибір.

(Телевізійна, літня, посівна) компанія.

(Глибока, вичерпна, фундаментальна) відповідь.
(Банківський, театральний, залізничний) квиток.
Обсяг (цистерни, знань, капіталовкладень).
(Відтворювати, описувати, характеризувати) особу.
Науковий (працівник, робітник).
(Говорити, повідомляти, висловлювати) думку.
Завершити (навчання, університет, оповідання, роботу).
Суспільна (організація, робота, система, праця).
(Знаменна, невігадана) подія.
(Діставати, набувати, здобувати) освіту.
(Обіймати, охоплювати) посаду.

☞ **Вправа 127.** Замініть ненормативні конструкції нормативними. Якими шляхами проникають суржикові елементи в українську літературну мову?

Діючий закон, керівники договорилися, жарений на олії, люба робота, прожиточний мінімум, співставляти факти, кризисна ситуація, прийняв участь у змаганнях, заказний лист, заключити договір, цікаві міроприємства, попередити хворобу, зустріч по вівторкам, відбудеться у найближчі дні, швидше всього виконав завдання невірно, толковий студент, продвигатися по службі, у залежності від умов, чистої води обман, завернути у папір, по крайній мірі, оборудувати майстерню.

☞ **Вправа 128.** Знайдіть ненормативні конструкції ділового мовлення нормативними.

Узгодити з генеральним директором, довести до відома, ухвалити слідуюче рішення, приймати гостей, плинність кадрів, у відповідності з дорученням, контроль на таможні, профспілковий білет, мова йде про вчорашні новини, за ініціативою гостей, жити надією, триматися незалежно, згідно з рішенням колегії, суперечки по всякому поводу, почуватися безпорадним, капля води, виконати зверх плану, поштова скринька, громадський обов'язок, лишній стілець, свято в його честь.

☞ **Вправа 129.** Замініть конструкції з канцеляризмами нормативними конструкціями ділового мовлення.

Унаслідок чого пропонуємо, з причини, клопотання, на звороті цього, цим повідомляємо наступне, досконально, викладене, на огляд.

☞ **Вправа 130.** Випишіть з одного журналу (фахового спрямування) нові для вас слова, враховуючи терміни. З'ясуйте їх значення з допомогою словника та запам'ятайте їх.

2.2. Фразеологічні засоби української мови за професійним спрямуванням

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке фразеологія?
Що є одиницею фразеології?
2. Що спільного й відмінного між фразеологізмами та словами?
3. На які групи поділяються фразеологізми?
4. Яка група фразеологізмів (фразеологічні зрощення, єдності чи сполучення) найуживаніші в офіційно-діловому та науковому стилях мови?
5. Як прийнято називати фразеологічні сполучення в офіційно-діловому стилі?
6. Які види мовних кліше найуживаніші в офіційно-ділово-му стилі мови?
7. Чи доречним є використання мовних кліше офіційно-ділового стилю в інших стилях мови? Відповідь обґрунтуйте.
8. Що розуміють під канцеляризмом?
9. У чому відмінність між мовним кліше і канцеляризмом?
10. Які фразеологічні словники ви знаєте? Охарактеризуйте їх, скориставшись схемою, поданою у вправі (з §1.8).

☞ **Вправа 131.** Спишіть подані словосполучення у дві колонки: в одну – фразеологізми, а в другу – звичайні сполучення слів. Якщо сполучення слів може бути й фразеологічним, і лексичним, то слід записувати в обидві колонки (але додати пояснення).

Представницькі функції; злітна смуга; брати воду; зіпсоване життя; закидати гачок; переважне право бути; напружено думати; претендувати на (спадок); стосунки в колективі; упровадження у виробництво; терміново спрямувати до нас; доводити до відома; дотепне слово; гостре слово; гострий ніж; за винятком питань; укласти контракт; особовий рахунок; притягнути до відповідальності; просування по службі; тривалість роботи; щоб вирішити успішно справу, треба зразу брати вола за роги; в одному примірнику; кебети катма; наздогад буряків, щоб дали капусти; дайте води напитися, бо так їсти хочу, що нема де переночувати; слід бути передбачливим; жданики поїсти; поновити на посаді; робота за сумісництвом.

☞ **Вправа 132.** Поясніть значення фразеологізмів.

Грати першу скрипку, ведмежа послуга, гордіїв вузол, допекти до живого, ахіллесова п'ята, пекти раки, витріщити очі, глек розбити, пасти задніх, зачепити за живе, мандрони плести, не горіти і не курітися; не до Петра, а до Різдва; оскому зігнати (збити), півтора людського, посадити на лід, пройти мідні труби і чортові зуби, поставити крапки над «і», решетом воду міряти, ряст топтати, світ заступити (кому), сіль (цвіт) землі, стрибнути в холодну воду, товктися, як Марко по пеклу, тонко прясти, укусити й меду дати, фіглі робити (строїти); фігля викинути.

☞ **Вправа 133.** Прочитайте наведені фразеологізми, з'ясуйте їхнє значення та стилістичне функціонування. Які з наведених фразеологізмів можна вживати в усному діловому (професійному) мовленні.

1. Лебедина пісня, ликом шитий, очей не відірвати, винести рішення, згідно з оригіналом, вжити рішучих заходів, довести до відома, пахне смаженим, порядок денний, на належному рівні, оголосити догану, на вагу золота, забивати баки, бабине літо, як баба дівкою була, ні в тин, ні в ворота, і в голову не клалося, розбити глек, танцювати під дудку, аристократ духу.

2. Крута натура, носом вудити рибу, терновий вінець, ловити вітра в полі, горою стояти, в голові олії нема, гострий на язик, прикусити язика, прописати їжицю, пекти раки, виходити з берегів, ні бе ні ме ні кукуріку, бачити наскрізь, оволодіти собою, золоте дно, гнути спину, вибивати дрижаки, пускати червоного півня, дати відсіч, врізати

дуба, оббивати каблуки, пійматися в лабети, лихий на око, мертві душі.

☞ **Вправа 134.** Запишіть українські відповідники до фразеологізмів російської мови.

Гусь свинье не товарищ, жирный кусок, за глаза говорит, знать почём фунт лиха, золотая середина, как белка в колесе, как изваяние, к месту, молоть языком, на вкус и цвет товарища нет, не до шуток, не коси глаз на чужой квас, ни слуху ни духу, чай да сахар, шубы не сошьёшь, язык до Киева доведёт.

☞ **Вправа 135.** Доберіть до російських фразеологічних зворотів відповідні українські, запишіть їх парами.

1. Бить тревогу; поднимать на смех; врёт как по писаному, без запинки; от зари до зари; кондрашка хватил; давать отпор; остаться ни с чем; дать толк; ожиданиями сыт не будешь; сбить с толку, заговорить зубы; от ворот поворот; до свадьбы заживёт; зарубить на носу; из огня да в полымя; не перестаёт удивлять; из этого ничего не выйдет; сыр-бор загорелся; понаслышке.

Довідка: з дива не сходить; закарбувати (затямити) собі; бити на сполох; завертай голоблі; грець ухопив; брати (взяти) на глум; з цього дива не буде пива; забити баки; загоїться, поки весілля скоїться; бреше, як шовком шиє; з дощу та під ринву; від світання до смеркання; давати відкоша; довести до пуття; жданиками не наїсися; зчинилася буча; з чутки; дістати облизня.

2. На себя пеняй; черти полосатые; на всякого мудреца довольно простоты; худой мир лучше доброй ссоры; мал золотник, да дорог; держать в голове; сапоги всмятку; во всю ивановскую; тонкий намёк на толстые обстоятельства; после дождичка в четверг; насильно мил не будешь; выеденного яйца не стоит; много сулит, да мало даёт; как ни крути; никудышный.

Довідка: хоч гопки скачи; на Миколи та й ніколи; обіцянка-цяцянка, а дурневі – радість; бісові діти; мала штучка червінчик,

а ціна велика; не вартий дірки з бублика; на милування нема силування; на всі заставки; мати на думці; як з клоччя батіг; краще солом'яна згода, ніж золота звада; наздогад буряків, щоб дали капусти; бачили очі, що купували: їжте, хоч і повилазьте; кожний мудрий свого дурня знайде; на вербі груші, а на осиці кислиці.

☞ **Вправа 136.** Доберіть, де можливо, синонімічні й антонімічні фразеологічні словосполучення до поданих.

Ні живий, ні мертвий; молоде – зелене; не нюхати пороху; ні риба ні м'ясо; хоч з лиця воду пий; зуб на зуб не попадає; зіграти в ящик; гав ловити; намилити шию; лиш дим та й нитка; пахне смаженим; ні в казці сказати, ні пером описати; дати ногам волю; виляти хвостом; як оселедців у бочці.

☞ **Вправа 137.** Дібрати до російських фразеологізмів ділового мовлення українські відповідники.

1. Заслуживать внимания, приняться за работу, принести благодарность, ввиду того что, ввиду вышеизложенного, нуждаются в помощи, принести вред, оставить под вопросом; это вызывается тем, что; цены стали выше, явочный лист, учредитель организации, указанные данные, тем не менее, текущий счет, привлечь к ответственности, принять в (отдел), продвижение по службе, продолжительность работы на (предприятии), во вред, в одном экземпляре.

2. Восстановить в должности, работа по совместительству, расчетный счет, со стороны, регулировать взаимоотношения, руководящий орган, согласовать с руководством, с сокращенным рабочим днем, средства, направляемые на .., указать мероприятия (условия, сроки), на иждивении иметь, пособие по безработице, по усмотрению, считать целесообразным, полномочия передавать, данный (настоящий) договор, принимая во внимание, принять меры, довести к сведению, договорная возмездная основа, долевая собственность, должен соответствовать.

☞ **Вправа 138.** Розподіліть фразеологічні словосполучення у три колонки: 1) іменні, 2) дієслівні, 3) прислівникові.

Біла ворона; ламати комедію; як кіт наплакав; куди голка, туди й нитка; з великої хмари малий дощ; вийти сухим із води; сам собі голова; руки геть; на два фронти; пальма першості; хоч сядь та й плач; хіба далеко до біди; як риба у воді; як треба; рука руку миє; піти на дно; обоє рябоє; ні холодно ні жарко; не складаючи рук; кидати гроші на вітер; золоті гори обіцяти; знов за своє; догори дном.

☞ **Вправа 139.** Випишіть нормативні варіанти стійких словосполучень, що вживаються в професійному мовленні.

Доводити до відома, як дві краплі води, голова на плечах, відповідно до домовленості, досягати згоди, байдики бити, бреше й оком не моргне, брати до уваги, брати в голову, давати по шапці, гратися з вогнем, порушувати питання, зберігати чинність, держати в полі зору, держати камінь за пазухою, держати порох сухим, порушувати питання, надавати відпустку, згладжувати гострі кути, дякувати за увагу.

☞ **Вправа 140.** Утворіть стійкі словосполучення (офіційно-ділові та фразеологічні), дібравши до дієслів потрібні слова з довідки.

Брати, завдавати, зробити, надавати, піднімати, укладати.

Довідка: шкода, поразка, клопіт, сором, сум, гора, голіруч, душа, руки, до відома, основа, за живе, участь, слово, під сумнів, за приклад, круглі очі, добро, застереження, кисла міна, хибний крок, наголос, послуга, чинності, стусанів під боки, значення, право притулку, гармидер, питання, на глум, дух, голос, очі, рука, меч, угода.

☞ **Вправа 141.** Опрацюйте подані нижче уривки з фахових текстів. Випишіть з них мовні кліше. Охарактеризуйте їх.

1. Згідно з вимогами чинного законодавства України і на основі Довідника роботодавець розроблює та затверджує посадові інструкції для керівників, професіоналів і фахівців, ураховуючи конкретні завдання та обов'язки, функції, права, відповідальність працівників цих груп та особливості штатного розпису підприємства, установи, орга-

нізації. Для технічних службовців і робітників у разі необхідності розроблюються робочі інструкції.

Під час розроблення посадових (робочих) інструкцій забезпечується єдиний підхід до викладу змісту, структури розділів, побудови і послідовності їх розташування. Інструкції повинні містити повний перелік завдань та обов'язків, повноважень, відповідальності, у тому числі з охорони праці, безпечного ведення робіт та екологічної безпеки, у разі потреби мати необхідні пояснення, а всі терміни – чітко визначення.

Періодичне уточнення змісту посадових (робочих) інструкцій працівників повинне забезпечити раціональний розподіл і необхідну кооперацію їх праці під час виконання нових завдань та обов'язків (з *«Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників»*).

2. Вшанування 170-річчя від дня народження Миколи Лисенка, що припало на 22 березня 2012 року, – це сповнення обов'язку шани перед пам'яттю «найпомітнішої, – на думку Миколи Колесси, – постаті в історії української музичної культури».

З ім'ям Лисенка, музичним символом нації, багато десятиліть пов'язані мистецькі долі Музично-драматичного інституту в Києві, Вищого музичного інституту у Львові, Львівської державної консерваторії (тепер Львівська національна музична академія), Харківського театру опери та балету, Колонного залу Національної філармонії України, Квартету ім. Лисенка, Київської середньої спеціальної музичної школи, Дитячої музичної школи в Москві; від 1962 року започатковано Республіканський конкурс ім. Лисенка, який 1992 року здобув статус Міжнародного; від 1982 року встановлено премію України ім. М. Лисенка, лауреатами якої стали композитори, музикознавці, окремі виконавці, творчі колективи («Київська камерата», хор «Gloria»). Відбуваються музичні фестивалі, наукові конференції, читання, присвячені М. Лисенку; встановлено пам'ятники та меморіальні дошки. Погляд на постать генія України з часової дистанції не меншає, а вивищується, щораз більше поєднується із сучасністю, засвідчуючи факт особливої зацікавленості його феноменом.

3. Кабінет Міністрів України п о с т а н о в л я є:

1. Затвердити Типову інструкцію з діловодства в центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади (далі – Інструкція), що додається.

2. Центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим органам виконавчої влади розробити відповідно до Інструкції та затвердити в тримісячний строк за погодженням із державними архівними установами власні інструкції з діловодства та типові інструкції з діловодства для однорідних за характером діяльності підприємств, установ, організацій, що належать до сфери їх управління.

3. Рекомендувати органам місцевого самоврядування розробити і затвердити власні інструкції з діловодства відповідно до Інструкції.

4. Визнати такими, що втратили чинність, постанови Кабінету Міністрів України згідно з переліком, що додається.

2.3. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія. Термінологія обраного фаху

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке «термінологія»?
У скількох і яких значеннях вживається це поняття?

2. На які види поділяється термінологія загалом?

3. Що прийнято розуміти під загальнонауковою, міжгалузевою, вузькоспеціалізованою термінологією? Наведіть приклади.

4. Розкрийте сутність поняття *термін* в історичному аспекті.

5. Якими ознаками характеризуються терміни?

6. Які вимоги ставляться до термінів як особливого розряду слів?

7. Дайте структурно-функціональну характеристику термінам вашого фаху.

8. Поясніть, якими системними зв'язками характеризуються термін і загальнонавживане слово.

9. Як співвідносяться поняття *термін*, *професіоналізм*, *номенклатура*?

10. Які є шляхи виникнення термінів?

11. Назвіть та охарактеризуйте проблеми термінотворення на сучасному етапі розвитку термінознавства.

12. Дайте визначення основним поняттям словотвору.

13. У чому полягають особливості термінологічного словотворення?

14. Який спосіб творення термінів найбільш продуктивний? Відповідь обґрунтуйте.

15. Які, за морфологічною кваліфікацією, терміни творяться за допомогою суфіксального способу?

16. Назвіть суфіксальні словотвірні типи термінів-іменників, термінів-прикметників за характером твірних основ.

17. Визначте, наскільки префіксальний спосіб творення продуктивний у термінології вашого фаху.

18. З'ясуйте, використовуючи пропоновані джерела, що таке *вторинна номінація*.

19. Розкрийте сутність, продуктивність інших афіксальних способів творення науково-технічної термінології.

20. Яку роль у термінотворенні відіграють основоскладання й аббревіація?

21. Що означає поняття неморфологічні способи творення?

22. Чим зумовлена висока продуктивність творення термінів лексико-синтаксичним способом?

Чому для загальнолітературної мови цей спосіб творення слів малопродуктивний?

23. Розкажіть про лексико-семантичну деривацію термінів. У чому її особливість порівняно із загальнолітературною мовою?

24. Дайте визначення таким поняттям, як *стандарт*, *термінологічний стандарт*.

25. Чи змінювалося значення терміна *стандарт*?

26. Розкажіть про історію створення державних стандартів України на терміни та визначення.

27. З якою метою створюють стандарти на терміни та визначення?

28. Розкажіть про структуру ISO.

29. Які комітети ISO регламентують й узгоджують діяльність національних організацій і комітетів у галузі термінознавства?

30. Яке значення має узгодження національних термінологічних стандартів зі стандартами ISO?

31. Завдяки чому можна досягнути унормування української фахової мови?

32. Розкажіть про розроблення термінологічних стандартів на сучасному етапі, акцентуючи на ДСТУ вашого фаху.

33. Охарактеризуйте ДСТУ 3699–2009 на терміни та визначення.

☞ **Вправа 142.** Розподіліть слова у дві колонки: науково-термінологічну та загальноповсякденну лексику. Визначте, до якої галузі науки, техніки належать терміни. Поясніть відмінність між словами цих двох груп.

Мудрість, гуманізм, космос, малеча, лінія, дует, арія, політика, партійний блок, есперанто, зірка, наступність, вихованість, первотвір, фортеця, валюта, дайджест, інновація, міжнародне співробітництво, комюніке, правовідносини, об'єктивність, організація студентів, лексико-семантична схема, вікові особливості, милосердя, дисбаланс, діапазон, сузір'я, арбітражний суд, роман-епопея, краєвид, знахарство, безпринципність, кон'юнктура ринку, фотовиставка, законопроект, соціоніка, догма, метафора.

☞ **Вправа 143.** Визначте, до якої галузі науки чи техніки належать терміни.

Сюжет, баланс, аут, бюджет, дисонанс, гігієна, профілактика, атом, вольтметр, енергія, дилема, метафізика, діалектика, квінтет, соло, сурядність, іонізація, сірководень, акустика, рецептор, клітина, морфонологія, граматичні категорії, логістика, іпотека, сангвінік, корупція, контакт, літій, трагікомедія, пандемія, фортепіано, актуальне членування тексту.

☞ **Вправа 144.** Наведіть приклади термінів вашого фаху (10–15 слів). Поясніть їхнє значення.

☞ **Вправа 145.** Утворіть і запишіть терміни з такими терміноелементами, як *авто-, біо-, відео-, -логія, макро-, психо-, рентгено-, теле-*. Поясніть правопис термінів.

☞ **Вправа 146.** Визначте, запозиченнями з яких мов є запропоновані терміни.

Тенор, піаніно, спонсор, драйвер, хокей, офіцер, вексель, парламент, депутат, матрос, гавань, композитор, опера, тролейбус, сигнал, бухгалтер, екіпаж, парашут, фрістайл, модем, сканер, каюта, трап, агент, солдат, віолончель, демонстрація, консалтинг, бартер.

☞ **Вправа 147.** Прочитайте дві думки щодо походження та місця термінів в українській мові. Прокоментуйте ці позиції вчених. Запропонуйте своє пояснення.

1. «Терміни наукові треба складати в душі народної мови». Наприклад: арифметика – щотниця; астрономія – зірниця; автомат – самодрук; амплітуда – розмах. Це позиція вченого М. Левченка, одного із авторів журналу «Основа» (1861).

2. «Термінологія – це атрибут науки, а наукова сфера, як відомо, має міжнародний характер. Рухливість термінів, зміна їхнього статусу, термінологічна міграція – наслідок інтегративних процесів у науці. Питома вага запозичених слів у лексичній системі кожної мови постійно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію. Відомо, що близько 90 % нових слів, що з'являються в мові, – це терміни» (*Козловець І. Роль запозичень у формуванні фінансово-кредитної системи / І. Козловець // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк, 2003. – Вип. II. – С. 467*).

☞ **Вправа 148.** Доберіть антоніми до запропонованих термінів. Поясніть творення термінів-антонімів.

Небезпека, об'єктивний, централізований, адекватний, освіченість, прогрес, колективний, гуманний, монопольний, адресат.

☞ **Вправа 149.** Запишіть відомі вам 10 термінів – іншомовних слів. Де можливо, доберіть до них синоніми.

☞ **Вправа 150.** Правильно запишіть терміни. Поясніть їхнє написання.

Аген...во, ноу...хау, брут...о, зовнішньо...торговельний, д...віденд, імідж...мейкер, копі...райтер, д...рективний, контр...еліта, ерзац...мова, бест...селер, аудіо...візуальний документ.

☞ **Вправа 151.** Перепишіть текст. Випишіть терміни, поясніть їхнє походження, приналежність до певної галузі науки, техніки.

Державна мовна політика має бути спрямована на пошук національного компромісу в цій сфері, а це передбачає надання можливостей російському, кримськотатарському й іншим мовним компонентам посісти свою функціональну нішу в загальноукраїнському культурно-інформаційному процесі.

Українська мова має залишитися єдиною державною мовою, обов'язковою для вживання в державних установах і вивчення в освітніх закладах на всій території країни.

Серед основних напрямів модернізації державної мовної політики, спрямованих на пошук національного компромісу в цій сфері, є:

– визнання української мови як єдиної державної, обов'язку всіх громадян знати державну мову та необхідності державної підтримки заходів щодо її поширення у всіх сферах суспільного життя;

– визнання необхідності вивчення й оволодіння українською мовою державними службовцями як невід'ємної кваліфікаційної вимоги для призначення на державні посади.

Європейська хартія регіональних або міноритарних мов спрямована на «захист і розвиток історичних регіональних мов і мов національних меншин у Європі». Вона має зберегти мови, яким загрожує зникнення, та забезпечити повновартісне функціонування, але з домінантою державної мови, міноритарних мов на територіях їх поширення.

В Україні слід створити належні умови для володіння українськими громадянами державною мовою, а також мовами міжнародного спілкування – це має стати стратегічним пріоритетом державної мовної політики (*Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / [за заг. ред. В. М. Гейця]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – С. 58–59).*

☞ **Вправа 152.** Опрацюйте подану класифікацію термінів.

Термін як одиниця термінознавства можна розглядати з кількох поглядів, що відповідно створює кілька різних класифікацій термінів.

Існують такі класифікації:

1) *термінознавча*: терміни-категорії; загальнонаукові, загальнотехнічні та міжгалузеві терміни; спеціальні терміни;

2) *логічна*: поділяють за ступенем абстрактності (терміни спостереження – класи реальних об'єктів і теоретичні (абстрактні)), за об'єктом назви (наука, техніка, виробництво, надбудова, економічний базис), за логічною категорією (терміни предметів, процесів, ознак, властивостей, величин і їх одиниць);

3) *лінгвістична*:

– *за семантичною структурою*: однозначні, багатозначні;

– *за будовою*: однослівні, терміносполучення, абревіатури;

– *за ступенем мотивації*: мотивовані, частково мотивовані (*хвороба Паркінсона*), немотивовані, помилково мотивовані;

– *за частиномовною належністю*: іменники, прикметники, дієслова, прислівники;

– *за походженням*: власномовні, запозичені, епоніми (під епонімом розуміють таку номінацію, слово або словосполучення, основою якого є власна назва. Терміни епоніми творяться від власних назв людей, наприклад, *галіфе* (фр. генерал de Halliffet), *браунінг* (англ. винахідник Browning), від топонімів: *мадера* (о. Madeira), *мадаполам* – бавовняна тканина (м. Madarollam, Індія);

– *за авторством*: (*гелікоптер* – Леонардо да Вінчі, *промисловість* – Н. М. Карамзін, *соціологія* – О. Конт, *підводний човен* – Ж. Верн, *лексикологія* – Д. Дідро та Д'Аламбер);

– *за сферою використання*: філософські, загальнонаукові, галузеві;

– *за характером позначуваного*: назва речі, предмета чи явища (об'єкта й суб'єкта); назва ознаки предмета; назва процесуальної ознаки предмета; назва ознаки; назва відношення;

– *за матеріальним вираженням*: терміни – словесні знаки; не-сло-весні знаки (схеми, формули, символи: хімічні, фізичні, математичні, логічні);

4) *історико-лексикологічна*: терміни-архаїзми, терміни-неологізми;

5) *наукознавча* (в основі класифікації – нормативність): стандартизовані; упорядковані (рекомендовані); ті, що рекомендуються; неприпус-тимі (з навч. посібника).

Скласифікуйте запропоновані терміни.

Моральні якості, документ, гуманізм, етичний кодекс, бібліографічний огляд, бароко, педагогічна думка, інформація, свідомість, теорія, гіпотеза, ІАД (інформаційно-аналітична діяльність), класифікувати, середньовічна школа, науково-педагогічний працівник.

☞ **Вправа 153.** З'ясуйте відмінності в значеннях у поданих нижче словах. Підберіть з ними терміносполуки. Поясніть їх значення. Чи з усіма словами можливі терміносполуки? Відповідь обґрунтуйте.

Будівля – будова – побудова.

Вид – на виду – на видноті – вигляд – краєвид.

Відношення – взаємини – стосунок – відносно – щодо – стосовно – відносність.

Коштовність – дорогоцінність – коштовні речі – скарби – дорогоцінний камінь – самоцвітний камінь – самоцвіт – діамант.

Громадський – громадянський – цивільний.

Співчуття – чуйність – співпереживання.

Нерушимий – непорушний – незламний – нерухомий.

Перекладний – перекладацький.

Тривкий – тривалий.

Вісікти – витесати – вирізьбити.

☞ **Вправа 154.** Керуючись протоколом засідання погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів Інституту української мови НАН України від 22.01.2009 р. «Про написання нових запозичень в українській мові» (додаток Б), правильно запишіть терміни – слова іншомовного походження. Поясніть правопис слів.

(Поп)культура, (інтернет)видання, (піар)кампанія, (хіт)парад, (бліц)вікторина, (топ)позиція, (шоу)балет, (арт)шоу, (веб)майстер, (веб)сайт, (веб)сторінка, (екзит)пул, (прайм)тайм, (прес)центр, (прес)реліз, (фейс)контроль.

☞ **Вправа 155.** Запишіть 10 терміносполучень вашого фаху. З'ясуйте їх значення. Термінологічні словосполучення повинні формувати єдиний тематичний блок.

2.4. Особливості вживання іменників (числові і родові форми, рід невідмінюваних іменників, аббревіатур, рід іменників на позначення професії, роду занять) у професійному спілкуванні

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яку частину мови називають іменником?

2. Охарактеризуйте граматичні ознаки іменника.

3. Охарактеризуйте лексико-граматичні категорії іменника.

4. Які іменники належать до загальних, а які – до власних?

5. Які роди мають іменники?

6. Розкажіть про іменники подвійного та спільного роду. Що між ними спільного й відмінного?

7. Як визначають рід незмінюваних іменників?

8. Які іменники вживаються тільки в однині, а які – тільки в множині?

9. Скільки відмін іменників існує в українській мові? Які іменники належать до кожної з них?

10. Розкажіть про закінчення іменників чоловічого роду II відміни.

11. Які закінчення у формі кличного відмінка мають іменники I відміни? II відміни?

12. Які тематичні групи іменників чоловічого роду II відміни

мають закінчення *-а*, а які – закінчення *-у*?

13. Що таке аббревіатура? Як утворюються аббревіатури?

14. Чи може аббревіатура існувати без словосполучення, від якого вона утворилася? Відповідь обґрунтуйте.

15. На які види класифікують аббревіатури?

16. Охарактеризуйте особливості визначення роду аббревіатур.

17. Якого роду переважають іменники на позначення професії, роду заняття? Як вирішують питання про позначення професії жінок?

18. Які словотворчі засоби функціонують в українській мові для утворення назв мешканців міст і сіл?

19. Назвіть способи творення збірних іменників і засоби творення.

20. Які складні іменники пишуть через дефіс?

21. Які складні іменники пишуть разом, окремо?

☞ **Вправа 156.** Перепишіть текст. Підкресліть іменники. Визначте морфологічні ознаки та синтаксичну роль іменників.

В моїй батьківщині під цю пору колишуться по крутих польових доріжках навантажені хлібом вози. По досвітках скриплять колодязі, а вечорами линуть сині димочки до неба, як сама молитва.

В моїй батьківщині..., але ви цього не знаєте.

В моїй батьківщині осінь ступає в червоних сап'янцях, заквітчана у соняшники і китиці винограду, підхмелена на весіллях, розспівана на толоках.

Але ви цього не бачите.

В моїй батьківщині вечірні тумани заступають хороводи русалок, і зорі так близько над землею, що можна говорити до них і чути їх.

В моїй батьківщині..., але ви цього не чуєте... У моїй батьківщині сонце ходить босоніж, оперезане бабиним літом, з червоною калиною у русявій голівці. У моїй батьківщині... Але по що я буду говорити вам про неї, коли ви не тужите за нею, коли вона для вас така далека й така недійсна (*Ірина Вільде*).

☞ **Вправа 157.** Визначте в реченнях власні і загальні іменники. Поясніть написання великої літери.

1. Київ... Сивий град старого Кия. Златоглавий, білостінний велетень (*Р. Іванчук*). 2. Шахи, як відомо, з'явилися в Індії півтори тисячі років тому (*А. Коваль*). 3. Професор Київського національного університету ім. Т. Шевченка Костянтин Тищенко дослідив і виявив так звані лексичні відстані між мовами Європи, тобто те, що робить їх відмінними одна від одної, а отже, дає підстави говорити про їхню самостійність, окремішність, силу (*із журн.*). 4. Мені розливається далеч далеча у сизому пливі униз по Дніпрі (*Г. Половинка*). 5. Щасливий я і гордий, що читаю Шевченка, і Франка, і Українку на незрівнянній українській мові... (*М. Браун*). 6. Теслярі робили мости На Дніпрі, і Дінці, і на тихому Збручі, і могли б мости бурю пронести, Кленові, соснові, дубові негнучі (*О. Доріченко*). 7. На Успіння, опівночі, злива: плачуть хмари, як Божі отари, а за хмарами – сині Стожари, – то заплакало літо щасливе (*В. Рєва*).

☞ **Вправа 158.** З поданих слів випишіть іменники. Назвіть їх лексико-граматичні категорії.

Свіжий, свіжість, свіженький, самотньо, сам, самість, самотність, усамітнитися, двоїтися, подвійний, два, двоє, двійка, двійко, двійник, удвох, один, одинак, одиначка, одиниця, поодинокий, ой, ойкання, ойкати, четвірка, четверо, четвертувати, четвертування, ненависть, ненавидіти, ненависний.

☞ **Вправа 159.** Випишіть іменники. Розподіліть їх за групами: а) назви істот і неістот; б) назви конкретних і абстрактних понять; в) збірні іменники.

Осінній ліс був легкий і прозорий од жовтого листя, яке вже почало опадати, та від блілого проміння. Хлопці йшли напрямці, обминаючи дороги, а тому іноді обом здавалося, що їх тільки двоє й залишилися в цьому осінньому жовтавому світі, в якому жалібними голосами не так співають, як на щось скаржаться птахи, в якому червоним бодем набрякають ягоди калини в ярах. Але після того, як на галяві побачили дерево, повалене снарядом, до відчуття самотності примішалось відчуття тривоги, небезпеки...

У стовбурі поламаного дерева помітили дупло, в якому колись гніздився дикий рій... Дупло виявилось порожнє... (Є. Гуцало).

☞ **Вправа 160.** Визначте рід наведених іменників.

Роздоріжжя, піддашся, плем'я, воєвода, сестриця, сестра, самоцвіт, проміння, князь, гай, Олексій, Нонна, Вікторія, птах, птаство, роззява, сокіл, вчитель, зерно, нива, інженер, менеджер, сирота, дворище, ставище, повітря, небокрай, коліща, подорож, м'якуш, повінь, Олександр, Микола, плече, круча, сучасне, пісня, радість, азіат, лівша, мати, провалля, долина, світлотінь, скромність, плакса, молодість.

☞ **Вправа 161.** Розподіліть за колонками: 1) іменники чоловічого роду, 2) іменники середнього роду, 3) іменники, що не мають роду.

Сучасник, поле, навчання, хитрощі, ячмінь, ножиці, Суми, пахощі, добродій, сходи, успіх, розчарування, сподівання, ковзани, со-

лодощі, Дунаївці, Харків, канікули, інтерв'ю, кайдани, матеріал, верб'я, ректорат, шахи, Гімалаї.

☞ **Вправа 162.** Доберіть означення до наведених іменників. Звірте рід означуваних слів за словником.

Біль, псалтир, дріб, підпис, степ, емаль, м'якуш, нехворощ, річ, собака, нежить, піддашся, ступінь, тюль, кахель, рояль, аерозоль, папороть, продаж, тунель, туш, шампунь, дроз, каніфоль, філігрань, насип, поступ, жаль.

☞ **Вправа 163.** Визначте рід невідмінюваних іменників. Утворіть правильно словосполучення.

Беатріче, рефері, імпресаріо, манго, кольрабі, шимпанзе, шосе, пюре, леді, маестро, Ромни, аташе, динго, кашне, боа, цеце, колібрі, івасі, бра, комюніке, бюро, какаду, монпансьє, кенгуру, авеню, ему, торнадо, протока Па-де-Кале, Баку.

☞ **Вправа 164.** Допишіть закінчення в прикметниках. Правильно визначте рід невідмінюваних іменників.

Гігантськ.. цунамі, стійк.. статус-кво, солодк.. каланхое, цікав.. інтерв'ю, глибок.. Міссурі, велик.. Монако (держав), чист.. Монако (місто), славн.. Кутаїсі, австралійськ.. кенгуру, солон.. сулугуні, заключн.. ралі, овочев.. рагу, програн.. парі, нов.. купе, сонячн.. Сочі, криклив.. какаду, військов.. аташе, приємн.. портъє, елегантн.. месъє, бистр.. Колорадо (ріка), гірськ.. Колорадо (плато).

☞ **Вправа 165.** Утворіть і запишіть назви мешканців наведених населених пунктів України.

Взірець: Бахчисарай – бахчисараєць, бахчисарайка.

Київ, Черкаси, Яремча, Донецьк, Запоріжжя, Василівка, Євпаторія, Долина, Гадяч, Вінниця, Суми, Старий Самбір, Чернівці, Полтава, Ялта, Бровари, Васильків, Боярка, Любомль, Новгород-Сіверський, Охтирка, Рівне, Харків, Хмельницький, Ямпіль, Ясна Поляна, Тисмениця.

☞ **Вправа 166.** Утворіть форму родового відмінка однини від наведених іменників II відміни.

Абітурієнт, факультет, екзамен, директор, ліцей, листопад, музей, люд, відгук, поверх, дощ, запис, міст, приклад, Сибір, Крим, понеділок, Харків, сектор, термін, Луганськ, слухач, відсоток, трикутник, жовтень, журнал, колектив, острів, біль, вітер, реферат, документ, тиждень, рахунок, оригінал, акт, успіх, дипломат, керівник, процес, телефон, Ігор, Андрій, капітал, текст, коридор, квартал.

☞ **Вправа 167.** Утворіть і запишіть форму кличного відмінка для наведених імен та імен по батькові.

Олександра Романівна, Мусій Тадейович, Валерій Андрійович, Олег Максимович, Надія Тимофіївна, Ярослав Веніамінович, Іванна Миколаївна, Любов Євгенівна, Світлана Антонівна, Юрій Олегович, Михайло Федорович, Марія Олексіївна, Любомир Геннадійович, Олеся Вікторівна, Соломія Вітольдівна, Назарій Яремович, Аркадій Борисович.

☞ **Вправа 168.** Запишіть форму кличного відмінка для наведених іменників.

Викладач, студент, лікар, голова комісії, товариш, добродій, пан, слухач, Ілля, пані Софія, Тимофій, Ольга, Анастасія, Настя, ректор, президент, декан, офіціант, Генріх, друг, юнак, молодець, кравець, Фрідріх, матуся, бабуся, Ігор.

☞ **Вправа 169.** Виправте помилки в граматичних формах іменників.

1. Запрошення Клименку Ігорю Михайловичу. 2. Директору Тарасу Васильовичу Михайленку. 3. Ректору Приходьку Іллі Олександровичу. 4. Шановний Олег Анатолійович. 5. Глибокошановна Теодора Марківна. 6. Пане Фрідріх. 7. Пані Людмила Тітова. 8. Пану Дезера В'ячеслав. 9. Вельмишановний голова комісії. 10. Директору Швець Андрій Миколайович. 11. Раднику Завадський Ілля. 12. Генеральному директору Вірсті Геннадій Святославович. 13. Шановний пан Коваленко з дружиною. 14. Вельмишановний пан президент компанії. 15. При Яценко Олександрові Віталійовичу.

☞ **Вправа 170.** Запишіть форму орудного відмінка однини для наведених іменників.

Вихованість, доповідь, ім'я, честь, ніч, подорож, домовленість, традиційність, мати, захід, упевненість, акціонер, дитятко, дитя, безгосподарність, дівча, викладач, розцінювання, інформування, типовість, суб'єктивність, компетентність, виконання, тигрєня, схвильованість.

☞ **Вправа 171.** З наведеними іменниками складіть пари речень так, щоб в одному випадку вони позначали особу чоловічої статі, а в другому – жіночої. Укажіть способи визначення роду.

Архітектор, суддя, лікар, інженер, піаніст, біолог, українець, скрипаль, патріот, журналіст, геній, молодець, поет, велосипедист.

☞ **Вправа 172.** Утворіть і запишіть форму родового відмінка множини іменників.

Область, відомість, доповідь, галузь, стаття, відповідь, суддя, інструмент, ворота, ножиці, піддашся, сходи, куранти, сутінки, проводи, Житні Гори, Чернівці, завдання, вигода, професор, плече, річ, ім'я, жалюзі.

☞ **Вправа 173.** Розподіліть іменники за родами: а) чоловічий; б) жіночий; в) середній. Окремо утворіть групу іменників, які не належать до визначених. Прокоментуйте специфіку їхньої родової ознаки.

Зілля, Іванна, Ілля, нероба, маестро, вугілля, леді, проблема, вимпел, демонстрація, оракул, п'єдестал, азбука, листоноша, бароко, юннат, староста, водопад, напис, дівчина, дубище, квадрат, Олександрія, невдаха, путь, фальш, диспетчер, вороння, кав'ярня, безсердечність, біль, каштан, роззява, нікчема, контролер, дріб'язок, дуб, ставок, ставище, невдячність, Павло, матуся, парламент, віце-прем'єр, таблиця, глазур, лідер, пристань.

☞ **Вправа 174.** Відредагуйте речення, звертаючи увагу на рід іменників.

1. У магазині продається красива тюль. 2. Мій батько не виносить фальшу. 3. Утворіть найвищу ступінь порівняння прикметників.

4. Запис у журналі була зроблена абияк. 5. Вони родом з далекої Сибірі. 6. Автор приніс у редакцію свою рукопис. 7. На залізничному путі стояв поїзд. 8. З високої насипі було видно село. 9. Другий день мене мучила страшна біль. 10. Діти зробили з м'якуші (середина хліба) малу чорнильницю.

☞ **Вправа 175.** Виберіть з дужок правильний варіант іменника (назви посади, професії, спеціальності), поєднуючи з особою жіночої статі.

(Директор, директорка) Владика Тетяна Василівна; (викладач, викладачка) Тимохіна Єлизавета; (перекладач, перекладачка) Вольф Іраїда Зіновіївна; (бухгалтер, бухгалтерка) Оксана Владиславівна; (перукар-модельєр, перукарка-модельєр) Олена Микитин; (лікар, лікарка) Павліна Георгіївна; (доповідач, доповідачка) Раїса Олексіївна; (студент, студентка) Марина Шкіль; (диспетчер, диспетчерка) Віталіна Сергіївна; (аспірант, аспірантка) Зоя Макар.

☞ **Вправа 176.** Запишіть іменники у формі давального відмінка однини. Укажіть можливі паралельні закінчення. З'ясуйте значення іншомовних слів за словником.

Виробництво, реквізит, агентство, споживач, креативний директор, лідер, аргумент, учитель, друг, лектор, журналіст, інформатор, Дмитро Захарович, Корнило Сушкевич, декан Сидоренко Василь Трохимович, товариш Максим Георгійович, президент дочірньої компанії Захаренко Олексій Владиславович.

☞ **Вправа 177.** Розподіліть іменники за чотирма відмінами.

Негритянка, посередник, рентабельність, інтерв'ю, вартість, Сизрань, Миколаївна, діаграма, Керч, кров, сон, долина, вітрище, школяр, груша, Данило, Ісидор, корчма, в'їт, зайченя, Дунай, Тиса, Ізюм, зоря, млість, дар, верф, крига, промінь, ізолятор, верф, телятко, теля, соловей, ягня, січ, вежа, злість, предтеча, горня, доля, Анна, Осипович, Юхим, хаща, задача, поле, закінчення, озеленення, середовище, Світязь, Сизрань.

☞ **Вправа 178.** Визначте рід і відміну наведених іменників.

Ключ, мелодія, зелень, територія, чаша, лад, шир, купіль, продаж, левеня, двобій, серцевина, глибочінь, безмежжя, часопис, видавець, виставка, дивак, киянка, травень, магістраль, півострів, хлібопостачання, автобіографія, чернець, товариство, область, зілля, кореспондент, немовля, начиння, видання, граматика, ущелина, довідник.

☞ **Вправа 179.** Серед наведених іменників другої відміни знайдіть такі, що належать до м'якої та мішаної групи відмінювання.

Професор, номер, сухар, тесляр, лікар, знахар, апарат, різьбяр, хор, дар, метр, касир, корабель, номер, ректор, промінь, сич, газетяр, писар, оператор, ліхтар.

☞ **Вправа 180.** Провідмінійте в однині та множині іменники II відміни. Визначте, які іменники не мають форми множини. Визначте, які відмінкові закінчення мають тверда, м'яка й мішана групи. Назвіть відмінки, що мають варіантні закінчення.

Явір, кущ, Дніпро, Дністер, вікно, шовк, аркуш, рій, гілля.

☞ **Вправа 181.** Поділіть іменники за групами відмінювання. Запишіть іменники у формі родового відмінка однини та називного відмінка множини.

Гончар, бібліотекар, інженер, інструктор, професор, договір, крейсер, бригадир, офіцер, пропагандист, муляр, кобзар, пустир, календар, ювіляр, футляр, командир, каменярь, лікар, газетяр, вівчар, снігур, звір, двір, комар, Ігор, повістяр, комбайнер, мундир, бондар.

☞ **Вправа 182.** Запишіть іменники у формі орудного відмінка однини, поясніть їх правопис.

I. Втеча, ворожнеча, вельможа, біржа, ялиця, гиря, черешня, фабрика, удача, тиша, тривога, сирота, свічка, рілля, зілля, праця, мряка, душа, іржа, бавовна, барва, більшість, валіза, ватра, вдача, вежа, вечеря, вільха, відданість, ворожнеча, ганьба, група, гава, горлиця, бджола.

II. Дружина, жалібниця, жменя, їдальня, засуха, журба, калюжа, кишень, користь, криниця, мережка, новина, ночівля, нудьга, північ, пожежа, подорож, порожнеча, пошана, присутність, рація, скеля, спека, сутність, цікавість.

☞ **Вправа 183.** Утворіть від наведених слів збірні іменники. Поясніть способи творення нових слів.

Дрібний, молодий, інтелігент, колос, гілка, студент, комаха, професор, товариш, парубок, корінь, камінь, родич, гарбуз, огірок, птах, картопля.

☞ **Вправа 184.** Провідмініайте наведені іменники. Поясніть правопис відмінкових закінчень.

Шосе-магістраль, слайд-фільм, виставка-продаж, музей-квартира, член-кореспондент, джаз-оркестр.

☞ **Вправа 185.** Перепишіть, розкривши дужки. Поясніть написання великої чи малої літери в сполученнях слів.

(М, м)іністерство науки і освіти України

(Д, д)ень (Н, н)езалежності України

(Б, б)удинок (В, в)чителя

(Г, г)аличина

(К, к)абінет (М, м)іністрів України

(В, в)ерховна (Р, р)ада України

(Н, н)ародний (Д, д)епутат України

(Ш, ш)евченківська (П, п)ремія

(Д, д)ень (У, у)чителя

(Г, г)рінченків (С, с)ловник

(А, а)ндріївський (У, у)звіз

(М, м)іжпарламентська (А, а)самблея

(Д, д)октор (Н, н)аук

(Н, н)аціональна (А, а)кадемія (Н, н)аук України

(Р, р)іздво

(К, к)ієво-(М, м)огиллянська (А, а)кадемія

(Т, т)овариство «(П, п)росвіта»

☞ **Вправа 186.** Запишіть словосполучення, поставивши іменники в дужках у певній відмінковій формі.

Невідомих (річ), літніх (ніч), нагородити (медаль), познайомитися з (творчість) письменника, задатися (самоціль), захопитися (подорож), рідних (мати), високою (постать), з надзвуковою (швидкість), виточеною (деталь), вимогливою (сучасність), нашою (молодість), материнською (ненависть), неозорою (даль), синівською (печаль), нічними (тінь), гречаною (каша), стрімкою (круча), солодка (груша), широкою (площа).

☞ **Вправа 187.** Утворіть, де це можливо, нормативні словосполучення з іменниками на позначення назв осіб за професією, посадою чи званням.

Лікарка, студентка, бухгалтерка, директриса, санітарка, поетеса, редакторка, методистка, кураторка, інженерка, прем'єрка, банкірка, лаборантка, викладачка.

☞ **Вправа 188.** Поєднайте вказівний займенник *цей* у правильній родовій формі з аббревіатурою. Поясніть свій вибір.

Цей – Тзов, МОЗ, НБУ, МТС, МВФ, ДНК, СНД, СТО, ІТА, ГЕУ, ВАТ, ГЕС, ООН, ВАК, МВС.

☞ **Вправа 189.** Правильно запишіть складні іменники: разом або через дефіс.

Журналіст / перекладач, слово / вживання, діалекто / логія, імпорт / експорт, книго / люб, дво / владдя, скоро / пис, цвіт / калина, гідро / сани, одно / літок, фото / апарат, пів / острів, полу / мисок, Аю / даг, Ново / Миколаївськ, Франкфурт / на / Майні, Марія / Антуанетта, член / кореспондент, семи / гранник, соц / страх, пів / книги, пів / України, теле / радіо / комітет.

☞ **Вправа 190.** Перепишіть текст. Правильно запишіть власні назви. Поясніть орфограму «Вживання великої літери».

Наукове товариство імені (Т, т)араса (Ш, ш)евченка

У 1873 році у (Л, л)ьвові засноване (Т, т)овариство (І, і)мені (Ш, ш)евченка, яке згодом, із прийняттям нового статуту, було реорганізоване в (Н, н)аукове (Т, т)овариство (І, і)мені (Ш, ш)евченка (НТШ). Першим його головою був (К, к)орнило (С, с)ушкевич – відомий громадсько-культурний діяч, який 1867 року власним коштом видав «(К, к)обзар» Т. Шевченка.

На початках (Т, т)овариство нараховувало 20–30 осіб, проте кількість його членів постійно зростала. (Т, т)овариство (І, і)мені (Ш, ш)евченка було лідером у пошуку й розробці нових напрямів української науки, переросло в першу новітню українську академію, що зажила світової слави.

Фундаторами нового (Н, н)аукового закладу були такі вчені й громадські діячі, як (І, і)ван (П, п)улюй, (О, о)лександр (К, к)ониський, (П, п)антелеймон (К, к)уліш, (В, в)олодимир (А, а)нтонович, (І, і)ван (Ф, ф)ранко, (В, в)олодимир (Г, г)натюк.

Вагоме місце в процесі формування наукового обличчя (Т, т)овариства посів (М, м)ихайло (Г, г)рушевський, який, переїхавши з (К, к)иєва до (Л, л)ьвова, очолив новостворену кафедру (В, в)есвітньої (І, і)сторії (Л, л)ьвівського (У, у)ніверситету. За його головування в НТШ було видано сто двадцять томів «(З, з)аписок (Н, н)аукового (Т, т)овариства (І, і)мені (Ш, ш)евченка».

Філологічною секцією (Т, т)овариства десять років керував (І, і)ван (Ф, ф)ранко, який розробив новий (С, с)татут (Т, т)овариства, що був чинним до 1939 року.

Однією з форм співпраці (Т, т)овариства із зарубіжними установами був книгообмін. Бібліотека НТШ нараховувала 300 тисяч томів.

У 1940 році (Т, т)овариство (І, і)мені (Ш, ш)евченка припинило свою діяльність, проте його осередки продовжили роботу в (К, к)анаді, США й інших країнах.

У жовтні 1989 р. (Н, н)аукове (Т, т)овариство (І, і)мені (Ш, ш)евченка у (Л, л)ьвові за ініціативою наукової інтелігенції відновило свою діяльність. Працює шість наукових секцій, що об'єднують майже 700 членів. Наукове товариство розпочало новий етап цілеспрямованої праці в (У, у)країнській державі (*із журн.*).

2.5. Прикметники та займенники в діловому (фаховому) мовленні. Особливості утворення форм ступенів порівняння якісних прикметників. Помилки при творенні складних прикметників

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яку частину мови називають прикметником?

2. Охарактеризуйте граматичні ознаки прикметника як частини мови.

3. Які синтаксичні функції виконує прикметник?

4. Які прикметники називають відносними, якісними, присвійними? Наведіть приклади.

5. Наведіть приклади переходу відносних і присвійних прикметників у якісні; якісних, присвійних – у відносні.

6. Як творяться ступені порівняння прикметників?

7. Від яких прикметників не можна утворити ступені порівняння?

8. Що розуміють під аналітичними і синтетичними формами ступенів порівняння прикметника?

9. Які рекомендації щодо вживання цих форм в офіційно-діловому стилі наявні в навчальних посібниках, а які надають науковці сьогодні? Чим відрізняється повна нестягнена і повна стягнена форми прикметників

жіночого, чоловічого роду? Які з них потрібно використовувати у фаховому мовленні?

10. Коли *не*, *ні* пишемо з прикметниками разом, а за яких умов – окремо? Наведіть приклади.

11. Яке призначення займенника як частини мови?

12. Які розряди за значенням займенників розрізняють?

13. Які з них найчастіше використовують в офіційно-діловому стилі? Чи існують особливості різних займенників в офіційно-діловому стилі усної та письмової форми? Наведіть приклади.

14. Чим різняться питальні й відносні займенники?

15. Сформулюйте правила наголошування граматичних форм займенників. Наведіть приклади.

16. Яка стилістична функція займенників?

17. Сформулюйте правила написання займенників разом, окремо, через дефіс. Наведіть приклади.

☞ **Вправа 191.** Перепишіть текст. Випишіть прикметники разом з іменниками, з якими вони узгоджуються. Визначте рід (в однині), число й відмінок прикметників.

Над селом стояв звичайний в осінню пору туман. Він йшов, очевидячки, з річки, плавнів, бо чим нижче вони спускалися, тим туман ставав густішим. Село виглядало, як із-під води, бліде світло лиш де-не-де блимало крізь імлу. Дихалось важко. Всі троє мовчки спускались униз, а далі звернули убік до села і йшли так верстви зо дві, то спускаючись, то дряпаючись по горбах. Врешті мельник наказав їм зупинитися, а сам пішов наперед. Остап із Соломією вдивлялись у темряву і нічого не бачили; мельникова постать раптом зникла з-перед очей, мов розпустилась у млі. За кілька хвилин він вернув і повів їх за собою униз, по крутому й слизькому схилу. Коли вони обережно спускалися з гори, недалеко від них блимнули два вогники і в ту ж мить зникли.

– То лис, – пояснив мельник.

Врешті вони зупинилися. Мельник викресав вогню і освітив вузьку, як лисяча нора, печеру.

Тут, видно, недавно були люди, бо лежала купа сухого листу та кілька грубих вербових полін.

Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий пліт, аби міг здержати двох людей, – і в темну ніч, ховаючись од козаків, переплисти у плавні. А там уже безпечно. Коли б не стало прихованого тут матеріалу, можна роздобути на березі річки. Аби обережно.

І одинокий Яким подав Остапові жмут мотуза та паляницю, попрощався і зник у імлі.

Соломії дуже сподобався мельників план. Вона мала охоту зараз-таки зв'язати пліт (*М. Коцюбинський*).

☞ **Вправа 192.** Від наведених іменників утворіть прикметники. Складіть з ними словосполучення, які б не втратили термінологічного значення. Запишіть словосполучення.

Зразок. Педагогіка – педагогічний; педагогічна освіта.

1. Культура, свідомість, нація, цінність, ідеологія, гідність, особистість, слов'яни, інтелект, емоція, наука, просвітитель, етнос, духовність, естетика, література, мораль, філософія, людина.

2. Університет, журнал, метафора, глина, крапля, срібло, прогрес, розум, сон, талант, уява, логіка, Біблія, батько, Париж, Одеса, полеміка, товариш, професор, алегорія, отець, мати.

☞ **Вправа 193.** Перепишіть речення. Підкресліть прикметники, визначте їхні граматичні ознаки.

1. Топчуть ноги радісно і струнко Сонні трави на вузькій межі (*О. Теліга*). 2. Ліс стояв, неначе молода під вінцем, у дорогому білому уборі, якого не вигідає ні одна людська думка (*І. Нечуй-Левицький*). 3. Був чудовий серпневий ранок. Сонце встало ясне, веселе, умите і зараз-таки почало гратись із золотистими стіжками жита і пшениці, що стояли, пишаючись, на кожному обійсті (*М. Коцюбинський*). 4. Правічну думу думають ліси, вгрузають в мох столітні дідугани (*Л. Костенко*). 5. Твоїх очей німих п'янку живицю Я п'ю. На білий світ не вмію надивиться: Люблю (*Т. Севернюк*). 6. Ніч українська бриніла Діамантовим трепетом зір (*Є. Маланюк*). 7. В садах запахло яблуками й сіном, Лист буковий додолу обліта. По селах бубнять золоті весілля – У полудні стоять чийсь літа (*М. Матіос*). 8. Благословенна та крута стежина, По котрій ти зробив свій перший і останній крок і вслід почув: «Отут пройшла Людина...» (*Т. Севернюк*). 9. Вже тиждень цвіло це дерево тут: високі хмари стояли над ним і над урвищем, тремтіли в прозорій воді потічка, змінювали форми, не бажаючи все ж упасти на зелену, вологу землю, посипану де-не-де пелюстками... (*К. Москалець*). 10. Прозорі акварелі, пастельні кольори – картинна галерея, а на портреті – Ти. Задумана і світла, серйозна, неземна... В тобі заснуло літо, в мені живе зима (*Г. Калюжна*).

☞ **Вправа 194.** У запропонованих словосполученнях визначте розряд прикметників. Укажіть на їх прямі та переносні значення.

Перший курс – перший студент в групі; крижана вода – крижаний погляд; дванадцятий поверх – родич у дванадцятomu коліні; поетичний вірш – поетичний вечір – поетична натура; м'яка подушка – м'який знак – м'який характер; легкий вантаж – легка хода – легка промисловість; казкова краса – казковий персонаж – казкова

швидкість; гаряча вода – гарячі гроші; Чорне море – чорний ящик – чорна хвороба – чорний хід – чорне чорнило; заячий слід – заяча шапка – заяча душа; золоті сережки – золота ложка – золоті руки – золоте серце – золоте правило – золота середина; важка валіза – важка артилерія – важка атлетика; свинцева куля – свинцеві хмари; молодший брат – молодший лейтенант; білі стіни – білий вірш – білий гриб – біла хустина.

☞ **Вправа 195.** Замініть присвійні прикметники конструкціями іменник + іменник.

Зразок. Тимченкові пропозиції – пропозиції Тимченка.

Мірошникова фірма, ректорів наказ, київський житель, одеський папір, Оксанин портфель, Василева бандероль, директорський підпис, акторське посвідчення, Миколині обов'язки, Михайлів зять, Федорове доручення, Софійн зошит, Петрові свідчення, Вірині батьки.

☞ **Вправа 196.** Розподіліть прикметники у дві колонки: які утворюють ступені порівняння і які не утворюють ступеньовані форми. Поясніть, чому деяким якісним прикметникам не властива категорія відносної міри вияву ознаки.

Темно-синій, офіційний, стриманий, розумний, тихий, сліпий, щасливий, красивий, прекрасний, надглибокий, вдалий, кам'яний, оповідний, синій, жовтуватий, претихий, глухий, вороний, пізній, досвідчений, салатний, грубезний, блідо-зелений, сивий, височезний, буланний, смачний, легковажний, загальноосвітній, нездійснений, спокійний, далекий, надпотужний, кремовий.

☞ **Вправа 197.** Випишіть з речень якісні прикметники, які не утворюють ступенів порівняння. Прокоментуйте їх.

1. Дубовий сволок прогнувся, потемнів від часу, але ще міцно тримає всю кривлю на своєму кряжистому хребті (*О. Гончар*).
2. У мережаній альтані Ми сиділи і дивились, Як внизу сріблясті хвилі ген по озеру котились (*В. Поліщук*).
3. Село німе. З-під стріх не в'ється Синявий дим... (*П. Карманський*).
4. В житті не без печалі, не без горя, та все ж воно прекрасне... (*Г. Тарасюк*).
5. За вікном

квітнув розмаїттям голландських тюльпанів, троянд, півоній і червоним кашкетом чергового по вокзалу столичний перон (*О. Черногуз*).
6. Десь там квітнеш вишневим цвітом, Десь зітхаєш в веснянім чаду (*Є. Маланюк*).
7. Крізь березнево-срібну синь, Зіп'явшись на тоненькі ніжки, В безмежжя сонячних вершин Задумно дивляться підсніжники.
8. Цвіли волошки сині, мов у пучечок зібрані роки... Колись отак у материній скрині Цвіли його весільні сорочки (*Т. Севернюк*).
9. У гарячий ясний літній день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман (*І. Нечуй-Левицький*).
10. Непарма кажуть, що люди бувають гострозорішими у своїх справах, ніж у чужих (*Л. А. Сенека*).

☞ **Вправа 198.** Прочитайте словосполучення. Серед наведених словосполучень знайдіть зайве за ознакою «лексико-граматичний розряд прикметника».

1. Лебединий пух, орлиний дзьоб, ведмежа голова, лисяча нора, собачий холод, заячий хвіст.

2. Шевченківські місця, собача згряя, дівочий хоровод, ластівчине крило, дідівська спадщина, учительська конференція.

3. Ахіллесова п'ята, навколомний простір, дамоклів меч, срібна голова, волошкові очі, торрічеллієва пустота.

4. Ситцева сорочка, дідова хата, фарфоровий посуд, паперовий змії, читальний зал, копіювальний папір.

5. Золота пора, металевий дріт, світанкова доля, кришталева совість, оксамитовий голос, кам'яна душа.

6. Додаткове повідомлення, виховна година, мовна політика, теплий прийом, сучасна архітектура, заводська площа.

7. Десятипроцентний розчин, шкільне подвір'я, польова бригада, малинове пальто, глиняний посуд, молочна каша.

8. Веселий хлопчик, чуйна людина, допитливий юнак, здібний учень, превисокий солдат, розумне дівча.

9. Сонячний день, коралові острови, зоряна ніч, золотий перстень, оксамитова скатертина, сталеві нерви.

10. Ситцева сорочка, конопляне полотно, шкіряне взуття, гумові чоботи, солом'яний капелюх, шовкова трава.

☞ **Вправа 199.** Від наведених прикметників утворіть, де можливо, синтетичні й аналітичні форми вищого та найвищого ступенів порівняння. Усно поясніть спосіб творення.

1. Діловий, тривалий, конкретний, масштабний, православний, знаковий, основний, значний, плановий, організаційний, солодкий, уважний.

2. Практичний, численний, вірогідний, упевнений, діловитий, природний, власний, початковий, рішучий, витривалий, мовний, глибинний.

☞ **Вправа 200.** Від наведених іменників утворіть присвійні прикметники. Поясніть особливості їх творення.

Приятель, Сава, листоноша, Ольга, Макар, Микола, донька, дочка, свекруха, директор, подруга, подружка, лисиця, Галина, школяр, тітка, лікар, сусідка, бригадир, Валя, Андрій, депутат, панна, токар, суддя, Софія, Лука, Василина, дідусь, співак, секретар, Василь, Василько, Васька, синиця, синичка.

☞ **Вправа 201.** Виправте помилки в граматичних формах прикметників.

1. Більш конкретніша відповідь. 2. Сама близька людина. 3. Менш солодша груша. 4. Сама красива дівчина. 5. Більш рішучіший хлопець. 6. Самий коротший шлях. 7. Самий найпрестижніший навчальний заклад. 8. Найбільш виваженіше рішення. 9. Менш уважніша студентка. 10. Дещо спокійна ситуація. 11. Трохи глибокий колодязь. 12. Найбільш доступніше завдання. 13. Самий авторитетніший керівник. 14. Найбільш вправніший кур'єр. 15. Самий тупий за всіх. 16. Самий темніший від усіх.

☞ **Вправа 202.** Запишіть українські відповідники до запропонованих прикметників і прикметникових словосполучень.

1. Управленческий, бытовой, действенный, распорядительный, частный, исчерпывающий, организационный, исключительный, унифицированный, производственный, распределительный, поверхностный, бесконечный, неосуществимый, отрицательный.

2. Служебный вход, полигармонические колебания, массовое мероприятие, горный хребет, государственный заказ, государственное мышление, таможенная граница, дифференциальный анализатор, исследовательское мышление, личная ответственность, личный счет, научный поиск, современное общество, гражданский кодекс, оборотное отображение, общая трудоемкость, отрицательный заряд.

☞ **Вправа 203.** Перепишіть речення із ділових листів, розкривши дужки й утворивши вищий або найвищий ступені порівняння прикметників.

1. Прийміть наші (щирий) вітання з нагоди Вашого 55-річного ювілею. 2. Ви, пане Святославе, – один із (досвідчений, шанований) наших працівників, і ми щиро вдячні Вам за багатолітню сумлінну працю. 3. Упевнені, що Ви вже отримали безліч привітань і (гарний) побажань. 4. Його теоретичні знання підкріплені багатолітнім практичним досвідом, він – один із (компетентний) наших фахівців. 5. Якщо у Вас виникне бажання одержати (детальний) інформацію, зателефонуйте нам, будь ласка. 6. Ви, безумовно, заслуговуєте (щирий і глибокий) вдячності. 7. Гадаю, що прийнявши пана Миколу на посаду консультанта, Ви зробите оптимальний вибір, (корисний) для Вашої справи. 8. Ви підготували значно (детальний і повний) аналіз, ніж у попередніх записках.

☞ **Вправа 204.** Прочитайте вірш. Випишіть прикметники, поставте їх у початковій формі й утворіть, де можливо, усі форми вищого та найвищого ступенів порівняння. Поясніть їх творення.

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.

Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані уста,
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,

Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

В. Симоненко

☞ **Вправа 205.** Запишіть прикметники у формі однини й розподіліть за групами відмінювання.

Достатні, західні, тутешні, народні, незабутні, домашні, вчорашні, якісні, легкі, природні, безпорадні, придорожні, вечірні, суміжні, самотні, рідні, вельможні, сумні, транспортні, мідні, потрібні, присутні, всесвітні, житні, варті, подовжні.

☞ **Вправа 206.** Утворіть словосполучення, розкриваючи дужки й узгоджуючи прикметник з іменником. Утворіть і запишіть форму давального відмінка однини для компонентів словосполучення.

(Сусідні) квартал, (критичні) стан, (обтічні) форма, (торішні) сніг, (справжні) друг, (далекосхідні) край, (тутешні) звичаї, (художні) виріб, (ранішні) сонце, (будні) день, (лужні) розчин, (безкрайні) степ, (смуглолиці) хлопець, (відчайдушні) вчинок, (зовнішні) вигляд, (дружні) клас, (дружні) візит, (білолиці) хлопець, (довговії) дівчина.

☞ **Вправа 207.** Розкрийте дужки. Правильно запишіть прикметники та займенники: разом, окремо чи через дефіс.

(Не)збагненний, (не)твій, (не)абихто, (не)спокійний, (не)відкриті ще землі, (не)близький, а далекий, (не)доречний, (ні)який, (не)озорий, (хто)небудь, (не)дурний, (не)догадливий, (не)дурний, а розумний, (аби)хто, котрий(сь), (не)страшний, (піді)мною, (будь) (з) ким, (ким)небудь, (в) (якого)небудь, (з) (ким)небудь, (де) (в) кого.

☞ **Вправа 208.** Перепишіть речення, правильно запишіть слова з *не, ні*. Поясніть написання.

1. О, заспівайте дівчині романс! Жінки втомились бути (не)прекрасними. 2. Мов тихий дзвін гірського кришталю, (не)сказане лишилось (не)сказаним. 3. І (ні)хто (не)вбитий, (не) вбитий (ні)хто на війні. 4. Бредуть, бредуть вигнанці в дорогу (не)близьку. 5. От я й вискочив,

як Пилип з конопель, у цій демократії, (не)здатний відчувати самоцінність свого Я. 6. Вранці передали, що на аукціоні Sotheby's виставлено досі (не)відомий «Політичний заповіт» Леніна, додаток до його «Квітневих тез», що досі зберігався в антигуанському банку. 7. І що надалі не війни, не катаклізми, не техногенні катастрофи, а саме це перевантаження психіки, її (не)відворотний зрив криє у собі найбільшу небезпеку для людства. 8. О, не взискуй гіркого меду слави! Той мед (не)добрий, від кусючих бджіл. Взискуй сказати поблідлими вустами Хоч кілька людям (не)обхідних слів (*Л. Костенко*). 9. В цьому Мілена була (не)перевершена, а якщо зовсім чесно, то геніальна, і кожен, хто її чув і пам'ятає на екрані, це потвердив би, так що (ні)чого я не вигадую. 10. Власне, коли гаразд зважити, то ціле моє життя було цим шамотанням із дійсністю – (не)дожитою, (не)довичерпаною, (не)відчутною (*О. Забужко*). 11. Хлопець знесилений до краю, але якимись (не)людськими зусиллями все ж спирається на праву руку, а лівою – з-під самого серця – махає Петруні жовтою долонькою. 12. Дивиться на тата очима (не)веселими, але й (не)сумними – і ніби що хоче йому сказати. 13. Коли Івана Варварчука, як і багатьох інших чоловіків із Тисової Рівні, взяли воювати за Франца-Йосифа, молода його дружина Петруня залишилася з (не)малим маєтком сама-саміська, коли добре, а коли й не дуже даючи раду розрослому своєму господарству (*М. Матіос*). 14. Кажуть, ніхто (не)вільний – час забере своє... Тільки допоки вірю – щастя у мене є! (*Г. Калюжна*).

☞ **Вправа 209.** Перепишіть текст. Випишіть займенники, визначте розряди за значенням.

«Що ж він сказав був на початку: «Я тебе переслідуватиму все життя. І всі ми, що тут пройшли... Ми тебе переслідуватимемо все життя і проводжатимемо тебе до могили, – тисячі нас замучених, закатованих...

Ти лягатимеш спати – і не зможеш заснути: ми кричатимемо отак...

Ти матимеш коханку – і не матимеш з нею щастя: ти її цілуватимеш, як злодій, і не здібний будеш нею оволодіти – ми кричатимемо, й ревтимемо, й скавулітимемо...

Ти голубитимеш дружину – і раптом будеш схоплюватися, як божевільний, від нашого лементу...

Ти матимеш діти, але не матимеш радості, – з дитячих очей дивитимемося ми. Дивитимуся **Я!** І ти втікатимеш від них геть... І ніде ти від нас не втечеш» (І. Багряний).

☞ **Вправа 210.** Запишіть прислів'я і приказки. Визначте, якими частинами мови є виділені слова. Прокоментуйте.

1. Про себе дбай, але й інших не забувай. 2. Усякий кулик до свого озера привик. 3. Побить, то й *абихто* знайдеться, – от *інше* діло пожалувать! (М. Номис). 4. Чиєсь одне слово губить діло. 5. Якби один другому не допомагав, то світ би пропав. 6. На те він і кравець, щоб подертий жупан носити! 7. Нема в що тріски збирати. 8. Нема в що солі зав'язать. 9. Не до жартів рибі, коли її під жабри зачепили (Укр. народні прислів'я та приказки).

☞ **Вправа 211.** Визначте діапазон стилістичного вживання наведених займенників. Розподіліть їх у дві колонки: займенники, що можна вживати в текстах офіційно-ділового та розмовного стилів.

На ньому, кожен, кожний, на нім, при моєму, при моїм, на чийому, на чиєму, на чийім, усякий, усілякий, при цьому, при цім, кимсь, кимось, чимсь, чимось, самий, біля кого, біля когось, від чого, від чогось, на чому, на чім, де на кому, де на кім.

☞ **Вправа 212.** Правильно утворіть і запишіть відмінкові форми займенників. Поясніть написання.

У (цей) краї, зустрівся з (вона), я з (ти) піду, у (твоя) кімната, на (ті) аркушах, прийдемо до (ви), не подадуть (вони), попрощався з (вона), красивий одяг на (вона), у (мій) батько, (вони) не вистачить грошей, (вони) носять (свій) здобич, до (їхні) хати, з (ця) товаришкою, на (ці) підписи, написати (він) лист, суперечка між (вони).

☞ **Вправа 213.** Запишіть складні прикметники, знявши ризик. Поясніть їхнє написання.

1. Старо/режимний, приватно/власницький, абсолютно/сухий, прісно/водний, сріблясто/синій, військово/зобов'язаний, задньо/язиковий, свіжо/спечений, всесвітньо/відомий, мовно/стилістичний, старо/слов'янський, зовнішньо/економічний, червоно/гарячий, воле/любний, термо/активний, одно/мовний, багряно/синій, автомобільно/дорожній, одно/мовний, політико/економічний, суспільно/корисний, єдино/кровний, суспільно/економічний, мільйонно/голосий, берего/захисний, зовнішньо/торговельний, єдино/правильний, злітно/посадковий, воле/любний, далеко/бійний, все/народний, яскраво/жовтий.

2. Морально/етичний, проблемно/орієнтований, біло/голубий, морально/етичний, рекламно/інформаційний, спектрально/аналітичний, біло/сніжний, діаметрально/протилежний, ново/утворений, гіркуватості/кислий, тридцяти/градусний, горизонтально/поздовжній, семи/годинний, військово/спортивний, науково/технічний, сніжно/білий, вище/згада-ний, темно/синій, римо/католицький, шахово/шашковий, формально/ виражений, панегірично/знаковий, легко/атлетичний, тупо/головий, мало/ймовірний, чужо/рідний, сліпо/глухо/німий, само/вдоволенний, понтонно/мостовий, п'яти/річний, гіркуватості/кислий, українсько/німецько/ англійський, хіміко/термічний.

☞ **Вправа 214.** Перепишіть текст. Визначте граматичні ознаки прикметників і займенників. Поясніть їх написання.

Як історичний акт розцінює громадськість України факт прийняття Верховною Радою Закону про мови. Згідно з цим Законом українська мова з 1 січня 1990 року отримала державний захист, тобто офіційно визнана державною мовою України. Отже, були створені передумови для того, щоб українська мова перестала бути служницею, за словами Дмитра Павличка, у власному домі, а стала в ньому повноправною господинею. Є всі підстави сподіватися, що для нашої мови пройшла пора безмовна, що на цьому закінчилась довготривала історія її при-ниження та зневаги.

Петровські укази, валуєвські циркуляри, емські укази, сталінські заборони, суловські постанови довели наш український народ до оніміння, а нашу страдницю-мову – до повільного вмирання. Унаслідок цього зникли українські школи, театри, дошкільні заклади, перейшли на російську мову викладання навчальні заклади. Від народу приховувалася його історія, а точніше, подавалася в спотвореному вигляді.

Після кількох років активної боротьби українська мова виборола собі місце під сонцем, вона стала державною мовою України.

За даними вчених, у світі є понад 5,5 тисяч мов. Більшість із них не мають власної писемності й державного статусу.

Українська мова належить до східнослов'янської підгрупи слов'янської гілки індоєвропейської мовної сім'ї. Це давньописемна мова, її письменність налічує понад тисячу років. Українська мова входить до другого десятка найпоширеніших мов світу, нею розмовляє близько 45 млн людей, що проживають на різних континентах (*із журн.*).

2.6. Відмінювання прізвищ, імен, по батькові, географічних назв у професійному мовленні

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яке призначення власних назв, зокрема прізвищ, імен, по батькові, географічних назв?

2. Які частини мови виконують функцію називання осіб, географічних об'єктів?

3. Розкажіть про зміни приголосних під час утворення відіменникових прикметників.

4. Повторіть правила правопису іншомовних прізвищ українською мовою.

5. За яких умов складні та складені імена й прізвища пишуть окремо, разом, через дефіс?

6. У чому полягає особливість утворення прикметників від складних і складених особових назв?

7. Від яких складних і складених особових назв не можна утворити прикметники?

8. Назвіть типи відмінювання географічних назв. Укажіть диференційні ознаки цих типів відмінювання.

9. Як відмінюємо українські чоловічі та жіночі імена, що закінчуються на *-а, -я*?

10. За якими правилами відмінюємо українські чоловічі імена, що закінчуються на приголосний та *-о*?

11. Як потрібно відмінювати українські жіночі імена, які закінчуються на приголосних звук?

12. Яка особливість відмінювання жіночих прізвищ іменникового типу з кінцевим приголосним та *-о*?

13. Як відмінюємо жіночі прізвища прикметникового типу?

14. Як потрібно відмінювати чоловічі прізвища іменникового типу із закінченням на приголосний звук, *-а, -о*?

15. Як відмінюємо чоловічі прізвища прикметникового типу?

16. Яка особливість відмінювання подвійних жіночих і чоловічих прізвищ обох типів?

17. Назвіть подвійні прізвища, перша частина яких не відмінюється. Поясніть чому.

18. Чи відмінюються в українській мові запозичені з інших слов'янських мов чоловічі імена та прізвища на *-о*?

19. Які запозичені прізвища не відмінюються? Поясніть чому?

20. Назвіть основні правила, за якими відмінюємо власні географічні назви.

21. Від чого залежить вибір відмінкового закінчення у формі родового відмінка у власних географічних назвах чоловічого роду?

22. Повторіть правила вживання великої літери у власних географічних назвах.

☞ **Вправа 215.** Від іменників утворіть прикметники й узгодьте їх із запропонованими загальними назвами. Поясніть правопис. Згадайте правила, що пояснюють чергування приголосних.

Лепциг (ярмарок), Чехія (скло), Канни (фестиваль), Прага (площа), Вишній Волочок (поля), Гаага (конференція), Силезія (ткачі), Мозамбик (протока), Вінніпег (музей Івана Франка), Збараж (підземля), Воронеж (хор), Калуш (хімічний концерн), Гринвіч (меридіан), Париж (мода), Кавказ (гори), Бучач (район), Норвегія (острови), казах (степи), Кременчук (море), Мекка (паломники), Сиваш (берег), Суец

(канал), Буг (береги), Карабах (конфлікт), узбек (бавовна), Рига (текстиль), Дамаск (туристи), баски (народ).

☞ **Вправа 216.** Запишіть російські прізвища прикметникового типу українською мовою і поясніть особливості їх правопису.

Дружинин, Шмелёв, Григорьев, Веселовский, Тургенев, Никитин, Зверев, Ёршин, Николаев, Бугаёв, Веденеев, Дьяконов, Мусоргский, Окаёмов, Радищев, Мойсеев, Ефимов, Жильерон, Игнатъев, Новосёлов, Алябьев, Егоров, Королёв, Игнатович, Вонифатьев, Чернышев, Яблонский, Масарек, Ульянов, Прокофьев, Юрьев, Коньков, Полевой.

☞ **Вправа 217.** Правильно запишіть складні та складені особові імена й прізвища. Поясніть написання.

Річард / Левове / Серце, Жуль / Верн, Сан / Мартін, Д / Аламбер, Леонард / да / Вінчі, Гай / Юлій / Цезар, Хо / Ші / Мін, Добрий / Вечір, Володимир / Великий, Гулак / Артемовський, Карпенко / Карий, Марія / Антуанетта, Новиков / Прибой, Марко / Вовчок, Осман / Паша, Дон / Кіхот, Панас / Мирний.

☞ **Вправа 218.** Розподіліть іменники – власні географічні назви – за типами відмінювання. Поясніть ознаки, на основі яких ви їх диференціюєте.

Шепетівка, Курськ, Керч, Ужгород, Полтава, Севастополь, Знам'янка, Білогірка, Галич, Сизрань, Луганськ, Львів, Вінниця, Лихославль, Токмак, Новодністровськ, Дністер, Колима, Дубно, Житомир, Київ, Сибір, Кіровоград, Гомель, Гребінка, Троїцьк, Псков, Феодосія, Стамбул, Луцьк, Красноярськ, Ялта.

☞ **Вправа 219.** Розподіліть за групами власні географічні назви: 1) не відмінюються; 2) мають форму множини; 3) складні географічні назви. Вкажіть, чи відмінюються географічні назви другої і третьої груп.

Рава-Руська, Бештау, Глазго, По, Чебоксари, Кам'янець-Подільський, Туапсе, Капрі, Фіуме, Лубни, Новоград-Волинський,

Матийсолка, Риманув, Комсомольськ-на-Амурі, Карпати, Верхній Устюг, Тбілісі, Міссурі, Франкфурт-на-Майні, Фегийрдьормот, Гнєвчина Ланьцуцка, Ромни, Конго, Кривий Ріг, Мінеральні Води, Фрунзе, Чернівці, Прилуки, Орехово-Зуєво, Воля-Жарчицка, Баку, Нікарагуа, Філіппіни, Жешув, Марокко, Івано-Франківськ, Великі Кошарища, Черкаси, Кіцмань, Борша, Ладоміров, Сарни.

☞ **Вправа 220.** Провідмініайте запропоновані імена, по батькові, прізвища. Перевірте правильність відмінювання за «Українським правописом».

1. Барановська Майя Генріхівна, Гончаренко Ігор Михайлович, Павлів Дмитро Миколайович, Вольф Іраїда Віталіївна, Красуцький Олег Георгійович, Швець Трохим Захарович, Лордкіпанідзе Осман Титович, Перанідзе-Дужка Вероніка Карпівна, Новицька Інга Олексіївна, Швидких Макар Родіонович, Засулич-Дзеньо Лаврентій Антонович, Гайченя Злата Владиславівна, Яремко Валентин Сергійович.

2. Роздобудько Марта Тарасівна, Гур'їн-Тихоненко Савелій Ренатович, Рибаків-Свирида Захарій Гаврилович, Шимченко Мстислава Валеріївна, Лука Степан Тимофійович, Устафович-Прибій Василина Сазонівна, Моторна Агнія Богданівна, Сенкевич-Дзядьо Валерій В'ячеславович.

☞ **Вправа 221.** Провідмініайте географічні назви. Перевірте правильність відмінювання за «Українським правописом».

Керч, Івано-Франківськ, Ростов-на-Дону, Единбург, Баден-Баден, Біла Церква, Пуца-Водиця, Сарни, Асканія-Нова, Близнюки, Гриців, Великі Мости, Єнакієве, Зуя, Комишуваха, Лозно-Олександрівка, Ольгинка, Мукачеве, Святошин, Рава-Руська, Підгайці, Саки, Рубіжне, залізний Порт, Тур'ї-Ремети, Фрунзе, Чоп, Шевченкове, Шпола, Яблунець, Ясинувата, Багерове, Баранівка, Березолуки, Білгород-Дністровський, Глухів, Гостомель, Вільча, Кацівелі.

☞ **Вправа 222.** Запишіть іменники у формі родового відмінка однини, обґрунтуйте вибір закінчення.

Харків, Київ, Донець, Париж, Херсон, Сиваш, Нью-Йорк, Амур, Байкал, Тернопіль, Китай, Світязь, Кривий Ріг, Кишинів, Гайсин, Орел, Львів.

☞ **Вправа 223.** Утворіть, де можна, за допомогою суфікса *-ин(а)* назви територій. Запишіть їх.

Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Рівненська (область), галицька (земля), Сумська, Запорізька, Полтавська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська, Донецька, Волинська, Луганська (область), кримська (земля).

☞ **Вправа 224.** Запишіть правильно власні географічні назви. Поясніть написання.

Вулиця (Я, я)рославів (В, в)ал, місто (Б, б)єлгород, (А, а)втономна (Р, р)еспубліка (К, к)рим, місто (Б, б)уенос / (А, а)йрес, півострів (Б, б)ретань, (Р, р)ейнські (С, с)ланцеві (Г, г)ори (ФРН), вулиця (Є, є)лисейські (П, п)оля, (З, з)акарпатська (Р, р)усь, місто (М, м)огилів / (П, п)одільський, море (Л, л)аптевих, (М, м)оре (Х, х)мар (на Місяці), місто (Н, н)ова (К, к)аховка, острів (С, с)вятого (Л, л)аврентія, (О, о)стрів (С, с)вободи (Куба), (Н, н)овий (П, п)івденний (У, у)ельс (США), річка (П, п)івнічна (Д, д)віна, (Р, р)еспубліка (Б, б)ерег (С, с)лонової (К, к)ості, пустеля (К, к)изилкум, (П, п)ричорномор'я, гори (П, п)риполярний (У, у)рал, гора (С, с)тара / (П, п)ланіна, (С, с)получене (К, к)оролівство (В, в)еликої (Б, б)ританії та (П, п)івнічної (І, і)рландії, гори (Т, т)янь / (Ш, ш)ань, хребет (С, с)хідний (С, с)аян, місто (Я, я)сси, архіпелаг (Ш, ш)піцберген, місто (Ш, ш)ауляй.

2.7. Особливості уживання числівників у діловому (фаховому) мовленні. Відмінювання числівників

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яку частину мову називають числівником?
2. Які розряди числівників розрізняють?
3. Як правильно відмінювати прості порядкові? Складені числівники?
4. Які види кількісних числівників розрізняють?
5. Як відмінюються кількісні числівники – назви одиниць?
6. Які зміни відбуваються у непрямих відмінках при відмінюванні числівників *шість, сім, вісім*?
7. Назвіть особливості відмінювання кількісних числівників – назв десятків.
8. Як відмінюються назви сотень?
9. Яке закінчення мають іменники в поєднанні з числівниками *два, три, чотири*?
10. З якими іменниками не сполучаються числівники *два, три, чотири*?
11. У чому особливість відмінювання *тисячі, нуля, мільйона, мільярда*?
12. Що потрібно враховувати, поєднуючи складені кількісні або мішані дробові числівники з іменниками?
13. Як відмінюються дробові числівники?
14. Які числівники в українській мові не відмінюються?
15. Як функціонують збірні числівники в діловому мовленні?
16. Охарактеризуйте числівник як компонент складних іменників і прикметників.
17. У якому відмінку вживають у датах назви місяців?
18. Як позначаємо час в українській мові?

☞ **Вправа 225.** Прочитайте поданий нижче текст. На його основі складіть кросворд (або один із його різновидів).

Археологічні пам'ятки засвідують, що вже в епоху палеоліту, тобто 25–30 тисяч років тому, люди вміли рахувати. Для цього викорис-

товували камені, черепашки, зерна, палиці, вузлики, зарубки на деревах тощо. Люди носили з собою спеціальний пристрій, що називався «нос», на якому зарубки зберігали числову інформацію. Дерев'яні палички і дощечки були й у давніх слов'ян, їх називали бирками. Тепер зрозуміло, звідки походять вислови «зав'язати вузлик на пам'ять», «зарубати на носі». У десятках мов світу числівник «п'ять» має спільні ознаки зі словами «долоня», «рука». Давні слов'яни рахували спочатку п'ятками. Пізніше, з розвитком мислення, число абстрагується від конкретних предметів і усвідомлюється незалежно від них.

Наші предки слов'яни користувалися для передачі чисел спочатку не цифрами, а буквами: А – 1, Б – 2, Р – 100, Ц – 900. Над буквами малювали спеціальний значок – титло.

Для позначення більших чисел з'явилося слово «тисяча», що мало значення «велика сотня» чи «сильна сотня».

У староукраїнських рукописних арифметиках XVII ст. використовували такі назви чисел: 1000 – тьма, 100 000 – модр, 10 мільйонів – ворон. Слово «легіон» у грецькій мові ще означало військове з'єднання у кількості 6 тисяч осіб. Вбрана вважали вічним птахом, тому 10 мільйонів ним називали. А 100 мільйонів – це колода (гриб), тобто нескінченна вічність. Сьогодні існують такі числа-гіганти: 10^{15} – квадрильйон, 10^{18} – квінтильйон, 10^{24} – секстильйон, 10^{27} – октильйон. Американський математик Кастнер придумав «найбільше число», назвавши його «гугол». Це 10^{100} ! Щоб уявити, наскільки воно велике, зіставимо кілька явищ. Перелічимо всі атомні частинки, які існують у відомому нам Всесвіті і протони, нейтрони, фотони тощо. Навіть в одній пилинці міститься кілька мільярдів елементарних частин. І хоч ряд чисел нескінченний, можна вважати, що гугол поки що є межею (за Л. Бутрин).

☞ **Вправа 226.** З'ясуйте значення числівників квадрильйон, квінтильйон, секстильйон, септильйон, котильйон, нонільйон, децильйон, гугол, гуголплекс, зільйон.

☞ **Вправа 227.** Утворіть кількісні та порядкові числівники, запишіть їх словами.

911; 2012; 57; 288; 8921; 6701; 4492; 37832; 78000; 3392; 366; 19,5; 0,3; 3,14; 932,75; 0,025; 443,504.

☞ **Вправа 228.** У наведених словосполученнях запишіть числівники словами.

28 кілограмами, у 18 фірмах, 63 процентами, від 28 лютого 2012 року, 1994 року народження, $\frac{3}{5}$ метра, за номером 103 від 22 листопада 2010 року, реєстраційний номер 14 372, 368 000 000 тоннами, зустріч з 92 підприємцями, 509 гривнями, 44 підписами, у 28 групах, з 10 пунктів, на 164 сторінках, у 282 документах, з 22 вересня до 12 грудня, о 7 год. 32 хв.

☞ **Вправа 229.** Утворіть словосполучення. Числівники запишіть словами.

125-денний, 35-хвилинний, 90-кілометровий, 36-годинний, 452-метровий, 50-й, 872-й, 300-й, 32-поверховий, 2013-й, 2000-й, 890-й, 50000-й, 60-й, 28-тонний, 3-рівневий, 66-тонний, 1000000-мільйонний, 622000-й, 7-елементний.

☞ **Вправа 230.** Уведіть словосполучення в речення, записавши числівники словами. Поясніть зв'язок числівників з іменниками.

648 комп'ютерами, 6206 замовлення, 23 керівниками, 39 асоціаціями, 95 центнерами, 78 акцій, 204 об'єктами, у 16 групах, на 40 зустрічах.

☞ **Вправа 231.** Провідмініяйте числівники: кількісні, дробові та порядкові.

16, 249, 1954, 3050, 1 000 000, 7009, 66-й, 2812-й, 4000-й, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{9}$, $\frac{1}{12}$, $\frac{44}{63}$; 37 550, 754 001; 411,58; 284,6; 3 463 215

☞ **Вправа 232.** Утворіть, де можливо, словосполучення з власне кількісними або збірними числівниками. Запишіть числівники словами.

4 академіки, 3 дні, нас було 6, 9 подруг, 13 учасників, 5 дверей, 18 громадян, 11 осіб чоловічої статі, 8 вікон, 18 професорів, 27 фотокореспондентів, 43 приїжджих, 15 жінок, 56 студенток, 10 окулярів, 9 з половиною місяців.

☞ **Вправа 233.** Відредагуйте, де потрібно, речення. Поясніть написання числівників.

1. Сьогодні Україна – це держава з сорокамільйонним населенням. 2. Дванадцятьоро комп'ютерів було завезено на фірму. 3. Півтори аркуша зайняв увесь текст. 4. Підписано чотирма міністрами. 5. У роботі міжнародної конференції взяли участь двоє академіків. 6. Троє чергових швидко виконали роботу. 7. Сімдесят двоє столів треба відремонтувати. 8. Шестеро дверей зроблено з ясеня. 9. Не доїхали близько півтораста кілометрів: не вистачило бензину. 10. У травні випуск продукції у два з половиною рази вищий, ніж минулого місяця. 11. Двадцять двома пунктами угоди було знехтувано. 12. Відстань між містами дорівнює три тисячі сімдесятьом кілометрам. 13. Одна третя випускників школи продовжила навчання у вищих навчальних закладах, а дві третіх пішли на виробництво. 14. Виявлено помилки на двадцять шістьох аркушах.

☞ **Вправа 234.** Запишіть правильно граматичні форми числівників у наведених словосполученнях. Визначте розряд числівників за значенням і відмінкову форму.

1. Зустрілися з (сімдесят сім) студентами. 2. Відповідальність лежить на всіх (тридцять дев'ять) учнях. 3. (Сорок чотири) хлопцям потрібно пройти медогляд. 4. У (тисяча вісімдесят одинадцятий) блоці. 5. У (дві тисячі тринадцятий) році. 6. З (двісті п'ятдесят три) ветеранами. 7. У (сто п'ятнадцять) навчальних закладах. 8. На (дев'ятсот сімнадцять) сторінках. 9. У (чотириста шістдесят два) книжках. 10. З (шістсот дев'яносто вісім) спортсменами. 11. З (шістдесят чотири) банками. 12. (Три тисячі триста сімнадцять) учасників. 13. За підрахунками (дев'яносто п'ять) експертів. 14. З (дванадцять тисяч триста три) документами. 15. (Вісімсот чотириста сім) голосами утверджено. 16. Підписано (сто чотири) вченими.

☞ **Вправа 235.** Перепишіть. Числа й скорочення запишіть повними словами, поставивши числівники в потрібному відмінку.

1) Відбувалося тотальне зомбування українського народу. Спільні зусилля місцевих і союзних асиміляторів призвели до того, що з 42,237 млн українців на кін. 70-х – поч. 80-х рр. українською мовою

володіло лише 39 млн, а рідною її вважали 35 млн осіб (82,8%), у той час як росіян налічувалося 137,397 млн, а носіїв російської мови як рідної – близько 153,7 млн (*В. Лучик*). 2) На Буковині число українських початкових шкіл [у 1900–1914 роках] зросло від 131 до 216 (плюс 17 двомовних), але українська гімназія була одна та ще 2 двомовних, українсько-німецьких. 3) Вагу Грінченкового словника з його 68000 гнізд ледве чи можна переоцінити. 4) На Волині, Поліссі й Холмщині, як і скрізь на підросійській Україні, українських шкіл перед війною не було. Вони почали з'являтися за німецької окупації. Вважають, що в той час їх було коло 250. 1922–1923 року число шкіл збільшилося до 442 (проти 89 двомовних і 543 польських). Одначе на 1926–1927 рік українських шкіл зосталося 2 (проти 392 двомовних і 683 польських) (*Ю. Шевельов*). Штучний супутник на 6 годину 26 жовтня зробив 319 обертів навколо земної кулі, пройшовши шлях близько 13 850 000 кілометрів. Ракета-носій у цей час була позаду супутника на відстані 11 700 кілометрів, пройшовши шлях близько 13 882 000 кілометрів. Увечері 26 жовтня ракета-носій, випереджуючи супутник, наблизилася до нього на відстань 9940 кілометрів, що становить близько 0,25 оберта супутника навколо Землі. При цьому ракета-носій проходила на 5,4 градуса на захід від супутника по довготі й на 21,8 хвилини пізніше.

☞ **Вправа 236.** Провідмініайте числівники: кількісні, порядкові та дробові.

16, 249, 1954, 3050, 1000000, 7009, 66-й, 2812-й, 4000-й, 3/4, 1/9, 1/12.

☞ **Вправа 237.** виправте помилки. Поясніть їх.

1. Скільки годин? 2. Я встав у сьомій годині ранку. 3. Завтра в одинадцятій на мене чекатиме менеджер. 4. Двадцять хвилин по восьмій. 5. Без десяти хвилин шоста. 6. Рівно на пів до сьомої панна Аделя пройде через їдальню до кухні. 7. Зустрінемося у четвертій годині дня. 8. Тридцять хвилин по першій дня. 9. Прийду в п'ятій годині. 10. Зустрінемося через пару днів на вечорі. 11. У обидвох студенток неправильно виконане домашнє завдання. 12. Семидесятьох учасників

нагороджено цінними подарунками. 13. На півтори року було зупинено будівництво. 14. Зі святом Восьме березня. 15. Працювало двадцять два комп'ютера. 16. Не знайшли трьох дискет.

☞ **Вправа 238.** Назвіть особливості вживання числівників у текстах офіційно-ділового стилю. виправте, де потрібно, помилки у відмінкових формах числівників.

Сороками листами, ста тридцятьох шести конкурсантів, на двадцяти дев'ятьох сторінках, стами двома центнерами, зі ста дванадцятьома студентами, зустріч з тридцятьма сьома учасниками, підписи на сороках шістьох документах, побували на екскурсії в п'ятидесяти п'яти музеях, бібліотека поповнилася сороками вісьма новими книгами, дозволено шестидесяти чотирьом представникам з регіонів, у сорока семи ємкостях, скріплено чотирьма підписами.

☞ **Вправа 239.** Запишіть варіанти відповіді на запитання «Котра година?», якщо годинник показує:

8.15; 22.15; 9.30; 21.30; 6.45; 19.45; 8.35; 11.25.

☞ **Вправа 240.** Перепишіть текст. Визначте розряди числівників. Поясніть їх написання.

Справжній переворот у світовій історії зробили відкриття та дешифрування протошумерської писемності. Відомий історик, фахівець з шумерології Анатолій Георгійович Кіфішин розшифрував ієрогліфи численних гротів і печер Кам'яної Могили (Донеччина). Ці написи є доказом існування протошумерської цивілізації в VII–III тис. до н. е. Кам'яна Могила є найдавнішою пам'яткою писемної історії у світі.

Відкриття протошумерської писемності в прямому і переносному значеннях змістили в просторі й часі історію стародавнього світу. Вік писемності збільшився на 3,5 тисячоліття.

Було досліджено 50 гротів і печер. На стінах знайдено декілька тисяч рідкісних наскельних зображень, хронологія яких – з 12–14 тис. до н. е. до 12 ст. н. е. Кам'яномогильні рисунки наносили на пісковик не фарбами, а протирали шматком гострого камінця – утворювались своєрідні заглиблення, які інколи заповнювались чорною фарбою.

Першим прочитаним написом був «Шара – цар країни і семи племен». Дешифровано написи у 61 гроті і чотирьох сховищах. Проаналізовано 130 написів-панно і 160 кам'яних табличок. Зміст здебільшого релігійно-ритуальний. Також знайдено й прочитано літопис, у якому зафіксовано імена I та II династій протошумерських і шумерських царів. Відкривав список правитель Думузі.

65 написів-панно належать до VII–III тис. до н. е. Архів Кам'яної Могили охоплює період з середини VII до середини III тис. до н. е. І в шумерських, і в кам'яномогильних написах повторювалися власні назви: цар Аіндугуд, цариця Салькалямдук, цариця Маргаш, Месалім.

Протошумерська мова була мовою каст жерців, тому її знали та розуміли лише посвячені. Пізніше архаїчну мову й письмо привласнили шумери та користувалися ними ще 500 років (*із журн.*).

2.8. Специфіка вживання дієслова та дієслівних форм. Службові слова в діловому мовленні

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яку частину мови називають дієсловом?

2. Які є форми дієслова?

3. У чому полягає особливість змінювання дієслів у формі минулого, теперішнього та майбутнього часів?

4. Яка з часових форм є найуживанішою в офіційних документах? Відповідь обґрунтуйте.

5. Чи використовуємо в офіційно-діловому стилі форми давноминулого часу? Чому?

6. Які форми майбутнього часу мають дієслова недоконаного виду? Які з них потрібно

вживати в діловому письмовому й усному мовленні?

7. Скільки дієвідмін має дієслово?

8. У чому особливість дієвідмінювання таких дієслів, як *бути, дати, їсти, -вісти*?

9. Складіть алгоритм розподілу дієслів на дієвідміни.

10. Які способи дієслів розрізняють?

11. Яка особливість уживання характерна для наказового способу в офіційно-діловому стилі?

12. Яку форму дієслова називають інфінітивом, або неозначеною?

13. Які граматичні ознаки властиві інфінітиву?

14. Чи слušним є твердження про те, що інфінітив – універсальна форма? Відповідь обґрунтуйте.

15. Чи властиві дієслівним формам числові значення?

16. Що називають дієприкметником і дієприслівником?

17. Які види дієприкметників і дієприслівників розрізняють?

18. Як утворюємо дієприкметники та дієприслівники?

19. Поміркуйте: які в українській мові переважають конструкції – з активними чи пасивними дієсловами? Відповідь проілюструйте прикладами.

20. Охарактеризуйте специфіку вживання займенника *по* в українській мові.

☞ **Вправа 241.** Утворіть і запишіть форми I та II особи множини теперішнього та майбутнього часу дієслів.

Зазначити, нагородити, здійснювати, дозволяти, видати, наголосити, затвердити, рекомендувати, мостити, плести, переходити, наздоганяти, топити, їздити, бити, хрестити, кликати, бігти, горіти, ненавидіти, могли, нести, глянути, боротися, летіти, жити, творити, порадити, дивитися, бігти, дозволити, починати, дати, сказати, чекати.

☞ **Вправа 242.** Запишіть дієслова у формі I особи однини та множини, 2 особи множини наказового способу. Поясніть правопис закінчень.

Відшкодовувати, звітувати, обговорювати, радити, повідомляти, впливати, зобов'язати, ініціювати.

☞ **Вправа 243.** Утворіть і запишіть словосполучення «дієслово + іменник», добираючи відповідні дієслова до наведених іменників.

Рішення, значення, ініціатива, позиція, участь, питання, висновок, заходи, виконання, відповідальність, роль, угода, розгляд, посада, підтримка, консиліум, підписання.

☞ **Вправа 244.** Замініть активні дієприкметники теперішнього часу на -учий (-ючий) українськими відповідниками. Пам'ятаймо: активні дієприкметники теперішнього часу на -учий (-ючий) не характерні для української мови.

Існуюче законодавство, домінуючий чинник, діючі особи, існуючі ціни, з наступаючим Новим роком, виконуючий обов'язки, виконуючий роль, завершаючий розділ, виступаючий на концерті співак, знаючий усе на світі, командує армією, відстаючий студент, організуючий центр, слідує станція «Хрещатик», слідує доповідач, запам'ятайте слідує речення, слідує (запрошення зайти кудись).

☞ **Вправа 245.** Утворіть можливі форми активних дієприкметників теперішнього та минулого часу від поданих дієслів.

Зростати, працювати, підтверджувати, розпочати, здійснювати, виконувати, діяти, вирішувати, підписувати, конкурувати, голосувати, обслуговувати, заповнювати, відзначати, вказувати, проходити.

☞ **Вправа 246.** Замініть пасивні конструкції російської мови українськими відповідниками.

1. Сообщения распространяются средствами массовой информации. 2. Вашим коллективом выполняется ответственное задание. 3. Нами проводились многочисленные исследования. 4. Этот вопрос рассматривался учёными разных стран. 5. В конце предложения ставится точка. 6. Оппоненты назначаются Учёным советом. 7. Компьютер, характеризующийся малыми размерами, очень удобен в нашей работе. 8. Исследование, осуществляемое приглашённым экспертом, принесло положительные результаты. 9. Новые приборы испытываются в лаборатории. 10. Качество продукции гарантируется производителем.

☞ **Вправа 247.** Із запропонованих прикладів виберіть органічні для української мови словосполучення. Обґрунтуйте свій вибір.

Ведуча галузь промисловості – провідна галузь промисловості; виконувач обов'язків генерального директора – виконуючий обов'язки генерального директора; відновлююча сила – відновлювальна сила; діюча речовина – активна речовина; домінуюча ідея – домінантна ідея; координуючий комітет – координаційний комітет; гральні автомати – ігрові автомати – граючі автомати; керуюча еліта – правляча еліта – керівна еліта; існуючі ціни – теперішні ціни.

☞ **Вправа 248.** Виберіть правильну дієслівну зв'язку. Запишіть речення з нею.

1. Микола Петрович (*є, являється*) директором Вінницької філармонії. 2. Витрати на проведення конференції (*становили собою, становили, були, являли собою*) більшу частину зібраних коштів. 3. Чистий дохід (*становив би, був би, являв би собою*) чотириста тисяч гривень. 4. Відносні прикметники (*є, являють, становлять, являються, становлять собою*) один із лексико-граматичних розрядів прикметників. 5. Звуки, які сприймають учасники комунікативного акту, (*не складають, не становлять*) гармонійної послідовності. 6. Спортивний стадіон (*являтиме собою, становитиме*) овал великих розмірів. 7. Касовий збір (*складав би, являв би собою, становив би*) від 10 до 15 тисяч гривень щодня.

☞ **Вправа 249.** Замініть усталені російські конструкції ділового мовлення українськими.

Болеть за дело, брать интервью, брать препятствия, бросаться в сторону, бросаться в глаза, вести к улучшению, вести хозяйство, вести переговоры, ввести запрет, быть в состоянии, вносить дополнения, восстанавливать в должности, восстанавливать хозяйство, заключать договор, заключать в себе, заниматься в университете, заниматься работой, наносить вред, наносить ущерб, нести службу, нести расходы, нести потери, получают согласие, получают ответ, получают деньги,

пользоваться успехом, предоставляют гарантии, предоставляют отпуск, указывать в счёте, указывать на ошибку.

☞ **Вправа 250.** Замініть словосполучення з російськими прикметниками чи дієприкметниками українськими відповідниками.

Бывалый человек, прибывший на место, поступающий в университет, заведующий отделом, контролирующий орган, интегрирующее устройство, исходящий документ, желающий добра, разрушительное действие, запрещающий сигнал, окружающая среда, сканирующее устройство, воздействующий фактор, самоконтролирующийся код, высокоуважаемый господин, рассматриваемый вопрос, сопоставимые цены, читающий студент, поступающий в университет.

☞ **Вправа 251.** Відредагуйте помилки. Поясніть їх.

1. Не дивлячись на дощову погоду, відкриття меморіальної дошки, пов'язаної з іменем Івана Франка, відбулося. 2. Вивчаючи праці американських культурологів, у мене виникли суперечливі думки щодо етапів розвитку художнього мистецтва у США протягом ХХ ст. 3. Ввійшовши до аудиторії, він був вражений великою чисельністю слухачів. 4. Гортавши сторінки праці, мені пригадувався її початок. 5. Вийшовши з лекцій, надворі стало вже поночі. 6. Повернувшись додому, у мене знову з'явився добрий настрій. 7. Учитуючи ситуацію, ми зуміли вийти зі скрутного становища. 8. Шукаючи відповіді на запитання, ми прогайнували дві години. 9. Слухаючи звіт голови правління банку, у співробітників виникали нові запитання. 10. Повторюючи двічі брехню, ті, хто слухає, приймають її за правду.

☞ **Вправа 252.** Замініть конструкції з дієсловами пасивного стану активними дієслівними конструкціями. Запишіть їх.

1. Культпросвітянами активно використовується система конкурсів-оглядів і фестивалів з пропаганди української народної пісні, фольклорної творчості й обрядів. 2. На позначення таких понять нами використовуються терміни «елімінація» та «еліпсис». 3. Студентам доводяться до відома вимоги щодо написання дипломних робіт. 4. Бібліотекою

здійснюється комплектування фондів літературою та періодикою українською мовою. 5. Ученими по-різному трактується поняття міжкультурної комунікації. 6. У сучасних граматичних працях пояснюються основні синтаксичні концепти. 7. У дослідженні виділяються чотири важливі етапи. 8. У додатках подаються діаграми та таблиці. 9. У статті окреслюються лексичні параметри фразеологізмів. 10. Однак рецензентом робляться припущення про можливість подальшого розгляду проблеми.

☞ **Вправа 253.** Запишіть текст. Визначте граматичні ознаки дієслова та дієслівних форм.

Мішель Монтень (1533 – 1592 рр.) – видатний французький просвітитель епохи Відродження, представник філософського скептицизму, що доводив відносність людського пізнання, залежність його від багатьох чинників. Як гуманіст, він по-новому розуміє мету освіти й виховання та вимагає іншого підходу до дитини, відзначає необхідність урахувувати особливості дитячого віку, індивідуалізувати виховання й навчання.

У своїй праці «Досліди» він критикував як традиційну шкільну схоластику, так і крайнощі гуманізму, багато представників якого всю виховну роботу зводили до вивчення творів латинських і грецьких авторів. Вважав, що наука має вивчати не книжки, а речі, лише тоді виховання буде корисним. Засуджував аскетичне заучування інформації, стверджуючи, що «немає толку з людей, в яких пам'ять наповнена, а судження порожні... знати напам'ять, ще не означає розуміти», тому виховання має розвивати критичне мислення, що ставить під сумнів авторитети.

Мішель Монтень запропонував ідею пріоритету морального виховання над навчанням та ідею відмови від примусу... Мішель бачив у дитині не зменшену копію дорослого, як це вважалося в середньовічній педагогіці, а природну індивідуальність. За судженнями Монтеня, дитина перетворюється на особистість не стільки завдяки отриманим знанням, скільки розвинувши здатність критично мислити (з *підр.*).

☞ **Вправа 254.** Замініть ненормативні конструкції з прийменниками нормативними конструкціями ділового мовлення.

У залежності від виконання, у порівнянні з минулим роком, згідно чинного законодавства, у відповідності до статті 10 Конституції України, згідно наказу ректора, у відповідності до розпорядження декана, не дивлячись на зауваження, по відношенню до помилок.

☞ **Вправа 255.** Перекладіть українською мовою подані речення. Доберіть українські відповідники до підкреслених сполучників і прийменників російської мови.

1. Ведутся переговоры с тем, чтобы решить вопрос проведения Дней культуры Армении в Украине. 2. Для жителей четырёх домов прекратили подачу газа в силу того, что их задолженность составила 100 тыс. гривен. 3. В будущем году продолжат строительство дома. 4. По непредвиденным обстоятельствам встреча не состоялась. 5. По использовании агрегата его обязательно надо вернуть научно-исследовательскому институту. 6. Комиссия по вопросам труда и быта подготовила отчёт за первое полугодие. 7. Консультации с истории проводятся по вторникам. 8. Мы не успели уложиться в срок.

Модуль 3

СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ. КУЛЬТУРА УСНОГО МОВЛЕННЯ

3.1. Синтаксичні особливості професійних текстів.

Порядок слів та особливості використання однорідних членів речення в професійному мовленні

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке синтаксис?
2. Що називають реченням, членом речення?
3. У чому відмінність речення від словосполучення?
4. Як витлумачують поняття «порядок слів»?
5. Які види порядку слів розрізняють?
6. У чому суть прямого порядку слів? Непрямого?
7. Який вид порядку слів переважає в текстах документів?
8. За яких умов можливе використання непрямого порядку слів у текстах документів?
9. Який член речення називають означенням?
10. Назвіть різновиди означень. Наведіть приклади.
11. Який із різновидів означення переважає в текстах документів? Відповідь обґрунтуйте.
12. Якими частинами мови виражається узгоджене, а якими – неузгоджене означення?
13. Повторіть правила відокремлення узгоджених і неузгоджених означень.
14. Які члени речення є однорідними? Наведіть приклади з текстів документів. Запишіть у зошит.
15. Охарактеризуйте специфіку синтаксису ділових паперів. Наведіть приклади.

☞ **Вправа 256.** Знайдіть однорідні члени речення та поясніть уживання розділових знаків.

1. У нашій хаті було повно книг, вони лежали скрізь – закриті і відкриті, стосиками й поодиноці, у пістрявих і тьмяних палітурках, всюди: на полицях, на столі, на підвіконнях, у кріслах, на підлозі (*А. Тютюнник*). 2. Відтужила Україна, відкричала, від'ячала над кожною душею, бо більше нікому було (*К. Мотрич*). 3. Якись там звуки в глибині, примарний шепіт, шерхіт, співи... Враз світло пролилось, розсіялось і розпросторилось в мені (*Г. Калюжна*). 4. Дітям потрібно прищеплювати насамперед упевненість у собі, любовне ставлення до всіх, альтруїзм, взаємну поблажливість і, особливо, – звичку думати й міркувати самостійно. 5. Молитва є дією, що облагороджує, коли виступає глибоким почуттям або полум'яним бажанням, що вихоплюється з глибини нашого серця заради блага інших, а не нас самих, коли в нашій молитві геть відсутнє будь-що особисте й егоїстичне (*О. Блаватська*). 6. На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний огонь. У ньому пролизуються сині, червоні та золото-білі промені, жевріє, мов розтоплене вугля, і яриться в його глибині щось іще біліше, промінясте... 7. Ми ходили, скакали, і підскакували, і бігали довкола, і відвідували всіх наших знайомих: старого могучого дуба на краю лісу, що по його крепких конарах [товста гілка – Л. М.] ми літом лазили навзаводи з вивірками; високу, похилену березу з жалібно навислими тоненькими гілками..; тихі криниці в лісовій гущавині, де ми, позасідавши за грубими яворами та в'язами, не раз придивлялися лисам, борсукам та диким кабанам, що сюди приходили пити... (*І. Франко*). 8. То був Ти, що розумів мене і не хотів визнавати, що вірив і дорікав нелюбов'ю, що кохав якое по-своєму й заперечував повсякчас себе. 9. Життя і смерть, Воля і безвілля В світах застигли. В грудях і словах (*М. Вайно*). 10. Дякую Вам, Мамо, за пісні з глибин народних і вічних, які Ви пронесли від своєї колиски до останнього порога життя, пронесли в голосі такому чистому, красивому і молодому, що й нам, дітям Вашим, посрібленим сивиною, молодість вертає (*Я. Гоян*).

☞ **Вправа 257.** Напишіть твір-роздум (есе) на одну із запропонованих тем, використовуючи узгоджені та неузгоджені означення. Поясніть розділові знаки при них.

1. Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня (*Л. Костенко*).

2. І все-таки: в началі було Слово! І все-таки: начальний дух – Любов! (*Є. Маланюк*).

3. Щастя не в тому, щоб робити завжди те, що хочеш, а в тому, щоб завжди хотіти того, що робиш (*Л. Толстой*).

4. Наука – в доброму розумінні – оберігає людину від пихи, бо показує людині її межі (*Альберт Швейцер*).

5. Бери вершину і матимеш середину (*Г. Скоровода*).

6. О, коли б ми в ганебних справах були такі ж соромливі і боязкі, як це часто ми буваємо боязкі і хибно соромливі у порядних вчинках! (*Г. Скоровода*).

7. Немає нічого небезпечнішого за підступного ворога, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга (*Г. Скоровода*).

8. Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити (*Г. Скоровода*).

☞ **Вправа 258.** Перепишіть речення, розставивши пропущені розділові знаки. Поясніть правилом уживання пунктуаційних знаків.

1. Чиста дитяча наївність непорушна й недоторканна вирізалася з її очей і вкарбовувалась у юній усмішці щасливим болем... 2. Був важкий голодний повоєнний рік, але сім'я Катрина все-таки мала невеликий важко зароблений запас на зиму (*М. Вайно*). 3. На йому все блищить і горить гудзики погони білий як сніг полюсів кітель червоні соковиті губи циганські очі з синіми баньками лакові чоботи (*В. Винниченко*). 4. Браслети та сережки величезні срібні гудзики зі вправленими в них скалочками кольорового скла а іноді й дорогого каміння усе це блищало і мінилося на сонці (*З. Тулуб*). 5. Дехто купався рятуючись в річці від нестерпної спеки інші лежали горілиць розкидавши руки та прикривши газетами обличчя, а малеча стрибала у воду прямо з кам'яного парапету й дзвінко верещала (*В. Трубай*). 6. У цих садах

в сонатах солов'їв він чує тихі кроки бракон'єра (*Л. Костенко*). 7. Санаторійна зона її будівлі і конторський плац і яблуневий глуш все чутко прислухалось до золотого потоку (*М. Хвильовий*). 8. На сніжно-білих столиках в такт поїздові видзвонювали малиновим дзвоном пляшки червоне «Бордо» і пиво кон'як і лікери і золотoverхові портвейни стоять вони купками не відкорковані посередині білих обрусів і гомонять срібно (*І. Багрянний*). 9. Коло верхівців рубалися мечами й кололися довгими списами піші воїни теж прикривані міцними щитами воїни вмілі безжальні жорстокі (*П. Загребельний*). 10. Мова єдине знаряддя для засвоєння спадщини минулого найвищих здобутків людської культури людської мислі (*І. Вихованець*).

☞ **Вправа 259.** Запишіть текст. Визначіть прямий і зворотний порядок слів у реченні.

Повчання Володимира Мономаха

... Діти мої, та й інші, хто це прочитає,
Нагодуйте убогих, захищайте вдову й сиротину.
Хворих відвідайте щиро, щедро гостей вітайте,
Не допускайте, щоб сильні губили людину.
Що судилося, тому не минути кожному з нас.
Щасливу годину замінюють підступи, брехні.
Згадайте-но, діти, горів у набігах не раз
Наш град Переяслав і всі наші землі України!
Можемо вмерти в озлобленні, без каяття,
Зникнути завтра ж, як літери з аркуша стерті.
Та слава й зневага довші за наше життя,
Остерігайтеся сорому більше, ніж смерті.

П. Майданович

☞ **Вправа 260.** Відредагуйте речення, виправте помилки. Визначте тип помилок.

1. Місто Київ прикрасився до свята. 2. Журі визначили переможців конкурсу. 3. Багато хто зі знайомих обминають його, цураються. 4. Я з гуртом ентузіастів зібрали гроші й купили першу любительську відеокамеру. 5. Сьогодні містом їздять понад двісті маршруток.

6. Більшість підприємств простоюють. 7. Відповідно, його нове творіння аналітична програма «7 днів» – транслюватиме УТ-1. 8. Економіка, культура фактично залишаються російськими. За формою вони буцімто українські, державні, а за змістом – якимось аморфним утворенням. 9. За кордоном працюють близько п'яти мільйонів українських громадян. 10. Молодим людям від 18-ти до 25 років пропонується безкоштовні квитки на тривале феєричне шоу.

☞ **Вправа 261.** Виправте типові помилки в стилістичному використанні різних варіантів форм, пов'язаних з керуванням.

1. Відіслала свою заявку про бажання взяти участь у конкурсі за вказаною адресою. 2. Мер міста натякнув і про свої неабиякі заслуги. 3. Іноземна мова по методу Довлатової. 4. Читаємо і захоплюємося вашою газетою, а найбільше сторінкою про кіно. 5. Студенти відмовляються це собі уявити, не те, що дати згоду. 6. Держава має захищати, дбати й допомагати більш ніж 35 тисячам сіл, селищ і містечок України. 7. Цей документ без попередження змінює основи оволодіння майбутніми мистецтвознавцями своїх спеціальностей. 8. Виходить, що нова влада знову ігнорує національного відродження. 9. Як би ви самі схарактеризували себе перед тими, хто про вас уперше чує і бачить? 10. Згідно з іншою версією, постать Кия була легендарною, містифікованою, власне, це його назвали в честь міста.

☞ **Вправа 262.** Виправте хиби в поданих реченнях. Поясніть характер помилок.

1. Дуже полюбляє ходити у всякі походи з наметом або на велосипеді. 2. Хочеться побачити Азію, Індію, екзотичні країни. 3. У всіх країнах світу, Заходу є великі програми захисту довкілля. 4. І дозвольте нам самим ставити оцінки та критерії. 5. Потім наша сім'я проживала на Півдні України, Керчі, Севастополі. 6. Представники 15 країн, у тому числі Великобританія, США, Росія, Канада та Японія, підписали угоду про будівництво міжнародної космічної станції. 7. У нас, на жаль, питаннями культури займається мало науковців та закладів. 8. Людині не лише властиво помилятися, а також і радіти. 9. Ректор Поплавський вважає, що активно гастролуючий артист повинен платити за своє навчання. 10. Концерт, куди ми так поспішали, розпочався із запізненням.

3.2. Вимоги до побудови словосполучень у діловому (фаховому) тексті

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке словосполучення?
2. Які сполучення слів не є словосполученням?
3. Які види словосполучень розрізняють за будовою?
4. Які види синтаксичного зв'язку вирізняють між компонентами словосполучень?
5. Який вид синтаксичного зв'язку називають керуванням?
6. З якими значеннями в українській мові вживають прийменники *біля, близько, по, при, про, на*?
7. Повторіть правила поєднання числівників з іменниками.
8. Охарактеризуйте особливості іменного та дієслівного керування.
9. У чому полягає особливість керування в перехідних дієсловах?
10. Який вид синтаксичного зв'язку називають узгодженням?
11. За яких умов видова назва узгоджується з родовою? Наведіть приклади.

☞ **Вправа 263.** Оберіть правильний варіант.

1. Біля пам'ятника Лесі Українки чи біля пам'ятника Лесі Українці.
2. Характеристика на студента Павленка В. В. чи характеристика студента Павленка В. В.
3. Притаманний для цієї пори року чи притаманний цій порі року.
4. Опановувати знання чи опановувати знаннями.
5. Опанувати стилем чи опанувати стиль.
6. Навчатися мови чи навчатися мову.
7. Властивий для наукового стилю чи властивий науковому стилю.
8. Відгук на дипломну роботу чи відгук про дипломну роботу.
9. Знущатися з товариша чи знущатися над товаришем.
10. Повідомляти подругу чи повідомляти подрузі.

☞ **Вправа 264.** виправіть мовні огріхи. Поясніть виправлення.

1. Я хочу вибачитися.
2. Давайте привітаємо наших гостей.
3. Робота виконується за такими вимогами.
4. Головуючий зборами підвів підсумки.
5. При обговоренні приймали участь бувші випуск-

ники курсів. 6. Перед туристами відкривався захоплюючий краєвид. 7. Завтра відпочиватимемо на березі моря. 8. Завдання було достроково виконане нашою групою. 9. Лікуючі властивості цієї лікарської рослини були відомі всім. 10. Самим першим успішно закінчив завдання Олег Мороз.

☞ **Вправа 265.** Оберіть правильну форму, властиву сучасній українській літературній мові.

1. Відповідно до *чого*, відповідно *чому*. 2. Радіти з *чого*, радіти *чому*. 3. Навчатися (вчитися) *чого*, навчатися (вчитися) *чому*. 4. Зраджувати *кого/що*, зраджувати *кому/чому*. 5. Запобігати ласки в *кого*, запобігати ласки перед *ким*. 6. Стосуватися *до кого*, стосуватися *кого*. 7. Опанувати *що*, опанувати *чим*. 8. Подібний до *чого*, подібний *чому* (на *що*). 9. Нехтувати *чим*, нехтувати *що*. 10. Постачати *кому що*, постачати *кого чим*. 11. Дивуватися з *кого/чого*, дивуватися *кому/чому*. 12. Уживати *заходів*, уживати *заходи*. 13. Дотримуватися *що*, дотримуватися *чого*. 14. Повідомляти *кого*, повідомляти *кому*.

☞ **Вправа 266.** Складіть і запишіть речення, уживаючи подані дієслова з додатками.

Зраджувати, дивуватися, знущатися, повідомляти, сміятися, наслідувати, вибачити, спонукати.

☞ **Вправа 267.** Утворіть словосполучення, записуючи цифри словами та розкриваючи дужки.

32 (студент), 20 (том), 42 (абітурієнт), 2 $\frac{1}{2}$ (тонна), 6 $\frac{3}{4}$ (кілограм), 281 (будівельник), півтора (тиждень), півтори (доба), півтора (сторінка); 150 (гектар), 32 (сантиметр), 24 (будинок), 8 (справ), 5 (академік), 6 $\frac{3}{4}$ (сотка), 7 (дверей); півтора (квартал), півтори (склянка), півтора (мешканець); 33 (експериментатор), 37 (особа), 8 (коліща), півтора (літр), півтори (секунда).

☞ **Вправа 268.** Визначіть, які з поданих конструкцій є ненормативними. Запишіть у зошит тільки правильні конструкції.

Працює при університеті, при небезпеці, при таких умовах, бути при повній свідомості, маловідомий при житті, при аналізі подій, при виконанні службових обов'язків, служити при штабі дивізії, при вашій допомозі, при першій появі, при цьому додається, не лаятися при дітях, при опрацюванні даних, при дотриманні правил, при високій температурі.

☞ **Вправа 269.** Знайдіть ненормативне вживання прийменника *по*, замініть його відповідно до норм української літературної мови.

По вівторках, по особистим якостям, програма по підготовці до іспитів, відсутній по хворобі, спеціаліст по мистецтвознавству, звернутися по адресу, виділяють по компонентам, рішення по поліпшенню, прийшов по обіді, завдання по виробленню рішень, питання по темі; роботи по ремонту, книги по в'язанню, план по розвитку, по власній волі, бігати по полю, по технічним характеристикам, заступник по навчальній роботі, по неділях, курси по вивченню французької мови, групи по вісім осіб, класифікують по змісту, товариш по нещастю, родич по матері, мешкаю по вулиці, по понеділках, курси по в'язанню, дії по вдосконаленню, зробив по помилці, зайшов по товариша, побудована по зразку машини, рішення по вдосконаленню, наказ по академії, процес по створенню європейського простору вищої освіти.

Вправа 270. Поставте у формі родового, орудного відмінків подані словосполучення.

Вулиця Понтонна, річка Джалаір, острів Діа, провулок Ківільші, річка Деркул, острів Паксимадья, Жванецьке шосе, вулиця Лепкого, провулок Юннатів, вулиця Берлін Люби, острів Куфонісі, річка Доч, острів Хіос, річка Грунь-Ташань, вулиця Золотий Берег, Карантинний узвіз, плато Гагарінське, вулиця Дачна, острів Паксос, річка Гнилий Тікич, озеро Ільмень, протока Ламанш, вулиця Сонячна, провулок Балтський.

Вправа 271. виправте помилки в поданих словосполученнях. Запишіть у зошит відредагований варіант.

1. Хворіти (чим) грипом, хотів би провести уточнення, ущемлювати в правах, шість років назад, являтися причиною чого, якщо

не змінює пам'ять, я виконав моє завдання, шістсот з лишнім тисяч, у протилежному випадку, трошки зачепити тему, порядку трьох кілометрів, поступити в власність, при активній підтримці, прийняти до відома, прийняти чергування, їхати по залізній дорозі, з довідки слідує, завірити документ, загроженість кадрів, займатися торгівлею, запобігти порушення, подякувати Вас.

2. Прийняти чинось сторону, рекомендації по покращенню умов, п'ять гривень в день, сто чоловік в місяць, учбово-спортивний корпус, на цих днях, називати по фамілії, не вживати заходи, не несе собою інформаційної нагрузки, ні одного разу, пам'ятний сувенір, перелиставши доповідь, підняти питання, по місцю проживання, погасити відсотки, заключення зробити, заключення комісії, заключити договір, захисний імунітет, знаходитися в користуванні, при житті письменника, згідно існуючих вимог, ігнорувати попередження, зрадити інтереси, проживаю в м. Харків.

3. Інша альтернатива, командуючий військами, комісія порахувала за необхідне, малоїмущі, мене було завірено в цьому, більше 3-х років, беушне обладнання, біля двісті, в випадку чого, в даному селі, в лютому місяці, в останній час, висказані депутатами зауваження, відноситися легковажно, відпуск по хворобі, вступити в силу, говорити по конкретних програмах, добитися результатів, доглядати (за ким) за хворим, другими (іншими) словами, біля університету стоїть пам'ятник Івана Франка, завідувач кафедрою, запобігати помилок, розкажи за свого брата.

Вправа 272. Із поданими дієсловами складіть словосполучення. Запишіть у зошит. Перевірте за словником (можна скористатися онлайновим словником за покликанням: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>). Зверніть увагу на відмінкову форму залежного слова.

Женитися, берегти, братися, вибачати, виховувати, виховуватися, віддячити, відмовити, відмовитися, відцуратися, глузувати, глядіти, говорити, грати, дбати, довіряти, доглядати, додавати, додержувати, додержуватися, допомогти, дорікати, ждати, забути, завдати, заздрити, запитувати, запобігти, здобути, знати, зрадити, зректися, іти, їхати, клопотатися, купити, набирати, набути, навчити, навчитися, нехтувати, опанувати, перекладати, переконатися, пересвідчитися, пильнувати, почуватися, прагнути, призначити, радити, ставити, танцювати, тішитися, турбуватися, учитися, цуратися, чекати

3.3. Логіко-синтаксичні і синтаксичні помилки у використанні дієприкметникових і дієприслівникових зворотів

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що називають дієприкметниковим, а що – дієприслівниковим зворотами?

2. Що виражає дієприслівниковий зворот?

3. Яку позицію в реченні може посідати дієприслівниковий зворот?

4. Поясніть орфограму «Кома при дієприслівниковому звороті». Наведіть приклади.

5. Чи потрібно, формулюючи речення з дієприслівниковим зворотом, урахувати позицію пояснювального слова? Відповідь обґрунтуйте.

6. За яких умов дієприслівниковий зворот не відокремлюють? Наведіть приклади.

7. Що виражає дієприкметниковий зворот?

8. Яку позицію в реченні може посідати дієприкметниковий зворот?

9. Назвіть умови відокремлення дієприкметникового звороту. Наведіть приклади.

10. Який із видів зворотів – дієприкметниковий чи дієприслівниковий – переважає в текстах документів? Відповідь обґрунтуйте

☞ **Вправа 273.** Прочитайте текст. Знайдіть речення з дієприслівниковими зворотами.

Іван йшов і йшов, ледве тягнучи ноги і втупивши погляд в землю. Коли він зупинився, щоб перевести дух, то, підвівши очі, був дуже здивований, побачивши невідомий предмет всього за кілька кроків. Це були двері. Звичайнісінькі нікудишні двері... Іван спересердя вгатив по дверях ногою, намагаючись їх повалити, і завив від болю. Іван навалився на двері плечем. Ніякого результату... Двері стояли, як вкопані. Потім почав обережно розгрібати землю. Коли він закінчив, то, пригнувшись до самої землі і заглядаючи під двері, обповз їх рачки довкола. Ніяких сумнівів не залишилося – двері висіли в повітрі, ні на що не спираючись, ні за що не чіпляючись (*В. Мулик*).

☞ **Вправа 274.** Складіть і запишіть речення, уживаючи подані дієприслівникові звороти.

1. Закінчивши навчання в академії. 2. Репрезентувавши нову програму. 3. Використовуючи новітні соціально-комунікативні технології. 4. Переїжджаючи на нове місце роботи. 5. Заохочуючи цікавими ідеями. 6. Переглядаючи старі фотографії. 7. Відвідуючи своїх родичів. 8. Прочитавши із захопленням поезію Ліни Костенко.

☞ **Вправа 275.** Виявіть помилки, пов'язані з використанням дієприслівникових зворотів. Перебудуйте речення, замінюючи, де можливо, дієприслівникові звороти підрядними реченнями.

1. Не дивлячись на обмежене фінансування, видавництво продовжувало працювати. 2. Узагальнюючи довідкові матеріали, нашу увагу привернули номери журналу «Мистецтво України» за 2012 рік. 3. Замовляючи рекламні буклети у видавництві «Ліра», вони нам коштуватимуть на 30% дешевше. 4. Побувавши в різних країнах, де сподобалося найкраще? 5. Прочитавши нову статтю, ми беремо до уваги її актуальність. 6. Зустрівшись у театрі, ми не змогли домовитися про найважливіше.

☞ **Вправа 276.** Розкажіть про свої враження після відвідування театру чи музею. Використайте відокремлені означення. Розповідь запишіть.

☞ **Вправа 277.** Перепишіть речення, поставте пропущені розділові знаки при відокремлених означеннях і обставинах, обґрунтуйте їх. Вкажіть засоби вираження відокремлених членів речення.

А. 1. У травні нарциси завітували, і він зриваючи щодня по квітці носив їх штабній машиністочки Терезі, оскільки інших жінок поблизу не було... (Ю. Андрухович). 2. Хлібороби сполохом зібрані в сільраду недільного дня слухають промовця, як ніколи в селі Кленоточі (В. Барка). 3. Наплававшись настрибавшись із високої кручі насидівшись у воді до «бабиної» шкіри вилазимо на гарячий пісок – на великі просторі коси. 4. Ми стоїмо онімілі нічого не чуючи й не бачачи крім цієї ялинки, яка, немов казкова царівна, прилетіла з-за глибоких морів та високих гір, з-за тридев'яти земель, прилетіла та й стала

чекаючи нас (А. Дімаров). 5. А Васько й Посмітюха як були, так і закам'яніли устромивши очі в стіну й бігаючи ними по ній (В. Винниченко). 6. Оброшені зорями хати світилися проти місяця (М. Стельмах). 7. Ти лежиш сповитий піском і ласкою і вимріюєш чарівну принцесу з золотим волоссям й довгими стрімкими віями (В. Врублевський). 8. Спершись на стіну і розправивши ноги Христа зажмурила очі й так відпочивала (В. Габор). 9. Вилучені з київських та львівських бібліотек ті «Мандри серця» та «Вогонь Купала» спокійно припадали тут пилом (Є. Кононенко). 10. У тісній задушливій кабіні начиненій електронними блоками, осцилографами і променевими трубками радіолокаційної розверстки, вже сиділи ті, що за всіма законами сидіти тут не повинні, і клацали тумблерами, доки станція наведення ракет не загула (В. Косенко).

3.4. Культура усного мовлення.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як витлумачують поняття «культура мовлення»?
2. Які ознаки характерні мовленню, що його умовно називають культурним?
3. Які мовні норми реалізуємо в усному мовленні?
4. Повторіть правила орфографії.
5. Назвіть шляхи підвищення особистої культури мовлення.
6. Що таке техніка мови?
7. Яку роль відіграє інтонація в усному мовленні?
8. Опишіть роль дихання під час говоріння.
9. Які види дихання розрізняють?

☞ **Вправа 278.** Опрацюйте уривок з книги Б. А. Буяльського «Поезія усного слова». Складіть тези.

Дикційна чіткість та орфоепічна грамотність, логічна ясність і емоційно-образна виразність – такі ознаки живої мови культурних людей. Поєднання цих компонентів живої мови визначається терміном *інто-*

нація. Різні фахівці (філологи, літературознавці, філософи, психологи, театрознавці) визначають цей термін по-різному, враховуючи специфіку своєї науки. У якому ж аспекті доводиться тлумачити інтонацію у зв'язку з виразним читанням?

Техніка мовлення, логіка читання, емоційно-образна виразність – три нерозривно взаємопов'язані компоненти інтонації. Вони становлять основу декламаційного мистецтва, суть якого полягає в умінні «малювати інтонацією».

Техніка мовлення. Дихання, голос і дикція – складові частини механізму словотворення або мовного апарату в дії. Роботу мовного апарату, яка забезпечує чітку вимову звуків, визначають терміном «техніка мовлення». Осмислення діяльності мовного апарату допоможе помітити, збагнути й усунути недоліки, що вадять його роботі, навчить розумно користуватися ним.

Апарат голосотворення складається з органів дихання, вібраторів, резонаторів, артикуляторів.

Органи дихання – це легені і вся система м'язів, що забезпечує їхню роботу.

Вібратори – голосові зв'язки, що знаходяться в гортані. Вібруючи під тиском повітряного струменя, що йде з легенів, вони творять звук.

Резонатори – гортань, ротова й носова порожнини. Вони підсилюють звук, збагачують його обертонами, надають йому певного тембру, забарвлення.

Артикулятори – язик, губи, нижня щелепа, м'яке піднебіння – творять окремі мовні звуки, склади, слова.

Дихання. Однією з причин швидкої перевтоми голосотворчого апарату лекторів, промовців буває невміння володіти своїм дихальним апаратом. Слід мати на увазі, що при звичайному фізіологічному диханні нормальне співвідношення вдиху і видиху становить 1:1, а при фонаційному (звукотворному) – 1:10, 1:15 і навіть 1:30. Фонаційне дихання вимагає, щоб вдих був активним і коротким, а видих – тривалим і рівним.

Дихання – основа звукотворення. Залежно від того, які саме м'язи беруть участь у роботі дихального апарату, розрізняють чотири типи дихання: *ключичне, грудне, діафрагматичне, комбіноване.*

Ключичне дихання, при якому високо здійснюються плечі,

а з ними й ключиці, лопатки та верхні ребра, – неефективне; заповнюються повітрям лише верхні ділянки легенів; воно зустрічається рідко (своєрідна аномалія) і справляє неприємне враження з естетичного погляду.

Грудне дихання хоча й має деякі переваги над ключичним, але вважатися ідеальним не може. При ньому розширюються середні ребра, втягується живіт, діафрагма не скорочується, нижня ділянка легенів, що багата на повітряні пухирці (альвеоли), з роботи виключається.

Діафрагматичне дихання ґрунтується на роботі м'язів діафрагми. Скорочуючись, діафрагма осідає на черевну порожнину, від цього нижні ребра розсовуються, живіт подається вперед.

Комбіноване дихання має найбільші переваги, бо найповніше насичує повітрям легені та забезпечує еластичну роботу м'язів діафрагми під час видиху, що дає змогу раціонально використовувати повітряний потік під час декламації та співу. Переваги такого дихання, яке досягається за умов використання всього м'язового апарату грудної клітки та м'язів діафрагми, переконливо обґрунтовані в спеціальній літературі. Його в теорії декламації називають ще «правильним».

Говорячи про правильне фонаційне дихання, мають на увазі його грудно-черевний тип. Які його прикмети?

Правильне фонаційне дихання – це, по-перше, дихання глибоке, по-друге, дихання в міру часте, по-третє, дихання, підпорядковане волі виконавця, але зведене до автоматизму, по-четверте, непомітне.

Мистецтво дихання полягає в умінні економно витратити повітря. Треба оволодіти мускулатурою дихання, зміцнити її і навчитись безперерійно подавати повітряний струмінь.

Постановка дихання вимагає спеціальних вправ, проте індивідуально підібраних.

Фонаційне дихання буде нормальним за неухильного дотримання таких вимог:

- 1) вдихати глибоко носом і ротом;
- 2) вдихати непомітно (безшумно);
- 3) не переповнювати запас повітря, вдихаючи його;
- 4) непомітно поповнювати повітряний резерв при найменшій можливості;

- 5) не затримувати дихання в паузах;
- 6) не витратити запас повітря до останку, щоб не захлинутися.

☞ **Вправа 279.** Опрацюйте статтю Василя Німчука щодо дискусій над новим правописом української мови. Складіть тези. Висловіть свій погляд на порушену проблему.

У нинішніх дискусіях, що точаться навколо проблем функціонування української мови, помітне місце посідають питання нової редакції «Українського правопису». І це не випадково. Значення стабільної орфографії для духовної культури – велетенське, адже вона забезпечує міцність норми (кодексу) літературної мови, сприяє освіті й усталенню грамотності громадян.

Орфографія є важливим складником етнічної культури і невід'ємним її атрибутом, тому царський уряд забороняв український національний правопис, а радянські функціонери прямо втручалися в справи орфографії.

Єдиний правопис консолідує національну культуру, етнос. Розхитування орфографічних правил призводить до дестабілізації всієї норми літературної мови, дезорієнтує носіїв писемної мови, знижує грамотність населення, викликає елементи хаосу в словниках, у яких має бути чітко витримана алфавітна система.

Державна мова (а такою вже десять років тому знову стала українська) повинна мати єдиний правописний кодекс, якого повинні дотримуватися всі громадяни й друковані органи. Послідовні правописні варіанти, а тим паче – різні правописні системи не практикуються, як правило, навіть у найдемократичніших країнах світу.

У нашій державі, цю недавно повернула собі незалежність після тоталітарної доби, демократію не всі усвідомлюють як засіб для вільного організованого життя. Дехто демократію трактує як уседозволеність.

Нині офіційні видання, більшість друкованих органів масової інформації, книгодрук, освіта використовують чинний «Український правопис» у його редакції 1960 р. з невеликими змінами 1990 р. і 1993 р.

Частина нашого громадянства відкидає все в орфографії, що на працюване в ній після брутальної заборони 1933 р. правил «Українського правопису» 1927 р. (1928 р.). Не обізнані з історією української орфографії люди гадають, що ті, хто вживає норми 1927 р. (1928 р.) користуються діаспорними правилами. І зловмисники іменують прийнятий демократичним шляхом «Український правопис» 1927 р. (1928 р.) діаспорним.

Деякі видання користуються саморобним “гібридним” правописом. У чинний орфографічний кодекс уносять елементи правопису 1927р. (1928 р.).

До цього треба додати, що через факсимільні перевидання до широкого читача доходять книги, надруковані правописними системами ХІХ—ХХ століть.

У складній ситуації, що утворилася в нашій орфографічній практиці, відбивається вся складність долі української писемно-літературної мови в ХХ ст.

Як українська літературна мова взагалі, так і її правопис були і є предметом уваги політиків, суспільства. За ним пильно стежать патріоти, він є предметом зацікавлення «інтернаціоналістів» (згадаймо резолюцію конференції «Діалог культур...»). З обох боків у пресі з’являються нефахові, некомпетентні міркування й оцінки. А правопис має ґрунтуватися на лінгвістичній, науковій основі.

Вік нашого правопису налічує понад тисячу років, через те в ньому співіснують елементи, усталені ще в сиву давнину, з елементами, що стали нормою кілька десятків років тому. В історії української орфографії виділяємо кілька умовних, але важливих етапів:

Перший етап – давній україноноруський період: Х – третя чверть ХІV ст.

Другий етап – староукраїнський: остання чверть ХІV–ХІVІ – час так званого другого південнослов’янського впливу.

Третій етап – ХVІІ–ХVІІІ ст., коли діяли норми «Граматики» 1619 року М. Смотрицького.

Четвертий етап – новоукраїнський: ХІХ – ХХ ст.

За всю тисячолітню історію український правопис не зазнав такого інтенсивного спеціального колективного опрацювання, як за останні 80 років.

Варто згадати, що створена в квітні 1918 р. при Міністерстві народної освіти Центральної Ради невелика Правописна комісія на чолі з І. Огієнком через місяць подала до затвердження «Найголовніші правила українського правопису» (25 правил про орфографію українських та 13 — про написання запозичених слів). У 1919 р. вийшли друком «Головніші правила українського правопису», ухвалені МНО (у них 28 пунктів щодо правопису питомих українських і 12 про орфографію «чужих» слів). Уже 5 травня та 12 липня 1919 р. спільне зібрання Академії наук схвалює «Найголовніші правила українського правопису», складені Правописною комісією на чолі з академіком А. Кримським, Це – доповнені «Головніші правила» (кодекс правил написання питомих лексем охоплює 32 пункти, запозичених – 14 пунктів). Вони – основа нашої орфографічної системи донині.

23 липня 1925 року при НКО створено Правописну комісію під головуванням наркома освіти О. Шумського. 11–21 листопада цього ж року на першому пленумі Комісії розглянуто проекти окремих розділів, створено редакційну колегію. У складанні проекту взяли участь найвідоміші українські лінгвісти того часу. Вже 5–8 квітня 1926 р. на другому пленумі Комісії розглянуто проект. Цього ж року його опубліковано для обговорення. 26 травня – 6 червня 1927 р. відбулася Всеукраїнська правописна конференція. Вона затвердила основну частину орфографічного кодексу. Остаточно мала оформити «Український правопис» президія Правописної комісії. 6 вересня 1928 р. нарком освіти М. Скрипник затвердив «Український правопис». Зовсім новий детальний кодекс – книгу з цілковито новим текстом. набором правил було створено за три роки.

Без жодного обговорення «переробила» «Український правопис» у 1933 р. правописна комісія НКО на чолі з А. Хвилею, яка затаврувала норми 1927 р. (1928 р.) як націоналістичні.

Навіть під час Вітчизняної війни, коли Академія наук була евакуйована до Уфі, не припиняли праці над орфографією: у 1942 р. Уряд УРСР звернувся до Академії наук із пропозицією продовжити роботу над урегулюванням і вдосконаленням правопису. За дорученням Президії АН цю працю очолив академік Л. А. Булаховський. Враховуючи попередні проекти, за участю співробітників Інституту мови і літератури АН Л. А. Булаховський підготував новий проект, із яким 2.10.1942 р. ознайомив членів Президії АН, що схвалила принципи нової редакції і передала проект Урядові. Окремі члени комісії даремно намагалися відновити дещо з правил 1927 р. (1928 р.), зокрема букву г. Згодом проект ще раз розглянуто в Уфі, 28 серпня 1943 р. Правописна комісія в повному складі зібралася під Харковом, за який точилися бої, де було в основному схвалено проект. Після того, як НКО П. Тичина затвердив його проект, Рада Народних Комісарів 8 травня 1945 р. схвалила цю редакцію «Українського правопису».

Проте 1956 р. з'явилися «Правила русской орфографии и пунктуации», і начальство веліло зробити відповідні зміни в правописі великої і малої букви, в написаннях разом та окремо, в пунктуації української мови. Восени 1959 р. була готова нова редакція «Українського правопису», що вийшла друком у 1960 р. Цією редакцією в нас послуговувалися 30 років.

У 1988 році, у період так заної перебудови, чергове редагування правописного кодексу розпочала Орфографічна комісія при Відділенні ЛММ АН УРСР. Проект обговорювався і в новоствореному Товаристві української мови ім. Т. Шевченка, голова якого Д. Павличко запропонував розширити склад Комісії і змінити її юридичний статус: за ухвалою Президії АН вона стала її тимчасовим органом. 14.11.1989 р. Орфографічна комісія АН затвердила чергову редакцію, яка вийшла у світ

1990 р. Найпомітнішою рисою редакції 1990 р. є повернення до абетки літери г (проти цього виступав тодішній голова Комісії академік В. Русанівський) і номінації кличний відмінок замість клична форма. Деякі елементи цієї редакції викликали жваву дискусію в пресі.

На хвилі національно-державницького руху науковці на I Міжнародному конгресі українців (27 серпня – 3 вересня 1991 р.) заявили про потребу створення єдиного для всіх українців світу правопису. Ідучи назустріч бажанням громадськості, Уряд України 8 червня 1994 р. своєю постановою затвердив склад Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів на чолі з віце-поєм'єр-міністром академіком М. Г. Жулинським. Заступники – А. Погрібний та О. Тараненко. Комісія мала підготувати нову редакцію «Українського правопису» до кінця 1996 р., тобто за два з половиною роки. Йшлося про нову редакцію, а не якийсь новий правописний кодекс. Відповідальність за виконання цієї праці покладено на новостворений 1991 р. Інститут української мови (власне; відновлений в іншій формі й з іншими завданнями Інститут української наукової мови, ліквідований у 1930 р.).

Та минуло шість років, а нову редакцію «Українського правопису» досі не затверджено.

Таке становище склалося не з об'єктивних причин. Поважна правописна комісія при Кабінеті Міністрів України, сформована загалом із знаних учених-фахівців, завершила обговорення підготовлених робочою групою Комісії пропозицій у кінці 1996 р. Здавалося б, через якісь півроку громадськість обговорить проект і буде прийнято новий текст «Українського правопису». Але цього не сталося. Переважна більшість членів Комісії не знала, що з ним діється. І тільки коли на засіданні бюро ЛММ НАНУ в середині листопада 1998 р. було заслухано звіт заступника голови Комісії О. О. Тараненка – колишнього директора ІУМ НАНУ, з'ясувалося, що нова редакція не готова. О. О. Тараненко вперто не хотів давати в розпорядження нової дирекції Інституту української мови матеріали Української національної правописної комісії. Лише після втручання вищих інстанцій, з труднощами, в кінці грудня 1998 року нова дирекція Інституту української мови одержала більшість напрацьованих матеріалів Комісії, а решту – в середині січня 1999 р.

Після цього було скликано засідання членів робочої групи Комісії, обговорено справи, затверджено склад членів вужчої групи, які мали все переглянути з тим, щоб підготувати до друку проект найновішої редакції «Українського правопису». До групи ввійшли: чл.-кор. НАНУ І. Р. Вихованець (зав. відділу історії й граматики української мови Інституту української мови НАНУ), д. ф. н. К. Г. Городенська (заступник директора Інституту української мови НАНУ), академік АПН А. П. Грищенко (зав. кафедри української мови Київського Національного

педагогічного університету ім. М. Драгоманова), д. ф. н. В.В.Жайворонок (провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАНУ), д. ф. н. М. Ф. Клименко (зав. відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства НДНУ), чл.-кор. НАНУ В. В. Німчук (директор Інституту української мови НАНУ), чл.-кор. НАНУ Г. П. Півторак (зав. відділу загальнославистичної проблематики і східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.Потебні НАНУ), д. ф. н. О. Д. Пономарів (зав. кафедри української мови і стилістики Інституту журналістики Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка), д. ф. н. Н. І. Тоцька (викладач Національного університету «Києво-Могилянська академія»). Вони знову опрацювали за розділами весь текст правописного кодексу. У роботі групи брав участь к. ф. н. С. І. Головащук (провідний науковий співробітник Інституту української мови НАНУ), але він із багатьма запропонованими змінами не погодився.

Члени робочої групи вважають слушною думку академіка Ю. Шевельова (її він не раз висловлював), що «не мета правопису воювати з мовою і накидати їй те, що їй уже чуже», а «формулювати, як писати те, що є в мові, а не реформувати мову засобами правопису» { Літературна Україна. – 1999 – № 13 (4829–4830) – 1 квітня. – С. 10.} Однак цей принцип треба застосовувати помірковано, бо інакше можна узаконити все, що з'явилося через «суржикізацію» мовлення значної частини населення або нав'язане чиновниками в часи тоталітаризму. Корисні елементи варто підживити. А це буде не війна з мовою, її системою, а підтримка неповторності мови наших батьків, дідів і пращурів.

У попереднього керівництва Інституту була настанова нічого не міняти в правописі, лише вдосконалювати текст. Було взято як засаду, зміна в правило (правила) вноситься тільки тоді, коли на засіданні Комісії відповідна пропозиція набирає 3/4 голосів! У зв'язку з цим було відкинуто переконливі пропозиції змін, бо вони не набирали 1–2 голоси придуманої норми.

Теперішня робоча група вважає, що не можна задовольнитися косметичними корекціями в правописі, а треба зробити зміни, які б враховували столітні традиції української орфографії, відбивали б живе, неспотворене українське слово, наскільки це доцільно на письмі, враховували б тенденції в сучасній українській літературній мові, що відбуваються в ній без тиску влади.

Викладемо дещо із суттєво нового, що запропоновано в новій редакції правописного кодексу. Обґрунтуванню пропозицій ми присвятили окрему працю «Проблеми українського правопису в ХХ ст.».

У написанні питомих українських та засвоєних слів запропоновано такі уточнення або модифікації:

1. У правилі про букву г чітко сказано, що її пишемо в українських питомих і засвоєних загальних та власних назвах – прізвищах і топонімах – згідно з вимовою, отже, не тільки в словах дзига, гава, гуля, ремигати і т. д., похідних від них прізвищах: Гудзь, Галаган, Гонта тощо, а й в інших антропонімах: . Галан, Геник, Гжицький, Гига, Грещук, Григ, Гутковський, у географі них назвах: Горгани «центральна частина Beskidів, найменше заселена частина Українських Карпат», Горонда, Ганичі – назви сіл на Закарпатті і т. ін.

2. Під впливом галицької традиції в правописі 1928 р. сформульовано правило, за яким на початку слова пишемо тільки і. Але по всій Україні в багатьох лексемах функціонує початковий и. Під впливом написаного зазнає деструкції ця риса живої мови. Функціонування зазначеної голосної на початку слова підтверджує статус и як окреми фонемі української мови, а не позиційного варіанта фонемі і. З огляду на це запропоновано чітке правило: писати и на початку незапозичених та давнозасвоєних слів перед приголосними н та р: инший і т.д., иній, ирій (пор. вирій), иржа, иржати (пор. діал. гинший, гиржа і под.), индик тощо, а також у відзвуконаслідувальному дієслові икати (пор. гикати) і похідних вигуку ич!

3. В українській мові функціонує невідмінюване слово *пів* «половина»: пів на шосту, о пів на другу. Здавалося б, що його завжди треба писати окремо від інших. Проте за зразком російської мови, в якій лексеми *пол* із цим значенням немає, в нас також завели писати слово пів разом із наступним (піваркуша, пів'яблука) і через дефіс (пів-Києва). У зв'язку з такою орфографією в лексиконах, зокрема в «Словнику української мови», натрапляємо в реєстрі на фіктивні слова півгодини «половина години», півдня «половина дня», півкілограма «половина кілограма», півлітра «половина літра» і т. д., що трактуються як невідмінювані іменники! Пропонуємо писати слово пів завжди окремо від сусідніх, якщо воно означає «половина», напр.: пів години, пів гривні, пів літра, пів яблука, пів Києва і т. д. Якщо з наступним словом елемент *пів* не виражає цього значення, а є префіксом, то його пишемо з ним разом: півколо, південь, північ, піваркуш, півлітра (розм.) «пляшка в пів літра з горілкою або випивка взагалі» і под.

4. Пропонуємо писати апостроф після губних, перед якими стоїть не тільки р, але й л: полб'яний, а не полбяний (полба – різновид пшениці).

5. З огляду на живе мовлення більшості українців, засвідчене діалектологічним «Атласом української мови» (том I, карта 190, том II, карти 174–175). історичну практику, в тому числі й основоположників сучасної літературної мови І. Котляревського (И соли крымкы и бахмуткы; роздуть вь ныхъ храбросты огонь), Т. Шевченка (Пошли тобі матербожа Тіи благодати Всего того, чого маты Не зуміє дати) та сучасне вжи-

вання в багатьох органах масової інформації, практику (зокрема в постійному титулі патріарха Київського і всієї України-Руси), пропонуємо реабілітувати як нормативну флексію -и в родовому відмінку однини іменників третьої відміни з основою на групу приголосних -ст- (вісти, злоти, радости і т. д.), слів Русь, Білорусь, осінь, сіль, кров, любов (осени, соли, крові, любові).

6. У 1945 р. незакономірно нав'язано літературній мові флексію -і замість -и (цього не зроблено навіть 1933 р.) в родовому відмінку однини іменників четвертої відміни з суф. -ен-. Тут рекомендовано відновити закінчення -и-: імени, племені, сімени згідно з живою мовою і традицією. До того ж стане монолітною парадигма. Пор.: дитяти, козеняти, курчати і т. д.

7. Зроблено пропозицію узаконити звертання тільки у формі кличного відмінка: Іване! Іване Івановичу! Пане Іване, пане професоре, пане генерале, пане Президенте, пане професоре Пилипчуку!

8. Дозволено відмінювання запозичених слів на -о, коли перед закінченням не стоїть інший голосний: радіо, Маріо, але пальта, ситра, кіна тощо.

9. В опублікованому проекті найновішої редакції «Українського правопису» через недогляд не зазначено, як транскрибувати старослов'янські (церковнослов'янські) тексти української редакції, давньо- і староукраїнські оригінальні та перекладні пам'ятки, новоукраїнські твори, писані етимологічним правописом. В орфографічному кодексі необхідно сказати принаймні про те, що, цитуючи названі вище тексти, на місці букви **ы** пишемо сучасну **и** (сын – син, мыло – мило); на місці букви **и** між приголосними і після приголосної в кінці слова – нинішню **и** (присно – присно, мило – мило, прииди – прийди), на початку слова і перед йотованими голосними – **і** (им – ім'я, євангелиє – євангеліє), на місці букви **е** (є) між приголосними і після приголосної в кінці слова (небеса – небеса, брате – брате), на початку слова та після голосної – **є** (єго – єго, житіє – житіє)...

Запропоновано внести деякі зміни в правопис іншомовних слів.

10. До «ляльольюкання» не може бути вороття, отже, далі треба писати м'яку або тверду л залежно від того, як узвичаєне слово в нашій мові: бал, молекула, клас, план, колонія, флот, блуза, апелятив, вакуоля, шлягер, гольф, кльош, блюмінг т. д. У нових запозиченнях л тверду чи м'яку варто писати в згоді з характером приголосного в мові-донорі.

11. Щодо передавання чужомовних g та h, то варто повернутися до академічних правил 1919—1921 рр. та проекту 1926 р. «Українського правопису»: у загальних назвах пишемо тільки **г**, незалежно від того **h** (гербарій, гіпотеза та ін.) чи **g** (газ, газета, гараж, гол, голкіпер, грог) вимовляють у мові-джерелі. В окремих словах, переважно запозичених через

російську мову з англійської, відповідно до **h** передбачено писати **x**: хавбек, хокей, ноу-хау.

12. Відповідно до традицій не пишемо **г** на початку слів, давно запозичених із грецької мови: арфа, історія, омонім, осанна та ін., проте в нових словах, запозичених через західноєвропейські мови, наявний початковий **г**: гемоглобін, голографія, гомогенний тощо.

13. Але власні назви мусимо писати з максимальним наближенням до звучання їх у чужих мовах, щоб уникнути можливих непорозумінь (пор. вимову прізвища віце-президента **Gog** як **Гор**, тоді як англ. **Whore** вимовляється **ho:ɾ** «повія»), тобто відповідно до **g** та **h** мови-джерела писати **г** або **г**.

У проєкті сказано, що відповідно до **g** та **h** вживаємо **г** або **г** лише в антропонімах (Гете, Гюго, Гейне, Гегель тощо) та похідних від них лексемах. Особисто вважаємо, що відповідно до **g** та **h** мови-джерела треба вживати **г** чи **г** також у топонімах (Копенгаген, Гватемала, Гамбург, Гаваї) та похідних від них слів: гегелівський, гватемальський і т. ін., бо коли заводити нове правило, то воно має охоплювати весь клас власних назв. Тут можливі лише винятки для давніх запозичень: Англія, Греція, Грузія, Рига та деякі інші.

14. На місці грецької **θ** (передається латинською графікою через **th**) в більшості слів у нас усталилася вимова і написання **т**: астма, бібліотека, етика, метод, патетика, ритм, театр, трон і т.д., в меншій кількості – **ф**: анафема, дифірамб, ефір, міф та ін. В західноукраїнській традиції вимовляють анатема, етер, міт тощо (до речі в усіх європейських мовах на місці грецького **θ** вимовляють **t**). В іменах людей відповідно до **th** у нас закріпилося паралельно: Агафангел – Агатангел, Афіна – Атена, Марфа – Марта, Фекла (Векла) – Текля, Феодосій – Теодосій, Тодось і т. д. У зв'язку з цим запропоновано як нормативні паралельні форми: ефір – етер, кафедра – катедра, марафон – маратон, Гефсиманський – Гетсиманський та ін.

15. До мінімуму зведено випадки подвоєння приголосних в іншомовних словах: тона (замість тонна), мира (замість мірра), але ванна, булла та ін.

16. Зазначено, що слова з церковно-релігійної сфери (головно – давні запозичення з грецької мови) з правилом «дев'ятки» не пов'язуються, і в них між усіма приголосними пишемо **и**: євангелист, єпископ, митрополит, архимандрит, єпитрахиль, кивот, прокимен, алилуя та ін.

17. Рекомендовано правило «дев'ятки» застосовувати і в іншомовних власних назвах: Аристотель, Едип, Цецилія, Кордильєри, Занзибар, Сиракузи, Тимор і т.д. Універсалізація цього правила спростить орфографію, усуне суперечності типу Дізель і дизель.

Особисто думаємо, що біблійні власні назви з **и** потрібно виділити окремо, адже в конфесійній літературі, як правило, пишуть топоніми: Вавилон, Вифанія, Вифлеєм, Галилея, Генисарет, Єрихон, Ливан, гора Оливна, Тир, Сидон і ін. Багато біблійних антропонімів стали в українців хресними іменами, тому і в церковно-релігійних текстах треба узаконити вживання їх: Іван, Матвій,, Пилип та под. (див. ще нижче про назви з початковим іа, іо, іу). Отже, в правописі треба узаконити орфографічну практику християнських конфесій, у храмах яких Божа Служба та інші відправи здійснюються українською мовою (УАПЦ, УПЦ Київського патріархату, УГКЦ, УКЦ, різні протестантські конфесії).

18. У чинному орфографічному кодексі є правило, згідно з яким в іншомовних словах після відповідних приголосних перед **я, ю, є, ї** треба писати апостроф (б'єф, комп'ютер, інтерв'ю тощо) з застереженням, що «апостроф не пишеться..., коли я, ю позначають м'якшення. приголосних перед я, ю (бюджет, бюро, пюпітр і т.д.)». Але в цих словах вимовляють м'які приголосні переважно активні українсько-російські (російсько-українські) білінгви або особи, що навчилися української мови не від батьків, дідів, бо звичайно всі, хто засвоїв природну українську мову, губні приголосні та йотовані голосні вимовляють окремо, незалежно від того, чи слово своє, чи іншомовне. Принаймні в загальних назвах після губних перед йотованими варто писати апостроф: б'юджет, б'юро, п'юпітр. Таким чином спростимо правопис лексем і не будемо руйнувати природну фонологічну систему української мови.

Досить своєрідна ситуація склалася в нас із передаванням в іншомовних словах **ј** або **і** у сполуках із голосними. Споконвіку у слов'янських мовах для уникнення зіяння (гіатусу) в цих випадках розвивалися вставні звуки, переважно відбувалася йотація; це відривають писемні тексти вже з X ст.: иудеи, иереи, дияконъ, дияволь і т.д. Давні зміни відбиває живе українське мовлення, що яскраво видно в загальних назвах та антропонімах: дяк, Дем'ян, диякон, Касян, Касіян, Лук'ян, Тетяна тощо. На початку слова часто початковий **и** (й) зникав, тому вже в найдавніших пам'ятках писали: Юда, Юдея, Яковъ

19. У церковно-релігійній літературі практикуються написання Яків, Юда (переважно УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ) Іаков, Іуда (переважно УПЦ). Намічено узаконити написання Яков, Юда і под., які більше відповідають українській історичній традиції та духові нашої мови.

20. За чинним правописом іншомовні іо, јо нині передаються то через **іо** (іон, іонійським, Іонічне море) то через **йо** (йод, йота, Йордан, Йорданія та ін.). У церковно-релігійних текстах зустрічаємо написання Йов, Йона, Йоан та Јов, Јона, Јоан (у правописній практиці відповідних Церков). Тут запропоновано спростити правило й писати всі слова з початковим й: йоаніти, йон, йонічний, Йоан, Йона, Йов (пор. прізвище Йовенко).

21. За чинною орфографією в іншомовних лексемах після голосних пишемо йотовані **є, ї**, незалежно від того, чи в мові-джерелі наявна йотація: дієта, руїна, теїн. Правопис 1933 р. у таких випадках заборонив йотацію: теїн, дієта, руїна. Вживання йотованих голосних **е, і – є, ї** – після голосних в іншомовних запозиченнях відновлено в 1945 р. Рудиментом орфографії 1933 р. нині є написання проект і под., незважаючи на те, що в латинській мові, з якого запозичено лексему, в її звуковому складі є **й**: projectus (пор. цього ж кореня об'єкт, суб'єкт, рос. проект, англ. project і т. д.). Не виключено, що в написанні проект відбивається російська орфоепія (літературна російська вимова орфографією проект – проэкт).

З огляду на викладене, запропоновано відновити написання **є** в слові проект і споріднених.

Наші опоненти, виправдовуючи недоладне введення 1933 р., покликаються на ніби аналогічний випадок у назві поет. Їм варто нагадати, що це слово й деякі інші з його коренем увійшли в європейські мови з грецької через латинську, в якій воно вживалося без **ј**: poeta, (ars) poetica і т. д. (прямим запозиченням із грецької були терміни піїт «поет» піїтика «поетика»).

22. Йотація голосних (**а, у, о**) нині заборонена. Чудом збереглися написання з **ія, ія** тільки в словах із церковно-релігійної сфери: василіянин, диякон, парафіянин, християнство (та похідних них від них), які перебували на периферії радянського слововжитку. Принаймні написання **ія** всередині слів іншомовного походження варто реабілітувати. Між іншим, й тут має опору в основах багатьох лексем: артеріяльний (пор. артерія), геніяльний (пор. геній), матеріял (пор. матерія).

23. Запропоновано усунути незакономірний зайвий **й** у словах параноя, секвоя, феєрверк, фое тощо.

24. За сучасною орфографією на місці звукосполюки **аи** у словах (часто – одного кореня) грецького та латинського походження пишемо **то ав-**: автор, лавр, фавн, авгур та ін., **то ау-**: аутекологія, лауреат, фауна, інаугурація тощо. Запропоновано уніфікувати корені таких слів у бік живого мовлення і писати лавреат, фавна, інаугурація. Українці на місці іншомовного **аи** у запозиченнях звичайно вимовляють **ав** із так званім нескладовим **ў** – звуком середнім між **в** та **у**. Згідно з практикою усного мовлення запропоновано писати **ав** замість **ау** у словах із латинським коренем **aud-**іо «чути, слухати»: аудит, аудиторія і под. (пор. авдиєнція — починаючи з XVII ст., аудитор — починаючи з XVIII ст.) та павза, яке в цій формі засвідчується з XVII ст.

25. У проекті залишено нинішнє правило передавання німецького дифтонга **еі**. Проте ми вважаємо, що у власних найменуваннях потрібно б писати, згідно з німецькою літературною орфоепією, **ай** (Айзенштайн, Ліхтенштайн, Гайне).

Отже, зміни в орфографічному кодексі запропоновано не кардинальні. В основному – це уточнення правил, зменшення кількості винятків. Повернення до норм 1928 року власне в орфографії немає: пропозиції торкаються двох флексій – у родовому відмінку однини іменників третьої і четвертої відмін, причому в останній вирівнюється парадигма, усувається виняток. Лише одиничні елементи правопису іншомовних слів повертають нас до орфографії, що її прийняла Всеукраїнська правописна конференція. Щодо правопису літер г і ґ в іншомовних словах можливе повернення до норм 1919 р. (1921 р.) як чітких і прийнятних для всіх українців. Більшість із нововведень, запропонованих у проекті «Українського правопису», вже нині практикуються в періодиці й книжковій продукції України. Гадаємо, наші пропозиції виважені, і сподіваємося, що громадськість України та українці, які живуть поза її межами, з розумінням поставляться до запропонованих змін у орфографії, які можуть знову згуртувати всіх, хто прагне до того, щоб наша багатостраждальна писемно-літературна мова мала обличчя, що відповідає її духові, природі, історії, і припинять правописні суперечки.

Настала пора рішуче зробити вже нині належні зміни в нашій орфографії, а не чергові косметичні виправлення і додатки, не відкладаючи справи на невизначений час. Опоненти змін у правописі поширюють розраховану на наївних, недосвідчених у лінгвістичних проблемах громадян думку, ніби модифікації в орфографії уповільнять повернення до материнської мови людей, що її призабули, та створять труднощі для осіб, які бажають засвоїти українську мову. У сьогодні вживаний правопис лінгвісти вклали чимало труду, але вони змушені були опрацювати орфографію в рамках, дозволених радянською владою. Цей кодекс є чинним ось уже майже сорок років, із яких тридцять – до проголошення України самостійною державою, проте саме протягом 1960–1990 років катастрофічно зменшувалося число носіїв української мови. Старий правопис віджив своє.

Противники змін в орфографії, особливо – упорядники нинішнього («радянського») правопису, лякають громадськість тим, що запропоновані нововведення вимагатимуть великих коштів на перевидання підручників, словників тощо. Насправді ніяких витрат не буде, бо запропоновані зміни обмежені і не кардинальні; вони не змінюють до невпізнання слів. До того ж нові елементи передбачено вводити впродовж тривалого часу. Варто при цьому зауважити, що в деяких країнах – колишніх республіках СРСР – уряди не побоялися навіть повної зміни основ писемності – переходу на латинську графіку.

Хто любить нашу мову, активно й охоче нею користується чи бажає її навчитися, легко засвоїть нові елементи в українському правописі, бо вони чіткі, стрункі, їх неважко запам'ятати.

Наші опоненти при будь-якій нагоді підкреслюють консерватизм, незмінність правописів протягом дуже тривалого часу в деяких народів Європи. Однак вони чогось забувають про те, що, наприклад, англійцям і французам чужі правителі не нав'язували орфографічних норм.

Постараймося, щоб у друге тисячоліття своєї писемної форми і втретє тисячоліття по Різдві Христовому наша мова попрямувала з удосконаленою системою орфографії.

Нині члени робочої групи працюють над остаточним текстом проекту нової редакції «Українського правопису». Опрацьований проект надруковано в 150 примірниках, розіслано для обговорення до наукових установ НАН України та Академії педагогічних наук, Міністерства освіти, Спілки письменників України, Спілки журналістів, до вузів, редакцій видавництв, газет, журналів, надіслано окремим знаним діячам науки, освіти, письменникам, журналістам. До Інституту української мови НАНУ надійшло близько 40 письмових відгуків. Після опрацювання зауважень до проекту в нього буде внесено відповідні корективи. Кінцевий текст проекту має обговорити й затвердити Українська національна комісія з питань правопису при Кабінеті Міністрів України, яку передбачається скликати в повному складі. І вже після цього нову редакцію «Українського правопису» буде подано на розгляд Кабінетові Міністрів України. На жаль, Кабінет Міністрів України досі не виділив коштів на проведення сесії Комісії.

У кінці серпня 1999 р. проект обговорювано і загалом прихильно сприйнято на IV Міжнародному конгресі українців, що відбувся в Одесі. На початку грудня 1999 р. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку з ініціативи виконавчого президента його Л.Онишкевич організувало обговорення проекту в Нью-Йорку та Філадельфії (США) за участю членів Української національної комісії з питань правопису акад. Ю. Шевельова (США) і проф. А. Горняткевича (Канада), директора Інституту української мови НАНУ, а також акад. НАНУ, президента УВАН О.-М. Біланюка. Проект загалом схвалено, але висловлено низку зауважень. Дуже високо оцінив проект добре знаний у середовищі лінгвістів світу академік Ю. Шевельов.

З ініціативи академіка НАНУ В. Русанівського, який виступає проти змін у чинній орфографії, створено Комісію НАН України для вивчення проекту нової редакції «Українського правопису». Вже ходить по руках копія доповідної записки академіка В.М.Русанівського, переповненої різними домислами, на основі якої некомпетентні в лінгвістиці люди почали паплюжити сумлінну працю знаних українців (див. «Голос України» – 30.05.2000, с. 7).

Мова – живий організм, система якого перебуває в постійному русі, тому ніякий правописний кодекс не може охопити всього того, що в ній

існує. Весь час потрібно враховувати нове в нашій мові, уточнювати поодинокі елементи орфографії. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне утворення в системі Національної Академії наук України, на базі Інституту української мови, постійної Правописної комісії. Як відомо, така комісія існувала на початковому етапі функціонування НАН України. («Літературна Україна» 11 січня 2001 р.).

☞ **Вправа 280.** Кожну строфу наведеного далі вірша «Хатка, яку збудував собі Джек» вимовіть на одному видиху, не добираючи повітря. Зверніть увагу на положення тіла: обов'язково стоячи, спина пряма, руки уздовж боків або за спиною, голова не опущена й не задерта вгору.

Хатка, яку збудував собі Джек

Ось хатка, яку збудував собі Джек.
А це – комора, в коморі – пшениця,
З якої так смачно пекти паляницю
У хатці, яку збудував собі Джек.

А це – веселая пташка синиця,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю,
У хатці, яку збудував собі Джек.

А це – кіт,
Він сміливо виходить з воріт,
Бо дуже він хоче спіймати синицю,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю,
У хатці, яку збудував собі Джек.

А це – пес без хвоста,
Який каже «гав» на сміливця-кота,
Який дуже хоче спіймати синицю,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю,
У хатці, яку збудував собі Джек.

А це – корова ряба і рогата,
Яка щойно хвицьнула пса без хвоста,
Який каже «гав» на сміливця-кота,
Який дуже хоче спіймати синицю,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю,
У хатці, яку збудував собі Джек.

А це – бабуся старенька, горбата,
Яка дуже любить корову рогату,
Яка щойно хвицьнула пса без хвоста,
Який каже «гав» на сміливця-кота,
Який дуже хоче спіймати синицю,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю,
У хатці, яку збудував собі Джек.

А це – лінивий пастух,
Якого карає бабуся горбата,
Яка дуже любить корову рогату,
Яка щойно хвицьнула пса без хвоста,
Який каже «гав» на сміливця-кота,
Який дуже хоче спіймати синицю,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю,
У хатці, яку збудував собі Джек

(з англ. пер. І. Малкович та Ю. Андрухович).

☞ **Вправа 281.** За зразком, наведеним у вправі 271 вірша «Хатка, яку збудував собі Джек» складіть тексти в офіційно-діловому стилі на обрану вами тему. Запишіть у зошит. Кожне речення вимовте на одному видиху.

☞ **Вправа 282.** Замініть подані конструкції нормативними конструкціями ділового мовлення. Поясніть помилки.

а) На прошлій неділі, звільнитися від помилок, у значній мірі, в заключення скажу, внести в список, заказний лист, все йде по плану, по закінченні університета, напаминати про зустріч, при дослідженні питання, відповім через хвилину, розходувати кошти, поправити положення, по запрошенню;

б) властивий для мене, хворий грипом, наслідувати учителю, досягати домовленості, недопустимо, зустріч з парламентаріями, пеняти на самого себе, підбивати підсумки, оволодіти українську мову, опанувати українською мовою, по багатьох причинах, зустрічатися по вихідним, посадова особа, протиборствуючі сторони.

☞ **Вправа 283.** Відредагуйте висловлювання. На основі поданих висловлювань визначте рівень культури грамотності фахівця.

а) Висловлюю мою власну думку. Він – наш ведучий вчений. Виписка із протоколу. Не змогли прийняти участь у конференції. Багаточисленні пропозиції керівника. Ти маєш свою власну бібліотеку? Ми думаємо влітку здійснити цікаву екскурсію. Дивлячись на картину, вона нам подобається. Він людина передових і прогресивних поглядів. На вулиці було чути крик дитячих голосів;

б) Я лишаю вас слова. Моє заключення слідує. Я настоюю на звільненні Степанова з посади. Я не раз піднімала це питання. Хочу сказати Вам пару слів. Васильченко повинен зложити свої повноваження. Вибачаюсь перед Вами, що не прийшла вчасно. Олег Іванович являється прикладом для мого сина. У мовленні він уживав англіцизми і запозичені слова. Це дуже здібний і перспективний на майбутнє фахівець.

☞ **Вправа 284.** Перекладіть текст українською мовою. Правильно розставте розділові знаки.

Что такое культура речи

Напомним, что риторика всегда требовала от оратора и высокой общей культуры, и языкового мастерства. Как подсказывает сам тер-

мин культура речи, речь, в отличие от языка, поддаётся качественной оценке: может быть хорошей, но может и не заслуживать такой похвалы.

Ораторский и писательский опыт цивилизованных народов позволяет сформулировать несколько общих требований, соблюдение которых позволяет оценивать конкретные тексты, выступления как хорошие, образцовые, достойные подражания.

Первый критерий, который учитывается в риторике, – содержательность речи: независимо от ее типа и объёма высказывания, в ней должна иметь место существенная, важная общающихся мысль...

Второй критерий – нравственно-оценочный, то, что древние называли этос: речь должна быть правдивой, соответствовать истине, должна преследовать благородные цели, служить добру, обогащать участников диалога.

Третий критерий – логичность речи. Логический критерий требует соблюдения законов тождества, противоречия исключённого третьего и достаточного основания (*М. Львов*).

☞ **Вправа 285.** Напишіть твір-роздум на одну із запропонованих тем, дотримуючись правил орфографії та пунктуації.

1. Кого б ви назвали Великим Українцем і чому?
2. Слово до слова – зложиться мова.
3. Живу, як той гірський потік, На спокій – ні хвилини (*Д. Павличко*).
4. На Україну рветься серце, і вабить запахом євшан (*Ю. Клен*).
5. Межі моєї мови – межі мого світу (*Л. Вітгенштайн*).
6. Перед тобою світ – великий том розкритий (*М. Рильський*).

**3.5. Основні ознаки культури мовлення.
Орфоепічні та акцентуаційні норми
сучасної української літературної мови,
вияв у професійному мовленні**

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть та охарактеризуйте основні ознаки культури мовлення.

2. Які мовні норми реалізуються в усному, а які – в письмовому мовленні?

3. Що таке орфоепічні норми?

4. Як витлумачують поняття *акцентуаційні норми*?

5. На скільки важливими є орфоепічні та акцентуаційні норми в усному діловому мовленні? Відповідь обґрунтуйте.

6. Які функції виконує наголос?

7. Яку функцію виконує евфонічне чергування звуків?

☞ **Вправа 286.** Із запропонованих варіантів вимови дзвінких африкатів [дж], [дз] виберіть той, який відповідає орфоепічним нормам української літературної мови.

Дослід-ження, дослі-дження; сид-жу, сижу, си-джу; хо-джу, ход-жу, хожу; їжжу, їж-джу, їжд-жу; поход-ження, похо-дження; під-земелля, пі-дземелля; пі-дживити, під-живити; обд-звонити, обдзвонити.

☞ **Вправа 287.** Перепишіть речення, добираючи з дужок потрібні прийменники чи сполучники. Поясніть свій вибір.

1. Звичайно, (і, й) інші мовленнєві формули, зокрема співчуття, докору, сумніву, схвалення тощо, представляють багатий словесний арсенал (з *підр.*). 2. Тимчук В. О. народився (в, у) селі Нова Поштова Іванівського району Київської області (з *газ.*). 3. Чимало стилістичних огріхів допущено (в, у) твоїй дипломній роботі (*розм.*). 4. Розпорядження №584 від 30.10.2010 видане з метою впорядкування проходження (і, й) розгляду службової кореспонденції, дотримання вимог

щодо підготовки документів, зміцнення виконавської дисципліни (в, у) облдержадміністрації. 5. (В, у) результаті здійснення адміністративної реформи (в, у) Україні передбачається поступове формування механізму державного управління. 6. (В, у) попередні роки держава не змогла забезпечити виконання державних програм (*із журн.*). 7. (В, у) Україні соборна зима. Час воздаянь (і, й) спокуси (*Г. Половинка*). 8. Осінній ліс був легкий (і, й) прозорий од жовтого листя, яке вже почало опадати, та від блілого проміння (*Є. Гуцало*). 9. Надворі ніби ще стояло літо, (і, й) тільки половина пожовклого листу на шовковицях блищала, ніби наведена золотом, (і, й) нагадувала, що вже минуло літо (*І. Нечуй-Левицький*). 10. (І, й) на землі так тепло (і, й) пречисто, мов у колисці маминих долонь... (*Т. Севернюк*).

☞ **Вправа 288.** Послугуючись орфоепічним словником, поставте наголос у поданих словах.

Випадок, літопис, черговий, вимова, запитання, предмет, український, подруга, показник, корисний, вигода, навчання, чотирнадцять, сантиметр, довідник, помилка, договір, алфавіт, виразно, квартал, ознака, фаховий, каталог, різновид, новий, сільськогосподарський, загальнонавчальний, центнер, маркетинг, податковий.

☞ **Вправа 289.** Послугуючись словником, визначте наголос у поданих словах. Правильно прочитайте слова.

Адже, видання, вірші, гуртожиток, діалог, завжди, загадка, приказка, простий, приятель, ненависть, ненавидіти, олень, черствий, живопис, середина, разом, сімдесят, вісімдесят, черговий, читання, пишу, сиджу, донька, дочка.

☞ **Вправа 290.** виправіть помилки в наведених прикладах. Поясніть, які орфоепічні норми та правила порушено.

Трохименку та Крищенку; видатних вчених; крок вперед; знайомство зі світом мистецтва; розібратись з причинами; в вік нових технологій; приклади із звіту голови правління; виступили із словом-відповіддю; у Одесі; не розібрався в своїх записах; не бачить всієї краси; робота з слухачами; виступає у складі команди; її сини і онуки;

звернувшись в відповідні організації; райдержадміністраціям й виконавчим органам самоврядування; зустріч в Черкасах; в цей час; Україна у майбутньому.

☞ **Вправа 291.** Перепишіть текст. Поставте наголос у кожному слові. За потреби послуговуйтеся орфоепічним словником.

Мовний етикет визначається загальною культурою спілкування, а також соціальним статусом мовців, рівнем їхньої освіти й виховання, віком, статтю. Він відповідає національно-культурним традиціям суспільства або окремого соціуму. Мовний етикет моделює поведінку людини – спонукає її в певній ситуації поводитися у відповідний спосіб.

Український мовний етикет – явище прогресивне, самобутнє та суто національне, оскільки постав на національному ґрунті. Мовний етикет віддзеркалює характер українців, їх духовність, моральність, національну свідомість. Формули мовного етикету протягом усього історичного розвитку зазнавали певних змін за рахунок локальних варіантів, витворюючи загальнонародні, найбільш уживані прагматичні формули, «які відтворюють і поповнюють національний образ нашої мови». Праця Я. Головацького «Слова витання, благословенства і обичайності у русинов» започаткувала етнографічні дослідження культури в мовленні українців. У ній містяться цінні міркування про визначальні етнопсихологічні особливості етикетних висловів українського народу (доброта, сердечність, простота, щирість, ніжність тощо), про генетичний зв'язок ритуалізованих формул із дохристиянськими уявленнями та віруваннями наших предків.

В українській мові етикетні правила спілкування реалізуються здебільшого в одиницях лексичного (дякую, вибачте, прощайте, товаришу тощо), фразеологічного (будьте ласкаві, добрий день, ласкаво просимо тощо) і частково морфологічного (вживання займенникових і дієслівних форм пошанної множини) рівнів.

Український мовний етикет, на думку українського дослідника М. Стельмаховича, це «національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості. Він сформувався історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності й честі» (з *посіб.*)

3.6. *Культура усного професійного мовлення.* *Різновиди усного ділового мовлення*

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке *усне ділове мовлення*?
2. Які види ділового спілкування залежно від змісту виокремлюють?
3. Якими особливостями характеризується ділове спілкування?
4. Назвіть та охарактеризуйте зони спілкування.
5. Які в діловому спілкуванні вироблені правила?
6. Назвіть та охарактеризуйте фази, форми, функції усного ділового спілкування.
7. У чому суть стратегії і тактики ділового спілкування?
8. Які рівні і стилі ділового спілкування наявні? Охарактеризуйте їх. Наведіть приклади.
9. Опишіть особливості проведення наради як виду усного ділового мовлення.
10. Що потрібно врахувати, готуючи та проводячи ділову бесіду?
11. Які види дискусій найчастіше виокремлюють?
12. Опишіть кожен із видів дискусій

☞ **Вправа 292.** Підготуйте повідомлення на тему «Нарада як вид усного ділового мовлення: підготовчий етап, вимоги до проведення». Послугуйтеся матеріалом із рубрики «Найважливіші висновки і поради» із книги «Мистецтво говорити» І. Томана (К., 1989, с. 285–291).

☞ **Вправа 293.** Змодельуйте ділову бесіду у формі діалогу, використовуючи такі типи стосунків, як *декан – студент, начальник – підлеглий; партнер – партнер.*

☞ **Вправа 294.** Прочитайте текст. Визначте основну ідею. Складіть тези тексту.

Зі стародавніх часів риторику поділяли на три галузі: судова, риторика політична (публічних виступів) та урочиста.

Художня риторика як різновид творчості сформувалася на базі практичної риторики. Першу теорію риторики створили в V ст. до н. е. сицилійські греки в Сиракузах. Найвидатнішим з них був Горгій, який удосконалив теорію ораторського мистецтва. Незвичайний стиль його витончених промов вразив афінян, зробив Горгія ушлюбленим і жаданим учителем.

Ізократ, представник софістів, заснував першу школу, у якій учні оволодівали риторику й письмом і здобували загальну освіту. Однак, на відміну від софістів, Ізократ дотримувався традиційної грецької моралі. Його настанови стали основою всіх пізніших теорій стилістики.

Майстром академічних бесід-діалогів був афінський філософ Сократ (469–399 рр. до н. е.), який поширював своє філософське вчення серед афінської молоді у формі діалогу.

Найвидатнішим майстром ораторського мистецтва стародавньої Греції вважається Демосфен (384–322 рр. до н. е.). До нас дійшло понад 60 його промов і листів. Найвідомішими є його політичні промови, особливо три з них, що були виголошені проти Філіппа, македонського царя, який намагався позбавити Афіни самостійності.

Демосфен умів майстерно драматизувати свою промову. Його виклад був ясний, фрази короткі. Порівняння й метафори посилювали враження від його виступів. Промови Демосфена брав за зразок один із найславетніших римських ораторів – Цицерон (з *посіб.*).

☞ **Вправа 295.** Ознайомтеся з наведеною мовою оригіналу «Пам'яткою учаснику диспуту», перекладіть її українською мовою та поясніть кожну позицію.

Пам'ятка учаснику диспуту

1. Прежде чем спорить, подумайте, о чём будете говорить.
2. Спорьте честно и искренне, не искажайте мыслей и слов оппонентов.
3. Начиная спорить, ясно и чётко сформулируйте положения, которые будете защищать, доказывать. Эти тезисы должны оставаться неизменными на протяжении всего спора.

4. Помните, что лучшим доказательством или способом опровержения являются точные и бесспорные факты.

5. Доказывая и опровергая, излагайте свои мысли ясно, просто, отчётливо, точно, корректно. Старайтесь говорить своими словами.

6. Если доказана ошибочность вашего мнения, имейте мужество признать правоту своего противника, оппонента.

7. Заканчивая выступление, подведите итог, сформулируйте выводы (*В. Лисовский*).

☞ **Вправа 296.** Розробіть модель уявної дискусії навколо тези французького філософа, математика Р. Декарта: «Точно використуйте слово, і ви позбавите світ від половини непорозумінь».

☞ **Вправа 297.** Опрацюйте подану далі інформацію про «мозковий штурм» як одну із форм проведення дискусій. Проведіть «мозковий штурм» на одну із тем «Як заробити 1 000 000 євро?», «Як креативно назвати собаку?», «Як залучити інвестора для ....?», «Який бізнес відкрити?»

«Мозковим штурмом» називають спільне розв'язання проблем, яке забезпечується особливими прийомами.

Ця форма спілкування виникла наприкінці 30-х років ХХ ст. з метою активізації творчої думки (використовувалися засоби для зниження критичності та самокритичності людини. Це сприяло підвищенню її впевненості в собі й готовності до творчого пошуку).

Основні принципи «мозкового штурму»

1. Не критикувати відповіді інших.
2. Пропонувати будь-яке рішення, яке спаде на думку, навіть якщо воно незвичайне, непрактичне або ледь дотичне до обговорюваної теми.
3. Записувати найбільшу кількість ідей.
4. Вільний розвиток, поліпшення, комбінування, розширення будь-яких висловлених ідей.
5. Виділення визначеного часу (але не більше 10 хв) для отримання відповіді на чітко визначене питання, наприклад: «Як підвищити інтерес слухачів до занять».
6. Кількість учасників – не більше 15 осіб.
7. Якщо більше, то необхідно розбивати на дві групи: перші беруть участь у «мозковому штурмі» – решта пише не менш ніж три

думки стосовно питання. Після «мозкового штурму» ідеї або пропозиції, записані другою групою, додають до загального списку.

Правила проведення мозкового штурму: чітко та коректно сформулювати питання; корегувати хід «мозкового штурму» питаннями; 5–10 хв – час проведення «мозкового штурму»; не коментувати та не оцінювати висловлювання; ознайомити учасників з правилами; не звертатись персоніфіковано; усе записувати.

Техніка проведення

1. Питання записуємо вгорі аркуша паперу А-4. Після закінчення цього аркуша переміщаємо сусідню магнітно-маркерну дошку, щоб бачили всі учасники.

2. Кожну ідею/пропозицію пишемо різними кольорами, чергуючи їх, наприклад: синій і зелений. Чорний колір використовуємо, щоб підкреслити негатив, а червоний – для привертання додаткової уваги.

3. Кожну ідею/пропозицію виділяємо, крім кольору, фігурами різної форми: квадрат, коло, трикутник тощо.

4. Формулювання кожної ідеї не повинне перевищувати 10 слів.

Загальні поради проведення мозкового штурму

1. Записувати ідеї та пропозиції доти, доки люди говорять з теми не повторюючись.

2. Не можна примушувати.

3. Кожен може висловитись від двох до чотирьох разів. Але пріоритет мають учасники, які ще не висловлювались.

4. Підтримувати темп заохочувальними репліками, наприклад: *Що ще може бути?, Хто ще не висловився?, У нас ще залишилось декілька невисловлених думок* тощо.

5. Якщо є повторення, то непомітно перейти до іншого зі словами *Ця пропозиція вже була.*

6. Не ігнорувати поставлене питання *Це відповідь на поставлене питання?*

7. Перед початком «мозкового штурму» можна дати можливість учасникам подумати та зосередитись: *У Вас є дві хвилини подумати над питанням та можливість висловитись кожному.*

Для успішного «мозкового штурму» важливо вміти користуватись як вербальними, так і невербальними засобами.

Це насамперед мовлення. Таке мовлення часто називають ораторською, або публічною, мовою. Промовляючи перед аудиторією,

учасники «шліфують» уміння будувати та подавати свій виступ так, щоб він якнайкраще відповідав вимогам інформування, переконання, навіювання й зараження. Звичайно, кожен промовець повинен мати певні мовленнєві навички, відпрацьовану техніку. Тому перед промовцем постає завдання:

- учитися вибудовувати образи засобами мови та вміти їх виголошувати;
- добре знати особливості монологічної форми мовлення;
- уміти користуватися всіма прийомами впливу на слухачів;
- навчитися точно формулювати свої думки;
- вдало добирати слова;
- граматично правильно будувати фрази;
- чітко промовляти звуки та їх сполучення;
- правильно ставити наголос тощо.

Тоді культура мовлення, своєю чергою, сприятиме підвищенню культури спілкування людей, що зібралися на зустріч. Мовлення має бути грамотним, літературним.

3.7. Культура публічного виступу

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке публічний виступ?

2. Які виділяють основні жанри публічних виступів?

3. Охарактеризуйте кожен із жанрів публічного виступу.

4. Що таке доповідь?

5. Які види доповідей розрізняють?

6. Які рекомендації подають науковці для підготовки доповіді?

7. Опишіть композиційно-логічну побудову усної доповіді.

8. Як правильно презентувати доповідь?

9. Охарактеризуйте мовне оформлення доповіді.

10. Якими рисами повинна характеризуватися мовна особистість доповідача?

11. Як зацікавити слухачів/ співрозмовників?

12. Що таке презентація виступу, яке її завдання?

13. Опишіть етапи підготовки та принципи розроблення?

☞ **Вправа 298.** Підготуйте два виступи: агітаційний та інформаційний – на тему «Як упорядкувати своє мовлення». Назвіть особливості цих виступів, поясніть їхню важливість у процесі спілкування.

☞ **Вправа 299.** Перебудуйте відповідно до норм сучасної української літературної мови телефонний діалог. Поясніть помилки.

- Алло! Алло! Мені потрібна Катерина Василівна!
- Тут такої немає!
- Це відділ листів газети «Сільські вісті»?
- Ні, це відділ культурного і спортивного життя.
- Ну, то дайте мені телефон відділу листів.
- Ще чого! Довідок не даєм! Не морочте голову!

☞ **Вправа 300.** Підготуйте тези виступу керівника на зборах трудового колективу. Тема «Порушення трудової дисципліни». Доберіть систему різнотипних мовленнєвих конструкцій: а) які б передавали різку категоричність, незадоволення керівника ситуацією; б) які б надавали виступу більшої демократичності, нейтральності в оцінках.

☞ **Вправа 301.** Обміркуйте мікроситуацію. Доберіть мовленнєві конструкції для різних варіантів поведінки, прокоментуйте доцільність їхнього вживання.

Увесь день Ви (керівник) безуспішно намагалися зв'язатися по телефону з розташованою в іншій області філією Вашої фірми «Консультант» (надання перекладацьких послуг). Якщо розмова з керівництвом філії не відбудеться, центральний офіс фірми може мати великі неприємності, зокрема й певні фінансові втрати. Прийшовши наступного дня на роботу, Ви доручили секретарю спробувати налагодити телефонний контакт з філією.

Якщо секретар зможе додзвонитися, Ви:

- 1) не відрекомендувавшись, негайно розпочнете розмову з людиною, яка підніме слухавку;
- 2) попередите секретаря, щоб він розшукав по телефону потрібного Вам працівника. Сказав йому, хто з ним хоче розмовляти й ознайомив із суттю справи, щодо якої відбудеться розмова;

3) відрекомендуєтеся самі й запитаете, з ким розмовляєте. Якщо це буде потрібна Вам людина, з'ясуєте з нею необхідні питання, якщо ні – попросите до телефону потрібного Вам працівника;

4) докорятимете співрозмовнику за вчорашню відсутність телефонного зв'язку, що може стати причиною серйозних ускладнень для Вашої фірми. Потім ознайомите із суттю справи й сформулюєте необхідні завдання. Від знервованості забудете попроситися;

5) ваш варіант.

☞ **Вправа 302.** Перекладіть мовленнєві штампи, що використовують під час ділових нарад, дискусій.

С чего мы начнём сегодня? Я думаю, мы начнём с обсуждения первого вопроса. Дело в том, что не все ещё собрались. Это Вас устраивает? Да, вполне. Я думаю, вопрос можна считать решённым. Полностью с Вами согласен. Вы правы. Совершенно верно. Мы с Вами договорились? Вы в этом несколько ошибаетесь. Я с Вами не согласен. Это противоречит нашей договорённости. Есть замечания. Этот вопрос не обсуждается. Ранее это обсуждали уже. Я в этом не совсем уверен. Я с большим удовольствием представляю Вам наших гостей. Я категорически против рассмотрения этого вопроса. Я хотел бы продолжить разговор в другой обстановке. Я категорически не согласен.

☞ **Вправа 303.** Опрацюйте поданий далі матеріал. Визначте тему і назвіть текст. Підготуйте доповідь.

А. Найдавніша згадка про українську мову датується 858 роком, а вперше українська мова було прирівняна до рівня літературної в кінці XVIII століття після виходу 1798 року першого видання «Енеїди», автором якої є Іван Котляревський. Саме його і вважають засновником нової української літературної мови.

Українська мова є однією з найпоширеніших мов у світі та за кількістю носіїв посідає 26-е місце. Також вона є другою за поширеністю серед мов слов'янського походження після російської мови. На території України більше 32 млн осіб спілкуються українською мовою. Ще близько 4,2 млн українців проживають у Російській Федерації й також знають українську мову.

Цікавим фактом про українську мову є те, що вона входить до трійки найкрасивіших мов у світі. На мовних конкурсах в Італії та Франції її визнавали другою за мелодійністю мовою світу.

1710 року український гетьман Пилип Орлик представив «Пакти і Конституції прав і свобод Запорізької Січі», які призначалися для поділу влади на три гілки й регулювали права та обов'язки держави і громадян. Деякі дослідники вважають, що цей документ є однією з перших конституцій у світі.

Одна з найвідоміших українських різдвяних пісень «Щедрик» (яку написав український композитор Микола Леонтович), відома всьому світу як «Carol of the Bells», або «Ring Christmas Bells».

Найбільш уживаною літерою в українському алфавіті є «п». Також на цю літеру починається найбільша кількість слів. Тоді ж як найрідше вживаною літерою українського алфавіту є «ф». В українській мові слова, які починається з цієї літери, переважно запозичені з інших мов.

Найдовшим словом в українській мові, що містить тридцять літер, є назва одного з пестицидів – «дихлордифенілтрихлорметилметан», а також прикметник «рентгеноелектрокардіографічний». У непрямих відмінках ці слова мають 31–32 літери.

1880 року в Одесі вийшла унікальна наукова розвідка польського та російського філолога Михайла Красуського «Древность малороссийского языка», де українська мова розглядається як праматір народів Індії та Європи. Колосальні знання багатьох мов привели вченого до висновку, що українська мова старша за грецьку, латинську, старослов'янську мови. Аргументацію неординарної думки вчений розпочинає з доказів походження чисел, якими користуються арійські народи, матеріалом української мови. Число один (1), на думку автора книжки, походить від українського одвін, яке з часом перетворилося на один. Таким чином утворено назви чисел в італійській, грецькій, німецькій мовах, у санскриті тощо. Автор порівняв і звуки в індоєвропейських мовах. Наприклад, наші слова «багато», «був», «вітання», а в санскриті – «багута», «бгу», «віта». Один із висновків ученого такий: «... усе, що я зазначив, здається, не викликає сумніву в тому, що, як малоросійська, так і російська мови розвивалися самостійно». Отож, донедавна твердження учених про мову старослов'янську як основу мови українців, білорусів і росіян можна піддати сумніву.

Найдовша аббревіатура в українській мові – мабуть, ЦНДІТЕДМП – Центральний науково-дослідний інститут інформації і техніко-економічних досліджень з матеріально-технічного постачання. Аббревіатура містить дев'ять літер.

Найчастіше серед іменників вживається слово «рука», серед дієслів – «бути», прикметників – «великий», займенників – «він». Останні місця в таблиці частотності посідають слова «мутація», «баклажка», «радист», «білочка».

Найдовше скорочення, що трапляється в українській мові, містить 32 літери. Це скорочення *Головелватормлинокмплектпостач* і *Головпівнічсхіднафтовидобуток*. Серед скорочених назв українських установ – Укрголовметалургвуглекомплект – 29 літер. Так скорочено називається Головне управління комплектування приладами, устаткуванням, кабельними й іншими виробами підприємств, що будуються та реконструюються, чорної, кольорової металургії та вугільної промисловості Державного комітету з матеріально-технічного постачання.

Найбільшу кількість значень має аббревіатура ПК. Це палац культури, паровий кран, передній край, перфокарта, Петербурзький комітет, Петроградський комітет, підбирач-копнувач, пістолет-кулемет, Пітерський комітет, предметний каталог, Повітряний кодекс, пожежний кран, польовий караул, постійний комітет, променевий кінескоп, проміжний конденсатор, прохідницький комбайн, прядильно-крутильна (машина), парсек та ін. У «Словнику скорочень української мови» зафіксовано 22 значення.

Згідно з «Коротким словником синонімів української мови», у якому розроблено 4279 синонімічних рядів, найбільшу кількість синонімів має слово «бити» – 45.

Декілька фактів про *паліндроми* (слово, словосполучення чи фраза, які можливо читати як зліва направо, так і справа наліво, при цьому звучання й значення не змінюються). В українській мові є лише два семибуквенні паліндроми: «ротатор» і «тартрат». А до найдовших фраз паліндромів належать «Я несусь гусеня» та «Аргентина манить негра». В останньому випадку не враховується буква «ь». Такі дрібні порушення дзеркальності допускаються, адже складання композицій — справа непростя.

Найдавнішими українськими поетесами, імена яких відомі й про яких збереглися документальні свідчення, є інокія Анисія Парфенівна й Анна Любовичівна; жили вони, очевидно, в кінці XVI – на початку XVIII ст. і залишили акровірші, де вписано їхні імена.

Найдавніша згадка про «руську» (тобто українську) мову на території сучасної України належить до 858 року. Уперше українську народну мову було піднесено до рівня літературної наприкінці XVIII ст. з виходом 1798 року першого видання «Енеїди» І. Котляревського, якого вважають зачинателем нової української літературної мови.

Найпершим видатним українським поетом, ім'я і твори якого ми знаємо, варто вважати Павла Русина з Кросна (близько 1470–1517). Він довго працював в Кракові, викладаючи в тамтешній академії, бував в Угорщині, жив у Відні. У своїх творах з любов'ю описує рідну землю; означення «русин» для нього – «слово солодке», і він гордий з того, що носить таке ім'я. Найстарішою українською піснею, запис якої зберігся до наших днів, вважається пісня «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?»

Найвідоміший музикант Київської Русі – співець XI ст. Боян, який жив при дворі Святослава Ярославовича і якого згадує автор «Слова о полку Ігоревім».

Найбільшу кількість разів перекладений літературний твір – «Заповіт» Т. Г. Шевченка: 147 мовами народів світу.

Найбільша кількість псевдонімів була в О. Кониського – 141, в І. Франка – 99, О. Маковей користувався 56 псевдонімами.

Найдовший псевдонім мав, мабуть, Григорій Квітка-Основ'яненко: «Любопытный Аверьян, состоящий не у дел коллежский протоколист, имеющий хождения по тяжбыным делам и по денежным взысканиям».

Найпершим фаховим продавцем книжкової продукції вважається друкар М. Сльозка. За старих часів, тобто в XVII–XVIII ст., книги продавали насамперед у друкарнях. М. Сльозка винайшов нову форму розповсюдження друкованого слова: продавав видання Львівського братства, роз'їжджаючи по ярмарках.

Найпершим вищим навчальним закладом в Україні була Острозька колегія, заснована 1576 року в місті Острог князем Костянтином Острозьким. Другий вищий навчальний заклад – Києво-Могилянська академія, заснована 1623 року через об'єднання Київської братської та Лавр-

ської шкіл. Це були на той час єдині вищі школи в східнослов'янському світі.

Найдавнішим і єдиним давньоукраїнським медичним довідником, що зберігся до наших часів, є лікарський трактат-порадник «Мазі» – узагальнена праця про лікування травами, який склала Євпраксія Мстиславна, онука Володимира Мономаха, у X ст. (з *писіб.*).

Б. Світовий досвід засвідчує вирішальну роль мовно-культурного фактора в становленні національних держав. На відміну від середньовіччя, коли головним принципом цивілізаційного розвитку **був** конфесійно-релігійний, в модерній історії національних держав поширення однієї мови як загальнонаціонального засобу освіти і творення культури стало найдієвішим чинником об'єднання населення в межах однієї країни.

Як зазначає швейцарський політолог Урс Альтерматт, «для багатьох європейців сьогодні набагато важливішими від релігії є мова і культура, які в європейських національних державах становлять ключові сфери й принципові розпізнавальні ознаки. Хоча державно-політичні кордони скрізь жодною мірою не збігаються з культурно-мовними, практика більшості національних держав орієнтована на те, щоб створити гомогенну мовну культуру на спільній державній території».

Нижче у цитованій праці «Етнонаціоналізм в Європі» дослідник пише: «Як правило, національна держава визнає інобуття своїх громадян тільки в сенсі властивості окремих індивідів, якщо вони своєю особливою культурою не загрожують офіційній культурі держави. Більшість, що трактує себе як так звану «державотворчу націю» або як «титульну» націю, вимагає, щоб меншини використовували мову домінантної народності, принаймні публічно».

Ключову роль мови в утворенні національних держав підтверджує абсолютне переважання в Європі країн, об'єднаних однією загальнонаціональною мовою. Із 47 європейських країн (якщо рахувати Росію, Закавказзя і Туреччину) своя національна мова є державною (або офіційною) у 41 країні, тобто у 85% від загальної кількості.

Виникнення самого терміна «державна мова» пов'язане з добою утворення національних держав.

Вживаються й інші терміни на позначення мови, що виконує роль державної – офіційна, національна або просто мова (даної дер-

жави), напр. «Мова Французької Республіки – французька». Загалом у зарубіжному законодавстві переважає визначення офіційна мова. В юридичному аспекті воно близьке до поняття державна мова. Їх об'єднує спільне значення «мова сфери офіційного спілкування, мова спілкування держави з її громадянами і навпаки». Відмінність між двома поняттями полягає лише в одному – для статусу державної мови обов'язковим є його офіційне проголошення законодавчою владою, відповідне нормативне оформлення, тоді як статус офіційної мови не передбачає обов'язкового законодавчого закріплення.

Таким чином, утвердження в незалежній Україні мови найчисельнішого корінного етносу у функції державної цілком відповідає європейському принципів мовно-культурного будівництва і є єдиним шляхом консолідації населення і гармонізації міжетнічних стосунків у країні.

У 10-й статті Конституції України, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 р., зафіксовано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України».

Водночас мовна ситуація, що склалась в Україні у зв'язку з поширенням на її території зі столицею включно двох мов – української і російської, відрізняється від європейських стандартів. Використання двох або кількох мов у загальнонаціональній комунікації є винятком серед європейських держав і можливе тільки в територіально невеликій країні. До таких винятків належить, наприклад, Люксембург, населення якого говорить місцевим діалектом німецької, а в школах введено вивчення двох офіційних мов – літературних німецької і французької. Інший характер має державна тримовність Швейцарії, де німецька, французька й італійська мови вважаються національними і державними, а ретороманська визнана як національна, але не має статусу державної. Однак швейцарська тримовність функціонує тільки в центральних органах влади. Реальну ж мовну ситуацію цієї країни, що з початків заснування була конфедеративним об'єднанням трьох кантонів – німецького, французького й італійського, визначають як потрійну одномовність, оскільки в кожному з кантонів використовується тільки одна, своя мова.

До небагатьох країн Європи, в котрих двомовність затверджена на державному рівні, належить Бельгія, де проживають два народи –

фламандці, котрі розмовляють нідерландською мовою, і франкомовні валлони. Стосунки двох різномовних груп Бельгії характеризує високий рівень напруженості, країні загрожує розпад на ґрунті мовного конфлікту.

Загрозу, яку становить для цілісності держави поширення на її території двох мов у функції державних, підтверджує й досвід Канади, де сепаратистські настрої, характерні для франкомовної провінції Квебек, мало не призвели до її територіального відокремлення від решти країни, де вживається як офіційна англійська мова. На референдумі, проведеному в 1997 році, квебекським сепаратистам не вистачило лише 1% голосів для утворення самостійної держави.

Таким чином, функціонування в одній країні двох офіційно закріплених мов, порушуючи мовно-культурну єдність її мешканців, стає джерелом постійного конфлікту між двома різномовними частинами населення, перетворюється на дестабілізуючий фактор суспільного життя.

На жаль, більшість людей не замислюється над природою міжмовних конфліктів, що пояснюється передусім впливом багаторічної радянської пропаганди фальшивої тези про «гармонійність» російсько-української двомовності. Ця псевдонаукова теорія виконувала роль демагогічного прикриття реальної більшовицької практики витіснення української мови і культури з усіх сфер суспільного життя, що було продовженням імперського проекту створення «великої російської нації» шляхом влиття українців і білорусів у єдиний російський народ. Проект частково вдалося здійснити – протягом колоніального періоду російська мова витіснила українську з міст східних і центральних областей країни, в тім числі й зі столиці.

Таким чином, нинішня двомовна ситуація України сформувалась як перехідний етап у незавершеному асиміляційному процесі перетворення україномовної спільноти на російськомовну, здійснюваному з метою розчинення української нації в російській.

Успіх будівництва самостійної держави залежатиме від того, чи вдасться українській керівній еліті зупинити розкручений маховик русифікації і надати двомовному розвиткові країни зворотного напрямку, тобто переорієнтувати нинішню російсько-українську двомовність на поступове зростання групи «ситуативних» двомовців за рахунок російськомовних одномовців із подальшим «перетіканням» двомовців до групи україномовних одномовців.

Цей процес, безперечно, потребує часу, що охоплює проміжок життя принаймні двох-трьох поколінь, але було б великою політич-

ною помилкою зволікати із впровадженням низки заходів, котрі б забезпечили переорієнтацію мовної поведінки нових поколінь українських громадян. У цьому переконує досвід мовно-культурної політики тих народів, котрі успішно вирішили подібне до наших завдання відродження своєї мови у постколоніальну добу. До таких народів належать чехи, словаки, фіни, литовці, латиші, естонці, хорвати та ін.

Для прикладу варто навести динаміку розвитку мовної ситуації в столиці Фінляндії, яка в часи шведського панування втратила свою мову.

Як зазначає мовознавець Богдан Ажнюк, «особливу сторінку в історію мовного життя Фінляндії вписала її столиця. Наприкінці XVIII ст. Гельсинки було переважно шведськомовним містом. Це була мова не тільки соціальних верхів, а й робітництва. Більше того, довколишні сільські райони – основне джерело міграції до міста – також були шведськомовними. Перший перепис населення, проведений в Гельсинки у 1870 р., показав, що шведською мовою користувалися 57% мешканців, фінською – 27%, російською – 12%, іншими мовами (переважно німецькою) – 5%. Починаючи з цього часу, кількість фінськомовних мешканців столиці стала швидко зростати і через 20 років (у 1890 р.) зрівнялася у процентному відношенні з кількістю шведськомовних – по 46 %. Ще через тридцять років (у 1920 р.) фінською мовою користувалися майже дві третини населення столиці (64 %), а шведською – тільки третина (33 %), іншими мовами – 3 %... У 1970 р., через сто років після першого перепису, кількість шведськомовних мешканців столиці становила 11 %, а при наступному переписі в 1980 р. зменшилася тільки на 1 %».

Мовний досвід Фінляндії вартий уваги і тому, що оборонці державного статусу російської мови в Україні постійно посилаються на цю країну як зразок толерантного розв'язання міжмовного конфлікту. Справді, Фінляндія належить до тих нечисленних європейських держав, в яких двомовність затверджено на державному рівні: Конституцією 1919 р. тут було проголошено державними дві мови – фінську і шведську. Але слід звернути увагу на час і умови прийняття такого рішення. У 1919 р. фінська мова вже не потребувала державного захисту, нею користувалось понад 80 % населення і понад половини мешканців столиці. Психологічною мотивацією такого кроку з боку фінського уряду була, крім того, загроза втручання радянської Росії у внутрішні справи Фінляндії, що сприяло згуртуванню обох

мовних груп (фінської і шведської) всередині країни перед лицем спільного ворога.

При цьому толерантність фінів у розв'язанні проблем двомовності на державному рівні поєднується із наполегливістю і твердістю у відстоюванні прав своєї мови на власній території. Нинішню мовну стійкість фінів, яку вони виявляють у ситуаціях двомовного спілкування, ілюструють дорожні нотатки видатного мовознавця професора Ю. Шевельова, де він описує поведінку мешканців фінської столиці у випадках, коли до них звертаються по-шведськи:

«Фінляндія жила сотні років під Швецією. Тепер шведів у Фінляндії чи то 6, чи 9 відсотків. За законом країна має дві державні мови. Ось я у Фінляндії, іду в Гельсінках до крамниці. По-шведськи я вмю, по-фінськи – ні. Говорю по-шведськи. Дивляться на мене, як на божевільного, – нічого не розуміють (а в школі ж вивчали). Пояснюю, що я не фінський швед, який не хоче говорити потутешньому. Що я живу в Швеції. Моментально всі мене розуміють. Вони думали, що я тутешній... Мораль вивести неважко. Державна мова сама собою, Конституція Конституцією, а фіни фінами».

Принципова позиція в справі захисту своєї мови і культури властива й нинішній еліті прибалтійських країн, особливо в Естонії і Латвії, де, на відміну від Литви, за період радянської окупації значно зменшилась кількість корінного етнічного населення. У 1989 р. естонці в Естонії становили 61,5 % населення, а латиші в Латвії тільки 52,5 % (порівняно з 87,7 % естонців і 75,5 % латишів у своїх країнах у 1935 р.).

Закон про мову, прийнятий 1989 р. Верховною Радою Латвійської РСР, передбачає обов'язкове використання латиської мови у громадських місцях, встановлює трирівневу систему володіння мовою, обмежує використання російської мови в громадському та приватному секторах. Закон також заборонив використання двомовних (російсько-латиських) вивісок, за винятком туристичної та культурної сфер.

За виконанням закону наглядає спеціальний Державний мовний центр, що виконує інспекторські та наглядові функції. Центр контролює всю сферу, пов'язану з вживанням державної мови – від друкування підручників латиської мови до мовних інспекцій вулицями міста.

У 1998 р. у Латвії було прийнято новий, значно суворіший Закон про мову. Він проголосив латиську мову єдиною мовою викладання у державних школах. Поправка до Закону про працю дозволяє

звільняти працівників за недостатній рівень володіння латиською мовою. Латиська Національна Рада з питань радіо та телебачення має право закривати приватні телекомпанії, що транслюють свої програми переважно російською мовою. Наприкінці 1998 р. у зв'язку з цим було закрито приватну телекомпанію «Рига».

У протилежному напрямку іде мовний розвиток постсоветської Білорусі, на прикладі якої можна побачити реальні наслідки законодавчого затвердження двомовності в ситуації нерівноправного становища двох мов. Якщо до 1994 р. ще робилися спроби розширити сферу використання білоруської мови, зокрема, відсоток початкових білоруськомовних класів зріс десь до 60 %, то з приходом до влади Лукашенка масштабну русифікацію було відновлено. Прийнята у 1998 р. Національними зборами Республіки Білорусь нова редакція «Закону про мови» проголосила державний статус двох мов – білоруської і російської. Після цього білоруська мова була майже повсюдно витіснена зі структур державної влади, а слідом за тим і з освітньої, культурної та інших сфер.

Як зазначено в порівняльному дослідженні мовної політики Латвії, Білорусі й України, «якщо Латвія, висловлюючись образно, каже російській мові «ні», Білорусь – «так», то Україна каже «не знаю».

Водночас фактична нерівноправність становища україномовної і російськомовної частин соціуму вимагає від влади впровадження активних заходів для зміни мовної ситуації і захисту свого мовно-культурного простору. Адже за російськомовною частиною населення стоїть велика мовно-культурна спільнота за межами України, і це дає їй значні переваги перед носіями української мови, котрим доводиться постійно долати стихійну протидію російськомовного середовища, доводячи своє природне право спілкуватися рідною мовою на своїй власній землі (Із книги Масенко Л. (У)мовна (У)країна: Популярне видання. (К.: Темпора, 2007. – 88 с.)

3.8. Мовленнєвий етикет.

Найважливіші види етикетних мовленнєвих формул

? Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке «мовний (мовленнєвий) етикет»?

2. Які специфічні функції виконує «мовний (мовленнєвий) етикет»?

3. На основі якої функції мови базуються функції мовленнєвого етикету?

4. Які тематичні групи мовленнєвого етикету виокремлюють?

5. Які чинники визначають формування мовного (мов-

леннєвого) етикету і його використання?

6. Охарактеризуйте стандартні етикетні мовні (мовленнєві) ситуації.

7. Назвіть правила вітання, яких варто дотримуватися в діловому спілкуванні.

8. Як правильно відрекомендувати особу?

9. Перерахуйте правила висловлення комплімента.

☞ **Вправа 304.** Перепишіть речення. Підкресліть звертання та визначте їх морфологічне вираження. Яку стилістичну функцію виконують звертання в реченнях?

1. О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! (*О. Олесь*). 2. Соловейку, рідний брате, виклич мені дівча з хати (*Нар. пісня*). 3. Лети ж, моя думо, моя люта муко, Забери з собою всі лиха, всі зла... (*Т. Шевченко*). 4. Друже коханий, сестронько-раю! Життя здається сумом без краю (*П. Грабовський*). 5. Моя мила, хороша дівчино... Ти мій милий, хороший хлопчику... Ах, мовчаль моя, розірвися співом! (*В. Поліщук*). 6. Ой зійди, зійди, ясен місяцю, Як млиновеє коло ... (*Остан Вишня*). 7. – Ну, як ви там, Едуарде Катановичу? – Спасибі, уже сиджу (*О. Чорногуз*). 8. Я про тебе, о калино, пісню склав оцю дзвінку (*В. Сосюра*). 9. Що відбувається, панове? Камо грядеші, земляки? 10. Живи, мій вірше! Сила слів святої батьківської мови у пагонах самовіднови, – Живи, мій поетичний спів! (*В. Рева*).

☞ **Вправа 305.** Продовжіть ряди, дібравши формули мовленнєвого етикету (5–8 прикладів). Поясніть особливості їх вживання.

Формули вітання та побажання: Добрий ранок! З неділею Вас! Доброго здоров'я!

Формули прощання: До побачення! Прощайте! На все добре!

Формули вибачення: Пробачте мені, будь ласка. Даруйте. Мені дуже неприємно.

Формули подяки: Щиро дякую! Сердечна подяка Вам. Сердечне спасибі!

Формули запрошення, прохання: Будьте ласкаві. Не відмовте в проханні. Чи не змогли б Ви зробити.

☞ **Вправа 306.** Запишіть речення, увівши до них формули наукового етикету.

Шановний пане ректоре ... Шановні учасники науково-практичної конференції ... Шановне товариство ... Ваші міркування слухні, проте ... Дякую за увагу! На наш погляд ... Як зазначив шановний ... Автор складає щиру подяку ... за цінні зауваження та поради. Шановні пані й панове ... Без сумніву, Ви маєте рацію, але ...

☞ **Вправа 307.** Складіть лист-подяку, лист-запрошення тощо, використовуючи наведені звертальні конструкції.

Високоповажний пане професоре. Шановний Дмитре Йосиповичу. Високоповажний міністре. Дорога Ольго. Шановні колеги. Шановний пане голово. Вельмишановний добродію. Вельмишановний Антоне Трохимовичу. Глибокошановна Теодозіє Георгіївно. Шановний пане суддя.

☞ **Вправа 308.** Утворіть і запишіть форми кличного відмінка імен та імен по батькові Ваших рідних, знайомих, студентів Вашої групи (10–12 прикладів).

☞ **Вправа 309.** Прочитайте листи видатних українських письменників, учених, діячів культури та мистецтва. Випишіть з них звер-

тальні конструкції. Простежте зміну конструкцій мовленнєвого етикету в часі, наприклад у XIX, XX та на початку XXI століття.

Вправа 310. Прочитати текст. Підготувати лінгвістичне повідомлення. Виділити основні мовні конструкції, що увиразнюють основну думку тексту.

Проблеми мовленнєвого етикету

Після надбання Україною незалежності українська мова здобула статус державної (ст.10 Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року), тобто стала мовою, обов'язковою для використання у законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві, науці тощо.

Правове цивілізоване демократичне суспільство передбачає високий злет моральної культури як сукупності досягнень в галузі освіти, науки, мистецтва, а також уміння використовувати ці досягнення для реалізації актуальних проблем суспільного розвитку. Державна мова покликана забезпечувати та ілюструвати світові високий рівень духовності нації, її суспільного розвитку, державної досконалості.

Питання державності мови зачепило проблеми економічні, соціальні, духовні.

У нашому регіоні мовне питання виступає у вигляді двох основних проблем: розширення сфери вжитку української мови та підвищення мовної культури. Як свідчать факти, установи, заклади, організації перейшли до ведення документації українською мовою, до використання її у практичній діяльності. Складності з іншою проблемою: забезпечення високої мовної культури у всіх сферах діяльності людини. Боротьба за культуру мови – це один з ефективних засобів боротьби за духовне відродження нації; за підвищення інтелектуальності, світоглядного, духовного розвитку особистості, її інтелігентності.

Академік М. М. Мойсєєв найважливішими компонентами культури людини виділив три прояви: культуру зовнішню, культуру внутрішню, інтелігентність як найвищий стан внутрішньої культури. Зовнішня культура передбачає вміння поводити себе з людьми, не займати своєю персоною загальної уваги, говорити літературною мовою.

Усе це важливо, проте не всі представники правової еліти цим володіють. Внутрішня культура передбачає не лише знання тих надбань, які нам дає природа, мистецтво, історія, традиції та звичаї власного народу, розуміння загальнолюдських цінностей, але й уміння їх усвідомити, зрозуміти, відчувати необхідність у них. Ці якості формують традиції, визначають поведінку людини, її вибір у нестандартних ситуаціях. Саме завдяки внутрішній культурі виникає потреба дотримуватись цих цінностей, саме внутрішня культура створює в колективі клімат доброзичливості, приязні, що сприяє високій продуктивності праці та реалізації найсміливіших планів. Культура – це вміння слухати чужі думки, не вважати себе абсолютним авторитетом, особливо тоді, коли маєш справу з людьми молодими або такими, що стоять на нижчих щаблях суспільної ієрархії. Культура мовлення, - зауважує проф. А. П. Коваль – це володіння нормами літературної мови, вміння користуватися її виразними засобами в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту мовлення. Це ступінь володіння багатством літературної мови.

Словник іншомовних слів подає визначення культури мови як ступеня відповідності мови нормам літературної мови. Проте сьогодні, – зауважує проф. С. Я. Єрмоленко, – не можна обмежувати культуру мови тільки сферою конкретних норм на рівні лексичної, граматичної системи літературної мови. Цінність літературної мови як здобутку національної культури полягає в збереженні, активному відтворенні історичних традицій мовно-літературного вживання, у шліфуванні тих засобів, які через письменницьку практику приходять із загальнонародної мови. Культура мови як певна мовна свідомість, відповідні оцінки й вартості виховуються через формування естетичних станів, вироблення чуття слова.

На об'ємність поняття «культура мови» вказує і проф. О. О. Сербенська: «Основою культури мовлення вважають любов, прив'язаність до рідної мови, культуру мови пов'язують з почуттям поваги до державної мови та її історії, з турботою про її функціонування, з відповідальністю за свої мовленнєві дії; поняття “культури мови” пов'язують також з діяльністю суспільства та індивідуума, спрямованого на якнайкраще пізнання, збагачення, удосконалення та розвиток мови». Отже, зміст поняття «культура мови» охоплює:

1. Ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, вміння свідомо використовувати нормативні форми і вислови, критично ставитися до порушення норм, здатність висловлювати думку ясно, стисло, зрозуміло.

2. Діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їх пропаганду і закріплення мовних норм.

3. Лексико-фразеологічну, граматичну, орфографічну та орфоепічну внормованість, тобто вживання слів, їх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до усталених норм, усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін. (з *посіб.*).

4. Естетику мови, тобто здатність відчувати її красу, вишуканість, довершеність.

Усе разом це становить складний і багатогранний комплекс завдань, що стоїть тими, хто бажає удосконалити рівень мовної та мовленнєвої компетенції.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Варіант I

1. Продовжіть речення:

- а) Літературна мова – це ...
- б) Літературна мова реалізується в ...

2. Розташуйте реквізити в послідовності, характерній для заяви:

- а) вказівка на додатки;
- б) текст;
- в) адресант;
- г) адресат;
- г) підпис;
- д) дата;
- е) назва виду документа.

3. Виберіть правильний варіант відповіді:

- а) Найважливішою класифікаційною ознакою документа є його:
  - 1) форма; 2) зміст; 3) назва; 4) призначення;
- б) за складністю розрізняють документи:
  - 1) рукописні; 2) прості; 3) службові; 4) стандартні;
- в) один із типів документів за походженням:
  - 1) стандартні; 2) службові; 3) термінові; 4) таємні.

4. Виберіть ті терміни, які є назвами жанрів, у яких реалізується офіційно-діловий стиль:

- а) виступ; б) памфлет; в) кодекс; г) наказ; г) поема; д) комедія;
- е) бесіда; є) закон; ж) статут; з) лекція; и) анотація; і) інструкція;
- ї) акт; й) оголошення; к) рецензія; л) характеристика; м) доручення.

5. Назвіть групи невербальних засобів спілкування, продовживши фразу:

- а) оптичні засоби – жести, погляд очей, посмішка, поза тіла;
- б) акустичні засоби – ...

6. Укажіть варіант, у якому всі слова з апострофом написано правильно:

- а) кресл'ярство, освіт'янин, об'єднання;

- б) рел'єф, слов'янський, Причорномор'я;
- в) Л'юдовік, двор'янський, іл'юзорність;
- г) плоскогір'я, пам'ятка, багатослів'я;
- г) череп'яний, медал'йон, ур'ядовий.

7. Укажіть варіант, у якому допущено орфографічну помилку:

- а) гравюра, Нацбанк, експонат;
- б) резюме, не тільки, бароко;
- в) Стародавній Єгипет, суспільно-корисний, півгодини;
- г) поліфонізм, кисло-солодкий, увертюра;
- г) шестигранний, демократія, написав-таки.

8. У якому варіанті допущено помилки при наголошуванні слів:

- а) не́нависть, літо́пис, навчанн'я́;
- б) б'у́ла (дієслово, мин. ч., жін. р.), віпа́док, щі́ліна;
- в) одина́дцять, нові́й, озна́ка;
- г) гурто́житок, нескі́нчений, украї́нський;
- г) др'о́ва, алфа́віт, вимо́ва.

9. Укажіть, у якому рядку розміщені слова-синоніми:

- а) договір, угода, домовленість, посвідка;
- б) доповідь, виступ, промова, публікація;
- в) інструкція, вказівка, настанова, зобов'язання;
- г) декларація, маніфест, заява, повідомлення.

10. Укажіть рядок, у якому подано правильне визначення слів-паронімів *україніка* – *україністика*:

- а) документи історично-культурної спадщини України за кордоном – сукупність чого-небудь, крім наук, що стосується історії, культури України;
- б) документи історично-культурної спадщини України за кордоном – сукупність наук, які вивчають мову, літературу, культуру, історію українського народу;

в) сукупність чого-небудь, крім наук, що стосується історії, культури України – сукупність наук, які вивчають мову, літературу, культуру, історію українського народу;

г) сукупність наук, які вивчають мову, літературу, культуру, історію українського народу – документи історично-культурної спадщини України за кордоном та документи іноземного походження, які стосуються історії України.

11. Укажіть правильну відповідь, яка стосується визначення: слова, що різняться за звучанням, але мають тотожне значення або відрізняються відтінками значень, – це:

- а) омоніми;
- б) пароніми;
- в) синоніми;
- г) антоніми.

12. Укажіть рядок, у якому правильно записано форми орудного відмінка однини іменників:

- а) директором, креслярем, слухачем, Києвом, подорожжю, обличчям, відповідею, м'якушню, Гаршином, іменем;
- б) директором, креслярем, слухачем, Києвом, подорожжю, обличчям, відповіддю, м'якушем, Гаршиним, іменем;
- в) директором, кресляром, слухачем, Києвом, подорожжю, обличчям, відповідею, м'якушню, Гаршиним, ім'ям;
- г) директором, кресляром, слухачем, Києвом, подорожжю, обличчям, відповідею, м'якушем, Гаршином, іменем.

13. Укажіть рядок, у якому правильно утворено форми родового відмінка кількісних числівників 546, 219:

- а) п'ятистам сорока шести, двомстам дев'ятнадцяти;
- б) п'ятисот сорокам шістьох, двохсот дев'ятнадцятьох;
- в) п'ятисот сорока шести (шістьох), двохсот дев'ятнадцяти (дев'ятнадцятьох);
- г) п'ятисот сорока шести (шістьох), двомстам дев'ятнадцяти.

14. Укажіть варіант, у якому відповідно до граматичних норм подано словосполучення числівник + іменник:

а) шестеро громадян, два столи, четверо телят, восьмеро ножиць, три президенти;

б) шість громадян, двоє столів, четверо телят, вісім ножиць, троє президентів;

в) шестеро громадян, два столи, чотири теляти, вісім ножиць, три президенти;

г) шість громадян, два столи, четверо телят, вісім ножиць, троє президентів.

15. Укажіть варіант, у якому всі дієслова записано у формі майбутнього часу:

а) підписувати, відзначатимемо, погоджуватимеш, пишуть, встановлювали;

б) будуть виконувати, виплачуватиметься, виступить, буду знайомитися, перепросите;

в) вживає, складали, встановимо, дотримується, запрошуєте;

г) вживає, встановлювали, співатимуть, складали, пишуть.

16. Укажіть варіант, у якому правильно подані типові мовні звороти:

а) в залежності від підстав, по власній ініціативі, управляючий відділом, в порядку виключення, укласти договір;

б) професійне виконання, з точки зору ректора, у цілому, давайте привітаємо студентів, слухали друг друга;

в) завідуючий кафедрою, бувший директор, після закінчення академії, вельмишановний пане, особовий рахунок;

г) службова платня, гортати журнал, відповідно до паспорта, мати на увазі, обсяг твору.

17. У якому варіанті всі речення відредаговано правильно:

а) 1. Роботу відложили на три неділі.

2. Консультаційний пункт розташований за адресою.

3. Може виникнути неприємність завдяки тому, що буде зірвано концерт.

б) 1. Листи-претензії подаються в певний термін в залежності від виду.

2. Обідня перерва з двох до трьох.

3. Вітаю з наступаючим святом.

в) 1. Обідня перерва з другої до третьої.

2. Дирекція музею запропонувала вихід із скрутного становища.

3. Складено останній вступний іспит.

г) 1. Багаточисленні відвідувачі заповнили зали галереї.

2. Минулорічна зустріч студентів Академії з міністром культури України особливо всім запам'яталася.

3. Фізична загрузка надто велика.

18. Укажіть варіант, у якому правильно узгоджено присудок з підметом:

а) 1. Двадцять один комп'ютер придбав відділ.

2. Низка питань, які внесені до іспиту, будуть поставлені у письмовій формі.

3. ВР розглянула проект бюджету на новий рік.

б) 1. Усі, хто пройшли реєстрацію, повинні з'явитися в конференц-залі о 10-й годині.

2. Школа-інтернат відкритий з ініціативи обласного відділу освіти.

3. Шістдесят один студент відвідали виставку новітніх технологій у галузі мистецтва.

в) 1. Більшість абітурієнтів будуть забезпечені гуртожитком.

2. Значна частина верстатів відповідають сучасним вимогам.

3. Музей-садиба відкритий до дня народження вченого.

г) 1. Хто не здав тестування?

2. На нараді присутні 15 директорів музеїв.

3. Під час голосування меншість утрималися.

19. Укажіть варіант, у якому правильно утворено словосполучення з підрядним зв'язком керування:

а) дякувати брата, постачати продукцію, оснований на довірі, багатий на корисні копалини, потребувати в увазі;

б) дякувати брату, постачати продукцією, заснований на довірі, багатий корисними копалинами, потребувати уваги;

в) дякувати братові, постачати продукцію, оснований на довірі, багатий корисними копалинами, потребувати уваги;

г) дякувати братові, постачати продукцію, оснований на довірі, багатий корисними копалинами, потребувати уваги.

20. У якому варіанті не допущено пунктуаційну помилку в реченні?

а) Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений століттями спосіб суспільного поведіння що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного до праці, до мови.

б) Культура це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений століттями спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного до праці, до мови.

в) Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений століттями спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови.

г) Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й, вироблений століттями, спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного до праці, до мови.

Варіант II

1. Продовжіть речення:

а) Норма літературної мови – це ...

б) Розрізняють такі види норм: ...

2. У тексті автобіографії зазначаються:

а) ініціали та прізвище особи;

б) рік народження;

в) прізвище, ім'я, по батькові;

- г) місце народження;
- г) відомості про навчання;
- д) відомості про членів родини, які перебували за кордоном;
- е) відомості про моральні якості особи;
- є) відомості про трудову діяльність;
- ж) короткі відомості про склад сім'ї;
- з) дата народження і дата написання автобіографії.

3. Виберіть правильний варіант відповіді:

а) аркуш паперу з відтвореними реквізитами, що містять постійну інформацію, називається:

1) формуляром; 2) бланком; 3) документом; 4) грифом;

б) обов'язковим елементом документа є:

1) гриф; 2) реквізит; 3) індекс; 4) штамп;

в) сукупність розміщених у встановленій послідовності реквізитів документа називається:

1) формуляром; 2) бланком; 3) індексом; 4) грифом.

4. Яке визначення пояснює поняття «функціональний стиль»:

а) сукупність речень (кількох або багатьох), послідовно об'єднаних змістом і побудованих за правилами певної мовної системи;

б) сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, закріплених у процесі суспільної комунікації;

в) сукупність мовних засобів, зумовлених потребами сфери, у якій вони використовуються, метою висловлювання й особливостями змісту інформації;

г) процес добору та використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу?

5. Продовжіть речення:

а) Формами усного ділового спілкування є ...

б) Мовленнєвий службовий етикет – це ...

6. У якому рядку допущено помилку при написанні складних іменників:

а) півкниги, купівля-продаж, ленд-граунд;

б) розрив-трава, середньовіччя, життєпис;

- в) одноденка, генплан, фонохрестоматія;
- г) хліб сіль, хвилина-дві, типографіка?

7. У якому рядку всі складні слова слід писати разом:

- а) бесіда / лекція, мистецтво / знавець, відео / гра;
- б) техно / музика, рекламо / давець, відео / касета;
- в) відео / плеєр, багато / барвний, альбом / буклет;
- г) бібліотека / музей, багато / голосся, відео / фільм?

8. У якому рядку всі складні слова треба писати через дефіс:

- а) зав / кадрами, каса / автомат, напів / тон;
- б) законо / творення, бас / кларнет, нар / освіта;
- в) максі / мода, тату / салон, фольклорно / етнографічний;
- г) звуко / наслідувач, кіно / автомат, україно / творення?

9. Укажіть правильний варіант визначення слів-паронімів:

- а) слова, подібні за морфологічною будовою, але розрізняються за значенням;
- б) слова, різні за морфологічною будовою, але подібні за значенням;
- в) слова, подібні за морфологічною будовою, і подібні за значенням;
- г) слова, різні за морфологічною будовою, і розрізняються за значенням.

10. Вкажіть рядок, у якому подано правильне визначення слів-паронімів *експонат* – *експонент*:

- а) предмет, продукція, що їх показують на виставці або виставляють у музеї для огляду – предмет матеріальної культури минулого, який зберігся;
- б) предмет, продукція, що їх показують на виставці або виставляють у музеї для огляду – особа чи організація, що виставляє на виставці для огляду експонати;
- в) предмет матеріальної культури минулого, який зберігся – архітектурна або скульптурна споруда;
- г) архітектурна або скульптурна споруда – особа, яка представляє експонати.

11. Укажіть рядок, у якому всі наведені слова є синонімами:

- а) ідентифікувати, ототожнювати, координувати, уподібнювати;
- б) копія, відтворення, примірник, оригінал;
- в) нагальний, терміновий, негайний, невідкладний;
- г) постановляти, ухвалювати, вирішувати, розглядати.

12. У якому рядку іменники II відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини мають закінчення -а:

- а) режисер, каталог, метрополітен, Київ, мільярд;
- б) конверт, сектор, Харків, процент, студент;
- в) конденсат, колектив, університет, апарат (установа), сад;
- г) прізвище, Париж, журнал, репортаж, термін (слово)?

13. У якому рядку правильно записано форму давального відмінка кількісних числівників 378, 96:

- а) трьохсот сімдесяти восьми, дев'яностам шістьом;
- б) трьомастами сімдесятьом вісьмом, дев'яноста шести;
- в) трьомстам сімдесяти (сімдесятьом) восьми (вісьмом), дев'яноста шести (шістьом);
- г) трьомастами сімдесяти вісьмом, дев'яноста шістьом?

14. Укажіть рядок, у якому правильно записано форми вищого ступеня порівняння прикметників:

- а) височезний, кращий, темніший, більш світліший, дещо тихий;
- б) вдаліший, менш високий, вищий, трохи вищий, розумніший;
- в) страшенний, глухіший, вищий за всіх, дужчий, тихіший;
- г) претихіший, дещо тихіший, більш вдалих, найтемніший, темніший від усіх.

15. У якому рядку правильно записано форми орудного відмінка займенників:

- а) ніким, дечиім, абиким, ніякими, будь-котрим;
- б) хтозна з ким, будь-якому, чийому, котрим-небудь, усяким;
- в) на всім, казна-яким, нею, мною, дечиєму;
- г) хтозна-кому, будь-якому, чиєму, котрим-небудь, усяким?

16. У якому варіанті правильно дібрано всі українські відповідники до поданих конструкцій з прийменником *по*: суперечки по контракту, проректор по науковій роботі, комісія по складанню, по шість гривень за штуку, відправити по пошті, колега по роботі:

а) суперечки по контракту, проректор з наукової роботи, комісія із складання, за шість гривень штука, відправити поштою, колега з роботи;

б) спори за контрактом, проректор по науковій роботі, комісія по складанню, шість гривень за штуку, відправити по пошті, колега по роботі;

в) суперечки за угодою, проректор з наукової роботи, комісія для складання, по шість гривень за штуку, відправити поштою, колега по роботі;

г) спори по контракту, проректор із наукової роботи, комісія для складання, шість гривень за штуку, відправити по пошті, колега по роботі?

17. Укажіть варіант, у якому всі речення відредаговано правильно:

- а) 1. На адресу професора прийшло багато вітальних листівок.
2. На мій погляд, ви надто категоричні.
3. Завдяки допомозі друзів швидко вирішили складні питання.

б) 1. Цей тезис не протирічить раніше затвердженому рішення.
2. В обговоренні прийняли участь 6 чоловік.
3. Як і треба було сподіватися, ми не змогли додзвонитися на пряму лінію.

в) 1. Згідно з планом попередній захист дипломних робіт відбудеться після 10-го числа.

2. Керівником структурного підрозділу призначили Войтенко Ігора Михайловича.

3. Контракт був розірваний згідно нашої ініціативи.

г) 1. Довідки по любых питаннях можна отримати після 15-ї години.

2. Ми часто наслідуємо чийсь приклад.

3. Двадцять два студента не були готові до практичного заняття.

18. Укажіть варіант, у якому правильно розставлені розділові знаки при однорідних членах речення:

а) Положення – це правовий акт, що визначає основні правила організації, та діяльності державних органів структурних підрозділів органу, а також установ, організацій і підприємств (філій), що їм підпорядковуються.

б) Положення – це правовий акт, що визначає основні правила організації та діяльності державних органів, структурних підрозділів органу, а також установ, організацій і підприємств (філій), що їм підпорядковуються.

в) Положення – це правовий акт, що визначає основні правила організації та діяльності державних органів, структурних підрозділів органу, а також установ організацій, і підприємств (філій), що їм підпорядковуються.

г) Положення – це правовий акт, що визначає основні правила, організації та діяльності державних органів структурних підрозділів, органу, а також установ організацій, і підприємств (філій), що їм підпорядковуються.

19. У якому варіанті правильно поставлено тире в реченні?

а) Назва виду документа, звертання до адресата, текст, підпис, печатка (при потребі) все це – реквізити запрошення.

б) Брифінг, – здебільшого, коротка інформація для журналістів.

в) Протокол – це документ, у якому фіксуються хід і результати роботи нарад, засідань тощо.

г) Трафаретний текст дослівне відтворення постійної інформації – постійні реквізити – з пропусками для подальшого заповнення – змінні реквізити.

20. Укажіть варіант, у якому відповідно до синтаксичних норм є прямий порядок слів у реченнях:

а) 1. Відбудеться засідання ревізійної комісії завтра. 2. Треба виходити з інтересів акціонерів, як зазначалося раніше.

б) 1. Доручення – це документ, за яким організація чи окрема особа надає право іншій особі від її імені здійснювати якісь дії. 2. Найважливішою класифікаційною ознакою документа є його зміст.

в) 1. Лист-відповідь на запит, між іншим, – це така форма ділової кореспонденції, яка вимагає відповіді. 2. Одна із найпоширеніших у наш час галузей мистецтва, що тісно пов'язана з цивілізаційними викликами сучасного суспільства – це дизайн.

г) 1. Діловодство – це службова діяльність, що охоплює питання документування й організації роботи з документами в процесі здійснення управлінських дій. 2. Застосований у службах документаційного забезпечення довідник називається «Інструкцією з діловодства».

Варіант III

1. Продовжіть речення:

- а) Українська національна мова існує у таких формах ...
- б) Документ – це ...

2. Від першої особи пишуться такі документи:

- а) протокол;
- б) заява;
- в) автобіографія;
- г) довідка;
- г) доповідна записка;
- д) наказ;
- е) характеристика.

3. З'ясуйте, зміст яких понять розкривають запропоновані визначення:

- а) сукупність реквізитів, розташованих у певній послідовності на бланку;
- б) точне відтворення оригіналу;
- в) другий примірник документа, виданий через втрату оригіналу;
- г) документ, який містить прохання або пропозицію однієї чи кількох осіб, адресовану установі або посадовій особі.

4. Визначте, мовні засоби якого стилю охарактеризовано:

а) суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, вигуки, повтори, риторичні запитання, точні найменування (подій, дат, учасників), багатозначна образна лексика;

б) терміни, наукова фразеологія, цитати, посилання, абстрактні іменники, відносні прикметники, безособові дієслівні форми, складні синтаксичні конструкції, повні речення, ускладнені дієприслівниковими, дієприкметниковими зворотами;

в) однозначна лексика, відсутність емоційно забарвленої лексики, іншомовні слова, мовні кліше, абстрактні іменники, відносні прикметники, дієслова теперішнього часу, неозначена форма дієслів, прості ускладнені речення, чітка регламентація тексту, поділ на абзаци, розділи, параграфи тощо;

г) слова в переносному значенні, емоційно експресивна лексика, різні види синонімів, антонімів, фразеологізмів, усі типи речень, стилістичні фігури.

5. Продовжіть речення:

а) Формули вітання – доброго ранку, ...

б) Точним текст документа є тоді, коли ...

6. У якому рядку допущено помилку при написанні складних іменників:

а) народно-пісенний, народознавство, профспілка;

б) краєзнавство, міліметр, міськрада;

в) самовчитель, десятиріччя, піваркуша;

г) пів-Києва, норд-вест, артгалерея?

7. У якому рядку всі складні слова слід писати разом:

а) вакуум / метр, танц / зал, важко / дум;

б) абонент / відправник, аван / сцена, автомат / вітрина;

в) аван / титул, абонент / одержувач, діло / водство;

г) автомат / маніпулятор, аван / камера, художник / пейзажист?

8. У якому рядку всі складні слова треба писати через дефіс:

а) драма / казка, дубль / дієз, Кам'янець / Подільський;

- б) кіно / апарат, ното / друкарня, науко / подібність;
- в) арт / стиль, його / терапія, салон / виставка;
- г) звуко / знімач, мейл / арт, архі / тектоніка?

9. У якому рядку подано синоніми до слова «документ»:

- а) ділові папери, укази, джерела, папери, вказівки;
- б) джерела, інструкції, офіційні документи, постанови, папери;
- в) ділові папери, першоджерела, джерела;
- г) першоджерела, папери, постанови?

10. Укажіть рядок, у якому запропоновано лексично правильні відповідники таких слів – *кругозір, об'єм робіт, оточуюче середовище, слідуєчий*:

- а) кругозір, об'єм робіт, оточуюче середовище, наступний;
- б) світогляд, обсяг робіт, довкілля, наступний;
- в) світогляд, об'єм робіт, довкілля, слідуєчий;
- г) світогляд, обсяг робіт, навколишнє середовище, слідуєчий.

11. Слова-синоніми виконують в офіційно-діловому стилі таку функцію:

- а) надання йому вишуканості, багатозначності;
- б) однакового сприймання та тлумачення того чи того закону, наказу, договору і т. п.;
- в) індивідуального сприймання та тлумачення того чи того закону, наказу, договору і т. п.;
- г) уникнення «сухості», канцелярського стилю викладу.

12. Укажіть варіант, у якому правильно запропоновано форми кличного відмінка для поданих імен та імен по батькові:

- а) Ольга, Ілля Олександровичу, Наталіє, Тарасе, Іванно Вікторівно;
- б) Мусій Тадейовичу, Софіє, Фрідріху, Михайле Романовичу, Любове;
- в) Світлано Антонівно, Ярославє, Річарде, Назарію Яремовичу, Соломіє Вітольдівно;
- г) Лазаре, Андрій Трохимович, Ксенія, Настя, Архипе.

13. Укажіть варіант, у якому правильно утворено відмінкову форму числівника в поданих словосполученнях:

- а) відвантажили шістдесят два акордеони, зустрілися з двадцятьома диригентами, немає сімнадцятьох танцюристів;
- б) продали двадцять трьох будинків, записано на сорока вісьмох папках, відправлено сто чотирнадцяти адресатам;
- в) записалося п'ятсот учасників, не описано двадцять сімох справ, замовили двохсот трьох дверей;
- г) відреставровано п'ятдесят вісім картин, прес-конференція з шістнадцять композиторами, підписано документи з вісьма ректорами музичних консерваторій.

14. У якому варіанті правильно замінено активні дієприкметники теперішнього часу:

- а) поважаюча себе людина, інтегрувальний фактор, завідуючий кафедрою;
- б) поточний рахунок, завідувач кафедри, чинне законодавство;
- в) пишучий ці рядки, інтегруючий фактор, поважаючий себе чоловік;
- г) з наступаючим новим роком, діюче законодавство, пануюча тенденція?

15. Укажіть варіант, у якому правильно записані особові форми дієслів теперішнього та майбутнього часу:

- а) висвітлюєть, збагатять, будемо формувати, відродять;
- б) виправемо, копіюватимуть, будуть користуватися, закуплять, їздемо;
- в) горють, відшумлюють, буде нести, підтримаємо, проходять;
- г) виконуєш, потрапите, з'являтимемося, промовчать, орієнтуєтесь.

16. У якому варіанті допущено помилку при вживанні однорідних членів речення?

- а) За призначенням документи поділяються на особові офіційні, кадрові, довідково-інформаційні, обліково-фінансові, господарсько-договірні, організаційні та розпорядчі.

б) Текст складається з таких логічних елементів: вступу, доказу, закінчення.

в) На початку ХХ ст. розширилося будівництво православних храмів, соборів і церков.

г) Педагоги різних поколінь здобували освіту в Петербурзі, Кракові, Мюнхені й Парижі.

17. У якому варіанті допущено помилку при узгодженні присудка з підметом?

а) 1. Не лише мистецтвознавчого, а й юридичного обґрунтування потребує цей документ. 2. Тридцять один диригент був присутній на прес-конференції.

б) 1. За умов нової політичної ситуації у 1922 році УАМ була перейменована на Київський інститут пластичних мистецтв. 2. Студенти з викладачами добре підготувалися до зустрічі з відомим художником-графіком.

в) 1. Фірма «Аверс» уклала угоду про постачання комп'ютерної техніки. 2. Частина студентів заочної форми навчання була відкликана із сесії.

г) 1. Чотири студенти I курсу було відзначено почесними грамотами. 2. Значна частина музичних інструментів відповідали сучасним вимогам.

18. Укажіть варіант, у якому допущено пунктуаційну помилку в складному реченні:

а) З плином часу ви зрозумієте що мова подібна до музичного інструмента, на якому треба навчитися грати.

б) Приділивши мові більше уваги, ви навчитесь краще вправлятися зі словами, і тоді вона не відштовхуватиме від вас людей, а, навпаки, робитиме їх вашими друзями.

в) Ви зрозумієте, що раніше не використовували всіх можливостей мови як засобу спілкування для точного вираження думок з їх найменшими відтінками.

г) Недобре, коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови або тої й тої, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова... бере притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне

його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури й живу народну мову (Б. Антоненко-Давидович).

19. Укажіть варіант, у якому подано правильно всі синтаксичні конструкції на позначення часу:

а) 1. Збори кураторів академічних груп розпочалися в п'ятій годині. 2. Зустріч відбудеться за десять дев'ята. 3. Три хвилини після виступу доповідача почалося обговорення.

б) 1. Ми розійшлися пів на десяту. 2. Новий телесеріал будуть показувати по каналу «Інтер» у неділю без десяти дев'ята. 3. В шостій годині зустрінемося біля бібліотеки.

в) 1. Заняття закінчилося об одинадцятій годині. 2. Уже на сьому повернуло. 3. Усі зійшлися о дванадцятій годині тридцять хвилин.

г) 1. Скільки зараз годин? 2. Нарада закінчилася о одинадцятій годині. 3. Уже повернуло двадцять на шосту.

20. У якому варіанті всі речення відредаговано правильно?

а) 1. Начальник відділу діяв згідно розпорядження. 2. Він постійно працює над підвищенням інтелектуального рівня. 3. На форумі було присутньо понад дві з половиною тисяч чоловік.

б) 1. Першим ділом треба написати план роботи. 2. У відповідності до міських заходів святкування концерт з участю артистів естради відбудеться о 19 годині на Майдані Незалежності. 3. На жаль, фамілії директора музею не знав ніхто.

в) 1. Абсолютна більшість цих наказів виконана. 2. До навчання ставиться сумлінно. 3. Зупинка транспорту на вимогу відмінена.

г) 1. В обов'язки секретаря-референта входить ведення документації. 2. Консультації з української мови відбуваються щосереди і щоп'ятниці. 3. Врешті-решт ми дійшли згоди.

Варіант IV

1. Основними ознаками літературної мови є такі:

а) унормованість;

б) наявність усної і писемної форм існування;

в) наявність територіальних діалектів;

г) поліфункціональність.

2. Доповніть запропоновані твердження:

а) Службовий лист – це поширений ... , один із засобів ... .

б) Службові листи належать до основних ... .

в) За кількістю адресатів розрізняють такі службові листи: ...

г) У службових листах звертання до адресата повинно бути у формі ...

3. З'ясуйте, зміст яких понять розкривають запропоновані визначення:

а) друкована стандартна форма документа з реквізитами, що містять постійну інформацію;

б) матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку й має відповідно до чинного законодавства юридичну силу;

в) основний вид документа, перший і єдиний його примірник;

г) внутрішнє узгодження проекту документа.

4. Продовжіть речення:

а) Визначальними рисами офіційно-ділового стилю є документальність (кожний папір повинен мати характер документа), ...;

б) Доречним є текст, у якому ...

5. Орфографічні норми ґрунтуються на таких принципах:

а) фонетичному, морфологічному, історичному (традиційному), смислового (диференційному);

б) граматичному, смислового, інтонаційному.

6. Укажіть варіант, у якому допущено орфографічну помилку при написанні іншомовного слова:

а) кур'єр, брутто, ломбард;

б) журі, аудієнція, Сирія;

в) абітурієнт, плюралізм, курйозний;

г) ірраціональний, директива, барокко.

7. У якому варіанті усі географічні назви потрібно писати через дефіс:

- а) Нижньо...Вартовськ, Усти...Луг, Зелений...Мис;
- б) Улан...Уде, Соль...Ілецьк, Баден...Баден;
- в) Брати...Слава, Біла...Криниця, Біло...Русь;
- г) Східний...Сибір, Південна...Корея, Гуляй...Поле?

8. Укажіть варіант, у якому допущені орфографічні помилки при написанні всіх трьох слів:

- а) попідтинню, який-небудь, історико-культурний;
- б) рельєфний, галицький, вітряний;
- в) претендент, взаємопов'язаний, безмежжя;
- г) інтермеццо, східно-слов'янський, приамбула.

9. Укажіть, чи можуть слова-пароніми замінити одне одного в тексті так, як слова-синоніми:

- а) так, завжди;
- б) інколи, залежно від контексту;
- в) інколи, залежно від виду документа;
- г) ні, ніколи.

10. У якому варіанті прикметник-паронім разом з іменником утворює неправильне за змістом словосполучення:

- а) виконавчий лист, виконавська дисципліна, виконавча влада, виконавське мистецтво;
- б) іноземна валюта, іншомовні елементи, іншомовна лексика, іноземне устаткування;
- в) гуманний принцип, гуманістичний факультет, гуманістичні переконання, гуманітарні ідеали, гуманна людина;
- г) виборна посада, виборче право, виборча діляниця, виборне начало.

11. Укажіть варіант, у якому правильно дібрано синоніми до таких іншомовних слів, як *авторитет, автентичний, прогрес, модерний, феномен, санкціонувати*:

- а) повага, непідроблений, поступ, новітній, явище, узаконювати;

- б) пошана, справжній, рух, новий, щось особливе, дозволяти;
- в) репутація, справжній, рух уперед, новий, щось надзвичайне, дозволяти;
- г) особливий статус, непідроблений, новий, щось особливе, дозволяти.

12. У якому варіанті подано правильно форми орудного відмінка для кількісних числівників 304, 76:

- а) трьомастами чотирьма, сімдесятьма шістьома;
- б) трьомастами чотирма, сімдесятьма (сімдесятьома) шістьма (шістьома);
- в) трьомастами чотирма, семидесятьма (семидесятьома) шести;
- г) трьомастами чотирма, сімдесятьма шістью?

13. У якому варіанті записано правильно форми найвищого ступеня порівняння для прикметників *рівний, чорний*:

- а) найрівніший, найбільш рівний, чорніший від усіх, якнайчорніший, чорніший за всіх;
- б) трохи рівніший, найрівніший, щонайчорніший, рівний від усіх, якнайрівніший;
- в) щонайрівніший, дещо рівніший, трохи чорніший, якнайчорніший, найчорніший;
- г) найменш рівний, рівний над усіма, щонайчорний, чорніший за усіх?

14. У якому варіанті іменники II відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини мають закінчення -у (-ю):

- а) синтез, достаток, малюнок, Лондон, живописець;
- б) Париж, компонент, ескіз, об'єкт, апарат (установа);
- в) світ, приклад, Дунай, ритм, парк;
- г) дизайн, ансамбль, хор, Франко, карниз?

15. Укажіть варіант, у якому від усіх іменників можна утворити відносні прикметники:

- а) освіта, валюта, закон, виробництво, Україна;
- б) місто, дочка, Ігор, хата, брат;

- в) мистецтво, готівка, Ольга, філософ, синь;
- г) герой, футуризм, пластика, ректор, Олена.

16. Багатозначний російський термін «гражданский» має два відповідники в українській мові: громадянський – а) який стосується правового статусу громадян у державі; б) пов'язаний із громадянами; в) властивий свідомому громадянину, спрямований на користь суспільства; цивільний – а) який стосується правових відносин; б) невійськовий; в) нецерковний, світський. Доберіть українські відповідники до російськомовних конструкцій – *гражданская авиация, гражданские свободы, гражданская позиция, гражданское судопроизводство, гражданская администрация*:

- а) громадянська авіація, громадянські свободи, громадянська позиція, цивільне судочинство, цивільна адміністрація;
- б) цивільна авіація, громадянські свободи, громадянська позиція, цивільне судочинство, цивільна адміністрація;
- в) цивільна авіація, громадянські свободи, громадянська позиція, цивільне судочинство, громадянська адміністрація;
- г) громадянська авіація, громадянські свободи, громадянська позиція, цивільне судочинство, громадянська адміністрація.

17. У якому варіанті вжито ненормативні слова та словосполучення:

- а) останнім часом, доручення, більш-менш, як керівник, доводиться працювати;
- б) зачинити двері, вибачте, будьте ласкаві, упродовж місяця, при нагоді;
- в) заходи щодо поліпшення, згідно з вимогами, щонайменше, за спеціальностями, після прибуття;
- г) саме головне, вимикати світло, круглодобово, регістратура, по якому питанню?

18. Виберіть варіант, у якому подано правильний текст оголошення:

- а) В актовій залі НАКККиМ буде проведено літературний вечір до дня народження Т. Г. Шевченка.

б) Сьогодні після 5-ї пари відбудеться екскурсія в Мистецький арсенал.

в) 3 квітня відбудеться засідання старостату. Явка всіх обов'язкова.

г) 24 січня 2013 р. о 14:30 запрошуємо на день відкритих дверей у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. Зустріч з адміністрацією та викладацьким складом Академії відбудеться в актовому залі (корп. 7, II поверх).

19. У якому варіанті подано правильно українські відповідники до запропонованих російських конструкцій з прийменником *по* – *багатий по содержанию, по телефону, проживать по адресу, по болезни, по прибытии поезда, по необходимости*:

а) багатий відносно змісту, по телефону, жити по адресу, у зв'язку з хворобою, по прибуттю поїзда, за необхідністю;

б) багатий за змістом, телефоном, мешкати по адресу, по хворобі, після прибуття поїзда, через потребу;

в) багатий змістом, телефоном, мешкати за адресою, через хворобу, після прибуття поїзда, з потреби;

г) багатий за змістом, по телефону, проживати за адресою, у зв'язку з хворобою, за необхідністю.

20. Укажіть варіант, у якому допущено стилістичну помилку в реченні:

а) На засіданні профкому розглядали скаргу Іванова С. М.

б) Не дивлячись на дощову погоду, відкриття меморіальної дошки, пов'язаної з іменем Івана Франка, відбулося.

в) Відправили 20 тонн вантажу.

г) Постачальники зірвали виконання умов договору.

Варіант V

1. Доповніть речення:

- а) Зачинателем нової української літературної мови був ...
- б) Основоположником нової української літературної мови був ...
- в) Українська мова належить до ... групи, ... підгрупи мов.
- г) Найголовнішою соціально-практичною функцією мови є ...

2. За призначенням виділяють такі групи документів:

- а) для службового користування;
- б) щодо особового складу;
- в) для загального користування;
- г) організаційні;
- г) довідково-інформаційні;
- д) організаційно-розпорядні;
- е) розпорядчі;
- є) обліково-фінансові;
- ж) довідкові;
- з) господарсько-договірні.

3. З'ясуйте, зміст яких понять розкривають запропоновані визначення:

- а) елементи документів, що мають певну послідовність;
- б) членування тексту на складові частини, графічне відокремлення однієї частини від іншої;
- в) організація роботи з документами та діяльність щодо їх створення;
- г) сукупність речень (кількох чи багатьох), послідовно об'єднаних змістом і побудованих за правилами певної мовної системи.

4. Визначте, хто є автором запропонованих висловів про слово, мову:

- а) Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова.
- б) Мова є начебто зовнішній вияв духу народів: мова народу є його дух, а дух народу є його мова.
- в) Ну, що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється, ожива,

Як їх почує !..

- г) Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись?

5. Продовжіть речення:

- а) Рубрикація – це членування ...;
б) Документи періоду княжої України – це княжі грамоти, ...

6. У якому рядку допущено помилки при написанні складних іменників:

- а) пів'яблука, попмузика, пів-Європи, кіноепопея;
б) чар-зілля, півкроку, облвиконком, піаркомпанія;
в) кіномистецтво, телегра, краєзнавець, фотодокумент;
г) пів-юрти, хітпарад, двохсотліття, шоу-балет.

7. У якому рядку всі складні слова слід писати разом:

- а) бесіда/консультація, бліц/вікторина, веб/форум, відео / запис;
б) відео / диск, авто / портрет, поп / культура, банк / посередник;
в) відео / звукозапис, агіт / пункт, арт / шоу, бесіда / інтерв'ю;
г) топ / менеджер, п'ятдесяти / річчя, пів / карбованця, боді / арт?

8. У якому рядку всі складні слова треба писати через дефіс:

- а) пра / мова, карто / схема, напів / колонія, кіно / архів;
б) законо / проект, кафе / бар, науко / знавець, спів / автор;
в) одно / душність, націонал / демократ, віп / клієнт, прес / реліз;
г) екс / голова, пів / Харкова, віце / президент, імпорт / експорт?

9. У якому варіанті подано всі іншомовні слова:

- а) безапеляційно, біографія, генеза, епоха, газета;
б) ефектний, виграшний, розрізняти, авторитет, доказ;
в) умови, аргумент, довід, кореспонденція, листування;
г) галузь, сфера, форум, збори, престиж?

10. Укажіть рядок, у якому подано правильне визначення слів-паронімів *національний* – *націоналістичний*:

- а) стосується нації, властивий певній нації – стосується націоналізму, націоналістів, жертвовно працює на благо нації;
- б) той, що властивий нації – той, що походить від слова «національний»;
- в) той, що працює на благо нації – той, що властивий нації;
- г) той, що походить від слова «нація» – стосується нації, властивий певній нації.

11. У якому варіанті подано паронімічні пари:

- а) робітник – працівник, адресат – адресант, ефектний – ефективний;
- б) дилема – проблема, повістка – порядок (денний), компанія – кампанія;
- в) сподвижник – подвижник, музичний – музикальний, абонент – абонемент;
- г) авторитетний – авторитарний, тактовний – тактичний, громадський – суспільний?

12. Укажіть варіант, у якому правильно подано форми давального відмінка для таких чоловічих прізвищ, як *Давиденко, Яремчишин, Ломака, Климчук*:

- а) Давиденку, Яремчишині, Ломакі, Климчукові;
- б) Давиденку (Давиденкові), Яремчишину, Ломаці, Климчукові (Климчуку);
- в) Давиденку, Яремчишинові, Ломакові, Климчукові;
- г) Давиденкові, Яремчишину, Ломакі, Климчуку.

13. У якому рядку правильно записано форми імен по батькові для осіб чоловічої та жіночої статі:

- а) Григорійович, Анатолієвна, Михайлович, Броніславівна, Сергійович;
- б) Валентинович, Якович, Іллівна, Богданівна, Григорівна;
- в) Миколаївна, Кузьмич, Геннадіївна, Савич, Олексійович;
- г) Олександрович, Максимович, Хомич, Хомівна, Геннадієвна?

14. Укажіть варіант, у якому правильно утворені форми місцевого відмінка для кількісних числівників 493, 107:

- а) на чотирьохстах дев'яноста трьох, на ста семи (сімох);
- б) на чотиристах дев'яностах трьох, на стах сімох;
- в) на чотирьохста дев'яноста трьох, на ста сімомох;
- г) на чотириста дев'яноста трьох, на стах семи.

15. Визначте, у якому рядку допущено помилку при утворенні форми орудного відмінка однини:

- а) підступністю, знанням, дівчам, річчю, любов'ю;
- б) підступністю, знанням, дівчатом, річчю, любов'ю;
- в) підступністю, знанням, тигреням, речовинністю, Об'ю;
- г) коліщатом, реччю, Об'ю, вихованістю, дівчам.

16. У якому варіанті подано правильно українські відповідники до запропонованих російських конструкцій з прийменником *по* – *по истечении срока, по специальности, по невнимательности, по указанию директора, по четвергам*:

- а) після закінчення строку, по спеціальності, через неухажність, за вказівкою директора, по четвергах;
- б) по закінченні строку, за фахом, по неухажності, за вказівкою директора, щочетверга;
- в) після закінчення терміну, за фахом, через неухажність, за вказівкою директора, щочетверга;
- г) після закінчення терміну, по спеціальності, по неухажності, на основі вказівки директора, по четвергах?

17. Укажіть варіант, у якому допущено стилістичну помилку в реченні:

а) 1. Підвести підсумки конференції доручили завкафедри.
2. Вивчивши маршрути Карпат, ми поїдемо влітку туди відпочивати.
3. Комендант гуртожитку доповіла про стан підготовки до опалювального сезону.

б) 1. Бажаючи взяти участь в екскурсії, повинні записатися в профкомі. 2. Згідно з Законом про мови українська мова з 1 січня 1990 р. одержала державний захист, тобто офіційно визнана державною мовою України. 3. Коли ми вийшли з академії, надворі вже сутеніло.

в) 1. Ті, хто бажає виступити на зборах, повинні записатися в секретаря. 2. Коли я прочитав поему «Енеїда» І. Котляревського, то

особливо захопився образом Енея. 3. Повторення сказаного вчителем – шлях до найкращого засвоєння вимови.

г) 1. Мистецтво графіки початку ХХ ст. пережило справжній ренесанс. 2. Нам читають лекційні курси з таких дисциплін: риторика, сценічне мистецтво, історія театру. 3. Відповідно до посадової інструкції визначено права та обов'язки завідувача лабораторією.

18. Укажіть варіант, у якому правильно подано типові мовні звороти:

а) в залежності від підстав, по власній ініціативі, управляючий відділом, в порядку виключення, укласти договір;

б) трапляються помилки, протягом місяця, відповідно до паспорта, навчальний відділ, обсяг твору;

в) давайте привітаємо, бувший директор, після закінчення школи, вельмишановний пане, особовий рахунок;

г) на протязі тижня, по згоді сторін, виняткове право, за розпорядженням, учбовий процес.

19. Укажіть варіант, у якому правильно розставлено розділові знаки в реченні:

а) Документ, який містить відомості про результати діяльності за певний період часу, виконання заходів, доручень, завдань і подається керівникові структурного підрозділу, організації тощо.

б) Офіційний документ правової чинності, що констатує певні факти, події пов'язані з вчинками конкретних приватних, або службових осіб, діяльністю підприємств, установ тощо.

в) Правовий акт, що містить правила, які регулюють організаційні науково-технічні, фінансові та інші сторони структурних підрозділів, служб, філій тощо.

г) Документ колегіальних органів, у якому фіксують місце, час, мету й результат проведення зборів конференцій, засідань нарад тощо.

20. Виберіть варіант, у якому правильно та грамотно подано дані про адресата (для заяви):

а) Ректору Національного університету ім. Т. Г. Шевченка
Проф. Самойловому Є. І.;

- б) Директору Київської школи № 115
С. В. Корольову;
- в) Ректорові Інституту економіки та менеджменту
проф. Степанидину В.Т.;
- г) Директорові ЗАТ «Інтеграл»
п. Юрію Олійнику.

КЛЮЧІ ДО КОНТРОЛЬНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Варіант I

1. а) унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності;
б) усній і писемній формах.

2. г , в, е, б, а, д, г.

3. а) 3, б) 2, в) 2.

4. в, г, є, ж, и, і, ї, й, к, л, м.

5. б) акустичні засоби – тембр голосу, висота голосу, темп мовлення, паузи, інтонації;

в) тактико-кінетичні – потиск руки, дотик, поцілунок;

г) ольфакторні – запах тіла, запах косметики;

г) просторово-часові – відстань між співбесідниками, ступінь пунктуальності в часі.

6. г

13. в

7. в

14. а

8. а

15. б

9. г

16. г

10. в

17. в

11. в

18. а

12. б

19. г

20. в

Варіант II

1. а) сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються в процесі суспільної комунікації;

б) орфоепічні, графічні, орфографічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні, пунктуаційні.

2. в, з, г, є, ж, д.

3. а) 2, б) 2, в) 1.

4. в

5. а) ділова бесіда, нарада, переговори, дискусія, збори;

б) правила мовленнєвої поведінки на роботі.

6. г

7. б

8. в

9. а

10. б

11. в

12. б

13. в

14. б

15. а

16. в

17. а

18. б

19. в

20. б

Варіант III

1. а) у вищій формі загальнонародної мови – сучасній українській літературній мові; у нижчих формах загальнонародної мови – її територіальних діалектах, професійних і соціальних жаргонах;

б) матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку й має відповідно до чинного законодавства юридичну силу.

2. б, в, г, д.

3. а) формуляр; б) копія; в) дублікат; г) заява.

4. а) публіцистичний; б) науковий; в) офіційно-діловий; г) художній.

5. а) добрий день, добридень, добрий вечір, здрастуйте, добривечір.

б) у ньому не допускається подвійного тлумачення слів і висловів.

6. а

7. а

8. а

9. в

10. б

11. б

12. в

13. а

14. б

15. г

16. в

17. г

18. а

19. в

20. г

Варіант IV

1. а, б, г.

2. а) вид документації, обміну інформації;

б) засобів встановлення офіційних контактів між організаціями, підприємствами;

в) звичайні, циркулярні, колективні.

3. а) бланк; б) документ; в) оригінал; г) віза.

4. а) стабільність, стислість, чіткість, висока стандартизація вислову, суворе регламентація тексту;

б) мовні засоби відповідають меті, темі, логічному змісту, ситуації мовлення.

5. а

6. г

7. б

8. г

9. г

10. в

11. а

12. б

13. а

14. в

15. а

16. б

17. г

18. г

19. в

20. б

Варіант V

1. а) І. П. Котляревський;
б) Т. Г. Шевченко;
в) слов'янської, східнослов'янської;
г) комунікативна.

2. б, г, г, е, є, з.

3. а) реквізити; б) рубрикація; в) документування; г) текст.

4. а) М. Рильський;
б) В. Гумбольдт;
в) Т. Шевченко;
г) Ліна Костенко.

5. а) тексту на складові частини, графічне відокремлення однієї частини від іншої, а також використання заголовків, нумерації тощо;
б) акти (міжнародні договори), правові кодекси («Руська правда»), літописи.

6. г

7. г

8. г

9. а

10. a

11. B

12. б

13. B

14. a

15. б

16. B

17. б

18. б

19. a

20. B

ТЕМАТИЧНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тематичні тестові завдання «Орфоепічні норми»

1. Зазначте рядок, у якому в кожному слові літери *я, ю, є, ї* позначають два звуки:
  - а) якість, об'єднання, юність;
  - б) учення, клятва, злякати;
  - в) життя, пляма, повітря;
  - г) глянути, свято, стяг.
2. У якому рядку слова записані не за алфавітом:
  - а) певний, порожній, правда;
  - б) прибрав, приладив, приніс;
  - в) православний, полотно, принада;
  - г) прагнення, практика, примітка.
3. У якому рядку приголосні в усіх словах є твердими:
  - а) садовод, складність, князювати;
  - б) ковзати, скоринка, однокласник;
  - в) козак, льодяний, навчати;
  - г) берег, вечірка, горіховий.
4. Зазначте групу слів, у кожному з яких буквосполучення *–дж–і–дз–* позначають один звук:
  - а) підземний, віджити, дзонар;
  - б) підзолистий, дзвеніти, дзбан;
  - в) джміль, джерело, дзюрчати;
  - г) джаз, кукурудза, відзвучати.
5. У якій групі слів у кожному з них є м'які приголосні:
  - а) дядько, завдання, дяк;
  - б) ведмідь, ряска, мороз;
  - в) місяць, квітка, сокіл;

г) дятел, сокира, листя.

6. У якій групі слів у кожному з них наголос падає на закінчення:

- а) кермо, кропива, ім'я;
- б) бджола, олень, новий;
- в) читання, завдання, каталог;
- г) подруга, метелиця, дециметр.

7. У якій групі слів не можна переносити жодного з них:

- а) стежка, кіно, урок;
- б) юність, твоя, якість;
- в) золото, суша, пестливий;
- г) Україна, Юра, розбити.

8. У якій групі слів у кожному з них зберігається нерухомий наголос в усіх формах:

- а) весна, коса, дзвін;
- б) вода, учень, друг;
- в) завод, риба, дума;
- г) парк, дуб, океан.

9. У якій групі слів у кожному з них перший склад закритий, другий – відкритий:

- а) найбільший, підпис, стежка;
- б) ознака, сойка, байка;
- в) батько, вимова, вітер;
- г) народ, поет, зірниця.

10. У якому з наведених слів можливий подвійний (паралельний) наголос:

- а) алфавіт;
- б) книга;
- в) філософ;
- г) подруга.

Тематичні тестові завдання
«Лексичні норми»

1. У якому реченні виділене слово вжито правильно:

- а) Мій сусід – тактична людина;
- б) Твою поведінку тактичною не назвеш;
- в) Розпитувати про особисте – не тактично;
- г) Тактичний хід гросмейстера закінчився перемогою.

2. Зазначте правильний варіант написання виділеного слова в реченні «Обучение проводится *согласно с программой*»:

- а) узгоджено з програмою;
- б) відповідно до програми;
- в) згідно з програмою;
- г) згідно програми.

3. Зазначте словосполучення, записане без помилок:

- а) білет у театр;
- б) квиток на концерт;
- в) білет на хокей;
- г) квиток екзаменаційний.

4. Яке значення має в українській мові слово «*являтися*»:

- а) несподівано прийти;
- б) ввижатися у сні, під час марення;
- в) з'явитись із запізненням;
- г) вийти зі схованки?

5. При перекладі українською мовою речення «*Дежурство проводится соответственно графику*» виділене словосполучення слід записати так (виберіть варіант):

- а) згідно з графіком;
- б) відповідно до графіка;
- в) за графіком;
- г) відповідно графіку.

6. Зазначте правильний український відповідник до російського словосполучення:

- а) мелкая речка – невелика річка;
- б) мелкий ручей – мілкий ручай;
- в) мелочь в кармане – мілоч в кишені;
- г) мелкий человек – неглибока людина.

7. При перекладі українською мовою речення «*Оставайтесь в вертикальном **положении***» виділене слово слід записати так (виберіть варіант):

- а) положенні;
- б) становищі;
- в) стані;
- г) позиції.

8. Підберіть слово, яке слід поставити замість трьох крапок у реченні «*До університету зараховані ... студенти*» (далі йде перелік):

- а) слідуєчі;
- б) такі;
- в) нижчєслідуєчі;
- г) подальші.

9. Виберіть варіант закінчення, з яким слід написати виділене слово в реченні «*Матеріали надіслали **ректор**... Давиденку Владиславові Віталійовичу*»:

- а) – кові;
- б) – ку;
- в) – а;
- г) – ом.

10. Яке значення має в українській мові слово «*підписка*»:

- а) передплата на газети і журнали;
- б) письмове зобов'язання про щось;
- в) підпис під документом;
- г) документ, що є аналогічним розписці.

Тематичні тестові завдання
«Орфографічні норми»

1. Зазначте назву посади, у якій кожне слово слід писати з великої літери:

- а) (Р)ектор (У)ніверситету;
- б) (П)резидент (У)країни;
- в) (Д)екан (Ф)акультету;
- г) (С)пікер (В)ерховної (Р)ади.

2. У написанні якої власної назви допущена помилка:

- а) місто Біла Церква;
- б) місто Новий Роздол;
- в) село Нове Село;
- г) село Вишній волочок.

3. У якому словосполученні виділене слово слід писати з великої літери:

- а) облудні (Д)онжуани;
- б) нові (К)олумби й (М)агеллани;
- в) щедрі (М)еценати;
- г) новітні (Н)аполеони?

4. У написанні назви якого свята допущена помилка:

- а) Новий рік;
- б) Міжнародний жіночий день;
- в) День Студента;
- г) Свято останнього дзвоника.

5. У написанні назви якого навчального закладу допущена помилка:

- а) Київський Державний університет;
- б) Сумський національний аграрний університет;
- в) Путивльська загальноосвітня школа I – III ступенів №1;
- г) Глухівське медучилище.

6. Продовжіть речення: «Скорочені назви одиничних установ, організацій пишуться...»

- а) з малої літери;
- б) з великої літери, якщо їх усі знають;
- в) залежить від ситуації;
- г) з великої літери.

7. Продовжіть речення: «У назві установи місцевого значення (С)умський (Р)айонний (В)ідділ (Н)ародної (О)світи з великої літери слід написати...»

- а) тільки перше слово;
- б) два перших слова;
- в) перше й четверте слово;
- г) друге й четверте слово.

8. У якому рядку назву концерту записано неправильно :

- а) концерт молодіжного ансамблю;
- б) концерт ансамблю «Органум»;
- в) концерт солістів Філармонії;
- г) концерт органної музики.

9. У якій власній назві з великої літери пишеться тільки перше слово в назві:

- а) (Ч)умацький (Ш)лях;
- б) (Ц)ентральний (П)арк (В)ідпочинку;
- в) (П)роспект (П)еремоги;
- г) (М)айдан (Н)езалежності.

10. Зазначте, що саме слід взяти в лапки у реченні «Газета Ваш Шанс популярніша, ніж журнал Зелена Лампа» :

- а) назву газети;
- б) назву журналу;
- в) обидві назви;
- г) лапок непотрібно взагалі.

Тематичні тестові завдання
«Орфографічні норми»
Тема «Правопис префіксів»

1. Якщо корінь дієслова починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного, то треба вжити префікс (виберіть варіант):

- а) з-;
- б) зі-;
- в) із-;
- г) зо-.

2. Зазначте словосполучення, записане без помилок:

- а) розпростирати руки;
- б) росте на вулиці;
- в) росте як із води;
- г) росипати подяки.

3. Зазначте пару слів, у кожному з яких префікс *зі-* може чергуватись із *зо-*:

- а) зіщулитись, зім'яти;
- б) зітліти, зімлівати;
- в) зідрати, зігнути;
- г) зіпсувати, зіп'ястись.

4. Зазначте пару слів, у кожному з яких при перекладі по-українськи слід вживати морфему *при-*:

- а) пресный, прицепной;
- б) приоритет, приятель;
- в) приграничный, пропасть;
- г) фамилия, прозвище.

5. У якому рядку неправильно вжито префікси в обох словах:

- а) обтрусити, опплутати;
- б) ростягнути, оппалити;
- в) міжпланетний, надпотужний;
- г) бескрай, черезплічник.

6. У якому словосполученні незмінним залишиться префікс першого слова як в російському, так і в українському варіантах:

- а) сказати правду;
- б) сбавить обороты;
- в) свести на нет;
- г) ссадить с коня.

7. Якщо корінь дієслова починається сполученням приголосних, то слід писати префікс (виберіть варіант):

- а) з-;
- б) зі-;
- в) із-;
- г) зо-.

8. У якому словосполученні префікс з- можна замінити на зі-:

- а) зсаджувати з п'єдесталу;
- б) зчинився гармидер;
- в) збгати папір;
- г) збити з пантелику.

9. У якому рядку в усіх словах префікс вжито правильно:

- а) стерти, сплющити, зсунути;
- б) змити, зняти, зписати;
- в) зсипати, зчищати, зпалити;
- г) зкопати, збагнути, зв'язати.

10. У якому словосполученні замість крапок слід написати префікс з-:

- а) ...сунув кашкета;
- б) ...кинув чоботи;
- в) ...тер пилюку;
- г) глянув ...підлоба?

Тематичні тестові завдання
«Орфографічні норми»
Тема «Чергування, спрощення у групах приголосних»

1. У якому рядку при відмінюванні відбувається спрощення приголосного в кожному слові:
  - а) ненависть, якість, цілість;
  - б) власність, злість, кістка;
  - в) область, усно, баласт;
  - г) користь, щастя, студент.

2. У якому слові при перекладі на українську мову відбувається спрощення приголосного:
  - а) шестисот;
  - б) комендантский;
  - в) объездной;
  - г) студенческий.

3. У коренях якої пари слів не відбувається чергування голосних *-i-* та *-e-*:
  - а) підперезати – підпер...зувати;
  - б) застібка – заст...бнути;
  - в) брехати – набр...хувати;
  - г) викоренити – викор...нювати?

4. У якому словосполученні при відмінюванні не відбувається спрощення приголосного у виділеному слові:
  - а) *гіган...ський* корабель;
  - б) *піс...ний* борщ;
  - в) популярний *тиж...невик*;
  - г) голосно *пис...нути*.

5. Зазначте пару слів, у кожному з яких при відмінюванні чергуватимуться голосні:
  - а) шість, колос;
  - б) Київ, голос;

- в) кінь, лебідь;
- г) поріг, горох.

6. Продовжіть речення: «При словотворенні буквосполучення – *цьк*- перед –*ин(а)* змінюється на...»:

- а) -ць(чина);
- б) -чч(ина);
- в) -щ(ина);
- г) -жч(ина).

7. Укажіть рядок, в якому подано нормативну конструкцію:

- а) міроприємства по підсиленню;
- б) після закінчення;
- в) у відповідності до умов;
- г) в подальшому.

8. У якому слові при перекладі українською мовою приголосний –*т*- спрощується:

- а) счастливый;
- б) аспирантский;
- в) гигантский;
- г) костлявый.

9. Зазначте пару слів, у кожному з яких при відмінюванні відбувається чергування приголосних:

- а) черепаха, щука
- б) ковбаса, подруга
- в) коса, смуга;
- г) сонце, посуха.

10. У якому слові при перекладі українською мовою не відбувається зміни голосних у корені:

- а) женатый;
- б) четыре;
- в) шестнадцать;
- г) девятнадцать.

Тематичні тестові завдання

«Орфографічні норми»

Тема «Правопис іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини»

1. Виберіть варіант закінчення, з яким слід написати слово *мільйон* у родовому відмінку однини:

- а) –у;
- б) –а;
- в) –ів;
- г) –ом.

2. У реченні *«Я ще жодного разу не перепливав Іртиша»* виділене слово має закінчення *-а* тому, що... (виберіть варіант):

- а) у цьому слові збігаються аж три приголосні;
- б) автор речення допустив помилку;
- в) автор речення забув, що назви річок у родовому відмінку мають закінчення *-у(-ю)*;
- г) у назві річки наголос падає на останній склад.

3. Продовжіть речення: *«Іменники, що означають назви установ, закладів, організацій у родовому відмінку однини мають закінчення...»*:

- а) *-а(-я)*;
- б) *-у(-ю)*;
- в) *-є(-є)*;
- г) *-і(-ї)*.

4. Продовжіть речення *«Іменники чоловічого роду, що означають збірні поняття»* у родовому відмінку однини мають закінчення...:

- а) *-а(-я)*;
- б) *-у(-ю)*;
- в) *-ів*;
- г) *-ом*.

5. У фразеологічному вислові «*Не мала баба клопо..., та купила поросля*» виділене слово має закінчення (виберіть варіант):

- а) – та;
- б) – ту;
- в) – тів;
- г) –чу.

6. Продовжіть речення: «Іменники чоловічого роду, що означають збірні поняття, але в родовому відмінку наголошені на останньому складі», мають закінчення...:

- а) -а(-я);
- б) -у(-ю);
- в) -ів(-їв);
- г) -ом(-єм).

7. Продовжіть речення: «Слово *блок* пишеться в родовому відмінку однини із закінченням –у, коли воно означає...»:

- а) об'єднання держав;
- б) частина машини;
- в) частина споруди;
- г) з'єднання деталей.

8. Виберіть варіант закінчення, з яким треба написати виділене слово у реченні «*Я не пропустив жодного колоквиум...*»:

- а) –а;
- б) –у;
- в) –и;
- г) –ів.

9. Продовжіть речення: «У родовому відмінку однини закінчення -а(-я) мають іменники чоловічого роду, що означають...»:

- а) слова із значенням місця, простору;
- б) назви ігор, танців;
- в) міри довжини;
- г) назви почуттів.

10. Продовжіть речення: «У родовому відмінку однини закінчення -у(-ю) мають іменники чоловічого роду, що означають...»:

- а) назви явищ природи;
- в) грошові знаки;
- б) назви тварин і дерев;
- г) назви осіб, власні імена.

Тематичні тестові завдання

«Орфографічні норми»

Тема «Правопис м'якого знака, апострофа»

1. У якому рядку допущено орфографічну помилку:

- а) Мар'яна, дев'ять, Стеф'юк;
- б) рум'яний, свято, цвях;
- в) між'ярусний, надвечір'я, міжбрів'я;
- г) різдв'яний, торф'яний, міжгір'я.

2. У якому рядку кожне слово пишеться з м'яким знаком:

- а) черешен...ці, гіл...ці, кул...ці;
- б) нен...ці, дон...ці, різ...бяр;
- в) брех...ня, брен...кати, блис...тіти;
- г) бан...ці, склян...ці, баб...ці.

3. Зазначте речення, у якому при перекладі з російської мови виділене слово слід написати з апострофом:

- а) **Торфяной** дух разносился далеко;
- б) **Праздничный** концерт удался;
- в) **Моряки** остались довольны;
- г) **Пюре** подали холодным.

4. У якому рядку в кожному слові після приголосної пишеться м'який знак:

- а) донец...кий, Гриц...ко, сон...ця;
- б) багат...ма, кін...чик, міл...йон;
- в) ручен...ка, джерел...це, вуз...ко;
- г) радіст..., корис...тю, сім...десять.

5. У якому словосполученні виділене слово пишеться без апострофа:

- а) моя *кар-єра*;
- б) мій *комп-ютер*;
- в) сучасний *інтер-єр*;
- г) нова *грав-юра*.

6. У якому рядку не всі слова пишуться з м'яким знаком:

- а) брєн...кіт, дон...ка, нян...ка;
- в) снит...ся, косит...ся, лял...ці;
- б) т...мяний, радіст..., с...міх;
- г) ган...ба, пісен..., близ...ко.

7. У якому рядку всі слова слід писати з апострофом:

- а) верхів-я, п-єдестал, п-юре;
- б) Б-єлгород, Монтєск-є, Руж-є;
- в) т-мяний, з-ясувати, роз-яснити;
- г) бур-ян, довір-я, дит-ясла.

8. У якому словосполученні при перекладі українською потрібно вживати м'який знак:

- а) не снится;
- б) для причєски;
- в) это мышьяк;
- г) мой компьютер.

9. Яке слово в родовому відмінку однини треба писати з апострофом:

- а) дит-ясла;
- б) бур-я
- в) ф-юзєляж;
- г) б-юро.

10. У якій групі слів кожне з них пишеться з м'яким знаком:

- а) рибал...ці, кіл...це, ручєн...ки;

- б) тіл...ки, їдален..., бал...ці;
- в) л...он, д...оготь, близ...ко;
- г) пол...с...кий, Натал...чин, Гал...ці.

Тематичні тестові завдання
«Орфографічні норми»
Тема «Відмінювання прізвищ»

1. Зазначте правильний варіант написання прізвища в реченні «*Я написав заяву деканові **Коваленко** Олександрові Івановичу*»:

- а) Коваленко;
- б) Коваленку;
- в) Коваленці;
- г) Коваленкові.

2. Продовжіть речення: «*Чоловіче прізвище Білоус ...*»

- а) відмінюється;
- б) не відмінюється;
- в) відмінюється лише в українській мові;
- г) відмінюється лише в російській мові.

3. Продовжіть речення: «*Жіночі українські прізвища, що закінчуються на -ко, -ло...*»:

- а) відмінюються;
- б) не відмінюються;
- в) відмінюються або ні, залежно від ситуації;
- г) відмінюються лише в російській мові.

4. Зазначте правильний варіант написання прізвища в реченні «*Телефоністу **Притика** Івану Петровичу оголосили подяку*»:

- а) Притика;
- б) Притику;
- в) Притиці;
- г) Притикові.

5. Зазначте правильний варіант написання прізвища в реченні «*Мы мало знакомы с творчеством Андрея Дроботенко*» при перекладі його українською мовою:

- а) Дроботенко;
- б) Дроботенка;
- в) Дроботенкова;
- г) Дроботенки.

6. Зазначте правильний варіант написання прізвища та імені *Гордій Дмитро* в орудному відмінку однини:

- а) Гордій Дмитром;
- б) Гордієм Дмитром;
- в) Гордійом Дмитром;
- г) Гордія Дмитра.

7. Зазначте правильний варіант написання чоловічого прізвища *Колесник* в українській мові в давальному відмінку однини:

- а) Колесник;
- б) Колесника;
- в) Колеснику;
- г) Колесником.

8. Продовжіть речення: «*В українській мові чоловічі прізвища, на -ко, -ло...*»:

- а) відмінюються;
- б) не відмінюються;
- в) можуть відмінюватись або ні, залежно від ситуації;
- г) треба звернутися до словника.

9. Продовжіть речення: «*Жіночі прізвища на -й і приголосний в українській мові...*»:

- а) відмінюються;
- б) не відмінюються;
- в) можуть відмінюватись і не відмінюватись;
- г) треба звернутися до словника.

10. Зазначте правильний варіант написання прізвища в реченні «Факультет пишається студентом **Ковалишин** Андрієм»:

- а) Ковалишин;
- б) Ковалишиним;
- в) Ковалишином;
- г) Ковалишиновим.

Тематичні тестові завдання

«Орфографічні норми»

Тема «Правопис частки не»

1. У якій групі слів усі слова з часткою *не* пишуться окремо:

- а) не/затоплена місцина, ніким не/торкана роса, не/завершена робота;
- б) не/почорнілий від часу паркан, не/просохла земля, не/розсідланий кінь;
- в) не/завершена книга, не/підбілена верба, не/ виконане завдання;
- г) не/прив'язаний звечора човен, ще не/забута образа, нічим не/захищений порт.

2. У якому рядку усі слова з часткою *не* пишуться разом:

- а) не/помічений човен, не/підписані документи, ці не/забутні мрії;
- б) не/бачена краса, не/полита досі розсада, не/бачена ніколи квітка;
- в) не/замкнені двері, не/закінчений лист, ніким не/підтверджений факт;
- г) не/застебнуте пальто, не/зірваний бур'ян, ще не/висушене сіно.

3. У якому реченні частку *не* треба написати окремо:

- а) О, не/по-людськи ти з ним поступаєш;
- б) Не/дописана вправа його вже не цікавила;
- в) На столі лежали не/підписані документи;
- г) Ці не/забутні мрії хвилюють дотепер.

4. Яке слово при перекладі з російської мови слід написати окремо з часткою *не*:

- а) не/по далеку;
- б) не/давно;
- в) не/хотя;
- г) не/работа.

5. Продовжіть речення: «Завжди окремо **не** пишеться...»:

- а) у складі префікса недо-;
- б) зі словами, що без не- не вживаються;
- в) з іменниками, якщо з не- утворюються нові поняття;
- г) зі словами, що пишуться через дефіс.

6. Продовжіть речення: «Завжди разом **не** пишеться...»:

- а) зі словами, що пишуться через дефіс;
- б) з усіма частинами мови при протиставленні;
- в) із прикметниками, якщо з *не* утворюються нові поняття;
- г) із прикметниками, що мають пояснювальні слова.

7. У наведених фразеологізмах зазначте той, у якому *не* пишеться разом:

- а) не/в тім'я битий;
- б) не/варт товар роботи;
- в) не/довго ряст топтати;
- г) не/брудни криниці, бо схочеш водиці.

8. У якому з наведених словосполучень *не* слід написати разом:

- а) не/правда, а болить;
- б) не/друг, а товариш;
- в) не/приятнь, а любов;
- г) не/слава, а вдячність?

9. Продовжіть речення: «Слова **неволя, недруг, неправда** слід писати разом, якщо...»:

- а) щось заперечується;

- б) йдеться про нове поняття;
- в) є протиставлення;
- г) наголошена частка.

10. Зазначте речення, у якому *не* у виділеному слові пишеться окремо:

- а) Маленьких людей **не/має**, є лише душі малі;
- б) **Не/має** щастя вічного, є вічний бій за щастя;
- в) Чи в нього совісті **не/має**?
- г) Хто нічого не робить, той ніколи **не/має** часу.

Тематичні тестові завдання

«Орфографічні норми»

Тема «Правопис числівників»

1. У якому рядку всі числівники записані в давальному відмінку:

- а) двадцятого, тридцятого, сорокового;
- б) тринадцятим, дванадцятим, шістнадцятим;
- в) шістдесятого, сімдесятого, вісімдесятого;
- г) першому, другому, третьому.

2. Зазначте, у яких числівниках відмінюється тільки останнє слово:

- а) у складених порядкових;
- б) у складених кількісних;
- в) у дробових;
- г) в усіх.

3. У якому рядку всі кількісні числівники вжито в давальному відмінку:

- а) сорока, на п'ятьох, шести;
- б) одному, п'ятьом, двомстам;
- в) тисячі, мільйона, обох;
- г) п'ятисот, семисот, восьмисот.

4. Продовжіть речення: «Порядкові числівники, що закінчуються на -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний пишуться...»:

- а) через дефіс;
- б) двома словами;
- в) одним словом;
- г) трьома словами.

5. У якому рядку всі числівники є простими за складом:

- а) тридцять сім, сорок два, дев'ять;
- б) три, двадцять сім, сорок три;
- в) шістсот, сім, сорок вісім;
- г) один, чотири, десять.

6. Зазначте правильний варіант перекладу числівника в реченні «*Это было в семидесятых годах*»:

- а) семидесятих;
- б) сьомадесятих;
- в) сімдесятих;
- г) сім десятих.

7. У якому рядку всі кількісні числівники є збірними:

- а) двоє, десятеро, четверо;
- б) два, десятеро, чотири;
- в) двадцяттеро, тридцять, сорок;
- г) двісті, триста, чотириста.

8. Продовжіть речення: «*Числівники нуль, мільйон, мільярд відмінюються як...*»:

- а) іменники;
- б) прикметники;
- в) кількісні числівники;
- г) не відмінюються.

9. У якому рядку не всі числівники вжито в родовому відмінку:

- а) ста, двох, шести;
- б) одинадцяти, дванадцяти, тринадцяти;

- в) двохсот, чотирьохсот, трьохсот;
- г) сорока, дев'яноста, двомстам.

10. Продовжіть речення: *«Порядкові числівники означають...»:*

- а) відношення до місця й часу;
- б) порядок предметів при лічбі;
- в) число, кількість предметів;
- г) відношення до матеріалу, з якого зроблені предмети.

Тематичні тестові завдання
«Орфографічні норми»
Тема «Правопис складних слів»

1. Продовжіть речення: *«В українській мові за кількістю основ слова бувають...»:*

- а) прості, дуже прості, складні;
- б) прості, складні й ті, які треба звіряти за словником;
- в) прості, складні, складені;
- г) прості, складні, надскладні.

2. Продовжіть речення: *«Прості слова – це такі, що мають...»:*

- а) тільки одну основу;
- б) тільки дві основи;
- в) не більше трьох основ;
- г) які читаються легко.

3. Продовжіть речення: *«Разом пишуться складні слова, у яких...»:*

- а) від одного до іншого слова можна поставити питання;
- б) від одного до іншого слова не можна поставити питання;
- в) є подвоєння приголосних;
- г) дуже складна вимова.

4. Зазначте правильний варіант написання виділених слів у реченні *«Чоловік сидить одним/один, один/однісінький у світі»:*

- а) перше окремо, друге через дефіс ;

- б) перше через дефіс, друге окремо;
- в) обидва окремо;
- г) обидва через дефіс.

5. У якому рядку через дефіс слід написати обидва складних слова:

- а) всюди/хід, вічно/зелений;
- б) ново/будова, біло/сніжний;
- в) північно/східний, темно/зелений;
- г) залізо/бетон, перекоти/поле.

6. У якому рядку разом слід написати обидва складних слова:

- а) залізо/бетон, перекоти/поле;
- б) північно/східний, темно/зелений;
- в) темно/зелений, людино/день;
- г) ніжно/білий, людино/день.

7. Продовжіть речення: «*Через дефіс пишуться складні слова, у яких...*»:

- а) дуже складна вимова;
- б) не можна не поставити дефіс;
- в) частини слова можна з'єднати повторюваним сполучником і;
- г) частини слова не можна з'єднати повторюваним сполучником і?

8. Продовжіть речення: «*Складні слова, утворені повторенням синонімічних основ, пишуться...*»:

- а) через дефіс;
- б) разом;
- в) окремо;
- г) через три крапки.

9. Зазначте словосполучення, у якому складне слово, як виняток, пишеться разом:

- а) машино/тракторний парк;
- б) жовтогарячий апельсин;

- в) ніжно/рожева шкіра;
- г) по/різному.

10. Зазначте правильний варіант написання виділеного слова при перекладі українською в наведеному реченні: «*В полу/освещенном коридоре было страшиновато*»:

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс;
- г) не писати його взагалі.

Тематичні тестові завдання
«Орфографічні норми»
Тема «Правопис прийменників»

1. Продовжіть речення: «Складні прийменники за зразком *по\над, по\під, по\між пишуться...*»:

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс;
- г) через три крапки.

2. Продовжіть речення: «Щоб відрізнити прийменник від префікса у словах за зразком *вдень і в день треба...*»:

- а) спробувати вставити після «в» дієслово;
- б) спробувати вставити після «в» прикметник;
- в) спробувати вставити після «в» іменник;
- г) спробувати вставити після «в» слово «кому».

3. Зазначте прийменник, який слід ужити в словосполученні *по заказу* при перекладі українською:

- а) -на;
- б) -по;
- в) -через;
- г) -за.

4. Продовжіть речення: «Складні прийменники з першою частиною -з (-із) пишуться...»:

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс;
- г) через тире.

5. Зазначте правильну відповідь на питання: *Чи можливо в усіх наведених словосполученнях прийменник по замінити на прийменник за при пере*

кладі українською: старший по возрасту, по моим сведениям, тоска по родине, по образцу:

- а) ні;
- б) можливо в усіх, крім другого;
- в) можливо в усіх, крім першого;
- г) так.

6. Зазначте правильний варіант перекладу словосполучення *пособие по языку*:

- а) посібник по языку;
- б) посібник з мови;
- в) посібник по мові;
- г) допомога з мови.

7. Зазначте правильний варіант перекладу словосполучення:

- а) в последнее время – в останній час;
- б) отпуск по болезни – відпустка через хворобу;
- в) техник по образованию – технік за освітою;
- г) экзамен по биологии – екзамен з біології.

8. Зазначте правильний варіант перекладу речення «*Я сегодня при часах*»:

- а) я сьогодні при часах;
- б) я сьогодні при годиннику;
- в) я сьогодні у годиннику;

г) я сьогодні з годинником.

9. Зазначте правильно перекладене словосполучення *завернуть в бумагу*:

- а) загорнути в бумагу;
- б) загорнути у бумагу;
- в) загорнути в папір;
- г) загорнути у папір.

10. У якому словосполученні при перекладі українською мовою слід вжити прийменник *через*:

- а) вышел из-за угла;
- б) пропустил из-за болезни;
- в) выглянул из-за облаков;
- г) вернулся из-за границы.

Тематичні тестові завдання

«Пунктуаційні норми»

Тема «Розділові знаки у простому реченні»

1. Продовжіть речення: *«У простому неускладненому реченні може ставитись лише...»*:

- а) кома;
- б) тире;
- в) двокрапка;
- г) кома й тире.

2. Продовжіть речення: *«У простому реченні на місці пропущеного члена (присудка) може ставитись тире, якщо...»*:

- а) немає іншого виходу;
- б) кому поставити неможливо;
- в) підмет стоїть у називному відмінку;
- г) цього вимагає інтонація.

3. Зазначте, який розділовий знак пропущено в реченні *«Привчав мене батько трудитись до поту, а мати любити пісні»*:

- а) три крапки;
- б) дві крапки;
- в) тире;
- г) дві крапки.

4. Продовжіть речення: «Тире можна поставити перед будь-яким членом речення, якщо його треба...»:

- а) уточнити;
- б) переставити;
- в) виділити;
- г) написати з великої букви.

5. Зазначте, які розділові знаки пропущені в реченні «*Одне творити язиком, а друге перти плуга...*» пропущено:

- а) дві крапки;
- б) два тире;
- в) кома й тире;
- г) двічі по три крапки.

6. Продовжіть речення: «*Прикладка у простому реченні виражається...*»:

- а) іменником;
- б) прикметником;
- в) дієсловом;
- г) прийменником.

7. Зазначте, у якому слові прикладка пишеться через дефіс:

- а) гора\Говерла;
- б) трава\копитняк;
- в) Світязь\озеро;
- г) метро\ «Театральна».

8. Продовжіть речення: «*У простому реченні однорідні члени поєднуються між собою...*»:

- а) підрядним зв'язком;
- б) сурядним зв'язком;

- в) складнопідрядним зв'язком;
- г) складносурядним зв'язком.

9. Продовжіть речення: *«Узагальнювальне слово в реченні може стояти...»*:

- а) тільки перед однорідними членами речення;
- б) тільки після однорідних членів речення;
- в) як перед однорідними членами речення, так і після них;
- г) посеред однорідних членів речення.

10. Продовжіть речення: *«Якщо при узагальнювальному слові в реченні додається: а саме, як от, наприклад, то...»*:

- а) перед ними ставиться кома, після них – двокрапка;
- б) перед ними ставиться тире, після них – тире;
- в) перед ними немає знака, після них – двокрапка;
- г) перед ними ставиться тире, після них – двокрапка.

Тематичні тестові завдання

«Пунктуаційні норми»

Тема «Розділові знаки у складному реченні»

1. Продовжіть речення: *«Між частинами складносурядного і складнопідрядного речення звичайно ставляться...»*:

- а) тире;
- б) коми;
- в) кома й тире;
- г) крапки з комами.

2. Зазначте, чому між двома частинами речення *«Вдалині хиталися дерева і синів задуманий прибіій»* не стоїть кома:

- а) бо її забули поставити;
- б) бо треба поставити тире;
- в) бо це речення просте, а не складне;

г) бо вони з'єднані одиничним сполучником і мають спільне слово.

3. Продовжіть речення: *«Між двома частинами складносурядного речення (питального, спонукального, окличного), з'єднаними одиничним сполучником...»:*

- а) ставиться кома;
- б) не ставиться кома;
- в) ставиться тире;
- г) не ставиться тире.

4. Продовжіть речення: *«Крапка з комою у складному реченні може ставитись...»:*

- а) між ускладненими або далекими за змістом частинами;
- б) коли речення дуже довге;
- в) щоб урізноманітнити розділові знаки;
- г) коли інші розділові знаки у реченні вже є.

5. Продовжіть речення: *«У складному реченні прикладка зі словом **як** відокремлюється лише тоді, коли...»:*

- а) вона стоїть усередині речення;
- б) вона стоїть на початку речення;
- в) вона має відтінок причини;
- г) у реченні відчувається пауза.

6. Зазначте, у якому реченні слід поставити кому перед **як**:

- а) Дощ линув як із відра;
- б) Почервонів як рак;
- в) Дивиться як теля на нові ворота;
- г) Всі як по команді повернули голови.

7. Продовжіть речення: *«Двокрапка у складному безсполучниковому реченні ставиться...»:*

- а) якщо обидві частини речення рівноправні;
- б) якщо друга частина доповнює або розкриває зміст першої;
- в) якщо друга частина не розкриває змісту першої;

г) якщо друга частина відсутня.

8. Продовжіть речення: *«Якщо у складному безсполучниковому реченні зміст обох частин зіставляється або протиставляється (між ними можна поставити сполучник **наче, а**), то між частинами ставиться...»*:

- а) тире;
- б) кома;
- в) двокрапка;
- г) три крапки.

9. Зазначте, які розділові знаки пропущені у реченні *«Не бійтесь заглядати у словник це пишний яр а не сумне провалля»*:

- а) тире й кому;
- б) дві коми;
- в) двокрапку й кому;
- г) двокрапку й тире.

10. Продовжіть речення: *«У сталих висловах **холодний мов лід, блідий наче стіна, упав як підкошений** звороти з мов, **наче, як...**»*:

- а) треба виділити комами;
- б) треба виділити тире;
- в) можна виділити комою або тире;
- г) не треба виділяти.

Тематичні тестові завдання

Тема «Милозвучність української мови»

1. Продовжіть речення: *«Евфонія – це...»*:

- а) музичні акорди, які звучать потужно, голосно;
- б) гармонійний добір звуків у тексті художнього твору;
- в) негармонійний добір звуків у тексті художнього твору;
- г) коли тиша навкруги.

2. Продовжіть речення: «Зважаючи на принципи милозвучності, римування слів у прозі...»:

- а) не є порушенням;
- б) можна допустити, якщо гарно звучить;
- в) не слід допускати;
- г) можна потерпіти.

3. Продовжіть речення: «Звукові повтори в художній літературі...»:

- а) не існують;
- б) послаблюють емоційний вплив на читача;
- в) ніяк не впливають на читача;
- г) посилюють емоційний вплив на читача.

4. Зазначте, якими засобами милозвучності характеризується українська мова:

- а) тенденцією уникати вживання голосних;
- б) тенденцією уникати вживання приголосних;
- в) тенденцією уникати надмірного збігу приголосних і голосних звуків;
- г) тенденцією вживати слова з кінцевим збігом голосних.

5. Зазначте, чи є таке фонетичне явище як спрощення в групах приголосних одним із засобів милозвучності мови:

- а) так;
- б) ні;
- в) інколи;
- г) такого явища в мові не існує.

6. Зазначте правильний варіант побудови словосполучення:

- а) велика калюжа;
- б) маленька калюжа;
- в) невелика калюжа;
- г) величезна калюжа.

7. Зазначте, чи слід усувати кінцевий збіг приголосних перед словами, що мають збіг приголосних на початку:

- а) ні;
- б) так;
- в) інколи;
- г) якщо це звуки –б-, -п-.

8. Зазначте словосполучення, записане згідно з правилами милозвучності:

- а) жити в Львові;
- б) відпочивати у Алушті;
- в) вчитись в Києві;
- г) працювати в Америці.

9. Зазначте, чи використовують для досягнення милозвучності фонетичні варіанти закінчень окремих слів (наприклад: *бити-бить*):

- а) так;
- б) ні;
- в) якщо це просте речення;
- г) якщо це словосполучення.

10. Зазначте, в якому словосполученні слід ужити прийменник *в*?

- а) зайшов ... хату;
- б) зайшла ... хату;
- в) стрибнув ... воду;
- г) забіг ... двір.

Тематичні тестові завдання

Тема «Історія української літературної мови. Мовні норми»

1. У якому році зафіксовано першу згадку назви *Україна*?

- а) 1187
- б) 1087
- в) 1167

г) 1687

2. Національна мова поєднує в собі:

- а) літературну мову, мову діалектів, мову фольклору;
- б) літературну мову, мову діалектів, мову фольклору, мову арго;
- в) літературну мову, мову діалектів, мову фольклору, сленгові мову;
- г) літературну мову, мову діалектів, мову фольклору, культуру мови.

3. Ознаками літературної мови є

- а) унормованість, уніфікованість, стандартність, висока граматична організованість, розвинена система стилів;
- б) унормованість, уніфікованість, стандартність, висока граматична організованість, розвинена система стилів, доречність;
- в) унормованість, уніфікованість, висока граматична організованість, розвинена система стилів;
- г) унормованість, уніфікованість, стандартність, висока граматична організованість, розвинена система стилів, естетичність.

4. Розрізняють такі мовні норми:

- а) орфоепічні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні, пунктуаційні;
- б) орфоепічні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні, пунктуаційні, фонетичні;
- в) орфоепічні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні, пунктуаційні, фонетичні, графічні;
- а) орфоепічні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні, пунктуаційні, фонетичні, графічні, мовленнєві.

5. Встановіть відповідність між принципами українського правопису

1. Якщо слово пишеться так, як ми його вимовляємо, то вважають, що це слово пишеться за ... принципом

2. Якщо для написання слова потрібно точно знати будову слова, щоб правильно його передати, то це означає, що слово пишеться за ... принципом

3. Якщо написання слова не можна пояснити ні вимовою, ні його морфологічним складом, ні певним правилом, то це означає, що слово написано за ... принципом

4. Якщо написання слова залежить від того, що це слово означає, то воно написано за ... принципом

а) смисловим (семантичним)

б) історичним (традиційним)

в) морфологічним

г) фонетичним

6. Перша письмова згадка назви *Україна* міститься у творі:

а) Слово о полку Ігоревім

б) Повість временних літ

в) Повчання Мономаха

7. Про мову йдеться в таких статтях Конституції України

а) 10, 24, 92, 103, 148

б) 10, 24, 92, 103, 149

в) 10, 27, 94, 103, 148

г) 15, 24, 92, 103, 148

8. Встановіть відповідність між аспектом вияву культури мови та його тлумаченням

1.	<i>нормативність</i>	а)	забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності
2.	<i>адекватність</i>	б)	використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і різним
3.	<i>естетичність</i>	в)	дотримання усіх правил усного і писемного мовлення
4.	<i>поліфункціональність</i>	г)	точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення

9. Мовний етикет виконує такі функції

а) контакто-підтримувальну, ввічливості, регулювальну, впливу, звертальну, емоційно-експресивну;

б) виразності, ввічливості, регулювальну, впливу, звертальну, емоційно-експресивну;

в) контакто-підтримувальну, фактичну, ввічливості, регулювальну, впливу, звертальну, емоційно-експресивну;

10. Комунікативними ознаками культури мовлення є

а) правильність, змістовність, логічність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність;

б) правильність, нормативність, змістовність, логічність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність;

в) правильність, змістовність, логічність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність, стандарність;

г) правильність, змістовність, логічність, толерантність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність.

Тематичні тестові завдання

Тема «Ділові папери»

1. Державний стандарт передбачає таку кількість реквізитів:

а) 30;

б) 31;

в) 32;

г) 33.

2. Сукупність постійних реквізитів, розташованих у певному порядку на аркуші паперу, називається:

а) бланк;

б) штамп;

в) формуляр;

г) трафарет.

3. Протоколи відповідно до обсягу зафіксованої інформації бувають

- а) стислими (короткими), повними, стенографічними
- б) стандартними й індивідуальними
- в) службовими й особистими
- г) чинними й нечинними

4. За призначенням характеристики бувають

- а) атестаційні, виробничі, рекомендаційні
- б) вихідні й вхідні
- в) стандартні й індивідуальні розпорядчі та організаційні

5. Гриф затвердження (реквізит 17) оформлюють з таким відступом від межі лівого берега:

- а) 92 мм
- б) 125 мм
- в) 104 мм
- г) Без відступу
- д) 12,5 мм

6. З яким відступом від межі лівого берега оформлюють «Дата документа», «Заголовок до тексту документа» та ін. :

- а) Без відступу
- б) 104 мм
- в) 12,5 мм
- г) 92 мм
- д) 125 мм

7. Відстань між реквізитами за ДСТУ 4163-2003 становить:

- а) 1-3 міжрядкові інтервали
- б) 2-3 міжрядкові інтервали
- в) 1,5-3 міжрядкового інтервалу
- г) 2 міжрядкові інтервали
- д) 1,0 міжрядковий інтервал

8. Укажіть на правильний варіант запису дати (реквізит 11) як самостійного елемента документа цифровим способом

а) 05.12.2016

б) 5.12.2016

в) 05/ІІ/2016

г) 05.12.16

д) 05.12.2016 р.

9. У складних заявах до тексту подають

а) резолюцію

б) гриф затвердження

в) список додатків

г) засвідчення підпису

10. У розпорядчій частині наказу щодо особового складу не зазначають

а) прізвище, ім'я, по батькові особи, на яку поширюється дія наказу

б) назва відповідної посади

в) дата підписання наказу

г) підстави зарахування, переведення, звільнення

**КЛЮЧІ ДО ТЕМАТИЧНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

Тест 1 Орфоепічні норми

1а, 2в, 3б, 4в, 5а, 6а, 7б, 8в, 9б, 10а.

Тест 2 Лексичні норми

1г, 2в, 3б, 4б, 5б, 6б, 7а, 8б, 9б, 10б.

Тест 3 Орфографічні норми. Правопис великої літери

1б, 2г, 3б, 4в, 5а, 6г, 7а, 8в, 9б, 10в.

Тест 4 Орфографічні норми. Правопис префіксів

1а, 2в, 3б, 4г, 5б, 6а, 7б, 8в, 9а, 10а.

Тест 5 Орфографічні норми. Чергування, спрощення у групах приголосних

1а, 2в, 3б, 4а, 5в, 6б, 7б, 8а, 9а, 10г.

Тест 6 Орфографічні норми. Правопис іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини

1б, 2г, 3б, 4б, 5б, 6а, 7а, 8б, 9г, 10а.

Тест 7 Орфографічні норми. Правопис м'якого знака, апострофа

1г, 2б, 3а, 4в, 5г, 6б, 7г, 8а, 9а, 10в.

Тест 8 Орфографічні норми. Відмінювання прізвищ

1б, 2а, 3б, 4в, 5б, 6б, 7в, 8а, 9б, 10б.

Тест 9 Орфографічні норми. Правопис частки не

1г, 2а, 3а, 4г, 5а, 6в, 7в, 8а, 9б, 10г.

Тест 10 Орфографічні норми. Правопис числівників

1г, 2а, 3б, 4в, 5г, 6в, 7а, 8а, 9г, 10б.

Тест 11 Орфографічні норми. Правопис складних слів
1в, 2а, 3а, 4а, 5в, 6а, 7в, 8а, 9б, 10а.

Тест 12 Орфографічні норми. Правопис прийменників
1а, 2б, 3а, 4в, 5г, 6б, 7а, 8г, 9в, 10б.

Тест 13 Пунктуаційні норми. Розділові знаки у простому реченні.
1б, 2г, 3в, 4в, 5б, 6а, 7в, 8б, 9в, 10а.

Тест 14 Пунктуаційні норми. Розділові знаки у складному реченні.
1б, 2г, 3б, 4а, 5в, 6г, 7б, 8а, 9в, 10г.

Тест 15 Милозвучність української мови
1б, 2в, 3г, 4в, 5а, 6г, 7б, 8г, 9а, 10б.

Тест 16 Історія української літературної мови. Мовні норми
1а, 2а, 3а, 4в, 5.1г, 2в, 3б, 4а. 6б, 7а, 8. 1в, 2г, 3б, 4а. 9в, 10а.

Тема 17 Ділові папери
1в, 2в, 3а, 4а, 5в, 6а, 7в, 8а, 9в, 10в.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ДСТУ 3966-2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. – Чинний з 01.04.2010. – К. : Держстандарт України, 2009. – 35 с.
2. ДСТУ 3008-95. Документація. Звіти в сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення. – К. : Держстандарт України, 1995. – 38 с.
3. ДСТУ 3582-97. Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила. – К. : Держстандарт України, 1998. – 26 с.
4. ДСТУ 3843-99. Державна уніфікована система документації. Основні положення. – К. : Держстандарт України, 2000. – 7 с.
5. ДСТУ 3844-99. Державна уніфікована система документації. Формуляр-зразок. Вимоги до побудови. – К. : Держстандарт України, 2000. – 8 с.
6. ДСТУ 4163–2003. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів. – К. : Держстандарт України, 2003. – 28 с.
7. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання. – К. : Держстандарт України, 2006. – 64 с.
8. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович ; [уклад. Я. Б. Тимошенко]. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
9. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації : навч. посібник / Н. В. Ботвина. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К. : АртЕк, 2002. – 208 с.
10. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навч. посібник / Н. В. Ботвина. – К. : АртЕк, 1999. – 261 с.
11. Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови: термінологія процесових понять / О. Войналович, В. Моргунок. – К. : Вирій, Сталкер, 1997. – 256 с.
12. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
13. Глущик С. В. Сучасні ділові папери / С. В. Глущик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – К. : А.С.К., 2003. – 400 с.

14. Городенська К. Граматичний словник української мови: сполучники / К. Городенська. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.
15. Городенська К. Г. Із найновіших рекомендацій щодо складних уживань в українській мові / К. Г. Городенська, Н. І. Кочукова, Г. М. Куцак. – К.; Слов'янськ, 2006. – 83 с.
16. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць. – Вип. IV. – К. : КНЕУ, 2001. – С. 11–14.
17. Довідник з культури мови : посібник / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Н. М. Сологуб та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища шк., 2005. – 399 с.
18. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 228 с.
19. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Наук. думка, 2004. – 202 с.
20. Жайворонок В. В. Українська мова в професійній діяльності : навч. посібник / В. В. Жайворонок, В. М. Бріцин, О. О. Тараненко. – К. : Вища шк., 2006. – 431 с.
21. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і не-професійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : БАО, 2008. – 480 с.
22. Зубков М. Г. Мова ділових паперів : комплексний довідник / М. Г. Зубков. – Х. : Фоліо; Майдан, 2002. – 288 с.
23. Зубков М. Г. Сучасне ділове мовлення / М. Г. Зубков. – Х. : Торсінг, 2001. – 384 с.
24. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів / Т. Кияк // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 3–5.
25. Коваль А. П. Ділове спілкування / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 1992. – 280 с.
26. Корніяка О. М. Мистецтво гречності / О. М. Корніяка. – К. : Довіра, 1995. – 94 с.
27. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування : навч. посіб. з етикету для студентів. – 2-ге вид., доп. – Суми : Університетська книга, 2003. – 222 с.
28. Культура фахового мовлення / [за ред. Н. Д. Бабич]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 528 с.

29. Мамрак А. В. Українське документування: мова та стиль : навч. посібник / А. В. Мамрак. – 3-тє вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 364 с.
30. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
31. Непийвода Н. Сам собі редактор : поради з української мови / Н. Непийвода. – К., 1996. – 260 с.
32. Олійник О. Б. Ділове мовлення : навч. посібник / О. Б. Олійник, В. Д. Шинкарук, Г. М. Гребницький. – К. : Кондор, 2009. – 262 с.
33. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
34. Український орфографічний словник близько 172 000 слів / уклад.: В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун ; за ред. В. Г. Склярєнка. – Вид. 7-е., перероб. і допов. – К. : Довіра, 2008. – 983 с. – (Словники України).
35. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. – Факс. вид. – К. : Обереги, 1994. – 72 с.
36. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
37. Орфоепічний словник української мови : в 2 т. / [уклад.: М. М. Пещак та ін.]. – К., 2001.
38. Погиба Л. Г. Українська мова фахового спрямування : підручник / Л. Г. Погиба, Т. О. Грибіниченко, Л. М. Голіченко. – К. : Кондор, 2011. – 352 с.
39. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
40. Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки. – К. : Наук. думка, 1994. – 600 с.
41. Семеног О. М. Культура наукової української мови : навч. посібник / О. М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 216 с.
42. Словник іншомовних слів / [уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
43. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербєнська, З. Терлак. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
44. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К. : Наук. думка, 2004. – 448 с.

45. Тименко Л. Масив лексики в текстах офіційно-ділового стилю української мови / Л. Тименко // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 314–318.
46. Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF>
47. Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника : навч. посібник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – Л. : Світ, 2003. – 321 с.
48. Українська ділова мова : практичний посібник на щодень / уклад.: М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська ; за ред. д-ра техн. наук, проф., акад. УНГА М. Д. Гінзбурга. – Харків : Торсінг, 2003. – 592 с.
49. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
50. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. – К. : Наук. думка, 2007. – 236 с.
51. Українсько-російський словник наукової термінології [за заг. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : Ірпінь: Перун, 2004. – 416 с.
52. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова. Теорія. Практика. Самостійна робота : навч. посібник / Я. Я. Чорненький – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
53. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення / С. В. Шевчук. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 480 с.
54. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : підручник / С. В. Шевчук. – 4-те, вид. доп. і перероб. – К. : Арій, 2007. – 576 с.
55. Шило Н. І. Російсько-український словник: термінологічна лексика / Н. І. Шило. – К. : Просвіта, 2004. – 212 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Із історії української мови

Формування та становлення української мови, функціонування її в усіх сферах життя, існування взагалі як мови окремої самобутньої нації супроводилися негативним явищем, що дістало назву лінгвоцид. До лінгвоциду на українському ґрунті спричинилася втрата Україною своєї державності, а згодом і територіальної цілісності, унаслідок чого суспільне й культурне життя українського народу виявилось надовго узалежненим від суспільно-політичних процесів сусідніх націй, які дуже часто були спрямовані на національну й мовну асиміляцію українців. З історії відомо безліч прикладів, коли зі зникненням мови зникав і етнос. Тому знищення мови (лінгвоцид) є основною передумовою етноциду – знищення етносу як культурно-історичної спільноти, його асиміляції іншим народом. Лінгвоцид завжди є стратегічною метою всіх без винятку завойовників, різняться лише його тактика та форми.

Жодна країна світу не зазнавала впродовж сторіч такого масштабованого, спланованого на державному рівні нищівного удару по своїй культурі й мові. Ось далеко не повний перелік цих злочинів: 1627 р. – патріарх Філарет видає постанову, «чтобы впредь никто никаких книг литовския пенати не покупали» (так називали книги з українських і білоруських друкарень).

За свідченням архідиякона П. Алєппського, ще 1652 р. в Україні майже всі домашні, і не тільки чоловічий персонал, а й жінки, і дочки уміли читати. Перепис 1897 р. показав, що найбільш неписьменний народ у Росії – українці.

Що ж сталося з нацією за ці 200 з лишком років? Відлік глобальної та страшної руйнації починається з горезвісної козацької ради, що відбулася 1654 р. в м. Переяслав.

1667 р. – цар Олексій рішуче забороняє друкувати книжки на території братньої України: «...все те, в которых местностях книги печатаны и их слагатели, також печатники или друкари, смертью казнены и книги собрав сожжены были и впредь, чтобы крепкий заказ был бесчестных воровских книг никому... нигде не печатати

под страхом смертной казни». Неприйнятною для Московської держави були не тільки зміст, а навіть мова українських видань.

1672 р. – видається новий указ: «Во всех местах всяких чинов людям учинить заказ крепкой с большим подкреплением, чтобы те люди польския и латинския печати книги никто у себя в домах и втай, и явно не держали, а приносили бы и отдавали воеводе».

1686 р. – ліквідація автономії української церкви та встановлення Московським патріархатом пильного контролю над церквою, освітою й культурою.

1689 р. – заборона Києво-Печерській лаврі друкувати будь-які книжки без дозволу Московського патріарха.

1690 р. – патріарх московський Йоаким проголошує «анафему» на «киевские новые книги» (П. Могили, К. Ставровецького, І. Галятовського, Я. Барановича, А. Радивиловського, І. Славинецького й ін.), писані українською мовою. На виконання цього указу спалено перший том книги видатного діяча православ'я Д. Ростовського «Четї Мінеї», а наступні видання виправлено «по великороссийской грамматике».

1693 р. – заборона Московського патріарха привозити до Москви українські книжки.

2 листопада 1708 р. з винятковою жорстокістю замордувавши всіх мешканців Батурина (6–15 тис.), Петро I удався до мародерства на вищому рівні – душі та духу. Себто за мову.

1709 р. – указ Петра I про запровадження цензури під час друкування українських книжок у Москві.

5 жовтня 1720 р. – указ «О именовании Киевопечерского и Черниговского монастырей, во всех книгах, Ставропигиею Всероссийских Патриархов, и о непечатании новых книг без позволения Духовной Коллегии», у якому йшлося: «Понеже Его Императорскому Величеству известно учинилось, что в Киевской и Черниговской типографиях книги печатают несогласно с великороссийскими печатями, но со мноюю противностию к Восточной церкви...», отже, усе надруковане треба привести до відповідності з російськими «печатями», «дабы ... особливого наречия в оных не было». Цим указом закріплювалася цілковита залежність української церкви від московського патріархату, заборонялося видання будь-яких книг, крім церковних, уживання

в друку української мови й українського правопису, тим самим припинявся їх поступальний еволюційний розвиток на сторіччя.

У січні 1721 р. царський уряд видав регламент, згідно з яким потрібно було всі твори «...презентовать в Коллегиум. А Коллегиуму рассмотреть должно, нет ли какого в письме оном прегрешения». За «прегрешения» накладалися суворі стягнення. Великі штрафи сплатили київська лаврська та чернігівська друкарні, останню було невдовзі знищено.

1724 року московський Священний синод стягнув з українського архімандрита Печерської лаври в Києві 1000 крб штрафу за те, що він надрукував у лаврській друкарні книгу «Тріодь» – «не зовсім із великоросійською мовою згідну».

Відповідно до указів Петра I 1708, 1709, 1720, 1721 та 1726 років було замінено кирилицю на гражданку, яка абсолютно не відповідала фонетико-морфологічній природі нашої мови, що перервало нормативний розвиток українського правопису на два сторіччя, закувавши мову в чужий однострій і силоміць поєднавши її з граматичними законами російської мови. Під час друкування українських книжок у Москві запроваджувалася цензура (до цього українці уявлення не мали, що таке цензура). З'явилися урядові московські підручники, насильницьки впроваджені до українських шкіл, із «произношением российских букв и исправном их же употреблением». Вимагалось, щоб у церковній літературі «никакой розни и особаго наречия не было. А других никаких книг, ни прежних, ни новых изданий... не печатать». Це була найбрутальніша цензура, яку тільки знав світ, наказ про знищення української літературної мови й української культури, і то від деспота, що пишався запровадженням європейської культури в імперії. І далі, аж до кінця XVIII ст., жодної книжки українською мовою не було надруковано. Змінювалися царі, цариці, та не змінювалася політика можновладців щодо України, вони продукували все нові заборонні укази, постанови, циркуляри, акти.

1729 року вийшов указ Петра II, який зобов'язував переписати з української мови на російську всі державні постанови й розпорядження.

Анна Іванівна 1731 р. вимагала вилучити книги старого українського друку, а «науки вводити на собственном российском языке».

У таємній інструкції правителеві України князю О. Шаховському 1734 р. наказувала всіляко перешкоджати українцям одружуватися з поляками та білорусами, «а побуждать их и искусным образом приводит в свойство с великоросами».

1755, 1766, 1769, 1775, 1786 рр. – Петербурзький синод, ніби для поновлення пам'яті, забороняв друкувати українські книжки. Левова частка різних заборон припадає на час правління німкені Катерини II (1762–1796), один із політичних і визначальних принципів якої полягав у цілеспрямованому «обрусенні народів», щоб вони «перестали глядеть как волки из лесу». Саме за часів її царювання виникла ідея «національного единства» українського та російського народів.

1763 р. – наказ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.

1764 р. – інструкція цариці князеві О. В'яземському про посилення зросійщення України, Смоленщини, Прибалтики та Фінляндії. 10 листопада – указом зліквідовано в Україні гетьманське правління.

1766 р. – суворий наказ Києво-Печерській лаврі друкувати лише ті книги, які видаються в московській друкарні, випробувані й затверджені синодом.

1769 р. – сувора заборона Києво-Печерській лаврі друкувати букварі українською мовою та розпорядження вилучити ті букварі, що вже були розповсюджені й використовувалися.

3 серпня 1775 р. царський маніфест «Об уничтожении Запорожской Сечи и причислении оной к Малороссийской губернии» та закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях.

1782 р. – постанова про створення спеціальної комісії для запровадження в усіх навчальних закладах Російської імперії єдиної форми навчання та викладання російської мови.

1783 р. – запровадження в Київській академії та українських колегіях навчання російською мовою. Було видано наказ «О непременном и неукоснительном соблюдении как учителями, так и учащимися правил российского правописания», а дяки та священники мали читати молитви і правити службу Божу «голосом, свойственным российскому наречию». 3 травня – указ про закріпачення селян Лівобережної України.

1784 р. – наказ митрополитові Київському й Галицькому Самуїлу карати студентів і звільняти з роботи викладачів Києво-Могилянської

академії, які послуговувалися українською мовою. Зросійщення початкової освіти в Україні.

1785 р. – наказ у всіх православних церквах імперії правити службу Божу російською мовою.

1786 р. – наказ митрополитові Київському контролювати лаврську друкарню, щоб не було ніяких відмінностей із московськими виданнями, а в Києво-Могилянській академії запровадити в систему навчання мову, узаконену для всієї імперії. Видано «Порівняльний словник усіх мов», у якому українська мова значиться як російська, спотворена польською.

1817 р. – закриття Києво-Могилянської академії, головного центру української культури (відкрилася знову лише 1991 р.). Запроваджено викладання польською мовою в усіх початкових і вищих народних школах Галичини Австро-Угорської імперії.

1831 р. – скасування царським урядом Магдебурзького права (судочинство, вибори урядовців і місцева автономія були підпорядковані Москві).

1834 р. – відкриття наукового осередку зросійщення «Юго-Западного края» – Київського імператорського університету.

8 лютого 1838 р. було ухвалено рішення про відкриття комітету внутрішньої цензури в Києві. Цей орган протягом багатьох років діяв при університеті св. Володимира та тримав під контролем усі друкарні, що входили до Київського навчального округу. Дійшло до того, що почали забороняти окремі літери з української абетки. «Малоросійською мовою» читати дозволялося, але тільки з російською вимовою. Процедура одержання дозволу на друк була довгою та принизливою.

1839 р. – ліквідація Української греко-католицької церкви на окупованій Росією Правобережній Україні. Сотні християн і багато священників було вбито, а 593 з них заслано до Сибіру. Замість них прислали московських «батюшок», чиновників-наглядачів у рясах.

1847 р. – розгром «Товариства св. Кирила і Мефодія» в Києві, арешт і покарання його учасників. Найжорстокішого покарання зазнав геніальний поет, маляр і мислитель Тарас Шевченко – 10 років рекрутчини, із власноручним царським присудом: «Під найпильніший догляд, заборонивши писати і малювати». А ось що написав про Тараса Шевченка «неістовий» «революційний демократ», В. Белкінський

у грудні 1847 р.: «Здравый смысл в Шевченке должен видеть осла, дурака и подлеца... Этот хохлацкий радикал написал два пасквиля – один на государя императора, другой – на государыню императрицу...». Посилення переслідувань української мови, літератури та культури.

1853 р. – покалічено видання «Літопису» Граб'янки.

1859 р. – заміна австро-угорською владою української абетки латиною в Східній Галичині та на Буковині.

12 червня 1862 р. розпорядженням міністра освіти було закрито безкоштовні та недільні школи – останній осередок української початкової освіти для дорослих.

Нищівного удару українській мові завдав 18 липня 1863 р. міністр внутрішніх справ П. Валуєв. У його таємному циркулярові, зокрема, зазначалося, що «никакого особенного малороссийского языка не было, нет и быть не может, и наречие их, употребляемое простонародием, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши». А ще за 15 років до Валуєвського циркуляру німецький поет Боденштедт зазначав: «Малоруська мова – найгармонійніша серед усіх слов'янських мов і вирізняється великою музикальною гнучкістю». Та за циркуляром заборонялося навчання в освітніх закладах усіх рівнів, друкування книг духовного змісту, навчальних і для народного читання українською мовою; як виняток, дозволялося видавати тільки твори художньої літератури після попередньої ретельної цензури.

1864 р. – флігель-ад'ютант Олександра II барон Корф розробив програму протидії впливові українофілів у Малоросії шляхом «наводнення края до чрезвычайности дешевими русскими книгами», що, на його думку, «лишило би малороссийскую литературу шансов сколько-нибудь существенно расширить круг читателей». И отримав схвальну резолюцію імператора: «Дельно. Мисль весьма хорошая. Сообразить, как ее исполнить». Сучасний стан українського друкованого слова й усіх ЗМІ свідчить про те, що Корфова програма ретельно й запопадливо виконується в незалежній державі.

1869 р. – указ царської адміністрації про доплату чиновникам «в 10-ти Юго-Западних губерниях лицам русского происхождения, исключая, однако, местных уроженцев», за успіхи в зросійщенні України. Це заохочення було без змін продубльовано ще й 1886 року.

У німецькому м. Емс, де Олександр II перебував на лікуванні, з'явилося нове ярмо: «Государь император в 18/30 день мая 1876 г. Высочайше повелеть соизволил:

– не допускать ввоза в пределы Империи без особого на то разрешения Главного Управлений по делам печати каких бы то ни было книг и брошюр, издаваемых за границей на малороссийском наречии;

– печатание и издание в Империи оригинальных произведений и переводов на том же наречии воспретить, за исключением лишь: а) исторических документов и памятников и б) произведений изящной словесности, но с тем, чтобы при печатании исторических памятников безусловно удерживалось правописание подлинников; в произведениях же изящной словесности не было допускаемо никаких отступлений от общепринятого русского правописания и чтобы разрешение на печатание произведений изящной словесности давалось не иначе, как по рассмотрению рукописей в Главном Управлении по делам печати;

– воспретить также различные сценические представления и чтения на малороссийском наречии, а равно и печатание на таком же текстов к музыкальным нотам».

Цим указом було завдано удару й по українському правописові, який ще тільки вироблявся й усталювався, а також по українському театру та драматургії.

1881 р. – заборона виголошення церковних проповідей українською мовою.

1883 р. – заборона Київським генерал-губернатором Дрентельном театральних вистав українською мовою на підпорядкованих йому територіях (Київщина, Полтавщина, Чернігівщина, Волинь і Поділля).

1888 р. – указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення дітей українськими іменами. (Ось коли в нас з'явилися Серьожи, Колі, Сені, Петі, Вані, Міши, Даши, Маши й под.)

1895 р. – заборона друкування українських книжок для дітей.

1899 р. – заборона української мови на археологічному з'їзді в Києві.

1903 р. – аналогічна заборона виголошення промов на честь відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві (усі без винятку присутні на знак протесту залишили міську думу).

1907 р. – урядом зліквідовано українську періодичну пресу, конфісковано видану в роки революції (1905–1907) українську літературу, розпочалися репресії проти діячів української культури.

1908 р. – указ сенату Російської імперії про «шкідливість» культурної та освітньої діяльності в Україні, «могущей вызвать последствия, угрожающие спокойствию и безопасности».

1910 р. – циркуляр П. Столипіна про заборону створення «инородческих товариществ, в том числе украинских и еврейских, независимо от преследуемых ими целей».

«Урожайним» на репресії був 1914-й, рік початку Першої світової війни:

- заборона царатом святкування 100-річчя від дня народження Т. Шевченка;
- указ Миколи II про скасування української преси;
- заборона в окупованих російською армією Галичині й Буковині вживання української мови, друкування книг і часописів українською;
- розгром товариства «Просвіта»;
- зруйнування бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка;
- депортація багатьох тисяч свідомих українців до Сибіру.

1929–1930 рр. – арешт і суд 45 діячів української науки, літератури, культури, УАПЦ – за належність до «Спілки визволення України». Початок колективізації та «розкуркулення», примусове виселення сотень тисяч селян до Сибіру та на Далекий Схід.

1930 р. – «Пацифікація» (жорстокі репресивні акції Польщі проти українського населення та провідних діячів політичного й культурного життя) в Галичині.

1932 р. – ліквідація всіх літературних організацій та утворення єдиної Спілки письменників СРСР.

1933 р. – самогубство Миколи Хвильового як протест проти масових арештів українських діячів культури та мистецтва.

22 листопада – постанова ЦК КП(б)У про припинення українізації.

1932–1933 рр. – спланований більшовиками штучний голодомор, унаслідок якого загинуло від 8 до 12 млн українців. Масове переселення росіян до виморених українських міст і сіл. Погром українців на Кубані. 1934–1941 рр. – знищення архітектурно-культурних пам'яток в Україні, арешт і страта 80% національної інтелігенції.

1934 р. – розстріл у Харкові 34 літераторів, серед яких були К. Буревій, О. Близько, І. та А. Крушельницькі, Г. Косинка, Д. Фальківський, М. Яловий та інші за стандартним на той час обвинуваченням «в организации подготовки террористических актов против работников советской власти. Имущество всех конфисковать».

1936–1938 рр. – масовий терор в Україні – «єжовщина».

1937 р. – масовий розстріл ув'язнених на Соловках українських діячів культури й мистецтва на честь 20-річчя більшовицького жовтневого перевороту.

1938 р. – постанова «Про обов'язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР» і посилення русифікації України згідно зі спеціальним рішенням XIV з'їзду КП(б)У.

1939–1941 рр. – широкомасштабні репресії НКВС на Західній Україні. Масові депортації населення у віддалені райони СРСР.

1944–1955 рр. – каральні акції НКВС проти сил опору Західної України (убито – понад 150 тис., заарештовано – понад 100 тис., депортовано до Сибіру – понад 200 тис. людей).

1946 р. – ліквідація греко-католицької церкви й підпорядкування її Російській православної церкві. Постанова пленуму ЦК КП(б)У «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури, різка критика часописів «Вітчизна» й «Перець».

1946–1949 рр. – ліквідація українських культурних здобутків – «ждановщина».

1947 р. – Л. Каганович проводить нову «чистку» серед культурницьких кадрів, звинувачуваних в «українському буржуазному націоналізмі».

1951 р. – погромні статті в газеті «Правда» проти «націоналістичних ухилів в українській літературі та мистецтві».

1958 р. – постанова пленуму ЦК КПРС «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти»; Верховна Рада УРСР ухвалила закон від 17 квітня 1959 р., спрямований на посилення зросійщення України (зокібно, про не обов'язкове, а «за бажанням батьків» вивчення української мови в російських школах України).

1961 р. – нова програма КПРС проголосила політику «злиття націй» і подальше зросійщення союзних республік.

1964 р. – умисний підпал Державної публічної бібліотеки АН УРСР.

1965 р. – перша велика хвиля арештів українських діячів (П. Заливаха, Б. та М. Горині, С. Караванський, В. Мороз та ін.).

1967–1971 рр. – арешти В. Чорновола, А. Лупиноса, ініціаторів «Листа творчої молоді Дніпропетровська» проти зросійщення, убивство А. Горської, підпал Видубицького монастиря, нищення могил Січових стрільців у Львові.

1972 р. – друга велика хвиля політичних арештів (В. Чорновіл, Є. Сверстюк, Іван та Надія Світличні, І. Дзюба, М. Осадчий, В. Стус, Ігор та Ірина Калинці, О. В. Романюк – згодом патріарх Володимир УПЦ КП і десятки інших).

1977 р. – арешт і суд членів Української Гельсінської групи та ін. (М. Руденко, О. Тихий, М. Матусевич, М. Маринович, Г. Снегірьов, Л. Лук'яненко та ін.).

1978 р. – директива колегії Міністерства УРСР про «Удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки».

1979 р. – чергова хвиля арештів українських діячів (О. Бердник, Ю. Бадзьо, Ю. Литвин, М. Горбаль – усі вони отримали максимальний термін ув'язнення в таборах суворого режиму з подальшим засланням). Убивство композитора В. Івасюка. Ухвала Ташкентською конференцією нових русифікаторських заходів щодо неросійських народів СРСР.

1983 р. – постанова ЦК КПРС про посилення вивчення російської мови у школах і виплату 16% надбавки до платні вчителям російської мови й літератури («Андроповський указ») і директива колегії Міністерства УРСР «Про додаткові заходи по удосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах, педагогічних навчальних закладах, дошкільних і позашкільних установах республіки», спрямована на посилення зросійщення.

1989 р. – постанова пленуму ЦК КПРС про єдину офіційну загальнодержавну мову (зрозуміло – російську) в СРСР.

1990 р. – постанова Верховної Ради СРСР про надання російській мові статусу офіційної мови в СРСР.

1993–1995 рр. – посилення антиукраїнського терору в освіті, культурі, засобах інформації. Убито кілька десятків активістів національних

українських партій та організацій у різних містах України, зокрема голову секретаріату Руху Михайла Бойчишина, спалено хату-музей Тараса Шевченка. Жодного злочинця по цих справах не було засуджено і навіть не заарештовано.

1994 р. – намагання надати російській мові статус офіційної в незалежній, вільній, суверенній, самостійній Україні. Заява Президента України Л. Кучми про його намір внести поправки до чинного законодавства з метою надання російській мові статусу державної.

Як наслідок – призупинення відновлення українських шкіл, переведення частини українських класів і шкіл на російську мову навчання.

1995 р. – Міністерство національностей України розробило напівтаємний «Проект державної програми... розвитку російської культури в Україні до 2000 року», у якій одна з «національних меншин» отримувала більші права, ніж українці. Алмати (Казахстан) – спільний науковий простір (тобто російський) для СНД.

1995 р., травень – у Харкові керована С. Кушнар'ювим місцева влада відкрила пам'ятник україножеру маршалові Г. Жукову, який у кінці війни підписав наказ про виселення з України всіх українців.

18 липня 1995 р. – неспровоковане звіряче побиття українців у Києві (кілька душ загинуло, десятки покалічено) під час похоронної процесії святійшого Патріарха Київського і Всієї України Володимира (Романюка). Озброєні омонівці кидалися на беззбройних людей з криками «бей хохлов!», топтали і шматувати державні прапори. До відповідальності нікого не було притягнуто.

1996 р., січень – «Велике беззаконня діється у Харкові... Таємно збирають підписи під «референдумом» про новий Радянський Союз та про те, щоб Україну туди залигати. Ця «діяльність» ведеться старими комуністами-маразматиками... Хто відмовляється давати підпис, вони погрожують і лають, кажуть: «всё равно Россия завоюет Украину, і ми перебъём хохлов по одному».

1996 р. – подальша криміналізація правоохоронних органів.

1998–2001 рр. – у зв'язку з інформаційною революцією 90-х років зросійщення України відбувається ще інтенсивнішими методами, ніж за часів валуєвщини. Інформаційний простір України майже повністю зрусифікований. Неукраїнська, а часом антиукраїнська політика урядів

України призвела до того, що державну мову з української преси витіснила мова сусідньої країни, і співвідношення між україномовною та російськомовною пресою складає 1:10. Зате Україна посідає перше місце (!) у світі за рівнем оподаткування власної книги – 28%.

Унікальне за своїм цинізмом явище світового масштабу – нищення української мови! Тим часом прогресивний світ зовсім інакше дивиться на це. Так, у Франції за допомогою комп'ютеризації було встановлено, що українська мова є однією з найстаріших слов'янських мов і однією з найкращих світових. Мудра Японія, яка після Другої світової війни, будучи переможеною, усі зусилля й фонди надала освіті і за кілька десятиріч стала однією з найрозвиненіших держав. Довідавшись про таку вагомість української мови для розвитку світової культури, Японія запровадила її вивчення в Токійському університеті.

Відомий вислів «Цезар не вищий за граматику» на теренах уярмленої України був порожнім звуком. Режим конав, але продовжував в агонії цілеспрямовано виполювати мови, культури й національну свідомість меншин свого табору.

О. Забужко нарахувала 173 урядові постанови за неповних 200 років, а були ж іще й підзаконні, таємні регіональні укази, директиви, розпорядження й под., зміст і впровадження яких особливо заповідливо виконувався на місцях.

Сучасників жахають наслідки, а обурювати має причина – 350-річна політика русифікації, що триває, на жаль, і досі. Ці люди не вороги України, вони жертви її ворогів. (Цитуємо за книгою Зубков М. Г. *Українська мова. Універсальний довідник*. – Х. : Школа, 2005. – 496 с. та електронним джерелом <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Virchenko1.htm>).

Додаток Б

Витяги з протоколів засідання погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів

Інституту української мови НАН України

Витяг із протоколу № 1

засідання погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів

Інституту української мови НАН України

від 30.09.2008 р.

Присутні: чл.-кор. НАН України В. В. Німчук, чл.-кор. НАН України І. Р. Вихованець, д.ф.н. П. Ю. Гриценко, д.ф.н. К. Г. Городенська, д.ф.н. С. Я. Єрмоленко, д.ф.н. Н. М. Сологуб, д.ф.н. Л. О. Ставицька, к.ф.н. І. С. Гнатюк, к.ф.н. Л. В. Дика, к.ф.н. І. В. Єфименко.

Порядок денний:

1. Про організацію роботи погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів.

2. Випрацювання рекомендацій щодо вживання та написання слів.

СЛУХАЛИ 2: Про випрацювання рекомендацій щодо вживання та написання слів. Як правильно:

- *параолімпійський* чи *пароолімпійський*;
- *БЮТ* чи *Б'ЮТ*;
- *ПАРЄ* чи *ПАР'Є*;
- *Дев'яностники*, *дев'яностики* чи *дев'яносники*;
- *Митровиця* чи *Мітровіца*;
- *НАК «Нафтогаз України»* чи *НАК Нафтогаз України?*

УХВАЛИЛИ 2: Рекомендувати для вживання:

- *параолімпійський*;
- *Б'ЮТ*, *б'ютівець*, *б'ютівський*;
- *ПАРЄ*;
- *дев'яностники*;
- *Митровиця*;
- *НАК «Нафтогаз України»*.

Голова засідання
д.ф.н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар
к.ф.н.

Л. В. Дика

[Українська мова. – 2008. – № 4.]

Витяг із протоколу № 2
засідання погоджувальної комісії з проблемних питань
українського слововживання, словотворення та написання слів
Інституту української мови НАН України
від 26.11.2008 р.

Присутні: д.ф.н. К. Г. Городенська, д.ф.н. С. Я. Єрмоленко, д.ф.н. Н. М. Сологуб, к.ф.н. І. С. Гнатюк, к.ф.н. І. В. Єфименко, к.ф.н. Н. О. Яценко.

Порядок денний: Випрацювання рекомендацій щодо вживання та написання слів.

СЛУХАЛИ: Про випрацювання рекомендацій щодо вживання та написання слів.

Як правильно:

- 1) *даїшник* чи *даївець*, *даїст*?
- 2) *есбеушник* чи *есбіст*, *есбівець*?
- 3) *педевешник*, *педевешний* чи *педевейник*, *педевейний*?
- 4) *ухвалити рішення* чи *ухвалити*, *прийняти ухвалу*, *прийняти рішення*?
- 5) *препарат показаний*, *протипоказаний* (фарм.) чи *препарат рекомендований*, *нерекомендований*?
- 6) *затребуваний*, *запитуваний спеціаліст* (рос. *востребованный специалист*) чи *запит на спеціаліста*?

УХВАЛИЛИ: Рекомендувати для вживання:

- 1) *даївець*;
- 2) *есбіст*;
- 3) *педевейник*, *педевейний*;
- 4) *ухвалити*, *прийняти ухвалу*, *прийняти рішення*;
- 5) *препарат рекомендований* (*нерекомендований*) для вживання;
- 6) *запит на спеціаліста*.

Голова засідання
д.ф.н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар
к.ф.н.

Н. О. Яценко

[Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 116].

Витяг із протоколу № 3

засідання погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів Інституту української мови НАН України від 22.01.2009 р.

Присутні: д. ф. н. К. Г. Городенська, д. ф. н. С. Я. Єрмоленко, д. ф. н. Є. А. Карпіловська, д. ф. н. Н. М. Сологуб, д. ф. н. Л. О. Ставицька, к. ф. н. І. С. Гнатюк, к. ф. н. І. В. Єфименко, к. ф. н. Л. О. Симоненко, к. ф. н. Н. О. Яценко.

Порядок денний: Про написання нових запозичень в українській мові.

СЛУХАЛИ: Про написання нових запозичень в українській мові.

УХВАЛИЛИ: I. ПИСАТИ РАЗОМ:

1. Нові слова – мішані аббревіатури, утворені внаслідок поєднання скороченої прикметникової основи та цілого слова. До них належать аббревіатури з тиками скороченими прикметниковими основами:

поп- (від *популярний*), пор.:

популярний гурт – **попгурт**

популярна музика – **попмузика**

популярна культура – **попкультура**

популярне мистецтво – **попмистецтво**

популярний мюзикл – **попмюзикл**

популярна співачка – **попспівачка**

інтернет- (від *інтернетівський, інтернетний*), пор.:

інтернетівське видання – **інтернетвидання**

інтернетний зв'язок – **інтернетзв'язок**

інтернетівський магазин – **інтернетмагазин**

піар- (від *піарівський*), пор.:

піарівська кампанія – **піаркампанія**

піарівська акція – **піаракція**

еліт- (від *елітний*), пор.:

елітний клас – **елітклас**

економ- (від *економічний*), пор.:

економічний клас – **економклас**

компакт- (від *компактний*), пор.:

компактний диск – компактдиск

хіт- (від *хітовий*), пор.:

хітовий парад – **хітпарад**

штрих- (від *штриховий*), пор.:

штриховий код – штрихкод

фарм- (від *фармакологічний*), пор.:

фармакологічний клуб – **фармклуб**.

2. Нові слова, перші компоненти яких приєднуються до цілого слова як префіксоїди іншомовного походження, що вказують на інтенсивний чи навіть крайній вияв ознаки (аналогі іншомовних префіксів **супер-**, **ультра-**, **гіпер-**). Це слова з такими компонентами:

топ-: топмодель, топкрасуня, топменеджер, топстиліст, топсалон, топпозиція

бліц-: бліцвікторина

віп-: віпклієнт, віпзал

біт-: біткафе

шоу-: шоубалет, шоубізнес.

3. Нові слова, компоненти яких не вживаються в українській мові як самостійні лексичні одиниці, тобто слова, що не є юкстапозитами⁶. До таких належать:

артмісія

артшоу

бігборд

бігмак

бічволейбол

бодибілдинг (після д пишемо **и** відповідно до «правила дев'ятки»)

бодибілдер

бодіарт (після д пишемо **і** перед наступним голосним, виняток із «правила дев'ятки»)

вебмайстер

вебпортал

вебсайт

вебсервер

вебсторінка

---

⁶ **ЮКСТАПОЗИТ** -а, ч., *лінгв.* Кількоасновне складне слово, що утворюється шляхом складання слів або словоформ.

вебфорум
гранпрі
дайвпослуги
диджей (після **д** пишемо **и** відповідно до «правила дев'ятки»)
екзитпул (у пишемо відповідно до вимови в англійській мові)
кіндерсюрприз
нонстоп
онлайн, онлайнний
пітлейн
плейоф
плейофівський
плеймейкер
поулпозишин
праймтайм
прайслист
пресреліз
престрайм
пресцентр
фейсконтроль
хардрок

4. Слово *ніар*, тому що в українській мові англійська буквенна аббревіатура, записана кириличними літерами, зазнала лексикалізації – злилася в слово.

II. ПИСАТИ *ріелтор* на підставі винятку з «правила дев'ятки»: після **р** пишемо **і** перед наступним голосним.

III. ПИСАТИ *вікенд* на підставі правила: англійське **w** передається звичайно через **в** (*Український правопис*. – К., 2007. – § 97. – С. 124).

Голова засідання
д.ф.н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар
к.ф.н.

Н. О. Яценко

[*Українська мова*. – 2010. – № 1. – С. 148–149].

Витяг із протоколу № 4
засідання погоджувальної комісії з проблемних питань
українського слововживання, словотворення та написання слів
від 23.02.2010 р.

ПРИСУТНІ: чл.-кор. НАН України В. В. Німчук, чл.-кор. НАН України С. Я. Єрмоленко, д.ф.н. К. Г. Городенська, д.ф.н. П. Ю. Гриценко, д.ф.н. Є. А. Карпіловська, д.ф.н. Л. О. Ставицька, к.ф.н. І. С. Гнатюк, к.ф.н. Н. О. Яценко.

Порядок денний:

Випрацювання рекомендацій щодо вживання та написання слів.

СЛУХАЛИ: Про випрацювання рекомендацій щодо вживання та написання слів.

1. Як правильно:

а) ламель, ламеля чи ламела;

б) позичання валюти чи запозичення валюти, валютна позика;

в) явка виборців, явка на вибори чи участь виборців у голосуванні, участь у виборах;

г) торговельна марка чи торгівельна марка?

2. Чи можна подавати в тлумачному Словнику української мови як самостійні слова *ібн-, -заде,-огли, паша* та ін.?

3. Чи потрібно подавати окремими словниковими статтями слова з *пів-* зі значенням “половина” на зразок *пів'яблука, піваркуша*?

4. Якщо *зрідка вживаний* пишемо окремо, то чому ж тоді *рідковживаний, широкоживаний* і под. пишемо разом?

УХВАЛИЛИ:

1. Рекомендувати для вживання:

а) ламела;

б) запозичення валюти і валютна позика;

в) участь виборців у голосуванні і участь у виборах;

г) торгівельна марка.

2. *Ібн-, -заде, -огли* – це компоненти власних найменувань, тому їх не можна подавати в тлумачному Словнику української мови як самостійні слова. Статус самостійного слова має *паша*, його витлумачують в окремій словниковій статті.

3. Слова з *нів-* зі значенням «половина» не подавати окремими словниковими статтями.

4. За чинним «Українським правописом» *рідковживаний, широкоживаний* пишуть разом, тому що це складні прикметники, утворені з першого прислівникового і другого дієприкметникового компонента, що злилися в одне слово, *зрідка живаний* – окремо, бо *зрідка* зберігає на собі логічний наголос і через це не зливається в одне слово з дієприкметником *живаний*.

Голова засідання

д.ф.н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар

к.ф.н.

Н. О. Яценко

[Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 141].

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ № 5

засідання погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів від 25.01.2011 р.

Присутні: чл.-кор. НАН України В. В. Німчук, чл.-кор. НАН України С. Я. Єрмоленко, д.ф.н. К. Г. Городенська, д.ф.н. П. Ю. Гриценко, д.ф.н. В. В. Жайворонок, к.ф.н. Л. О. Симоненко, к.ф.н. І. С. Гнатюк, к.ф.н. Н. О. Яценко.

СЛУХАЛИ 1: Як писати в українській мові **а ля**? Із якими прийменниками чи сполучниками **а ля** співвідноситься за значенням?

УХВАЛИЛИ 1: 1. В українській мові **а ля** правильно писати окремо.
2. **А ля** за значенням співвідноситься з порівняльними сполучниками *наче, ніби, мов, немов* та ін.

СЛУХАЛИ 2: Як передавати в українській мові такі нові запозичення з англійської мови:

хайвей чи **гайвей**?

хайджекер чи **гайджекер**?

хакер чи **гакер**?

хард чи **гард**?

хенд чи **генд**?

УХВАЛИЛИ 2: 1. Запропонований список нових запозичень з англійської мови передавати через літеру г: *гайвей, гайджекер, гакер, гард, генд, гепі, гетчбек, геш, голдинг*.

2. Для трьох слів: **гакер, гепі, голдинг**, які давніше освоєні українською мовою у формі **хакер, хепі, холдинг**, уважати за можливе подвійне написання:

гакер і хакер;

гепі і хепі;

голдинг і холдинг.

2а. У словниках основною вважати форму з літерою г, тобто подавати **гакер, див. ще хакер, гепі, див. ще хепі, голдинг, див. ще холдинг**.

СЛУХАЛИ 3: Чи розмежовувати в родовому відмінку однини закінчення **-у (-ю), -а (-я)** в іменниках чоловічого роду II відміни залежно від значення сукупності, збірності / одиничності?

УХВАЛИЛИ 3: 1. Іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини зі значенням сукупності, збірності вживати із закінченням **-у (-ю)**: **судаку, крилю** та ін.

2. Іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини зі значенням одиничності вживати із закінченням **-а (-я)**: **судака, криля** та ін.

Голова засідання

д. ф. н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар

к. ф. н.

Н. О. Яценко

[Українська мова. – 2011. – № 1. – С. 139].

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ № 6

засідання погоджувальної комісії з проблемних питань
українського слововживання, словотворення та написання слів
від 23.03.2011 р.

Присутні: чл.-кор. НАН України В. В. Німчук, д.ф.н. К. Г. Городенська, д.ф.н. П. Ю. Гриценко, д.ф.н. Н. М. Сологуб, к.ф.н. Л. О. Симоненко, к.ф.н. І. С. Гнатюк, к.ф.н. Н. О. Яценко.

СЛУХАЛИ 1: Про передавання нових запозичень в українській мові.

УХВАЛИЛИ 1: 1. На підставі правила чинного «Українського правопису» (див. § 87) в українській мові передавати через літеру г такі слова англійського походження:

гайвей, гайджекер, гайпоніка, гайпонний, гайтек, гардтоп, гачбот, геві, гевіметал, генд, гендлер, гендлінг, гепенінг, гетчбек, голокост, гомін, гопер, госпіс.

2. Для слів, які давніше освоєні українською мовою з літерою х, можливе подвійне написання:

гакер і хакер

гакерський і хакерський

гакерство і хакерство

гардрок і хардрок

гардроковий і хардроковий

гепієнд і хепієнд

гілер і хілер

гілерський і хілерський

гіпі й хіпі

гіповий і хіповий

гшування і хшування

гіпувати і хіпувати

гіт і хіт

гітовий і хітовий

гітпарад і хітпарад

голдинг і холдинг

готдог і хотдог

гулагуп і хулахуп

секондгенд і сенкондхенд

секондгендівський і секондхендівський

У словниках основною вважати форму з літерою г, від цієї форми відсилати до форми з літерою х: напр.: **гакер** див. ще **хакер**.

3. На підставі правила чинного «Українського правопису» (див. § 97) в українській мові рекомендуємо вживати **вітлендер** замість **уїтлендер**, **вітлендерський** замість **уїтлендерський**, **вікенд** замість **уїкенд**, **вікендівський** замість **уїкендівський**, **віксит** замість **уїксит**, **вікситський** замість **уїкситський**, **вотергейт** замість **уотергейт**, **вотергейтський** замість **уотергейтський**.

4. Для слів, які давніше освоєні українською мовою з початковим у, можливе подвійне написання:

вайтспірит і **уайтспірит**; **ванстен** і **уанстен**; **ванкар** і **уанкар**.

У словниках основною вважати форму з літерою в, від цієї форми відсилати до форми з початковим у: напр.: **вайтспірит**, див. ще **уайтспірит**.

Голова засідання
д. ф. н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар
к. ф. н.

Н. О. Яценко

[Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 141]

ПРОТОКОЛ № 7

засідання погоджувальної комісії з проблемних питань
українського словотворення та написання слів
від 18.10.2011 р.

Присутні: д.ф.н. К. Г. Городенська, д.ф.н. П. Ю. Гриценко, д.ф.н. Є. А. Карпіловська, д.ф.н. В. В. Жайворонок, д.ф.н. Н. М. Сологуб, к.ф.н. Л. О. Симоненко, к.ф.н. І. С. Гнатюк, к.ф.н. С. О. Вербич, к.ф.н. Н. О. Яценко.

Порядок денний:

Про передавання особових імен, прізвищ, власних географічних назв і відонімних прикметників в українській літературній мові.

СЛУХАЛИ 1: Про передавання особових імен, прізвищ, власних географічних назв і відонімних прикметників в українській літературній мові.

УХВАЛИЛИ 1: В українській мові рекомендуємо вживати:

Авакум замість *Аввакум*

Аверинцев замість *Аверинцев*

Афанасій (у конфесійному стилі), **Панас**, **Опанас** (в усіх інших функційних стилях)

Барбароса замість *Барбаросса*

Венедикт (в українському загальномовному вжитку), **Бенедикт** (у конфесійному стилі)

Борисоглібський замість *борисо-глібовський*

Києворуський замість *києво-руський*)

Бова замість *Бово*

Берестя (як історизм, в історичному контексті; *Берестейська унія, берестейські грамоти*)

Брест (як сучасна назва міста)

Вергілій замість *Вергілій*

Вуйка замість *Вуєка* (родовий відмінок від *Вуєк*)

Дамаскин замість *Дамаскін*

Єпифаній замість *Єпіфаній*

Ісайя замість *Ісає*

Йордан (у цитованих текстах), **Йордан** (в українському загальномовному вжитку)

Іудея, Юдея (обидві форми)
Іоанн (у конфесійному стилі) *замість* Іоан
Іоанн Златоуст *замість* Іоан Золотоустий, Йоан Златоуст
Йоган Гільдесгаймський *замість* Іоан Гільдесгаймський
Іона (у розмовному, художньому стилях), **Іона** (у конфесійному стилі)
Йосиф (у конфесійному стилі), **Йосип** (в інших функціональних стилях)
Мирлікійський *замість* Мірлікійський
Матвій (в українському загальнономовному вжитку), **Матфей** (у канонічному вжитку), **Матей** (якщо передаємо з польської та інших слов'янських мов)
Назіанзин (як житель) *замість* Назіанський
Ниський від Ниса (без подвоєння) *замість* Нісський, Нисський, Ніський
Ольгерд *замість* Ольгерд
Олександрійський (від Олександрія), **Александрійський** (від Олександрія)
Первозваний *замість* Первозванний
Парис *замість* Паріс
Сильвестр Косів (сучасне ім'я та прізвище), **Сильверстр Косов** (як історична особа)
Феодосій (у конфесійному стилі), **Теодосій** (в українському загальнономовному вжитку)
Феодор (у конфесійному стилі), **Теодор** (в українському загальнономовному вжитку)
Тома Аквінський (у конфесійному стилі), **Хома** (в українському загальнономовному вжитку).

Голова засідання
д.ф.н., проф.

К. Г. Городенська

Секретар
к.ф.н.

Н. О. Яценко

[Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 152–153].

ДОДАТОК В

Форми кличного відмінка та імен по батькові

Чоловічі імена та імена по батькові

А

Авакум, -ме! (Авакумович, Авакумівна) й Абакум (Абакумович, Абакумівна)

Август, -те! (Августович, Августівна)

Августин, -не! (Августинович, Августівна)

Авенір, -ре! (Авенірович, Авенірівна)

Аврам, -ме! (Аврамович, Аврамівна), Оврам (Оврамович, Оврамівна) й Абрам (Абрамович, Абрамівна)

Агапій, -пію! (Агапійович, Агапітівна)

Агафангел, -ле! (Агафангелович, Агафангелівна)

Агафон, -не! (Агафонович, Агафонівна) й Агапон (Агапонович, Агапонівна)

Агафоник, -ку! (Агафоникович, Агафониківна)

Адам, -ме! (Адамович, Адамівна)

Адольф, -фе! (Адольфович, Адольфівна)

Адріан, -не! (Адріанович, Адріанівна)

Азарій, -рію! (Азарійович, Азаріївна)

Алфей, -фею! (Алфейович, Алфеївна) й Алфій (Алфійович, Алфіївна)

Альберт, -те! (Альбертович, Альбертівна)

Альфонс, -се! (Альфонсович, Альфонсівна)

Альфред, -де! (Альфредович, Альфредівна)

Амвросій, -сію! (Амвросійович, Амвросіївна) й Амбросій (Амбросійович, Амбросіївна)

Амос, -се! (Амосович, Амосівна)

Анадій, -дію! (Анадійович, Анадіївна)

Ананій, -нію! (Ананійович, Ананіївна)

Анастасій, -сію! (Анастасійович, Анастасіївна) й Анатас, -се! (Анатасович, Анатасівна)

Анатолій, -лію! (Анатолійович, Анатоліївна)

Андріан, -не! (Андріанович, Андріанівна)

Андрію, -рію! (Андрійович, Андріївна)
Андрон, -не! (Андронович, Андронівна)
Андроник, -ку! (Андроникович, Андрониківна)
Антип, -пе! (Антипович, Антипівна)
Антон й Антін, -не! (Антонович, Антонівна)
Антонін, -не! (Антонінович, Антоніівна)
Аполлінарій, -рію! (Аполлінарійович, Аполлінаріївна)
Аполон, -не! (Аполлонович, Аполлонівна) й Аполлоній, -нію! Апол-
лонійович, Аполлоніївна)
Аристарх, -ху! (Аристархович, Аристархівна)
Аркадій, -дію! (Аркадійович, Аркадіївна)
Арнольд, -де! (Арнольдович, Арнольдівна)
Арсен, -не! (Арсенович, Арсенівна) й Арсеній, -нію! (Арсенійович, Ар-
сеніївна)
Артем, -ме! (Артемович, Артемівна) й Артемії, -мію! (Артеміїович,
Артеміївна)
Артемон, -не! (Артемонович, Артемонівна)
Артур, -ре! (Артурович, Артурівна)
Архип, -пе! (Архипович, Архипівна)
Аскольд, -де! (Аскольдович, Аскольдівна)
Афіноген, -не! (Афіногенович, Афіногенівна)
Афон, -не! (Афонович, Афонівна) й Афоній, -нію! (Афонійович,
Афоніївна)
Ахіллій, -лію! (Ахіллійович, Ахілліївна) й (Ахіла, -ло! (Ахілович,
Ахілівна)

Б

Бернард, -де! (Бернардович, Бернардівна)
Богдан, -не! (Богданович, Богданівна)
Болеслав, -ве! (Болеславович, Болеславівна)
Борис, -се! (Борисович, Борисівна)
Борислав, -ве! (Бориславович, Бориславівна)
Боян, -не! (Боянович, Боянівна)
Броніслав, -ве! (Броніславович, Броніславівна)

В

Вавило й Вавил, -ле! (Вавилович, Вавилівна)
Вадим, -ме! (Вадимович, Вадимівна)
Вакула, -ло! (Вакулович, Вакулівна)
Валентин, -не! (Валентинович, Валентинівна)
Валентій, -тію! (Валентійович, Валентіївна)
Валерій, -рію! (Валерійович, Валеріївна)
Валер'ян, -не! (Валер'янович, Валер'янівна) й Валеріан (Валеріано-
вич, Валеріанівна)
Вальдемар, -ре! (Вальдемарович, Вальдемарівна)
Варлам, -ме! (Варламович, Варламівна)
Варлампій, -пію! (Варлампійович, Варлампіївна)
Варсонофій, -фію! (Варсонофійович, Варсонофіївна)
Варфоломій, -мію! (Варфоломійович, Варфоломіївна)
Василь, -лю! (Васильович, Василівна)
Вассіан, -не! (Вассіанович, Вассіанівна)
Венедикт, -те! (Венедиктович, Венедиктівна)
й Бенедикт (Бенедиктович, Бенедиктівна)
Веніамін, -не! (Веніамінович, Веніамінівна)
Вергіній, -нію! (Вергінійович, Вергініївна)
Вікентій, -тію! (Вікентійович, Вікентіївна)
Віктор, -ре! (Вікторович, Вікторівна)
Вікторин, -не! (Вікторинович, Вікторинівна)
Вілен, -не! (Віленович, Віленівна)
Вільгельм, -ме! (Вільгельмович, Вільгельмівна)
Віссаріон, -не! (Віссаріонович, Віссаріонівна)
Віталій, -лію! (Віталійович, Віталіївна)
Вітольд, -де! (Вітольдович, Вітольдівна)
Владилен, -не! (Владиленович, Владиленівна)
Владислав, -ве! (Владиславович, Владиславівна)
Володимир, -ре! (Володимирович, Володимирівна)
Воніфатій, -тію! (Воніфатійович, Воніфатіївна)
й Боніфатій (Боніфатійович, Боніфатіївна)
Всеволод, -де! (Всеволодович, Всеволодівна)
Всеслав, -ве! (Всеславович, Всеславівна)

В'ячеслав, -ве! (В'ячеславович, В'ячеславівна)

Г

Гаврило, -ле! (Гаврилович, Гаврилівна)

Галактіон, -не! (Галактіонович, Галактіонівна)

Гарасим, -ме! (Гарасимович, Гарасимівна) й Герасим (Герасимович, Герасимівна)

Гедеон, -не! (Гедеонович, Гедеонівна)

Гелій, -лію! (Гелійович, Геліївна)

Геннадій, -дію! (Геннадійович, Геннадіївна)

Генріх, -ху! (Генріхович, Генріхівна)

Георгій, -гію! (Георгійович, Георгіївна)

Гераклій, -лію! (Гераклійович, Геракліївна)

Гервасій, -сію! (Гервасійович, Гервасіївна)

Герман, -не! (Германович, Германівна)

Гермон, -не! (Гермогенович, Гермогенівна)

Гліб, -бе! (Глібович, Глібівна)

Гнат, -те! (Гнатович, Гнатівна) й Ігнатій, -тію! (Ігнатович, Ігнатіївна)

Гордій, -дію, (Гордійович, Гордіївна)

Григорій, -рію! (Григорович, Григорівна й Григорійович, Григоріївна)

Гурій, -рію! (Гурійович, Гуріївна)

Д

Давид, -де! (Давидович, Давидівна)

Данило, -ле! (Данилович, Данилівна)

Дарію, -рій! (Дарійович, Даріївна)

Дементій, -тію! (Дементійович, Дементіївна)

Демид, -де! (Демидович, Демидівна)

Дем'ян, -не! (Дем'янович, Дем'янівна)

Денис, -се! (Денисович, Денисівна)

Димитріан, -не! (Димитріанович, Димитріанівна)

Дмитро, -ре! (Дмитрович, Дмитрівна)

Донат, -те! (Донатович, Донатівна)

Дорофій, -фію! (Дорофійович, Дорофіївна) й Дорош, -ше! (Дорошович, Дорошівна)

Досифій, -фію! (Досифійович, Досифіївна) й Досифей, -фею! (Досифейович, Досифеївна)

Е

Едмунд, -де! (Едмундович, Едмундівна)

Едуард, -де! (Едуардович, Едуардівна)

Еміль, -лю! (Емільович, Емільівна)

Еммануїл, -ле! (Еммануїлович, Еммануїлівна)

Еразм, -ме! (Еразмович, Еразмівна)

Ераст, -те! (Ерастович, Ерастівна)

Ернст, -те! (Ернстович, Ернстівна)

й Ернест (Ернестович, Ернестівна)

Є

Євген, -не! (Євгенович, Євгенівна)

Євграф, -фе! (Євграфович, Євграфівна)

Євдоким, -ме! (Євдокимович, Євдокимівна)

Євлампій, -пію! (Євлампійович, Євлампіївна)

Євменій, -нію! (Євменійович, Євменіївна)

Євсевій, -вію! (Євсевійович, Євсевіївна) й Овсій (Овсійович, Овсіївна)

Євстигній, -нію! (Євстигнійович, Євстигніївна)

Євстрат, -те! (Євстратович, Євстратівна)

Єгор, -ре! (Єгорович, Єгорівна)

Єлезар, -ре! (Єлезарович, Єлезарівна) і Єлизар (Єлизарович, Єлезарівна)

Єлисей, -сею (Єлисейович, Єлисеївна)

Єпіфан, -не! (Єпіфанович, Єпіфанівна)

Єрмил, -ле! (Єрмилович, Єрмилівна)

Єрофій, -фію! (Єрофійович, Єрофіївна) й Єрофей, -фею! (Єрофейович, Єрофеївна)

З

Захар, -ре! (Захарович, Захарівна) й Захарій, -рію! (Захарійович, Захаріївна)

Зенон, -не! (Зенонович, Зенонівна)

Зигмунд, -де! (Зигмундович, Зигмундівна)

Зигфрид, -де! (Зигфридович, Зигфридівна)

Зиновій, -вію! (Зиновійович, Зиновіївна)

Зосим, -ме! (Зосимович, Зосимівна)

Зот, -те! (Зотович, Зотівна)

І

Іван, -не! (Іванович, Іванівна)

Ігор, -ре! й -рю! (Ігорович, Ігорівна)

Ієронім, -ме! (Ієронімович, Ієронімівна)

Ізмаїл, -ле! (Ізмаїлович, Ізмаїлівна)

Ізот, -те! (Ізотович, Ізотівна)

Іларій, -рію! (Іларійович, Іларіївна)

Іларіон, -не! (Іларіонович, Іларіонівна) і Ларіон (Ларіонович, Ларіонівна)

Ілірик, -ку! (Ілірикович, Іліриківна)

Ілля, -ле! (Ілліч, Іллівна) Інокентій, -тію! (Інокентійович, Інокентіївна)

Іполит, -те! (Іполитович, Іполитівна)

Іов, -ве! (Іовович, Іовівна) і Йов (Йовович, Йовівна)

Іона, -но! (Іонович, Іонівна) і Йона, -не! (Йонович, Йонівна)

Іпат, -те! (Іпатович, Іпатівна) й Іпатій, -тію! (Іпатійович, Іпатіївна)

Іраклій, -лію! (Іраклійович, Іракліївна)

Іриній, -нію! (Іринійович, Іриніївна)

Ісай, Ісаю! (Ісайович, Ісаївна)

Ісак, -ку! (Ісакович, Ісаківна)

Й

Йосип, -пе! (Йосипович, Йосипівна) й Осип (Осипович, Осипівна)

К

Казимир, -ре! (Казимирович, Казимирівна)
Каленик, -ку! (Каленикович, Каленіківна)
Калина, -но! (Калинович, Калинівна)
Каліст, -те! (Калістович, Калістівна)
Калістрат, -те! (Калістратович, Калістратівна)
Капітон, -не! (Капітонович, Капітонівна)
Карл, -ле! (Карлович, Карлівна)
Карпо, -пе! (Карпович, Карпівна)
Касян, -не! (Касянович, Касянівна)
Квінтіліан, -не! (Квінтіліанович, Квінтіліанівна)
Кесар, -ре! (Кесарович, Кесарівна)
Кир, -ре! (Кирович, Кирівна)
Кирей, -рею! (Кирейович, Киреївна)
Кирило, -ле! (Кирилович, Кирилівна)
Кім, -ме! (Кімович, Кімівна)
Клавдій, -дію! (Клавдійович, Клавдіївна)
Клим, -ме! (Климович, Климівна)
Климентій, -тію! (Климентійович, Климентіївна) і Климент, -те!
(Климентович, Климентівна)
Кіндрат, -те! (Кіндратович, Кіндратівна)
Конрад, -де! (Конрадович, Конрадівна)
Корній, -нію! (Корнійович, Корніївна)
Корнило, -ле! (Корнилович, Корнилівна) і Корнилій, -лію!
(Корнилійович, Корниліївна)
Костянтин, -не! (Костянтинович, Костянтинівна) і Кость, -тю! (Кос-
тьович, Костівна)
Кузьма, -мо! (Кузьмич і Кузьмович, Кузьмівна)
Купріян, -не! (Купріянович, Купріянівна)

Л

Лавр і Лавро, -ре! (Лаврович, Лаврівна)
Лаврентій, -тію! (Лаврентійович, Лаврентіївна) й Лаврін, -не! (Лаврі-
нович, Лаврінівна)

Лазар, -рю! й -ре! (Лазарович, Лазарівна)
Лев, Леве! (Львович, Львівна) й Левко, -ку! (Левкович, Левкіна)
Леон, -не! (Леонович, Леонівна)
Леонард, -де! (Леонардович, Леонардівна)
Леонід, -де! (Леонідович, Леонідівна)
Леонтій, -тію! (Леонтійович, Леонтіївна) і Леонт, -те! (Леонтович, Леонтівна)
Леопольд, -де! (Леопольдович, Леопольдівна)
Лука, -ко! (Лукич, Луківна й Лукович, Луківна)
Лукій, -кію! (Лукійович, Лукіївна)
Лук'ян, -не! (Лук'янович, Лук'янівна)
Любим, -ме! (Любимович, Любимівна)
Любомир, -ре! (Любомирович, Любомирівна)
Льдвіг, -гу! (Людвігович, Людвігівна)

М

Маврикій, -кію! (Маврикійович, Маврикіївна)
Макар, -ре! (Макарович, Макарівна)
Максим, -ме! (Максимович, Максимівна)
Максиміліан, -не! (Максиміліанович, Максиміліанівна)
Мануїл, -ле! (Мануїлович, Мануїлівна)
Марат, -те! (Маратович, Маратівна)
Маркел, -ле! (Маркелович, Маркелівна)
Маркіян, -не! (Маркіянович, Маркіянівна)
Марко, -ку! (Маркович, Марківна)
Мартин, -не! (Мартинович, Мартинівна)
Мар'ян, -не! (Мар'янович, Мар'янівна)
Матвій, -вію! (Матвійович, Матвіївна)
Мелентій, -тію! (Мелентійович, Мелентіївна)
Меней, -нею! (Менейович, Менеївна)
Мефодій, -дію! (Мефодійович, Мефодіївна) й Methodій (Methodійович, Methodіївна)
Мечислав, -ве! (Мечиславович, Мечиславівна)
Микита, -то! (Микитович, Микитівна)
Микола, -ло! (Миколайович, Миколаївна)

Милослав, -ве! (Милославович, Милославівна)
Мина, -но! (Минович, Минівна)
Мирон, -не! (Миринович, Миронівна)
Мирослав, -ве! (Мирославович, Мирославівна)
Митрофан, -не! (Митрофанович, Митрофанівна)
Михайло, -ле! (Михайлович, Михайлівна)
Михей, -хею! (Михейович, Михеївна)
Модест, -те! (Модестович, Модестівна)
Мойсей, -сею! (Мойсейович, Мойсеївна) і Мусій, -сію! (Мусійович, Мусіївна)
Мокій, -кію! (Мокійович, Мокіївна)
Мстислав, -ве! (Мстиславович, Мстиславівна)

Н

Назар, -ре! (Назарович, Назарівна)
Наркис, -се! (Наркисович, Наркисівна) і Нарцис (Нарцисович, Нарцисівна)
Натан, -не! (Натанович, Натанівна)
Наум, -ме! (Наумович, Наумівна)
Нафанаїл, -ле! (Нафаноїлович, Нафанаїлівна)
Нестор, -ре! й Нестір, -торе! (Несторович, Несторівна)
Никандр, -ре! (Никандрович, Никандрівна)
Никанор, -ре! Никанорович, Никанорівна)
Никифор, -ре! (Никифорович, Никифорівна) й Ничипір, -поре! (Ничипорович, Нечипорівна)
Никодим, -ме! (Никодимович, Никодимівна)
Никон, -не! (Никонович, Никонівна)
Нил, -ле! (Нилович, Нилівна)
Нифон, -те! (Нифонтович, Нифонтівна)

О

Оверкій, -кію! (Оверкійович, Оверкіївна)
Овер'ян, -не! (Овер'янович, Овер'янівна)
Овідій, -дію! (Овідійович, Овідіївна)

Огей, Огею! Огейович, Огеївна) й Огій, Огію! (Огійович, Огіївна)
Олег, -гу! й -же! (Олегович, Олегівна)
Олександр, -ре! (Олександрович, Олександрівна)
Олексій, -сію! (Олексійович, Олексіївна)
Омелян, -не! (Омелянович, Омелянівна)
Онисим, -ме! (Онисимович, Онисимівна)
Онисій, -сію! (Онисійович, Онисіївна)
Онопрій, -рію! (Онопрійович, Онопріївна) й Онупрій (Онупрійович, Онупріївна) й Онуфрій (Онуфрійович, Онуфріївна)
Орест, -те! (Орестович, Орестівна)
Орфей, -фею! (Орфейович, Орфеївна)
Оскар, -ре! (Оскарівич, Оскарівна)
Остап, -пе! (Остапович, Остапівна) Євстахій, -хію! (Євстахійович, Євстахіївна) й Євстафій, -фію! (Євстафійович, Євстафіївна)
Охрім, -ме! (Охрімович, Охрімівна)

П

Павлин, -не! (Павлинович, Павлинівна)
Павло, -ле! (Павлович, Павлівна)
Паїсій, -сію! (Паїсійович, Паїсіївна)
Палладій, -дію! (Палладійович, Палладіївна)
Памво, -ве! (Памвович, Памфівна)
Памфіл, -ле! (Памфілович, Памфілівна) і Панфіл (Панфілович, Панфілівна)
Панас, -се! (Панасович, Панасівна) й Опанас (Опанасович, Опанасівна)
Панкрат, -те! (Панкратович, Панкратівна) й Панкратій, -тію! (Панкратійович, Панкратіївна)
Пантелеймон, -не! (Пантелеймонович, Пантелеймовівна)
і Пантелеймон (Пантелемонович, Пантелемонівна)
Парамон, -не! (Парамонович, Парамонівна)
Парфеній, -нію! (Парфенійович, Парфеніївна), Парфентій, -тію!
(Парфентійович, Парфентіївна), Парфен, -не! (Парфенович, Парфенівна) і Пархом, -ме! (Пархомович, Пархомівна)

Пафнутій, -тію! (Пафнутійович, Пафнутіївна)
Пахом, -ме! (Пахомович, Пахомівна)
Петро, -ре! (Петрович, Петрівна)
Пилип, -пе! (Пилипович, Пилипівна)
Пимон, -не! й Пимін, -моне! (Пимонович, Пимонівна)
Питирим, -ме! (Питиримович, Питиримівна)
Платон, -не! (Платонович, Платонівна)
Полікарп, -пе! (Полікарпович, Полікарпівна)
Порфирій, -рію! (Порфирійович, Порфиріївна)
Потап, -пе! (Потапович, Потапівна)
Пров, -ве! (Провович, Провівна)
Прокопій, -пію! (Прокопійович, Прокопіївна)
і Прокіп, -копе! (Прокопович, Прокопівна)
Протасій, -сію! (Протасійович, Протасіївна) і Протас, -се! (Протасович, Протасівна)
Прохор, -ре! (Прохорович, Прохорівна)

Р

Радислав, -ве! (Радиславович, Радиславівна)
Радомир, -ре! (Радомирович, Радомирівна)
Раймонд, -де! (Раймондович, Раймондівна)
Ратмир, -ре! (Ратмирович, Ратмирівна)
Рафаїл, -ле! (Рафаїлович, Рафаїлівна)
Роберт, -те! (Робертович, Робертівна)
Родіон, -не! (Родіонович, Родіонівна)
Роман, -не! (Романович, Романівна)
Ростислав, -ве! (Ростиславович, Ростиславівна)
Рувим, -ме! (Рувимович, Рувимівна)
Рудольф, -фе! (Рудольфович, Рудольфівна)
Руслан, -не! (Русланович, Русланівна)

С

Сава, -во! (Савич і Савович, Савівна)
Саватій, -тію! (Саватійович, Саватіївна)

Савелій, -лію! (Савелійович, Савеліївна) і Савел, -ле! (Савелович, Савелівна)
Самійло, -ле! (Самійлович, Самійлівна)
Самсон, -не! (Самсонович, Самсонівна)
Свирид, -де! (Свиридович, Свиридівна), Свиридон, -не! (Свиридонович, Свиридонівна) і Спиридон (Спиридонович, Спиридонівна)
Світозар, -ре! (Світозарович, Світозарівна)
Святополк, -ку! (Святополкович, Святополківна)
Святослав, -ве! (Святославович, Святославівна)
Севастьян, -не! (Севастьянович, Севастьянівна)
Северин, -не! (Северинович, Северинівна)
Север'ян, -не! (Север'янович, Север'янівна)
Саливон, -не! (Саливонович, Саливонівна)
Селіфан, -не! (Селіфанович, Селіфанівна)
Семен, -не! (Семенович, Семенівна)
Серапіон, -не! (Серапіонович, Серапіонівна)
Серафим, -ме! (Серафимович, Серафимівна)
Сергій, -гію! (Сергійович, Сергіївна)
Сигізмунд, -де! (Сигізмундович, Сигізмундівна)
Сидор, -доре! (Сидорович, Сидорівна)
Сила, -ло! (Силович, Силівна)
Силантій, -тію! (Силантійович, Силантіївна)
Сильвестр, -ре! (Сильвестрович, Сильвестрівна)
Симон, -не! (Симонович, Симонівна)
Сисой, -сою! (Сисойович, Сисоївна)
Сократ, -те! (Сократович, Сократівна)
Соломон, -не! (Соломонович, Соломонівна)
Софон, -не! (Софонович, Софонівна)
Софрон, -не! (Софронович, Софронівна) і Сопрон (Сопронович, Сопронівна)
Спартак, -ку!, -че! (Спартаківич, Спартаківна)
Станіслав, -ве! (Станіславович, Станіславівна) і Стасій, -сію! (Стасійович, Стасіївна)
Степан, -не! (Степанович, Степанівна) і Стефан (Стефанович, Стефанівна)
Стоян, -не! (Стоянович, Стоянівна)

Стратон, -не! (Стратонович, Стратонівна)

Т

Тарас, -се! (Тарасович, Тарасівна)

Теодор, -ре! (Теодорович, Теодорівна)

Терентій, -тію! (Терентійович, Терентіївна)

Тимон, -не! (Тимонович, Тимонівна)

Тимофій, -фію! (Тимофійович, Тимофіївна)

Тимур, -ре! (Тимурович, Тимурівна)

Тихін, -хоне! й Тихон (Тихонович, Тихонівна)

Трифілій, -лію! (Трифілійович, Трифіліївна)

Трифон, -не! (Трифонович, Трифонівна)

Трохим, -ме! (Трохимович, Трохимівна)

У

Улас, -се! (Уласович, Уласівна) і Влас (Власович, Власівна)

Улян, -не! (Улянович, Улянівна)

Устин, -не! (Устинович, Устинівна) й Устим (Устимович, Устимівна)

Ф

Фадей, -дею! (Фадейович, Фадеївна) і Тадей (Тадейович, Тадеївна)

Федір, -доре! (Федорович, Федорівна)

Федот, -те! (Федотович, Федотівна)

Фелікс, -се! (Феліксович, Феліксівна)

Феодосій, -сію! (Феодосійович, Феодосіївна)

Феоктис, -те! (Феоктистович, Феоктистівна)

і Теоктист (Теоктистович, Теоктистівна)

Феофан, -не! (Феофанович, Феофанівна) і Теофан (Теофанович, Теофанівна)

Ферапонт, -те! (Ферапонтівич, Ферапонтівна)

Філарет, -те! (Філаретович, Філаретівна)

Филимон, -не! (Филимонович, Филимонівна)

Х

Харитін, -тоне! й Харитон (Харитонович, Харитонівна)
Харламп, -пе! (Харлампович, Харлампівна)
Хома, -мо! (Хомович, Хомівна й Хомич, Хомівна)
Християн, -не! (Християнович, Християнівна)
Христофор, -ре! (Христофорович, Христофорівна)

Ч

Чеслав, -ве! (Чеславович, Чеславівна)

Ю

Ювеналій, -лію! (Ювеналійович, Ювеналіївна)
Юзеф, -фе! (Юзефович, Юзефівна)
Юліан, -не! (Юліанович, Юліанівна) й Уліан (Уліанович, Уліанівна)
Юлій, -лію! (Юлійович, Юліївна)
Юліус, -се! (Юліусович, Юліусівна)
Юрій, Юрію! (Юрійович, Юріївна)
Юстиніан, -не! (Юстиніанович, Юстиніанівна)
Юхим, -ме! (Юхимович, Юхимівна)

Я

Яким, -ме! (Якимович, Якимівна)
Яків, -кове! (Якович, Яківна)
Якуб, -бе! (Якубович, Якубівна)
Ян, Яне! (Янович, Янівна)
Януарій, -рію! (Януарійович, Януаріївна)
Ярема, -мо! (Яремович, Яремівна) й Веремій, -мію! (Веремійович, Вереміївна)
Ярмолай, -лаю! (Ярмолайович, Ярмолаївна)
Ярополк, -ку! (Ярополкович, Ярополківна)
Ярослав, -не! (Ярославович, Ярославівна)

Жіночі імена

А

Августа, -то!
Агапія, -піє!
Агафія, -фіє!
Аглаїда, -до!
Агнія, -ніє!
Агнеса, -со!
Агрипина, -но!
Аделаїда, -до!
Аеліта, -то!
Аїда, -до!
Алла, -ло!
Альбертіна, -но!
Альбіна, -но!
Анастасія, -сіє!
Анжела, -ло!
й Анжеліка,
д.-м. -ці, -ко!
Антоніда, -до!
Антоніна, -но!
Анфіса, -со!
Аполлінарія, -ріє!
Аріадна, -но!
Афродіта, -то!

Б

Беатріса, -со!
Белла, -ло!
Броніслава, -во

В

Валентина, -но!
Валерія, -ріє!
Василина, -но!
Васса, -со!
Вероніка,
д.-м. -ці, -ко!
Вікторина, -но!
Віолетта, -то!
Віра, -ро!
Віргінія, -ніє!
Владилена, -но!
Владислава, -во!
Володимира, -ро!
В'ячеслава, -во!

Г

Галина, -но!
Ганна, -но!
Герміна, -но!
Гликерія, -ріє!

Д

Дарина, -но!
Одарина й Одарка, д.-м. -ці, -ко!
Діана, -но!

Е

Евеліна, -но!
Едіта, -то!
Елеонора, -ро!
Еліна, -но!

Ельвіра, -ро!
Емілія, -ліє!
Емма, -мо!
Есфір, -ро!

Є

Євгенія, -ніє!
Євдокія, -кіє!
і Докія
Єлизавета, -то!
Єпистима, -мо!
Єфросинія, -ніє!
і Фросина, -но!

Ж

Жанна, -но!
Жозефіна, -но!

З

Зиновія, -віє!
Зінаїда, -до!
Зореслава, -во!
Зорина, -но!
Зоря, -ре!
Зоряна, -но!
Зоя, Зоє! й Зою!

І

Іванна, -но!
Ізабелла, -ло!
Інга, *д.-м.* Інзі, Інго!
Інеса, -со!

Інна, -но!
Іраїда, -до!
Ірина, -но!
і Ярина
Ісидора, -ро!

К

Казимира, -ро!
Калина, -но!
Каліста, -то!
Каміла, -ло!
Капітоліна, -но!
Карина, -но!
Кароліна, -но!
Катерина, -но!
Кіра, -ро!
Клариса, -со!
Клементина, -но!

Л

Лариса, -со!
Леоніда, -до!
Лідія, -діє!
Луїза, -зо!
Лукина, -но!
Лук'яна, -но!
Любов, -ве!
Любомира, -ро!
Людмила, -ло!
Люсьєна, -но!

М

Магдалина, -но!

й Магдалена
Майя, Майє!
Маргарита, -то!
Марина, -но!
Марина, -но!
Марієтта, -то!
Марія, -ріє!
Мар'яна, -но!
й Маріанна
Матильда, -до!
Мелітина, -но!
Мечислава, -во!
Милана, -но!
Милиця, -це!
Милослава, -во!
Мирослава, -во!
Михайлина, -но!
Мотрона, -но!
Мстислава, -во!

Н

Надія, -діє!
Наїна, -но!
Наталія, -лю!
й Наталка,
д.-м. -ці, -ко!
Неллі
Неля, -лю!
Ніка, д.-м. -ці, -ко!
Ніна, -но!
Нінель, ор. -ллю, -ле!
Нонна, -но!

О

Оксана, -но!

(рідше Аксенія, -ніє!)
Олександра, -ро!, Олександрина,
-но! (скор. Олеся, -сю!)
Олена, -но!
Ольга, д.-м. -зі, -го!
Онися, -сіє!

П

Павлина, -но!
Поліна, но!

Р

Радислава, -во!
Раїна, -но!
Раїса, -со!
Рахіль,
ор. -ллю, -ле!
й Рахіля, -лю!
Регіна, -но!
Римма, -мо!
Рогніда, -до!
Ростислава, -во!
Руф, ор. -ф'ю, -фе!

С

Сара, -ро!
Світлана, -но!
Світозара, -ро!
Севастьяна, -но!
й Севастіана
Серафима, -мо!
Сніжана, -но!
Соломія, -міє!
й Саломея, -мее!
Софія, -фіє!

Станіслава, -во!
Стелла, -ло!
Степанида, -до!
й Стефанида
Стефанія, -ніє!
Сусанна, -но!

Т

Таїсія, -сіє!
й Таїса, -со!
Таміла, -ло!
й Томіла
Тетяна, -но!

У

Уляна, -но!

Ф

Фаїна, -но!
Феоктиста, -то!
й Теоктиста
Феофанія, -ніє!

Х

Харитина, -но!
Христина, -но!

Ц

Целія, -ліє!

Ч

Чеслава, -во!

Ю

Юзефа, -фо!
Юлія, Юліє!

Я

Яніна, -но!
Ярослава, -во!

Додаток Д

**ПЕРЕЛІК ГРАФІЧНИХ СКОРОЧЕНЬ
НАЙУЖИВАНІШИХ СЛІВ**

Звання, посада		Нормативне скорочення	Допустиме скорочення
1		2	3
автор	–	авт.	
академік	–	акад. <i>біля прізвища</i>	
альманах	–	альм.	
антологія	–	антол.	
артист	–	арт. <i>біля прізвища</i>	
аспірант	–	асп. <i>біля прізвища</i>	
без видавництва	–	б. в.	
будинок	–	б. <i>біля цифр</i>	
видавництво	–	ВИД-ВО	
викладач	–	викл. <i>біля прізвища</i>	
викованець обов'язків	–	в. о. з назвою посади	
генерал	–		ген.
генерал-лейтенант	–		ген.-л., ген.-лейт.
генерал-майор	–		ген.-м.
генерал-полковник	–		ген.-п., ген.-полк.
додаток	–	дод.	
доктор	–	д-р	д.; ДОК.
доктор ветеринарних наук	–	д-р вет. наук	д. в. н.; д. вет. н.
доктор воєнних наук	–	д-р воєн. наук	д. в. н.; д. воєн. н.
доктор географічних наук	–	д-р геогр. наук	д. г. н.
доктор економічних наук	–	д-р екон. наук	д. е. н.
доктор культурології	–	д-р культурології	д. культурології
доктор мистецтвознавства	–	д-р мистецтвознав.	д. мист.
доктор політичних наук	–	д-р політ. наук	д. п. н.
доктор соціологічних наук	–	д-р соціол. наук	д. с. н.
доктор технічних наук	–	д-р техн. наук	д. т. н.
доктор фізико-математичних наук	–	д-р фіз.-мат. наук	д. ф.-м. н.
доктор філологічних наук	–	д-р філол. наук	д. ф. н.
доктор філософських наук	–	д-р філос. наук	д. ф. н.
доктор юридичних наук	–	д-р юрид. наук	д. ю. н.
депутат	–	деп. <i>біля прізвища</i>	
директор	–	дир. <i>біля прізвища</i>	
диригент	–	дириг. <i>біля прізвища</i>	
Дніпро (місто)	–	Д. у бібліографічному описі	
доцент	–	доц. <i>біля прізвища</i>	

1		2	3
дійсний член	–	<i>д. чл. біля прізвища</i>	<i>д. ч. біля прізвища</i>
інспектор	–	<i>інст. біля прізвища</i>	
заслужений артист	–	засл. арт.	з. а.
завідувач	–	зав.	
заслужений	–	засл.	
заступник	–	заст.	
заслужений діяч мистецтв	–	засл. д. мистец.	з. д. м.
заслужений діяч наук	–	засл. д. наук	з. д. н.
інженер; інженерний	–	інж.	
кандидат	–	канд.	
кандидат біологічних наук	–	канд.	
кандидат історичних наук	–	канд. іст. наук	к. і. н.
кандидат педагогічних наук	–	канд. пед. наук	к. п. н.
кандидат наук із соціальних комунікацій	–	канд. наук із соц. комунікацій	
Київ	–	<i>К. у бібліографічному описі</i>	
керівник	–	кер.	
кількість	–	к-сть	
конференція	–	конф.	
кореспондент	–	кор.	
література	–	л-ра	
Львів	–	<i>Л. у бібліографічному описі</i>	
майор	–		м., м-р
міжнародний	–	міжнар.	
міністерство	–	м-во	
молодший науковий співробітник	–	мол. наук. співроб.	м. н. с.
народний артист	–		н. а.
начальник	–		нач., н-к
Одеса	–	<i>О. в бібліографічному описі</i>	
помічник	–	пом.	
провідний науковий співробітник		пров. наук співроб.	п. н. с.
професор	–	проф.	
редактор	–	ред.	
симфонічний	–	симф.	
Сімферополь		<i>Сімф. у бібліограф. описі</i>	
старший; старшина	–	ст.	
старший наук. співробітник	–	ст. наук. співроб.	с. н. с.
Тернопіль	–	<i>Т. у бібліографічному описі</i>	
Харків	–	<i>Х. у бібліографічному описі</i>	
член-коресподент	–	чл.-кор.	

Яке слово вибрати?

Автобіографія – напишіть автобіографію, напишіть свою біографію

Адрес – вітальний. **Адреса** – місце помешкання.

Бік – сторона тулуба, а також: з одного боку, з іншого боку, повернути на свій бік, позитивний бік, з усіх боків, однобічний рух. **Сторона** – потерпіла сторона, договірні сторони.

Білет – кредитний, банківський, екзаменаційний. **Квиток** – театральний, залізничний, військовий, для проїзду в тролейбусі, автобусі.

Боліти – дуже, нестерпно. **Вболівати** – за друга, за хокейну команду, за успіх.

Будь-який – який-небудь. **Любий** – приємний, бажаний.

Взаємовідносини – взаємини: національні, між людьми. **Взаємовідношення** – прояв певних взаємопов'язаних дій, явищ: громадської думки і правосуддя, нервової системи і залоз внутрішньої секреції.

Виголошувати – промову. **Проголошувати** – рівноправність, декларувати.

Винятково – не так, як усі, дуже, особисто. **Виключно** – лише, тільки.

Витікати (фіз. литися). **Впливати** – бути висновком.

Відноситися (у матем., філос., логіці). А так відноситься до В, як... **Ставитися** – прихильно, добре, щиро, байдуже.

Витрати – грошові, капіталу, праці, матеріальні і фінансові, питомі; коли тільки про гроші – можна ще: видатки, поточні витрати (видатки), бюджетні (витрати) видатки.

Відмінити – засідання, збори, спектакль, висадку десанта. **Скасувати** – закон, постанову, указ, рішення суду, вирок, договір, угоду, тілесне покарання, приватну власність, карткову систему.

Відносини – в галузях науки, суспільного, політичного, економічного характеру: виробничі, економічні, міжнародні, торговельні. **Зносини** – недоречна заміна іменника – відносини. **Взаємини** – взаємні стосунки або зв'язки: культурно-побутові, між людьми

(інтимні, родинні). **Стосунки** – зв'язки, контакти взагалі: стосунки й поведінка людей – у неофіційній сфері. **Ставлення** – при наявності певних почуттів до кого-небудь: до батьків, брата, життя, праці, ставлення керівника до ...; звороти: по відношенню до ..., у відношенні до ... – **Відношення** – як термін у математиці, лінгвістиці: арифметичне, граматичне.

Громадський – належить громаді: громадська думка, громадське майно. **Громадянський** – від слова «громадянин»; вчинок, подвиг, обов'язок.

Відомий – популярний. **Видатний** – вчений.

Відсоток – калька з лат.рго – від, centum – соток – переважно в художньому, науково-популярному, розмовному стилях. **Процент** – у науковому, офіційно-діловому стилях.

Вірно – кохати, товаришувати, любити Батьківщину. **Правильно** – точно, безпомилково: відповідати.

Власник – (нейтр.) будинку, книги. **Володар** – (книжн.) світу, дум.

Воєнний – стосунок до війни: операції, таємниця, доктрина, комунізм. **Військовий** – стосунок до війська, армії, військовослужбовця: оркестр, правила, дисципліна, одяг, квиток.

Вступати – до внз, в хату, у воду. **Поступати** – чинити: добре, правильно, милосердно.

Втрати (збитки) – про заподіяну шкоду: матеріальні, господарські; але: втрати робочого часу, урожаю, зерна, людські втрати, втрата працездатності, зору, крові; відшкодовувати втрати (збитки), зазнати шкоди (втрат, збитків).

Гармонійний – досконалий, злагоджений, без наруги: характери, розвиток особистості, кольори. **Гармонічний** – муз. термін.

Галицизм – діалектне слово, відоме й уживане в Галичині. **Галліцизм** – слово, запозичене з французької.

Гуманізм: 1) ідейна течія епохи Відродження; 2) світогляд, проймаючий любов'ю до людини. **Гуманність** – людяність: лікаря, вихователя.

Декваліфікація – втрата професійних навичок. **Дискваліфікація** – адміністративне позбавлення права виконувати якусь роботу.

Декоративний – оздоблювальний: панно, кущі, дерева, цегла.
Декораційний – для декорації: майстерня, цех, техніка.

Дефективний – недосконалий; людина з фізичними або психічними вадами. **Дефектний** – зіпсований, з вадою, неповноцінний предмет.

Дистанція – відстань: далека, коротка, значна. **Інстанція** – установа: обійти всі інстанції, щоб..., остання інстанція, через офіційні інстанції.

Диференційний – розрізнявальний. **Диференціальний** – рівняння (матем.).

Доводити – підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, доказами: у науковому, офіційно-діловому стилях: до відома, вину, правоту, право, позицію, теорему. **Доказувати** – розмовний стиль.

Додержувати – чистоти. **Додержуватися** – поглядів, класифікацій.

Домогтися – наполегливість: чого-небудь. **Добитися** – рішучих заходів. **Досягти** – одержати бажане: успіху.

Екземпляр – рідкісний, викопний представник рослинного чи тваринного світу. **Примірник** – один з тиражу.

Економічний – поняття пов'язані з економікою: прогрес, закон, система, зв'язки. **Економний** – який бережливо, ощадливо витрачає що-небудь, сприяє економії.

Заважати – працювати, дивитися, думати. **Мішати** – борці, кашу.

Зумовлювати – спричинювати. **Обумовлювати** - наук.: обмежувати якоюсь умовою, застереженням.

Загальноприйнятний – раціональний, з яким можна погодитись. **Загальноприйнятий** – узвичаєний, обов'язковий до виконання.

Загрожувати – життю, спокоєві, мирові. **Погрожувати** – розправою, викриттям.

Запал – натхнення. **Запál** – запалювальний пристрій.

Запитання – формулюється питальним реченням, на нього просять відповіді. **Питання** – формулюється розповідно-спонукальним реченням, його з'ясовують, висвітлюють.

Запроваджувати – рос. «вводить», іноді «внедряють»: 8-годинний робочий день, в життя, у практику. **Упроваджувати** – рос. лише «внедряють»: культуру.

Заступник – офіційна назва постійної посади. **Замісник** – людина, яка тимчасово виконує чийсь обов'язки.

Збіднити – зробити бідним. **Збідніти** – стати бідним.

Збірка – одно або кількатомне видання творів одного автора. **Збірник** – твори художньої літератури або наукові статті, матеріали багатьох авторів, тексти певного призначення.

Звертатись – з промовою, по допомогу, до теми. **Поводитись** – ставитись до когось.

Здібний – талановитий. **Здатний** – спроможний на щось.

Змістовий – пов'язаний зі змістом: змістова виразність, змістова неточність. **Змістовний** – багатий змістом; змістовні твори.

Індуктивний – логічн.: метод пізнання. **Індукційний** – фіз.: струм.

Іноземний – що належить іншому народові, краєві: іноземна мова. **Іншомовний** – слово, назва, запозичання.

Контроль – здійснюють люди, організації. **Контролювання** – здійснюють механізми, прилади, техніка.

Нервувати – дратувати когось. **Нервуватися** – роздратовувати самого себе.

Мимохідь – йдучи мимо, проходячи повз. **Мимохіть** – ненароком, поза бажанням, не бажаючи.

Напря́м – шлях розвитку, течія, кінцева точка. **Напрямок** – фізичний рух на певну відстань.

Об'єм – вимір в кубічних одиницях (об'єм цистерни). **Обсяг** – в інших випадках (обсяг роботи, книги, капіталовкладень).

Особовий – склад, напр.: навчального закладу, армії, справа як документ, рахунок у банку, особовий займенник, особові закінчення дієслів. **Особиста** – справа, рахунки з кимось, почуття, щастя, життя.

Пам'ятка – предмет культури минулого, зокрема писемна. **Пам'ятник** – археологічний, архітектурний, споруда.

Подвижник – людина, яка самовіддано бореться за досягнення мети. **Сподвижник** – чийсь соратник у якійсь важливій діяльності.

Периферичний – мед.: нерв. **Периферійний** – з периферії: театр, вуз, письменник.

Подовжений – збільшеної довжини: подовжені тіні, пропорції, день, кіносеанс. **Продовжений** – здійснюється в усіх значеннях зі словом *подовжений*.

Позбавитись – попередити якесь лихо, напр., посуху. **Позбутись** – врятуватись, уникнути неприємностей.

Привласнювати – чиюсь річ, робити своєю. **Присвоювати** – почесне ім'я, звання.

Показник – успіху, праці, смаку тощо. **Показчик** – напрямку руху, розташування книг в бібліотеці, словопоказчик до словника.

Положення – правило, поза, розташування в просторі. **Становище** – обстановка. **Стан** – соціальний, фізичний, моральний, хімічний тощо.

Приводити – зумовлювати, спричинювати що-небудь: до збільшення випуску товарів, до перемоги, до мети. **Призводити** – до негативних наслідків: до гріха, неприємностей, втрат, катастрофи.

Програмний – підпорядкований певному планові, провідний. **Програмовий** – один з програми, за програмою.

Професійний – навик, звичка, хвороба. **Професіональний** – спорт, колектив хоровий або танцювальний.

Рятівник – людина, яка приносить порятунок у певній непередбаченій ситуації. **Рятувальник** – людина, що спеціально займається рятуванням (посада).

Скоро – присл. з часовим значенням: скоро прийду, скоро принесуть. **Швидко** – присл., що виражає інтенсивність руху: швидко бігти, швидко наближатися, швидко піти.

Сподіватися – чекати когось. **Надіятися** – покладатися на когось.

Тактовний – чемний, вихований, делікатний у поведженні. **Тактичний** – продуманий, спланований, як спосіб досягнення певної мети.

Тепер – у наш час, раннім часом, нині, сьогодні. **Зараз** – цієї ж миті, хвилини.

Україніка – зібрання творів про Україну. **Україністика** – українська філологія, культура.

Уява – фізична здатність набувати знань: «добре розвинута уява», «тренована уява». **Уявлення** – набуті певні знання про щось, когось: «не маєш уявлення», «глибоке уявлення».

Являється – з'явитися, ввижатися; переважно в розмовному стилі: являється у сні. **Є** – дієслово-зв'язка, часто пропускається: Він (є) – майстер високого класу.

Додаток Ж

Іншомовні слова в документах

1. Іншомовні слова в діловому тексті повинні вживатися лише у разі потреби, коли їх не можна замінити українськими відповідниками з тим самим значенням.

2. У документах рекомендується вживати лише ті іншомовні слова, які дістали міжнародне визнання (фінансові терміни, бухгалтерського обліку, поштово-телеграфних зв'язків, діловодства, зовнішньої торгівлі тощо): *бланк, штраф, дебет, гриф, віза, маркетинг, менеджер* та ін.

3. Вживати в одному тексті на позначення того самого поняття запозичене і власне українське слово не рекомендується.

Іншомовні слова та їхні українські відповідники

Абсолютний – *цілковитий*

Аванс – *завдаток*

Автентичний – *справжній*

Адаптувати – *приспосувати*

Адекватний – *такий самий*

Аеродром – *летовище*

Амбіція – *самолюбство*

Анархія – *безвладдя*

Апелювати – *звертатися*

Аудієнція – *приймання*

Базувати(ся) – *ґрунтувати(ся)*

Гарантувати – *забезпечувати*

Дебати – *обговорення*

Директива – *постанова*

Диференціювати – *розрізняти, поділяти*

Домінувати – *переважати*

Екстраординарний – *особливий*

Ексцес – *випад*

Елегантний – *вишуканий*

Ескорт – *супровід*
Ігнорувати – *зневажати*
Ідентичний – *той самий*
Імідж – *образ*
Імпозантний – *ставний*
Колізія – *зіткнення*
Компенсація – *відшкодування*
Конвенція – *угода*
Консенсус – *згода*
Концентрувати – *зосереджувати*
Координація – *погодження*
Ліберальний – *вільнодумний*
Ліквідувати – *скасувати, припинити*
Лімітувати – *обмежувати*
Локальний – *місцевий*
Мемуари – *спогади*
Нюанс – *відтінок*
Превалювати – *переважати*
Пріоритет – *перевага*
Репродукувати – *відтворювати*
Симптом – *ознака*
Стимулювати – *спонукати до дії, давати поштовх*
Унітарний – *неподільний*
Фіксувати – *запам'ятати*
Формувати – *створювати*

Неправильне тлумачення іншомовних слів, незрозуміння їхнього значення часто призводить до такого стилістичного звороту мови, в якому поєднуються однозначні слова:

адреса проживання – адреса – місце проживання

вільна вакансія – вакансія – це вільна посада

головний лейтмотив – лейтмотив – це провідний (головний) мотив

грошові кошти – кошти – це гроші, капітали, фінанси

дебютувати вперше – дебют – це перший виступ

демобілізувати з армії – демобілізувати – звільнити з армії
дивний парадокс – парадокс – дивна, незвичайна думка
дитячий лікар-педіатр – педіатр – дитячий лікар
дублювати двічі – дублювати – повторити 2 рази
експонат виставки – експонат – це те, що виставляється
колега по професії – колега – товариш за фахом
місцевий абориген – абориген – місцевий житель
моя автобіографія – автобіографія – своя біографія
найважливіші характерні явища – характерні – основні, найважливіші
народний фольклор – фольклор – народна творчість
ностальгія за батьківщиною – ностальгія – туга за батьківщиною
передовий авангард – авангард – передовий загін
період часу – період – проміжок часу
перспектива на майбутнє – перспектива – погляд у майбутнє
прейскурант цін – прейскурант – довідник цін
прогресувати вперед – прогрес – рух вперед
свій автопортрет – автопортрет – свій портрет
старий ветеран – ветеран – це старий воїн, солдат

Суржик у текстах документів

Суржик – українсько-російське просторіччя – у текстах з’являється тоді, коли документ пишеться нашвидкуруч одразу «кількома мовами»: розмовною українською, частково російською там, де автор не знайшов українських відповідників.

Суржик – скалічена мова, якою користується здебільшого малоінтелігентна частина населення, байдужа до будь-яких мовних проблем. Засилля суржику слід викорінювати з допомогою літературної мови, через її утвердження.

Типові помилки в діловій мові

Неправильно

багаточисленний
банкрот
безперервно
безчисленні
біля 2-х мільйонів
болі в області серця
бувший однокласник
бумага, на бумазі
в виду того, що

в двох словах
в заключення (скажу)
в мою пользу
в області культури
в порівнянні з минулим роком
в сім годин
Валентіна Миколаєвна
ВасильМиколаєвич
вдруг
вести себе
вести чинось сторону

Правильно

численний
банкрут, банкрутство
безперервно
незліченні
близько 2-х мільйонів
болі в ділянці серця
колишній
папір, на папері
зважаючи на те, що; з огляду на те, що ...; через те, що ...

двома словами
на завершення (скажу)
на мою користь
у галузі культури
порівняно з минулим роком
о сьомій годині
Валентина Миколаївна
Василь Миколайович
раптом
поводити себе
тягнути за кимось

вжити крайні міри
взяти верх
виговор
визивати (заперечення, подив)
виключення

виписка (з протоколу)
виписка з протоколу
висказувати
віддихати
відділ по міжнародним зв'язкам

відзив
відложити (засідання)
відмінити
відноситися

відправити, відправляти (лист)

відчислення (рос.отчисление)
вірніше всього
вміщуватися в...
внести в список
воплощатися
впереді
всезагальний (рос.всеобщий)
говорити на українській мові
грошові засоби
дає себе знати
даже
дальше буде попадати в...
дальше, і так дальше
держати

вжити надзвичайні заходи
взяти гору
догана
викликати
виняток (за винятком, без винятку)
витяг
витяг з протоколу
висловлювати
відпочивати
відділ із міжнародних зв'язків
відгук
відкласти
скасувати
1) ставитися, 2) належати (до інтелігенції, робітників), 3) стосуватися
1) послати, посилати, надсилати (лист); 2) відправляти поїзд, телеграму; надіслати, послати, відправити
відрахування
певніше) за все
втручатися в...
включити до списку
втілюватися
попереду
загальний
говорити українською мовою
кошти
дається знаки
навіть
далі буде потрапляти в...
далі, і так далі
тримати

дзвонити за телефоном
дивлячись на...
дійсне
діюче законодавство
до сих /цих/ пір
до тих пір
добавочний
довгий час
додержуватися дисципліни
доказувати
доля
доля правди
дольове відрахування
допускати (безгосподарність)
допускати (помилку, порушення)
допущення
друг з другом
друг на друга
друг проти друга
другий, другим разом
дякую вас
дякуючи допомозі
єдинодушне
з своєї сторони ми...
завірення
задача
займати учасок
заказний лист
заклучення
заклучити договір, угоду, мир
замінити новим
затрати
збитки нанесені фірмі
звиняйте
звільнитися від помилок
згідно наказу

телефонувати за номером
зважаючи на, незважаючи на...
справжнє
чинне законодавство
досі, до цього часу
доти, до того часу
додатковий
тривалий час
дотримуватися дисципліни
доводити
пай
частина (частка правди)
пайове відрахування
виявляти
допускати, припускати
припущення
один з одним
один на одного
один проти одного
інший, іншим разом
дякую вам
завдяки підтримці, допомозі
одностайне
зі свого боку ми...
запевнення
завдання (задача, матем.)
займати ділянку
рекомендований лист
висновок
укласти договір, угоду, мир
замінити на новий
видатки
збитки, завдані фірмі
вибачте, перепрошую
позбавитися помилок
згідно з наказом

здати екзамен	скласти екзамен
зловживати службовим положенням	зловживати службовим становищем
знаходитись	1) бути розташованим, розміщатися, міститися; 2) перебувати
знаючі люди	досвідчені люди
іменно представляти	саме надавати
ітак	отже, таким чином
казначей	скарбник
казначейство, казна	державна скарбниця
кидається в очі	впадає в око
кінець кінцем	зрештою, урешті-решт
кінцеве рішення	остаточне рішення
командировка	відрядження
командировочні витрати	витрати на відрядження
командирувати	відрядити
корінним чином	докорінно
крайні міри	надзвичайні заходи
кризисна ситуація	кризова ситуація
крупне питання	значне питання
лишній раз	зайвий раз
лічно	особисто
любий	будь-який, будь-котрий, будь-хто, кожний, усякий, у будь-який час, повсякчас
малоімущий	малозабезпечений, незможний, низькооплачуваний
малочисленний	нечисленний
маса питань	безліч питань
металургійний завод	металургійний завод
Миколаєвська обл.	Миколаївська обл.
міроприємство	захід
на основі документа	на підставі документа
на протязі	протягом
на протязі місяця	протягом місяця

на прошлій неділі	минулого тижня
на якій основі?	на якій підставі
навики	навички
наводити справки	довідуватися
нагружати	навантажувати
нагрузка	навантаження
надо	треба
надобність	потреба
накінець	нарешті
накопити, накопичення	нагромадити, нагромадження
налічні	готівка
налог	податок
нанести шкоду	завдати, заподіяти шкоди
наоборот	навпаки
напечатати	надрукувати
напоминати	нагадувати
начальник об'язаний	зобов'язаний
не в стані сплатити	неспроможні сплатити
не дивлячись на попередження	незважаючи на ...
неблагополучна сім'я	неблагонадійна сім'я
неділю тому назад	тиждень тому
неділя	1) тиждень, 2) неділя (7-й день тижня)
нести втрати	зазнати втрат (збитків), мати втрати, збитки
ні при яких обставинах	ні за яких обставин
ніякий	жоден
носить характер	має характер
об'ява, об'явити, дошка об'яв	оголошення, оголосити, дошка оголошень
обжалувати	оскаржувати
область	1) область (Київська), 2) га-лузь, сфера
обобщати питання	узагальнювати питання
одержати знання	здобути знання, набути знань
одержати право	дістати право

одобрити
оказати допомогу
окремі (люди)
опровергати
осінню
оснащення
основа (на основі документа)
основою для звільнення
оточуюче середовище
перевіркою встановлено слідує

перевод
перевод грошей
перечислити
піднімати питання
піднімати справи
підписні видання
по адресу
по бажанню
по вимозі
по вині
по відомостях
по вказівці
по всякому поводу
по документу
по домовленості
по ініціативі
по крайній мірі
по мірі зростання
по обов'язку
по представленню
по призначенню
по професії
по путі

схвалити
надати допомогу
деякі (люди)
спростовувати
восени
обладнання
на підставі документа
підставою для звільнення
довкілля
перевірка встановила таке,
під час перевірки встановле
но таке
переклад на іншу мову
переказ
перелічити, перерахувати
порушувати питання
починати, розпочинати справу
передплатні видання
за адресою
за бажанням
на вимогу, за вимогою
з вини
за відомостями
за вказівкою
з усякого приводу
за документом
за домовленістю
за ініціативою
принаймні, щонайменше
у міру зростання
з обов'язку
за поданням
за призначенням
за фахом, за професією
по дорозі (нам з вами), доро-
гою (йти)

по путі слідування
по справі
по схемі
по теорії
позорити
положення в суспільстві
положення справ таке ...
попасти
попасти в ціль
попередити злочин
поступають товари
поступили в продаж
потерпіти поразку
похожий на...
правий (ви правий)
предвзяте відношення
при допомозі
признати (слід признати)
приймати міри
приймати участь
прийом відвідувачів
прийомна
приналежність
приносити збитки
притягувати до себе
провірка
провіряти
проводити заходи
проживає по адресу
пропуск
простіть, я нечаянно

прошлого року в січні місяці
регулювати
ричаги (керівництва, управління)

шляхом (на шляху) руху
у справі
за сферою
за теорією
ганьбити, знеславлювати
становище в суспільстві
стан справ такий...
потрапити (в халепу, додому)
поцілити, влучити в ціль
запобігти злочину
надходять товари
надійшли в продаж
зазнати поразки
схожий на..., подібний до...
маєте рацію
упереджене ставлення
за допомогою
визнати (слід визнати)
вживати заходів
брати участь
приймання відвідувачів
приймальня
належність
завдавати збитків
приваблювати, манити
перевірка
перевіряти
здійснювати заходи
мешкає за адресою
перепустка (але: пропуск занять)
вибачте (пробачте, даруйте),
я ненароком (ненавмисне,
випадково)
минулого року в січні
регулювати
важелі

рідкий	1) рідкісний, 2) рідкий (ліс, суп, клей)
робити вигляд	удавати
розглянути на Верховній Раді	розглянути на засіданні Верховної Ради
розходити кошти	витрачати кошти
казначейський білет	білет державної скарбниці
рядом з іншими	поряд з іншими
саме складне питання	найскладніше питання
самий активний	найактивніший
складати (рос.составлять)	становити (економічний ефект становить 5 млн. грн)
складено цей акт відносно	складено цей акт щодо
слідуючий	наступний, такий, черговий
співпадати	збігатися
співробітництво	співпраця
співставляти	зіставляти
справка	довідка
сторонник	прихильник, прибічник
так як...	оскільки, тому що...
типографія	друкарня
типографським способом	друкарським способом
у виконання (во исполнение)	на виконання
у випадку несплати	при несплаті; в разі несплати
у відміну (в отличие)	на відміну
у відповідності з ...	відповідно до ...
у відсутність	за час (під час) відсутності
у дальнійшому	надалі
у доказ	на доказ
у значній мірі	значною мірою
улюбий час	у будь-який час, будь-коли
у третій годині	о третій годині
у честь	на честь
у якому смислі	в якому розумінні, значенні
учбовий	навчальний
учитуючи ситуацію	беручи до уваги ситуацію

це до мене не відноситься (не касається)	це мене не стосується,
через хвилину відповім	це до мене не має стосунку
чуть-чуть	за хвилину відповім
	трохи, трошечки, трішки,
являтися, являється	ледь-ледь
як можна більше	бути, є
	якомога більше

Додаток Е

Уживання прийменників

Для української ділової мови важливим є правильне вживання прийменника *по*, особливо тоді, коли йдеться про переклад з російської мови, оскільки російські конструкції з прийменником *по* в українській мові перекладаються по-різному.

Позначення способу називання

называть по фамилии

називати на прізвище

называть по имени отчеству

називати на ім'я і по батькові

Позначення причини

оптук по болезни

відпустка через хворобу

по вашей вине

з вашої вини

по недоразумению

через (з) непорозуміння

по ошибке

через помилку

по случаю

з нагоди

по собственному желанию

за власним бажанням

по счастливой случайности

завдяки щасливому випадку

Позначення часу

по выходным дням

у вихідні дні

по праздникам

у(на) свята

по вечерам

вечорами

по целым дням

цілими днями

по четвергам

щочетверга

Позначення мети, призначення

ателье по обслуживанию фотолюбителей ателье для обслуговування фотолюбителів

вызвать по делам службы

викликати у службових справах

комиссия по составлению резолюции

комісія для складання резолюції

мероприятия по улучшению быта

заходи щодо (до, для) покращення побуту

рекомендации по оформлению работы   рекомендації щодо оформлення роботи

Позначення кількості

по чайной ложке   по чайній ложці
по 5 литров   по 5 літрів

Позначення понять, що окреслюють певне коло знань, галузь науки, діяльності, спеціальності

агент по снабжению   агент з постачання
дежурный по этажу   черговий по поверху
занятия по психологии   заняття з психології
инструктор по технике безопасности   інспектор з техніки безпеки
приказ по армии   наказ по армії
работать по технической части   працювати в галузі техніки
специалист по праву   фахівець з (у галузі) права
учебник по экономике   підручник з економіки
чемпион по теннису   чемпіон з тенісу

Позначення якості, властивості, відношення, часу

большой по объему   великий за обсягом
важный по значению   важливий за значенням
добрый по натуре   доброї вдачі
необычный по вкусу   незвичайний на смак
отличный по качеству   відмінної якості
по единой форме   за єдиною формою
по истечении строка   після закінчення терміну (строку)
по прибытии поезда   після прибуття поїзда
послать по почте   надіслати поштою
с августа по сентябрь   з серпня до вересня
сообщить по телефону   повідомити телефоном (по телефону)
старший по возрасту   старший за віком (старшого віку)

Позначення відповідності

по иніціативе	за ініціативою
по приказу	за наказом
по порученню	за дорученням
по закону	за законом, на підставі закону, відповідно до закону, згідно з законом
по заказу	на замовлення
по всім правилам	за всіма правилами

Помилкові конструкції з прийменником по

бюро по працевлаштуванню	бюро працевлаштування
екзамен по історії	іспит (екзамен) з історії
кіоск по продажу проїзних квитків	кіоск для продажу проїзних квитків
комісія по перевірці	комісія з перевірки
комітет по цінах	комітет цін
майстерня по ремонту одягу	майстерня ремонту одягу
по відомостях	за відомостями
по вказівці	за вказівкою
по домовленості	за домовленістю
по призначенню	за призначенням
по причині того, що	через те, що
по таблиці	за таблицею
працюють по змінному графіку	працюють за змінним графіком
прийшов по справі	прийшов у справі
проректор по науковій роботі	проректор з наукової роботи
школа по підготовці водіїв	школа для підготовки водіїв

Правила чергування прийменників у і в

1. Між кінцевими приголосними попереднього слова і початковим приголосним наступного вживається *у*, між голосними – *в*: *діють у межах закону; забезпечення законності в організації*

2. На початку речення або після паузи вживається перед приголосними – у; перед голосними – в: *У документі йдеться про ... ; У 2002 році показники ... ; У липні ...; В університеті ...*

3. Після голосного і перед приголосним переважно вживається в: *саме в законі; діяти в межах закону; з організаціями всіх (не усіх) форм власності.*

4. Після голосних, перед приголосними вживається в, крім випадків, коли наступне слово починається сполученням літер *тв, хв, св, цв*; у таких випадках уживається прийменник у: *Директор у своєму виступі... У сфері державного управління. Досягнення у тваринництві...*

Правила чергування прийменників з, із, зі

1. Прийменник з уживається на початку речення, після паузи, перед голосними, незалежно від закінчення попереднього слова, а також після голосного перед приголосним (крім *с і ш*), або (рідше) сполученням приголосних: *З бічного приміщення* тощо.

2. Прийменник із уживається переважно між свистячими й шиплячими звуками (*з,с,ц,ч,ш*), а також між групами приголосних (після або перед ними): *Остан із Соломією* тощо.

3. Прийменник зі вживається перед сполученнями приголосних, найчастіше перед словами на *з,с,ш,щ*: *Розмова зі звичайної робилася політичною. Не повертається в мене язик назвати генієм того, хто експериментує зі злом! Згідно зі статтею...*

Додаток К

Особливості відмінювання прізвищ українського походження

Чоловічі і жіночі прізвища на -а(-я) відмінюються однаково: як іменники І відміни.

Чоловічі прізвища

Н.	<i>Масоха</i>	<i>Гамалія</i>	<i>Гаркуша Андрій</i>
Р.	<i>Масохи</i>	<i>Гамалії</i>	<i>Гаркуші Андрія</i>
Д.	<i>Масосі</i>	<i>Гамалії</i>	<i>Гаркуші Андрію (-єві)</i>
Зн.	<i>Масоху</i>	<i>Гамалію</i>	<i>Гаркушу Андрія</i>
О.	<i>Масохою</i>	<i>Гамалією</i>	<i>Гаркушею Андрієм</i>
М.	<i>при Масосі</i>	<i>Гамалії</i>	<i>Гаркуші Андрію (-єві)</i>
Кл.	<i>Масоха</i>	<i>Гамалія</i>	<i>Гаркуша Андрію</i>

Жіночі прізвища

Н.	<i>Масоха</i>	<i>Гамалія</i>	<i>Гаркуша Оксана</i>
Р.	<i>Масохи</i>	<i>Гамалії</i>	<i>Гаркуші Оксани</i>
Д.	<i>Масосі</i>	<i>Гамалії</i>	<i>Гаркуші Оксані</i>
Зн.	<i>Масоху</i>	<i>Гамалію</i>	<i>Гаркушу Оксану</i>
О.	<i>Масохою</i>	<i>Гамалією</i>	<i>Гаркушею Оксаною</i>
М.	<i>при Масосі</i>	<i>Гамалії</i>	<i>Гаркуші Оксані</i>
Кл.	<i>Масоха</i>	<i>Гамалія</i>	<i>Гаркуша Оксано</i>

Примітка: У чоловічих і жіночих прізвищах цього типу в давальному та місцевому відмінках однини приголосні *г, к, х* чергуються із *з, ц, с*: *Мажуга – Мажузі, Гречуха – Гречусі, Чайка – Чайці*.

Під час відмінювання чоловічих прізвищ на -ів можливий перехід *[i]* в *[o]* у відкритому складі або *[i]* чи *[e]* зберігається у всіх формах:

Н.	<i>Степан Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>
Р.	<i>Степана Іваськіва</i>	<i>Петріва</i>	<i>Федоріва</i>	<i>Коваліва</i>

	<i>Іваськова</i>	<i>Петрова</i>	<i>Федорова</i>	<i>Ковалева</i>
Д.	<i>Степану Іваськіву</i>	<i>Петриву</i>	<i>Федоріву</i>	<i>Коваліву</i>
	<i>Іваськову</i>	<i>Петрову</i>	<i>Федорову</i>	<i>Ковалеву</i>
Зн.	<i>Степана Іваськіва</i>	<i>Петрива</i>	<i>Федорива</i>	<i>Коваліва</i>
	<i>Іваськова</i>	<i>Петрова</i>	<i>Федорова</i>	<i>Ковалева</i>
О.	<i>Степаном Іваськівим</i>	<i>Петривим</i>	<i>Федоривим</i>	<i>Ковалівим</i>
	<i>Іваськовим</i>	<i>Петровим</i>	<i>Федоровим</i>	<i>Ковалевим</i>
Р. при	<i>Степанові Іваськіву</i>	<i>Петриву</i>	<i>Федоріву</i>	<i>Коваліву</i>
	<i>Іваськову</i>	<i>Петрову</i>	<i>Федорову</i>	<i>Ковалеву</i>
Кл.	<i>Степане Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>

Примітка. Чоловічі прізвища твердої групи на *-ов, -ев(-єв), -ів (-їв), -ін(-їв)* в орудному відмінку мають закінчення *-им*: *Лесин-Лесиним, Синьків-Синьківим*, але: *Дарвіном, Чапліном* – неслов'янські прізвища.

Жіночі прізвища на *-ів* не відмінюються.

Н.	<i>Михайлина Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>
Р.	<i>Михайлини Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>
Д.	<i>Михайлині Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>
Зн.	<i>Михайлину Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>
М. при	<i>Михайлині Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>
Кл.	<i>Михайлино Іваськів</i>	<i>Петрів</i>	<i>Федорів</i>	<i>Ковалів</i>

Чоловічі прізвища на приголосний та *-о* – відмінюються.

Н.	<i>Вадим Петрук</i>	<i>Бойко</i>	<i>Іваненко</i>	<i>Покотило</i>	<i>Борщ</i>
Р.	<i>Вадима Петрука</i>	<i>Бойка</i>	<i>Іваненка</i>	<i>Покотила</i>	<i>Борща</i>
Д.	<i>Вадимові Петруку</i>	<i>Бойкові</i>	<i>Іваненкові</i>	<i>Покотилові</i>	<i>Борщеві</i>
	<i>Вадиму Петрукові</i>	<i>Бойку</i>	<i>Іваненку</i>	<i>Покотилу</i>	<i>Борщу</i>
Зн.	<i>Вадима Петрука</i>	<i>Бойка</i>	<i>Іваненка</i>	<i>Покотила</i>	<i>Борща</i>
О.	<i>Вадимом Петруком</i>	<i>Бойком</i>	<i>Іваненком</i>	<i>Покотиом</i>	<i>Борщем</i>
Д.при	<i>Вадимові Петруку</i>	<i>Бойкові</i>	<i>Іваненкові</i>	<i>Покотилові</i>	<i>Борщеві</i>
	<i>Вадиму Петрукові</i>	<i>Бойку</i>	<i>Іваненку</i>	<i>Покотилу</i>	<i>Борщу</i>
Кл.	<i>Вадим Петрук</i>	<i>Бойко</i>	<i>Іваненко</i>	<i>Покотило</i>	<i>Борщ</i>

Примітка. У Р.в. однини прізвища II відміни завжди мають закінчення *-а(-я)*, навіть якщо аналогічні загальні назви у цьому відмін-

ку закінчуються на -у(-ю): *Василя Борща, Сергія Вітра, Андрія Моро- за.*

Жіночі прізвища на приголосний та -о не змінюються.

Н.	<i>Соломія Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>
Р.	<i>Соломії Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>
Д.	<i>Соломії Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>
Зн.	<i>Соломію Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>
О.	<i>Соломією Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>
М.	<i>при Соломії Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>
Кл.	<i>Соломіє Гоїн</i>	<i>Бабенко</i>	<i>Кривоніс</i>

Порівняйте:

Чоловічі прізвища

Жіночі прізвища

Н.	<i>Гайовий</i>	<i>Городній</i>	<i>Гайова</i>	<i>Городня</i>
Р.	<i>Гайового</i>	<i>Городнього</i>	<i>Гайової</i>	<i>Городньої</i>
Д.	<i>Гайовому</i>	<i>Городньому</i>	<i>Гайовій</i>	<i>Городній</i>
Зн.	<i>Гайового</i>	<i>Городнього</i>	<i>Гайову</i>	<i>Городню</i>
О.	<i>Гайовим</i>	<i>Городнім</i>	<i>Гайовою</i>	<i>Городньою</i>
М.	<i>при Гайовому</i>	<i>Гайовім</i>	<i>Гайовій</i>	<i>Городній</i>
	<i>Городньому</i>	<i>Городнім</i>		
Кл.	<i>Гайовий</i>	<i>Городній</i>	<i>Гайова</i>	<i>Городня</i>

Чоловічі прізвища

Жіночі прізвища

Н.	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>
Р.	<i>Молода</i>	<i>Гая</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>
Д.	<i>Молодові</i>	<i>Гаєві</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>
	<i>Молоду</i>	<i>Гаю</i>		
Зн.	<i>Молода</i>	<i>Гая</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>
О.	<i>Молодом</i>	<i>Гаєм</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>
М.	<i>при Молодові</i>	<i>Гаєві</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>
	<i>Молоду</i>	<i>Гаю</i>		
	<i>Молоді</i>	<i>Гаї</i>		
Кл.	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>	<i>Молод</i>	<i>Гай</i>

Чоловічі прізвища

Н.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
Р.	<i>Любаня</i>	<i>Бурляя</i>	<i>Леонтовича</i>	<i>Коржа</i>
Д.	<i>Любаневі</i>	<i>Бурляєві</i>	<i>Леонтовичеві</i>	<i>Коржєві</i>
	<i>Любаню</i>	<i>Бурляю</i>	<i>Леонтовичу</i>	<i>Коржу</i>
Зн.	<i>Любаня</i>	<i>Бурляя</i>	<i>Леонтовича</i>	<i>Коржа</i>
О.	<i>Любанем</i>	<i>Бурляєм</i>	<i>Леонтовичем</i>	<i>Коржем</i>
М.	<i>при Любаневі</i>	<i>Бурляєві</i>	<i>Леонтовичеві</i>	<i>Коржєві</i>
	<i>Любаню</i>	<i>Бурляю</i>	<i>Леонтовичу</i>	<i>Коржу</i>
Кл.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>

Жіночі прізвища

Н.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
Р.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
Д.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
Зн.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
О.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
М.	<i>при Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>
Кл.	<i>Любань</i>	<i>Бурляй</i>	<i>Леонтович</i>	<i>Корж</i>

Прізвища, які закінчуються на *-р*, належать до трьох груп: твердої, м'якої, мішаної. За типом твердої групи відмінюються всі прізвища на *-р*, крім тих, що мають у своєму складі *-ар(-яр)*, напр.: *Вихор – Вихора, Комар – Комара, Кушнір – Кушніра, Снігур – Снігура*.

До м'якої групи належать прізвища з суфіксом *-ар-*, напр.: *Бондар – Бондаря, Коцар – Коцаря, Січкара – Січкаря, Токар – Токаря*.

До мішаної групи належать утворення з наголошеним суфіксом *-яр-*, напр.: *Дігтяр – Дігтяра, Козяр – Козяра*.

Традиційно прізвища *Гончар* (хоч *гончар – гончаря, гончареві*) і *Гайдар* відмінюються за типом твердої, а не мішаної групи, як-от: *Гончар – Гончара, Гайдар – Гайдара*.

Тверда група	М'яка група	Мішана група
Н. <i>Сокур</i>	<i>Бондар</i>	<i>Скляр</i>
Р. <i>Сокура</i>	<i>Бондаря</i>	<i>Скляра</i>
Д. <i>Сокурові</i>	<i>Бондареві</i>	<i>Скляреві</i>
<i>Сокуру</i>	<i>Бондарю</i>	<i>Скляру</i>
Зн. <i>Сокура</i>	<i>Бондаря</i>	<i>Скляра</i>
О. <i>Сокуром</i>	<i>Бондарем</i>	<i>Склярем</i>
М. <i>при Сокурові</i>	<i>Бондареві</i>	<i>Скляреві</i>
<i>Сокуру</i>	<i>Бондарю</i>	<i>Скляру</i>
Кл. <i>Сокур</i>	<i>Бондар</i>	<i>Скляр</i>

При зміні форми прізвища відбувається властиве українській мові чергування:

голосних, як-от: *Білокінь – Білоконя, Ведмідь – Ведмедя, Грім – Грома, Кошіль – Кошеля, Лисогір – Лисогора;*

чергування голосного з нулем звука (випадання звука), напр.: *Вибранець – Вибранця, Дякунець – Дякунця, Киричок – Киричка, Перець – Перця;* але: *Куліш – Куліша, Кисіль – Кисіля, Жнець – Жнеця;* зумовлено традиційними формами вживання.

Н. <i>Довженок</i>	<i>Крекотень</i>	<i>Корінь</i>
Р. <i>Довженка</i>	<i>Крекотня</i>	<i>Кореня</i>
Д. <i>Довженкові</i>	<i>Крекотневі</i>	<i>Кореневі</i>
<i>Довженку</i>	<i>Крекотню</i>	<i>Кореню</i>
Зн. <i>Довженка</i>	<i>Крекотня</i>	<i>Кореня</i>
О. <i>Довженком</i>	<i>Крекотнем</i>	<i>Коренем</i>
М. <i>при Довженкові</i>	<i>Крекотневі</i>	<i>Кореневі</i>
<i>Довженку</i>	<i>Крекотню</i>	<i>Кореню</i>
Кл. <i>Довженок</i>	<i>Крекотень</i>	<i>Корінь</i>

За типом II відміни змінюються і чоловічі прізвища за зразком

Н. <i>Рись</i>	<i>Розкіш</i>
Р. <i>Рися</i>	<i>Розкіша</i>
Д. <i>Рисеві</i>	<i>Розкошеві</i>
<i>Рисю</i>	<i>Розкошу</i>
Зн. <i>Рися</i>	<i>Розкоша</i>

О.	<i>Рисем</i>	<i>Розкошем</i>
М.	<i>при Рисеві</i>	<i>Розкошеві</i>
	<i>Рисю</i>	<i>Розкошу</i>
Кл.	<i>Рись</i>	<i>Розкіш</i>

До складних випадків відмінювання належать чоловічі прізвища типу: *Іваньо, Руньо, Пильо, Барзьо, Маньо* та ін.

Н.	<i>Іваньо</i>
Р.	<i>Іваня</i>
Д.	<i>Іваню, Іваневі</i>
Зн.	<i>Іваня</i>
О.	<i>Іванем</i>
М.	<i>при Іваню, Іваневі, Івані</i>
Кл.	<i>Іваньо</i>

Ознаки іменників твердої і м'якої групи мають вираження у різних відмінкових закінченнях прізвищ. Наприклад: *Задорожний – Задорожного, Загородний – Загородного; Задорожній – Задорожнього, Загородній – Загороднього.*

Складні прізвища, обидві складові частини яких (чи лише одна) іменникового походження здебільшого змінюються в обох частинах, коли утворення складається з двох слів, кожне з яких може бути самостійним прізвищем. Наприклад: *Нечуй-Левицький, Нечуя-Левицького; Карпенко-Карий, Карпенка-Карого; Білецький-Носенко, Білецького-Носенка, але: Микола Токарев-Александрович, Миколи Токарева-Александровича; Марія Токарева-Александрович, Марії Токаревої-Александрович; Василь Клименко-Жуков, Василя Клименка-Жукова; Надія Клименко-Жукова, Надії Клименко-Жукової;*

або ж тільки у другій – якщо перша сприймається як прикладна (у короткій формі) до другої частини прізвища, як-от: *Кос-Анатольський, Кос-Анатольського; Миклухо-Маклай, Миклухо-Маклая.*

Додаток Л

Словник наголосів і форм родового відмінка однини найуживаніших лексем ділового і професійного мовлення

áркуш, -а	бал, -у (свято)
áтлас, -а	бала́ст, -у
абза́ц, -у	бар, -а (одиниця тиску)
авáнс, -у	бар, -у (рестор.)
авто́граф, -а	бе́змір, -у
автома́т, -а	бі́знес, -у
авторитéт, -у	білét, -а
агéнт, -а	блок, -а (механізм)
агрега́т, -у	блок, -у (об'єднання)
ажу́р, -у	борг, -у
акт (дія), -у	вал, -а (деталь машини)
акт (документ), -а	вал, -у (насип, хвиля, ряд)
акці́з, -у	ванта́ж, -у
алфа́віт, -у	варіа́нт, -а
альмана́х, -у	ва́тман, -у
ана́ліз, -у	ве́ксель, -я
ана́лог, -а	вубі́р, -ору
ано́нс, -а	вугля́д, -у
антура́ж, -у	вид, -у
ара́хіс, -у	вукла́д, -у
арбітра́ж, -у	вукуп, -у
аргуме́нт, -у	вумі́р, -у
аре́шт, -у	вуно́с, -у
арома́т, -у	вупу́ск, -у
арсенáл, -у	вуступ, -у
атла́с, -у	ві́дділ, -у
афе́кт, -у	ві́дділок, -лка
ба́зис, -у	ві́дклик, -у
бага́ж, -у	ві́длік, -у
базáр, -у	ві́дпочу́нок, -нку
бал, -а (одиниця виміру)	ві́дпра́вник, -а

відпуск, -у	діапазо́н, -у
відрі́в, -у	добу́ток, -тка
відрі́з, -у	до́від, -у
відрі́зок, -зка	дові́дні́к, -а
відробі́ток, -тка	до́гові́р, -у
відсо́ток, -тка	додáнок, -нка
відступ, -у	докуме́нт, -а
відтинок, -нка	донос, -у
візу́т, -у	до́пуск, -у
ві́к, -у	доробок, -ку
ві́сник, -а	до́свід, -у
вклад, -у	до́ступ, -у
во́тум, -у	дру́к, -у (у друці)
ву́зол, -ла	дубліка́т, -а
габарі́т, -у	екземпля́р, -а,
гастроно́м, -у	э́кран, -а
гекта́р, -а	э́кскурс, -у
гене́зис, -у	експе́рт, -а
геноци́д -у	експоне́нт, -а
гні́в, -у	експо́рт, -у
гра́дус, -а	експро́мт, -у
гранáт, -а (дерево, плід)	елеме́нт, -а
гранáт, -у (коштовний камінь)	э́ліпс, -а
гри́ф, -а	епіце́нтр, -а
грі́ш, гроша́	ескі́з, -а
громадяни́н, -а	еско́рт, -у
гро́ші, гро́шей, гро́шам, грі́шми,	ета́п, -у
грошима́	етикéт, -у
де́бет, -у	журна́л, -у
девіде́нт, -а	забі́р, -у
декрéт, -у	завáл, -у
депозі́т, -у	заві́з, -у
депоне́нт, -а	зага́л, -у
дефіці́т, -у	заголо́вок, -вка
дециме́тр, -ра	заї́зд, -у
ді́спут, -у	за́клад, -у (парі)

закла́д, -у (установа)	кво́рум, -у
закóн, -у	кілогра́м, -а
зал, за́ла, за́ли, за́лу	кіломе́тр, -а,
за́лишок, -шку	код, -у
зане́пад, -у	ко́декс, -у
запа́с, -у	коефіцієнт, -а
за́пис, -у	колóс, -а
за́пит, -у	комбіна́т, -у
за́пуск, -у	компле́кс, -у
збі́р, збо́ру	комплéкт, -у
збу́т, -у	компонéнт, -а
зві́т, -у	компромі́с, -у
зві́тність, -ості	конве́рт, -а
здобу́ток, -тку	консу́ліум, -у
зиск, -у	конспéкт, -у
знак, зна́ку і знака́ (прикмета, відбиток)	контáкт, -у
знак, -а (мірка, марка, квиток)	контéкст, -у
ідеа́л, -у	континéнт, -у
ікс, -а	контра́кт, -у
і́мпорт, -у	контра́ст, -у
і́мпульс, -у	контро́ль, -лю
і́ндекс, -у	ко́нтур, -а
індиві́д, -а	ко́нус, -а
інструме́нт, -у	конфлі́кт, -у
інтеле́кт, -у	конфу́з, -у
інтенда́нт, -а	конце́рн, -у
інтер'є́р, -у	корте́ж, -у
інтере́с, -у	ко́смос, -у
кадр, -у	кошт, -у
календа́р, -я	кошто́рис, -у
карто́н, -у	крах, -у
катало́г, -у	кредито́р, -а
квадра́т, -а	крен, -у
квартáл, -у	крик, -у
квито́к, -ка	крипто́нім, -а
	криста́л, -а

крок, -у
круг, -а
культ, -у
кумір, -а
купон, -а
курорт, -у
курс, -у
кут, -а
кшталт, -у
лабірінт, -у
лад, -у, ладом
лаконізм, -у
лідар, -я
лішок, -шку
літр, -а
магазин, -а (пристрій)
магазин, -у (крамниця)
мажор, -у
макет, -а
маневр, -у
манеж, -у
манір, манеру
маніфест, -у
марш, -у
маршрут, -у
масів, -у
масштаб, -у
матеріал, -у
метал, -у
міто, міта
міліметр, -а
мільйон, -а
мільярд, -а
мінімум, -у
мінус, -а, мінусовий
міраж, -у

міф, -а
міх, -а
модерн, -у
модус, -у
мозок, -зку
момент, -у
монумент, -а
муляж, -у
набір, набору
навік, -у
наділ, -у
наказ, -у
наклад, -у
наклеп, -у
напис, -у
нарис, -у
наступ, -у
натиск, -у
нахил, -у
недобір, -ору
недолік, -у
неп, -у
низ, -у
новотвір, -твору
номер, -а
номінал, -у
норматив, -у
об'єкт, -а
об'єм, -у
оберт, -у
обіг, -у
облік, -у
обмін, -у
обмір, -у
обмолот, -у
огляд, -у

о́гріх, -у	постскрі́пту́м, -у
о́пис, -у	постула́т, -у
оригіна́л, -у	поступ, -у
о́страх, -у	потенціа́л, -у
о́суд, -у	почі́н, -у
пакéт, -а	пошта́мт, -у
папі́р, -ера (ділового папера (документа))	по́шук, -у
папі́р, -еру	право́пис, -у
парадо́кс, -а	прида́ток, -тка
паритéт, -у	приз, -у
переворо́т, -у,	прізо́в, -у
перéгляд, -у	прі́клад, -у (але: прикла́да – у гвинті́вці)
перéпис, -у	примі́рник, -а
першоелеме́нт, -а	прі́нцип, -у
підбі́р, підбо́ру	припа́док, -ку
по́дкуп, -у	припа́с, -у
підру́в, -у	прі́пис, -у
підряд, -у	прі́смак, -у
план, -у	пріоритéт, -у
платі́ж, платежу	прова́л, -у
платні́к, -а	провіа́нт, -у
плéну́м, -у	прогу́л, -у
плин, -у (часу)	прóдаж, -у
плюрала́ізм, -у	продуце́нт, -а
погові́р, -вору	прое́кт, -у
позива́ч, -вача	прожу́ток, -ку
по́зов, -у	прока́т, -у
пока́жчик, -а	проко́л, -у
по́каз, -у	про́пуск, -у
пока́зник, -а	прораху́нок, -ку
понеді́лок, -лка	прóстір, -то́ру
поя́ття, -я	прострóчити, але прострочі́ти
по́пит, -у	протéст, -у
послу́га, -и	протоко́л, -у
по́спіх, -у	про́філь, -лю

пульс, -у
пульт, -а
пуск, -у
ранг, -у
ранжір, -у
раритет, -у
реванш, -у
регістр, -а
регламент, -у
регрес, -у
режим, -у
репортаж, -у
репрінт, -у
ресурс, -у
рефлекс, -у
рецидив, -у
рінок, ринку
розвал, -у
розвиток, -ку
розворот, -у
розгардіяш, -у
розгін, розгону
розділ, -у
рóżділ, -у
рóżдум, -у
рóżквіт, -у
розкол, -у
рóżлад, -у
рóżмін, -у
рóżмір, -у
рóżпад, -у
рóżпис, -у
рóżпит, -у
розпóділ, -у
рóżпуск, -ску
розрив, -у

розряд, -у
рух, -у
ряд, -у
рядóк, -ка
рятунок, -ку
саботаж, -у
самообман, -у
самопис, -а
самопуск, -у
самосуд, -у
самохвал, -а
сеанс, -у
сегмент, -а
сезон, -у
сейф, -а
секрет, -у
сéктор, -а
сéрвіс, -у
сигнал, -у
символ, -у
симпóзіум, -у
симптом, -у
сінус, -а
скарга, -и
слух, -у
смог, -у
смúток, смутку
собор, -у
сóром, -у
сорт, -у
спад, -у
спадок, спадку
спéктр, -а
спісок, -ку
спір, спóру
спóсіб, способу

спуск, -ку	торг, -у, на торгú, на тóрзі
стаж, -у	трактáт, -у
стíмул, -у	трáнспорт, -у
стосúнок, стосúнку	трест, -у
страйк, -ку	тріúмф, -у
строк, -у	тур, -а (тварина)
стру́мінь, -меня	тур, -у (у грі)
стúкіт, -оту	туш, -і
суб'єкт, -а	туш, -у
суверенітét, -у	ужúток, ужитку
суд, -у,	уклáд, -у
схов, -у	ум, -а
сюжét, -у	універма́г, -у
та́бель, -я	університét, -у
такт, -у	úнікум, -у
талáнт, -у	унісóн, -у
тарúф, -у	úряд, -у
текст, -у	úспіх, -у
телеграф, -у	устáв, -у
телетáйп, -а	утúль, -лю
телефóн, -у	úтиск, -у
темп, -у	úхил, -у
темперáмент, -у	фавóр, -у
терén-терéну (терит.), але:	фáкт, -у
тérен – тэрну (росл.)	фáктор, -а
тérмін, -а (слово)	фáльш – фáльші і фáльшу
тérмін, -у (строк)	фанатúзм, -у
тест, -у	фарвáтер, -у
тижнéвик, -а	фáтум, -у
тирáж, -у	фах, -у
тиск, -у	фенóмен, -а
титр, -у	фетúш, -а
тúтул, -у	фіна́л, -у
товáр, -у	фініш, -у
тон, -у	флот, -у
тóнус, -у	фóкус, -а

фон, -у
фонд, -у
формат, -у
фрагмент, -а
фрагт, -у
фунт, -а (грошова одиниця і
одиниця ваги)
фут, -а
хабар, -а
хаос, -у
хаос, -у
хід, ходу

цемент, -у
ценз, -у
центнер, -а
центр, -а
цикл, -у
циклон, -у
чек, чека (пор. чека)
шанс, -у
шантаж, -у
шок, -у
шрифт, -у

Складні випадки наголошування слів і форм

A

абі́що
аге́нт
агроно́мія
алкого́ль
алфаві́т
арео́метр
аре́шт
а́ркуши́к
асиметрі́я

B

безпереста́нку
безпереста́ну
Бе́рінгове мо́ре
Берму́дські острові́
болоті́стий
болотя́ний
бо́рошно
бо́язнь
бу́демо, бу́дете
була́, було́, були́
Буе́нос-Ай́рес
булава́, мн. була́ви, дві булави́
бюлете́нь, бюлете́ня
бюрократи́я

B

валові́й
веземо́, везла́, везлі́, везті́
верба́

верблюди́ця
вербо́вий
ветерина́р
ветерина́рія
вечору́, два ве́чори
взяла́, взялі́
вимо́ва
вимо́га
вúпадо́к
вирáзний
вирáзник
вирáзність
вúтрата, мн. вúтрати, вúтрат
виче́рпний
вúдво́зити
вúді́мкнутий
вúзьму́, вúзьмеш, вúзьме,
вúрнопúдда́ний
вúрші, вúрші́в, вúршові́й
водно́раз
водно́час
возу́, два во́зи
во́як, мн. во́які́
всьо́го, до всьо́го

G

газозахисну́й
газо́метр
га́йвороння
гайвороня́
гальмо́, мн. гальма́, два гальма́
Ге́нуя
глаша́тай

глі́боко
глядáч
голі́, два го́ли
голкі́, п'ять голóк
горі́цвіт
горі́лиць
гороші́на
Грі́гір
Григóр
грома́дський
гро́шей, гро́шам, на гро́шах
груше́вий
гурто́житок
гуцу́л

Д

даємо́, даєте́
да́ктиль
дані́на
да́но (нам да́но)
на даху́ і на да́сі, два да́хи
даючу́
два́дцятєро
дверму́ і двері́ма, на двє́рях
двигну́ти, двигну́
двовесло́вий
двоко́лірний
двоко́лісний
двомá, днів зо́ два
дворá і двóру
дворазо́вий
двору́чний
двоскладо́вий
де-не́будь
де-не-де

де́рево, мн. дере́ва, два дере́ва,
двоє дере́в
Десна́, Дє́сну і Дєсну́
деспоті́я
десяти́на
дефі́с
де́шево
де́щиця
де-ю́ре
джерело́, б'ють джерéла, два
джерелá
джерельце́
дипломáтія
дичáвіти, дичáвію, дичáвієш
діа́гноз
діалóг
дідівщина
діжа́, дві діжі́
діждемо́, діждетé, діждєш і
діждє́ш
дійду́, дійдєш
дійові́й
добові́й
добу́ток
довгострокóвий
довідник
до́гмат, мн. до́гмати
догово́ри, ратифіка́ція догово́ру
і до́говору, два до́говори і до-
гово́ри
додáнок
додаючу́
дозе́мний
докуме́нт
до́ларовий
доли́ла, доллємо́

долілиць
дóлішній
домóвий, домóва книга
донéсхочу
дóнька, мої дóньки, дві дóньки
досúта
досхочú
дочкá, посхóдилися дóчки, дві
дочкú
доччún
дояр
дрижачú
дрóва, дровáм і дрóвам
дужкú, взяти в дужкú, дві дúжки
дурúсвіт

E

евфонія
Еквадóр
експéрт
електромерéжа
Ельбрúс
епілéпсія

Є

Євáнгеліє і Євáнгелія
éвнух
єретúк

Ж

жадáний
жадóба
жа́йворонок

живемó, живетé, жилá
живóпис
жуемó

З

забáвка
забагáнка
завб́ільшки
завдáння
зáвидки
завúдна
завчасú
зáгадка, зáгадок
задúшка
заіржáвілий
заіржáвіти
закабалúти
заклучнúй
закруглúти, закруглю, за-
круглúш і закруглиш
зáкрутка
залегкúй
зáмазка
замíжня
занесемó, занеслá
запівдáрма
заробíток
зáсновок
зáставка
застóпорити
зáтичка
зáчіска
зáщíпка
зберемó, зберетé
зб́ірний

звемо́, звете́
звісо́ка
зда́лека
здво́їти
здеремо́, здерете́
здобу́ток
зібра́ння
зле́гка
змилосо́рдитися
змістови́й
змо́вчати
зnezара́зити
знеприто́мніти
зніму́, знімеш, зняла́
зо́всім
зо́зла
зразко́вий
зра́ння
зру́чний
зсереди́ни
зубо́жіння
зубо́жіти
зустрі́чний
зять, прийшлі́ зяті́, обі́два зяті́

I

іграшка,
іграшко́вий
ігу́меня
ідемо́, ідете́, ідучі́
Ізраї́ль
ікло
іко́нопис
інду́чина
інду́стрія

інжене́рія
іноді́
інопле́мінний
іржа́вити
істері́я

Ї

їздя́чі
їсти́вний

Й

йдемо́, йдете́, йдучі́
йме́ння
йо́дистий

К

ка́вовий
ка́жучи
камі́нний
кам'я́ний
катало́г
каучу́к
кварта́л
ку́дати
ку́лим, два ку́лими
кіломе́тр
кінчу́ти
коло́ворот (вир)
ко́лючи
компро́міс
корі́сний
корі́сність
корю́ся, корі́шся, коримо́ся

крице́вий
кро́їти, кро́ю, кро́їш, кро́ять
кропи́ва
кукі́ль
купо́ро́с
ку́рятина
ку́харський
кухо́нний

Л

ласка́вий
легку́й
лила́, ллемо́, ллетé
літо́пис
літопи́сний
лялько́вий
льодяну́й
льоно́вий
льоноочисну́й

М

ма́рганець
мармуро́вий
ма́ршальський
маршову́й
медикаме́нт
мере́жа
міліме́тр
мімікрі́я
місиво
мно́жник
мо́вець
мого́, до мого́
мозолу́стий

моло́х
моло́чений
молю́, молю́ся
мото́р
мотузя́ний
мускулісту́й

Н

навеземо́, навезете́, навезла́
навко́лишній
навколозе́мний
навча́ння
надберемо́, надберете́
надвúшка
надхо́дити
надягну́, надягне́ш
наздога́д
наздоженемо́, наздоженете́
на́зирцем
найцікаві́ший
найяскраві́ший
налу́гач
намоло́т
нанесту́
наносну́й
напівпрові́дник
недо́гарок
недо́курок
недо́людок
недо́палок
недоторка́нний
недоторка́нність
неквапну́й
некроло́г
ненáвидіти

нена́висть
непрі́язнь
непрони́кній
несту́, несемо́, несете́, несла,
неслу́
низина́, дві низини́
низовина́
низьку́й
ниткову́й
нівечити
новгоро́дський
нову́й
новина́, мн. нові́ни, дві новини́
номерну́й
нудну́й
нюхну́ти

О

оберемо́, оберете́
обі́два, обома́
обі́дві, обома́
обі́дранець
обі́йду́, обі́йдеш
обі́руч
обі́цянка
обмі́лина
обмі́нний
обра́зити
обра́зитися,   обра́жуся,
обра́зишся, обра́зяться
обра́нець
обра́ниця
обра́ння
обру́ч
обті́чний

о́бшир
о́бщина
одина́дцятий
одина́дцять
одно́літок, одно́літки
одно́разовий
оздорові́ти
озлобу́ти
озна́ка
оки́слити
оки́слити
окріморо́н і оксюморон
о́лень
оле́нячий
о́мнібус
омолоді́ти, омолоджу́,
омоло́диш
омо́німія
опто́вий
ортопе́дія
орю́ ниву, оре́ш, оре́, оремо́
орю́чу
осетро́вий
осока́
ота́ман
охолоді́ти, охолоджу́,
охоло́диш і охолоді́ш, охоло-
димо́
оці́нка
очере́гуна
очере́тяний
о́чний

П

паву́ч

па́ливний	підхо́дити, підхо́джу
пальто́, па́льта, два пальта́	післяжні́вний
пара́ліч	післяродо́вий
пароне́проникни́й	пі́тний
парте́р	пле́мінни́й
па́сквіль	плига́ти
пе́карський	плисту́, пливемо́, пливете́, плила́
перевóдити	плодонóсити
перевóзити	площи́на, дві площини́
передаю́чі	поголо́ска
передовсі́м і передусі́м	по́друга
перéказ	поду́шка, мн. подушкі́, дві
перéкис	поду́шки
переляк	поєдна́ння
перемі́чка	пожари́ще
переобра́ння	пожу́вний
перéпад	пожні́вний
перéпис	поза́очі
перéпустка	поза́торік
переселе́нець	позачерго́вий
пересі́чний (громадянин)	пока́зник, мн. показникі́, два
перетер́піти, перетер́плю	пока́зники
перехі́дний	полéжати, полéжу
Перу́	Полта́вщина
пе́сячий	поляк
петля, мн. পে́тлі, дві петлі́	по́милка і помі́лка, мн. по-
п'ємо́, п'єте́	милкі́, п'ять по́милок
пита́ння	помо́вчати
пі́шучи	по-ново́му
пя́тика	порядко́вий
півтора́	посі́діти, посі́джу
півторі́	посо́л
підлі́тковий	постаме́нт
підно́сити	посто́яти, посто́ю, посто́їш
підслі́пуватий	по́темки
підтве́рдити	праба́тьківщина

пра́внучка
прі́язнь
прі́ятель
прóстий
псевдоні́м
п'я́ни́ця

P

раз, мн. разі́, п'ять разі́в (раз),
два ра́зи, раз по́ раз, раз у ра́з
ра́зом
рвемо́, рветé
ре́гент
ре́крут
речовина́, мн. речові́ни
ре́шето
різку́й
різноко́лірний
родоплемі́нний
розво́дити
ро́змах
ро́зпад
руко́пис
рукопи́сний

C

са́дячи
самору́ч
све́рдро
свердлові́на
сві́т за о́чі
світу́ (мн.), два сві́ти
свічку́ (мн.), шість свічо́к
свого́, до свого́

сво́му, у сво́му
се́ла (мн.), два се́ла
серéдина
се́стри (мн.), обі́дві сестру́
сиро́ватка
Сі́дней
сі́кти, сі́чемо́, сі́четé
сі́льськогосподарський
сі́мдесят
ска́терка
ска́терть, мн, скатерті́, дві
ска́терті
слі́на
слі́зьму́ і слі́зьми, слю́зами
смере́ковий
со́лодко
ста́рець
ста́туя
сте́рпіти
стові́дсотковий
сто́ляр
страшну́й
су́єтний
сукня́ний
су́провід

T

тайго́вий
тайно́пис
Тара́с, Тара́са
тахта́
тві́рний
твого́, до тво́го
тво́му, у тво́му
те́нор, гарні тенору́, два те́нори

терно́слив
теплопро́від
те́рем, мн. теремі́, два те́реми
течі́я, підво́дні те́чії, дві течі́ї
ті́гровий
тира́нія
тисо́вий
тичко́вий
торто́вий
то́го, до то́го
торф'я́ний
травесті́я
тремтя́чу
трі́дцятєро
тризу́б
триразо́вий
трискладо́вий
тришаро́вий
трі́йнята
трі́скотня́ва
трубопро́від
труна́, дерев'яні́ тру́ни, дві
труну́
трясови́на
тятива́, тяті́ви лу́ків, дві тятиві́

У

убо́жіння
убо́жити
уві́йтї, уві́йдеш
удочері́ти
узя́ти, ві́зьму, ві́зьмеш, узяла́
уме́рти, умремó, умретé
умо́вчання
умо́вчати

умо́гляд
упа́сти, упаду́, упаде́ш, упадемó,
упадете́
уро́женець
урочі́стий
усере́дині
у́стриця
у́сього, в у́сьому, з у́сього
учі́телька, п'ять учі́тельок,
приї́зд учите́льок

Ф

факсі́міле
фанаті́чка
фарма́ція
фарту́х
фарфо́р
фарфо́ровий
фахові́й
фено́мен
фіа́лковий
фі́льтровий
фіо́летовий
фі́рмовий
фо́льга
фронту́ (мн.), два фрóнти
фунда́мент
фунто́вий

Х

хва́лений
хва́лячи
хирля́вий

хліба́ колóсяться, хлібу́ ви-
піка́ють, два хліби
хлібний
ходжу́
хóдячи
хуторя́нин

Ц

ца́рина
цвісту́, цвіла́
цегляну́й
цей, цьо́го, цьо́му, до цьо́го
буду́нку
це́нтнер
центрову́й
цехову́й
цилі́ндровий
цифрову́й
цікаві́ший
цурпа́лок

Ч

чай, розпива́ти чаї, два чаї
чадра́
чалма́, білі чалми, дві чалму́
час, нема́ часу́
че́рга
чергову́й
чесно́та
чисе́льник
чу́танка, цікаві́ читанку́, дві
чу́танки
чита́ння
чорнобру́венький

чотириразо́вий
чотирискладо́вий
чужина́

Ш

шестивесло́вий
шестиразо́вий
шестискладо́вий
шесті́рня
шу́роко
шлунко́вий
шлях, мн. шляху́, три шляхи
шляхо́м, присл.
шовко́виця
шофе́р
шпару́на
шпру́цевий
шта́мповий
штифтову́й

Щ

щаве́ль
щету́нистий
щети́нястий
щу́пці
щі́льну́к
щі́ткову́й
щодо́бову́й
щока́, блі́ді що́ки, обі́дві щоку́
щупле́нький

Ю

юрба́, юрби́ колядників, дві
юрби́
Юрко́
ю́рмище
юроду́вий
юро́дство

Я

яві́р, зеленіють явору́, три явори
яворо́вий

ядро́, метáння ядер, дво́є ядер,
два ядра́
який-не́будь
ялу́новий
ялі́вка, дві ялі́вки
ярмарко́вий, ярмарок, влашто-
вувати ярмарку́, два ярмарки
ярмо́, запрягти в ярма, два ярма́
ярови́й
ясен, *мн.* ясену́, два ясени
яскраві́ший

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ НАУКОВИХ РОБІТ

(згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»)

1. Оформлення бібліографічного опису книги

1.1. Один автор.

1.1.1. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посібник / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.

1.1.2. Сергієнко Л. П. Основи наукових досліджень у психології: кваліфікаційні та дипломні роботи : навч. посібник / Л. П. Сергієнко. – К. : Професіонал, 2009. – 240 с.

1.2. Два автори.

1.2.1. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи / І. Матяш, Ю. Мушка. – К. : Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична»; вип. 1).

1.2.2. Ломачинська І. М. Спеціальне діловодство : навч. посіб. для дистанційного навчання / І. М. Ломачинська, С. А. Лоскутова; [за наук. ред. Т. Г. Горбаченко]. – К. : Університет «Україна», 2006. – 444 с.

1.2.3. Бибик С. П. Ділові документи та правові папери: листи, протоколи, заяви, договори, угоди / С. П. Бибик, Г. М. Сjuta. – Х. : Фоліо, 2010. – 492 с.

1.3. Три автори.

1.3.1. Глущик С. В. Сучасні ділові папери : навч. посіб. для вищ. та серед. спец. навч. закладів / С. В. Глущик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – 4-те вид., перероб. і допов. – К. : А.С.К., 2004. – 400 с.

1.3.2. Артеменко В. Б. Дистанційні технології і курси: створення і використання в освітній діяльності : монографія / В. Б. Артеменко,

Л. В. Нозд-ріна, О. Б. Зачко ; [за заг. ред. В. Б. Артеменка]. – Л. : Вид-во Львівської комерційної академії, 2008. – 295 с.

1.3.3. Тарасова В. В. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище : навч. посібник / В. В. Тарасова, А. С. Малиновський, М. Ф. Рибак ; [за заг. ред. проф. В. В. Тарасової]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 276 с.

1.4. Чотири автори.

1.4.1. Сучасні інформаційні засоби навчання : навч. посібник / [П. К. Гороль, Р. С. Гуревич, Л. Л. Коношевський, О. В. Шестопалюк]. – К. : Освіта України, 2007. – 536 с.

1.4.2. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [В. В. Вітвіцький, М. Ф. Кисляченко, І. В. Лобастов, А. А. Нечи-порук]. – К. : НДІ «Укراгропромпродуктивність», 2006. – 106 с. – (Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи).

1.4.3. Менеджмент : навч. посібник / [Г. Е. Мошек, Ю. В. Поканєвич, А. С. Соломко, А. В. Семенчук]. – К. : Кондор, 2009. – 392 с.

1.4.5. Бухгалтерський облік основної діяльності України : підручник / [Б. О. Шумляєв, Е. І. Рябий, В. І. Дзюба, А. Я. Ніколайчук]. – Д. : Оксамит-Текс, 2004. – 424 с.

1.4.6. Архітектура, принципи функціонування та керування ресурсами ІМВ РС / [А. М. Гуржій, С. Ф. Коряк, В. В. Самсонов, О. Я. Склярів]. – Х. : Компанія СМІТ, 2003. – 512 с.

1.5. П'ять і більше авторів.

1.5.1. Нариси історії архівної справи в Україні : навч. посіб. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів / С. В. Абросимова, В. В. Бездрабко, В. В. Болдирєв та ін. ; [за заг. ред.: І. Матяш та К. Климової]. – К. : КМ Академія, 2002. – 609 с.

1.5.2. Інформаційні технології та електронні засоби навчального призначення – ознака сучасного уроку : конспекти уроків / І. І. Цимбал, Б. А. Дьяченко, Т. М. Сорочан та ін. – Луганськ : Знання, 2006. – 504 с.

1.5.3. Стан та основні напрями розвитку топографо-геодезичної і картографічної діяльності в Україні / О. Дишлик, Ю. Карпінський, О. Кучер та ін. ; [за заг. ред. Р. Сосси]. – К. : НДІГК, 2006. – 250 с.

1.6. Без автора.

1.6.1. Інформатика і комп'ютерна техніка : навч. посібник / [за ред. М. Рогози]. – К. : Академія, 2006. – 368 с.

1.6.2. Інформаційний менеджмент у бібліотечній сфері : бібліографічний показчик / [уклад. О. М. Львович]. – К. : ЦПРБ ім. О. С. Пушкіна ЦБС Оболонського району, 2011. – 20 с.

1.6.3. Проблеми типологічної та квантитативної лексикології : зб. наук. праць / [наук. ред.: В. Каліущенко та ін.]. – Чернівці : Рута, 2007. – 310 с.

1.6.4. Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / [упоряд.: С. Кокін, М. Юнге]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – Кн. 1. – 825 с.

1.6.5. Збірник нормативно-правових актів щодо взаємного визнання документів про освіту, наукові ступені та вчені звання / [уклад.: В. Д. Шин-карук, Р. В. Бойко, К. М. Левківський, З. І. Логвін, Н. Л. Губерська ; [за заг. ред. І. О. Вакарчук]. – К. : Знання, 2008 . – 199 с. – Бібліогр. : с. 199 (10 назв).

2. Оформлення бібліографічного опису багатотомного документа

2.1. Історія Національної академії наук України, 1941–1945 / [упоряд.: Л. М. Яременко та ін.]. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – (Джерела з історії науки в Україні).

Ч. 2: Додатки. – 2007. – 573, [1] с.

2.2. Сучасна українська літературна мова : у 5 кн. / [за заг. ред. акад. АН УРСР О. К. Білодіда]. – К., 1972.

Кн. 3. Синтаксис. – 515 с.

2.3. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 2. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1965. – 283 с.

2.4. Реабілітовані історією. Житомирська область : у 7 т. – Житомир : Полісся, 2006. – (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією» : у 27 т. / [голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін.]. Кн. 1 / [обл. редкол.: І. М. Синявська (голова) та ін.]. – 2006. – 721, [2] с.).

2.5. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2001. – 848 с.

2.6. Фінансові послуги України : енциклопедичний довідник : у 6 т. / І. О. Мітюков, В. Т. Александров, О. І. Ворона, С. М. Недбаєва; гол. ред. А. Ф. Павленко. – К. : Укрбланковидав, 2001.

2.7. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : [у 2 т.]. Т. 1: А–М / [ред.: Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький] ; АН УРСР, Ін-т суспіл. наук. – К. : Наук. думка, 1977. – 630 с.

3. Матеріали конференцій, з'їздів

3.1. Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 07–08 квітня 2016 р. – К. : Міленіум, 2016. – 408 с.

3.2. Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб. наук, праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19 травня 2016 р.). – К. : Міленіум, 2016. – 367 с.

3.3. Документ, мова, соціум: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 11–12 квіт. 2013 р. / М-во культури України, М-во освіти і науки, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, Ін-т менеджменту, каф. документознавства та упр. соціал. комунікаціями. – К. : [НАКККіМ], 2013. – 354 с.

4. Депоновані наукові праці

4.1. Актуальні проблеми менеджменту АПК в умовах його реформування (матеріали науково-практичної конференції, Львів, 1998) / Львів. держ. акад. вет. мед. – Л., 1999. – 162 с. – Укр. – Деп. в ДНТБ України 20.02.2000, №50-Ук2000.

4.2. Дещо з історії НРУ/ В. А. Влялько // Досвід та проблеми економічного, соціально-політичного і культурного розвитку України / Одес. держ. еколог. ун-т. – О., 2003. – С. 12–20. – Укр. – Бібліогр. : 1 назв. – Деп. в ДНТБ України 11.03.03, №36-Ук2003.

4.3. Дослідження інтервальних статистик аналізу мовленнєвого сигналу / М. М. Личак, Я. І. Зелик, С. В. Абрамович, А. А. Сукенник, Л. В. Максимюк, Н. П. Царук, Ін-т косміч. дослід. НАН та НКА України. – К., 2004. – 63 с. : іл. – Укр. – Бібліогр.: 39 назв. – Деп. в ДНТБ України 26.07.04, №36-Ук2004.

5. Архівні документи

5.1. ЦДІАК України, ф. 1346, оп. 1, спр. 78, арк. 4-5 зв.

5.2. ІР НБУВ, ф. 68, од. зб. 37, арк. 61.

5.3. ОР РНБ ім. М. Е. Салтыкова-Щедрина, ф. Мусоргського, оп. 1, ед. хр. 3, лл. 125-126 об.

5.4. ГАРФ, ф. 23, оп. 25, д. 321, л. 1. Подлинник.

5.5. ОР НРБ, ф. 13, ед. хр. 14, лл. 107-110. Копія.

5.6. ЦДІАЛ України, ф. 5325, оп. 10, спр. 856, арк. 39-40. Копія, засвідчена нотаріусом.

5.7. Держархів м. Києва, ф. 163, оп. 7, спр. 266, арк. 8. Гектографічний примірник.

5.8. ЦДАГО України, ф. 323, оп. 8, од. зб. 3, арк. 12-12 зв. Засвідчений машинодрук.

5.9. ЦДАВО України, ф. 810, оп. 4, спр. 28, арк. 33 зв. Типографський примірник.

6. Словники

6.1. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., виправ. і допов. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

6.2. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – 3-тє вид., виправ. – К. : Знання, 2006. – 367 с.

6.3. Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови: термінологія процесових понять / О. Войналович, В. Моргунюк. – К. : Вирій; Сталкер, 1997. – 256 с.

6.4. Європейський Союз : словник-довідник / [ред.-упоряд. М. Марченко]. – 2-ге вид., оновл. – К. : К.І.С., 2006. – 138 с.

7. Атласи

7.1. Атлас української мови : у 3 т. (1984–2001) Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1988. – 517 с.

7.2. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини / К. Ф. Герман ; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. Кафедра історії та культури української мови. – Чернівці : Прут, 1998.

Т. 2: Словозміна. Службова слова. – 1998. – 215 с.

7.3. Українські Карпати [Карти] : Долина : карта для туристів / Головне управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України. – К. : [б. в.], 1998. – 1 к. : ілюстр. – 5000 пр.

7.4. Загальногеографічний атлас України. – К. : Картографія, 2004. – 112 с. – Показч. географічних назв: с. 92–112.

8. Матеріали конференцій, з'їздів

8.1. Вісник Львівського університету. Серія філологічна : у 2 ч. – 2004. – Вип. 34. – Ч 1. – С. 100–105.

8.2. Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів 7–8 квітня 2004 року. Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 308 с. – (Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту ; 2004. Вип. 3. Т. 1). – Бібліогр. в кінці ст.

8.3. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників (Харків, 11–13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х. : Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. – 167 с.

9. Законодавчі та нормативні документи

9.1. Кодекс законів про працю України: текст із змінами та допов. станом на 15 листопада 2003 р. – К. : Ін Юре, 2003. – 244 с. – (Серія «Кодекси України»).

9.2. Інструкція з актово-претензійної роботи: затв. наказом Укрзалізниці від 07.07.2003 № 168-Ц : набуває чинності з 01.09.2003 р. / Державна адміністрація залізничного транспорту України. Головне комерційне управління. – К. : Алькор, 2003. – 61 с.

9.3. Інструкція зі статистики заробітної плати: інструкцію підготовлено для складання статистичної звітності з праці всіма господарюючими суб'єктами незалежно від їх форм власності; Інструкція зі статистики чисельності працівників, зайнятих у народному господарстві України / Міністерство статистики України. – Чернівці : Центр, 1996. – 35 с.

9.4. Типова інструкція щодо переведення енергоблоків 160 і 200 МВт з барабанними котлами на навантаження власних потреб або режим холостого ходу з використанням акумульованого тепла та наступне навантаження блоків. СОУ-Н МПЕ 40.1.25.510:2005: Замість РД 34.25.508 / Й. С. Мисак та ін.

(розроб.) ; М-во палива та енергетики України. – Офіц. вид. – К. : ГРІФРЕ, 2005. – IV, 14 с. – (Нормативний документ).

9.5. Типова інструкція з охорони праці при роботах з електроінструментом. – К. : [б.в.], 1997. – 32 с. – (Нормативний документ з охорони праці М-ва зв'язку України).

10. Стандарти

10.1. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. II. Настанови : ДСТУ 4423-2:2005. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 44 с. – (Національний стандарт України).

10.2. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Вид. офіц. – Вперше (зі скасуванням ГОСТ 7.1-84, ГОСТ 7.16-79, ГОСТ 7.18-79, ГОСТ 7.34-81, ГОСТ 7.40-82) ; введ. 2007-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – III, 47 с. – (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

10.3. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги і правила : ДСТУ 3582-97. – К. : Держстандарт України, 1998. – 27 с.

10.4. Видання. Поліграфічне виконання : терміни та визначення : затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 р. / УНДПП ім. Т. Шевченка ; розробники : В. Й. Запоточний, Л. М. Тяллева, Н. Й. Куновська, Л. М. Лопушинська. – К. : Держстандарт України, 1995. – 23 с., 3 с.

10.5. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів : ДСТУ 4163-2003. – [Вперше (зі скасуванням ГОСТ 6.38-90); чинний від 2003-09-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – III, 22 с. – (Національний стандарт України).

11. Дисертації

11.1. Коваленко О. М. Інтелектуальний капітал: формування та розвиток в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Олена Миколаївна Коваленко. – К., 2008. – 19 с.

11.2. Коваленко О. М. Фольклор і театр (Функціонування фольклорної цитати в українській драматургії і театрі другої половини XIX ст.) : дис...

канд. мистецтвознав. : 17.00.02 / Олена Миколаївна Коваленко. – К., 1995. – 166 с.

12. Автореферати дисертацій

12.1. Коваленко О. М. Інтелектуальний капітал: формування та розвиток в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / О. М. Коваленко. – К. : [б.в.], 2008. – 19 с.

12.2. Коваленко О. М. Фольклор і театр (Функціонування фольклорної цитати в українській драматургії і театрі другої половини ХІХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 17.00.02 «Театральне мистецтво» / О. М. Коваленко. – К., 1996. – 24 с.

13. Каталоги

13.1. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : каталог-довідник / [авт.-упоряд.: М. Зобків та ін.]. – Л. : Новий час, 2003. – 160 с.

13.2. Пам'ятки історії та культури України : каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ / В. О. Горбик (кер. автор. кол.), Л. О. Гаврилюк, Г. Г. Денисенко, Т. І. Катаргіна, О. М. Титова, М. Т. Пархоменко, Л. Д. Федорова, В. М. Чешко. – К. : [б. в.], 2007. – 277 с.

13.3. Пахолок З. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник / Зінаїда Пахолок, Ілона Несторук. – Луцьк : Волинянин, 2012. – 156 с.; іл.

14. Бібліографічні покажчики

14.1. Професор Лизанець Петро Миколайович = Lizanec Peter professor : бібліогр. покажчик : до 70-річчя від дня народж. / М. П. Фабіан (упоряд. і ред.) ; Ужгородський національний ун-т. Кафедра угорської філології, Центр гунгарології. – Ужгород : ІВА, 2001. – 238 с. – (Серія «Вчені Ужгородського національного університету»).

14.2. Бібліографічний покажчик статей по музейництву, поміщених у «Ділі» в річниках I–XLV (1882–1927 pp.) / С. П. Костюк (підгот.) ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Передрук машинопис. варіанта покажчика, уклад. 1928 р. – Львів, 1995. – 128 с.

15. Частина книги, періодичного, продовжуваного видання

15.1. Антонов В. М. Вимоги до створення електронного підручника / В. М. Антонов, Л. О. Думан // Комп'ютер в школі та сім'ї. – 2004. – № 6. – С. 27–29.

15.2. Шинкарук Л. В. Макроекономічні передумови та перебіг економічної кризи в Україні / Л. В. Шинкарук // Економічна теорія. – 2010. – № 2. – С. 48–52.

15.3. Андрущенко В. П. Національна доктрина розвитку системи освіти України в ХХІ столітті / В. П. Андрущенко // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2003. – Вип. 5. – С. 26–30. – (Педагогічні науки).

15.4. Кононенко П. Концепція національної системи освіти / П. Кононенко // Освіта і управління. – 2009. – № 1. – С. 24–32.

16. Звіти з науково-дослідних робіт (НДР)

16.1. Дослідження забезпечення пропускнуєї спроможності пристроями електропостачання при електрифікації ділянок К–Б, З–Д / Звіт з науково-дослідної роботи № 23.57.08.09, № держреєстрації 0108U10671. – Дніпропетр. нац. ун-т залізнич. трансп. – Дніпропетровськ. – 2009. – 105 с.

17. Патенти

17. Пат. № 48536 Україна: МПК H02J 3/26. Спосіб зниження несиметрії напруги тягової підстанції змінного струму / В. Г. Сиченко, Д. О. Босий ; заявник та власник патенту Дніпропетр. нац. ун-т залізнич. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. – № U200909253; заявл. 08.09.09; опубл. 25.03.10, Бюл. № 6. – 2 с.

18. Електронні ресурси

18.1. Інтегрована лексикографічна система «Словники України»: Словозміна. Транскрипція. Фразеологія. Синонімія. Антонімія [Електронне видання] / В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко, О. М. Костишин, К. М. Якименко ; НАН України. Український мовно-інформаційний фонд 2001–2010. – К., 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Windows 7/ Windows Vista/ Windows Server 2008/Windows Server 2003/Windows XP SP3. – Назва з контейнера.

18.2. Центр комп'ютерних технологій АТ «ІнфоПлюс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infoplus.kiev.ua> – Загол. з титул. екрану. – Мова : укр., рос. – Перевірено : 07.05.2013.

18.3. Чи треба ставити кому після сполучень слів з подякою, з повагою в ділових листах? [Електронний ресурс] // Культура слова. – 2011. – Вип. 74. – С. 171. – Режим доступу до журн.: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37167/32-Кому.pdf?sequence=1> – Перевірено : 26.09.2013.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Личук Марія Іванівна
Харченко Світлана Василівна
Шинкарук Олександра Василівна

**ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

ПРАКТИКУМ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

В авторській редакції

Підписано до друку 30.12.2016р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк різнографія
Умовно-друковані арк. 27. Обліково-видавничі арк. ___
Наклад 300 прим. Замовлення № ___

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»

м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-74-35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net